

İSTANBUL MEDENİYET ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI

**15 Temmuz 2016 Sonrası MHP'nin Siyasal Söylemi ve
Milliyetçi Muhafazakâr Söylem**

Doktora Tezi

Ersin Öztürk

Şubat 2024

İSTANBUL MEDENİYET ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI

**15 Temmuz 2016 Sonrası MHP'nin Siyasal Söylemi ve
Milliyetçi Muhafazakâr Söylem**

Doktora Tezi

Ersin Öztürk

Danışman

Prof. Dr. Alim Yılmaz

Şubat 2024

TEZ JÜRİSİ ONAYI

Ersin Öztürk tarafından hazırlanan " 15 Temmuz 2016 Sonrası MHP'nin Siyasal Söylemi " başlıklı bu Doktora Tezi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı'nda hazırlanmış ve jürimiz tarafından kabul edilmiştir.

JÜRİ ÜYELERİ

İMZA

Tez Danışmanı:

Prof. Dr. Alim YILMAZ

İstanbul Medeniyet Üniversitesi

Üyeler:

Unvanı Adı Soyadı: Prof. Dr. Ahmet NOHUTÇU

Kurumu: İstanbul Medeniyet Üniversitesi

Unvanı Adı Soyadı: Prof. Dr. Ahmet Kemal BAYRAM

Kurumu: Marmara Üniversitesi

Unvanı Adı Soyadı: Dr. Öğr. Üyesi Mesut Malik YAVUZ

Kurumu: İstanbul Medeniyet Üniversitesi

Unvanı Adı Soyadı: Dr. Öğr. Üyesi Muhammet Erdal OKUTAN

Kurumu: Marmara Üniversitesi

Tez Savunma Tarihi: 20/ 02 / 2024

BEYANLAR

Yazım ve Kaynak Gösterme Kılavuzu Beyanı

Danışmanlığımda yazılan bu tezin APA yazım ve kaynak gösterme kılavuzunda belirtilen kurallara uygun olarak yapılandırıldığı ve bu kılavuzun metin içi kaynak gösterme standartlarının bu tezde tutarlı olarak uygulandığı tarafımdan incelenerek teyit edilmiştir.

İmza

Prof. Dr. Alim Yılmaz

Etik İlkeler Sadakat Beyanı

Hazırladığım bu tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu, akademik ve etik kuralları gözeterek çalıştığımı ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi beyan ederim.

İmza

Ersin Öztürk

ÖZET

15 Temmuz 2016 Sonrası MHP'nin Siyasal Söylemi ve Milliyetçi

Muhafazakar Söylem

Öztürk, Ersin

Doktora Tezi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı

Danışman: Prof. Dr. Alim Yılmaz

Şubat 2024

Ekim 2016 tarihinde Devlet Bahçeli'nin Adalet ve Kalkınma Partisi'ne (AK Parti) Türkiye'nin anayasasının ve hükümet sisteminin değişikliğinin yapılması konusunda çağrıda bulunması ve akabinde yapılan seçimlerde AK Parti-Milliyetçi Hareket Partisi (MHP) arasında kurulan "Cumhur İttifakı" ile iki parti arasındaki ortaklık perçinlenmişti. MHP; AK Parti'ye muhalif parti olmak yerine destek olan bir parti konumuna gelmişti. Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) Genel Başkanı Kemal Kılıçdaroğlu bile CNN Türk kanalına verdiği bir röportajda Türkiye'nin hükümet sisteminin değişikliği konusunda "Bahçeli'nin niye evet dediğini anlamış değilim" şeklinde beyanda bulunmuştur. Diğer taraftan MHP'nin siyasi figürleri ve Bahçeli ise her zaman söylediklerinin arkasında olduklarını ve siyasal çizgilerinin değişmediğini iddia etmişlerdi. Bu iddia, söylem ve belirsizliklerden hareketle; MHP, var olan siyasal çizgisinin dışına mı çıkmıştır? Ya da AK Parti, eski siyasal duruşunun dışına çıkıp MHP ile benzer bir siyasal politika mı çizmeye başlamıştır? Soruları önemli bir çalışma konusu olarak karşımıza çıkmaktadır.

Türkiye'nin içinde bulunduğu konjonktürel durum çerçevesinde iç ve dış politikasını şekillendirmede öne çıkan olaylar değerlendirildiğinde, AK Parti'nin yanı sıra muhalefet partilerinden CHP ve İYİ Parti'nin de milliyetçilik anlayışlarında dönüşüm yaşandığını göstermiştir. CHP ve İYİ

Parti'deki dönüşümün MHP'nin geleneksel milliyetçilik anlayışı ile ters düşmesi ve diğer taraftan AK Parti'nin tanımladığı "millet" kavramının değişime uğrayarak muhafazakâr milliyetçi bir ideolojiye evrilmesi, MHP ve AK Parti arasındaki iş birliği anlayışının ittifaka dönüşmesine sebep olmuştur.

24 Haziran 2018 seçimleri ile AK parti ve MHP arasında tarihi bir birliktelik olarak ifade edilen seçim protokolü imzalanmış, Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemine geçiş sonrası yürütülen politikalar ise her iki partinin de üzerinde uzlaştıkları protokole sahip çıktığını gösteriyordu.

Anahtar Kelimeler: Millet, Milli Çıkar, Milliyetçilik, Adalet ve Kalkınma Partisi, Milliyetçi Hareket Partisi.

ABSTRACT

MHP's Political Discourse and Nationalist Conservative Discourse After

July 15, 2016

Öztürk, Ersin

Ph. D. Thesis, Department of Political Science and Public Administration

Supervisor: Prof. Dr. Alim Yılmaz

February 2024

In October 2016, Devlet Bahçeli called on the Justice and Development Party (AK Party), *to change Türkiye's constitution and government system*, and in the subsequent elections, the partnership between the two parties was cemented with the "Public Alliance" established between the ruling party AK Party and the Nationalist Movement Party (MHP). MHP; instead of being an opposing party to the AK Party, it became a party that support AK Party and acted together with the government wing. Even the Chairman of the Republican People's Party (CHP), Kemal Kılıçdaroğlu, stated in an interview at CNN Türk channel, *"I do not understand why Bahçeli said yes"* about the change of Türkiye's government system. On the other hand, MHP's political figures and Bahçeli claim that they always stand behind what they say and that their political lines have not changed. Based on these claims, discourses and uncertainties; “Has MHP gone beyond its existing political line?” or “Has the AK Party gone beyond its old political stance and started to follow a political policy similar to MHP?” Problems emerge as an important subject of study.

When the prominent events shaping Türkiye's domestic and foreign policy within the framework of the cyclical situation Türkiye is in are evaluated, It has been shown that in addition to the AK Party, the opposition parties CHP

and İYİ Party have also experienced a transformation in their understanding of nationalism. The transformation in CHP and İYİ Party contradicted MHP's traditional understanding of nationalism, and on the other hand, the concept of "nation" defined by AK Party changed and evolved into a conservative nationalist ideology, causing the understanding of cooperation between MHP and AK Party to turn into an alliance.

With the June 24, 2018 elections, an election protocol was signed between the AK Party and MHP, which was expressed as a historical unity, and the policies implemented after the transition to the Presidential government system showed that both parties embraced the protocol they had agreed on.

Key Words: The Nation, National Interest, Nationalism, Justice and Development Party, Nationalist Movement Party

ÖN SÖZ

Bu çalışmada, Adalet ve Kalkınma Partisi ile Milliyetçi Hareket Partisi arasında ittifak ile perçinlenen ortaklığa bu partilerin milliyetçilik ideolojilerinde bir değişimin sebep olup olmadığı ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bu çerçevede Türkiye'deki konjektürel durumun değerlendirilmesi ve bu buna bağlı olarak Cumhuriyet Halk Partisi gibi muhalefet partilerinin söylemleri de analiz edilmiştir. Türkiye'nin konjonktürel durumunu ortaya koyarken iç ve dış politikasını şekillendirmede etkili olan konuların fazlalığı çalışmanın sınırlarını genişletirken, Türkiye'de öne çıkan siyasi aktörlerin söylemlerinin daha geniş yelpazede analiz edilmesi çalışmaya zenginlik katan etkenlerden biri olmuştur. Bu yönü ile çalışma sadece AK Parti ve MHP'de bir ideolojik dönüşüm olup olmadığını ortaya koymakla kalmamış, Türkiye'nin yakın siyasi tarihini de aydınlatan bir öneme sahip olmuştur.

Bu çalışmanın hayata geçirilmesi sürecinde bilgi ve tecrübelerinden faydalandığım, beni doğru yönde yönlendiren danışman hocam Prof. Dr. Alim Yılmaz'a, bu çalışmayı yapmama ilham olan ve desteğini esirgemeyen MHP Genel Başkanı Dr. Devlet Bahçeli'ye ve MHP Genel Başkan Yardımcısı Prof. Edip Semih Yalçın'a sonuz teşekkür ederim.

Ersin ÖZTÜRK

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı Soyadı: Ersin ÖZTÜRK

Uyruğu: T.C.

Doğum Tarihi ve Yeri:

Elektronik Posta:

EĞİTİM

Derece	Kurum	Mezuniyet Yılı
Lisans	Anadolu Üniversitesi, Kamu Yönetimi Bölümü	1998
Yüksek Lisans	İstanbul Maltepe Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler	2012
Doktora	İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi	Tez aşamasında

İŞ TECRÜBESİ

Tarih	Kurum	Görev
2015-Devam	ERS Hotel	Yönetim Kurulu Başkanı
2004-Devam	Öztürk Yapı İnşaat	Yönetim Kurulu Başkanı
2000- Devam	Ercağ Restoran	Yönetim Kurulu Başkanı

YABANCI DİLLER

İyi düzeyde İngilizce

YAYINLAR

Öztürk, E. (2021). Fred W. Riggs ve Karşılaştırmalı Kamu Yönetiminde İdeal Modeller. H. Ateş (Dü.) içinde, *Dünden Bugüne Kamu Yönetimi Düşünürleri* (s. 205-219). Ankara: Savaş Yayınevi.

Öztürk, E. (2022). Kuzey Afrika Ülkeleri. H. Ateş (Dü.) içinde, *Karşılaştırmalı Kamu Yönetimi* (s. 633-661). Ankara: TİAV.

Öztürk, E. (2022). Sahraaltı Afrika Ülkeleri. *Karşılaştırmalı Kamu Yönetimi* (s. 661-703). içinde Ankara: TİAV.

HOBİLER: Klasik Araba, yelkencilik, Binicilik, Eskrim, Müzik, Spor

İÇİNDEKİLER

ÖZET	iii
ABSTRACT	v
ÖN SÖZ	vii
İÇİNDEKİLER	ix
KISALTMALAR	xii
TABLOLAR LİSTESİ	xiv
GÖRSELLER LİSTESİ	xv
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

MİLLİYETÇİLİK: KAVRAMSAL VE TARİHSEL ÇERÇEVE

1.1 MİLLİYETÇİLİK KAVRAMI	6
1.2 MİLLİYETÇİLİĞİN DOĞUŞU VE GELİŞİMİ	12
1.3 TÜRKİYE’DE MİLLİYETÇİLİĞİN GELİŞİMİ	20
1.3.1 MHP’nin Milliyetçilik Anlayışı	47
1.3.2 AK Parti’nin Milliyetçilik Anlayışı	56

İKİNCİ BÖLÜM

CUMHURBAŞKANLIĞI HÜKÜMET SİSTEMİ ÖNCESİ TÜRKİYE’NİN İÇİNDE BULUNDUĞU DURUM

2.1 TÜRKİYE’DEKİ İÇ GELİŞMELER.....	67
2.1.1 Milletvekili Dokunulmazlıklarının Kaldırılması	79
2.1.2 Yeni Anayasa Çalışmaları.....	87
2.1.3 15 Temmuz 2016 Darbe Girişimi Sonrası ve OHAL.....	93

2.1.4 16 Nisan 2017 Anayasa Değişikliğine MHP Desteği	112
2.1.5 Anayasa Değişikliğine Dair Tepkiler	125
2.1.6 OHAL,Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminin Denemesi miydi?130	
2.2 CUMHURBAŞKANLIĞI HÜKÜMET SİSTEMİ ÖNCESİ YAŞANAN SİYASİ GELİŞMELER.....	135
2.2.1 MHP İçinde Muhalefet ve İYİ Parti'nin Kuruluşu	136
2.2.2 AK Parti'de Yaşanan Gelişmeler.....	160
2.3 DEĞERLENDİRME.....	164

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

CUMHURBAŞKANLIĞI HÜKÜMET SİSTEMİNE GEÇİŞ SÜRECİ VE SONRASI TÜRKİYE

3.1 TÜRKİYE'NİN İÇ VE DIŞ POLİTİKASINA YÖN VEREN ÖNEMLİ OLAYLAR.....	174
3.1.1 Avrupa Konseyi'nden Türkiye'yi Yeniden “Siyasi Denetim” Sürecine Alma Kararı	175
3.2 CUMHURBAŞKANLIĞI HÜKÜMET SİSTEMİNE GEÇİŞ.....	185
3.2.1 Seçim Barajı Tartışmaları	185
3.2.2 Uyum Yasaları Çerçevesinde İttifaklar Dönemi Başlıyor	187
3.2.3 MHP Lideri Devlet Bahçeli'den Erken Seçim Çağrısı.....	189
3.2.4 24 Haziran 2018 Cumhurbaşkanlığı ve Milletvekilliği Seçimleri193	
3.2.4.1 AK Parti'de Yaşanan Söylem Değişikliği	202
3.3 CUMHURBAŞKANLIĞI HÜKÜMET SİSTEMİNE GEÇİŞ SONRASI YAŞANAN SİYASİ GELİŞMELER.....	205
3.3.1 Muharrem İnce Memleket Hareketi.....	206
3.3.2 Ümit Özdağ Gizli Anayasa Çıkışı.....	211
3.4 TÜRKİYE'NİN YENİ DIŞ POLİTİKA SÖYLEMİ.....	215

3.4.1	Güvenli Bölge Strateji Çerçevesinde Ortadoğu Politikası	218
3.4.2	Mavi Vatan Doktrini Çerçevesinde Şekillenen Doğu Akdeniz ve Ege Politikası	219
3.4.3	Türkiye'nin AB Üyeliği Süreci	221
3.4.4	Türk Dünyası Çerçevesinde Türk Devletleri Teşkilatı	225
3.5	DEĞERLENDİRME.....	227
SONUÇ		235
KAYNAKÇA		255

KISALTMALAR

AB	: Avrupa Birliği.
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri.
AK Parti	: Adalet ve Kalkınma Partisi.
AKPM	: Avrupa Konseyi Parlamenter Meclisi
ANAP	: Anavatan Partisi
AP	: Adalet Partisi
BBP	: Büyük Birlik Partisi
BM	: Birleşmiş Milletler
CHP	: Cumhuriyet Halk Partisi.
CHS	: Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi.
CIA	: Merkezi İstihbarat Teşkilatı.
CMKP	: Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi
DAEŞ	: Irak Şam İslam Devleti.
DBP	: Demokratik Bölgeler Partisi.
DP	: Demokrat Parti
DTK	: Demokratik Toplum Kongresi.
EUROPOL	: Avrupa Polis Teşkilatı
FETÖ/PDY	: Fetullahçı Terör Örgütü/ Paralel Devlet Yapılanması.
FKH	: Fırat Kalkanı Harekâtı.
GKRY	: Güney Kıbrıs Rum Yönetimi.
HDP	: Halkların Demokratik Partisi.
HÜDA PAR	: Hür Dava Partisi
IKBY	: Irak Kürt Bölgesel Yönetimi.
IŞİD	: Irak Şam İslam Devleti.
KCK	: Kürdistan Topluluklar Birliği.
KHK	: Kanun Hükmünde Kararname.
KKTC	: Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti
MBK	: Milli Birlik Komitesi
MÇP	: Milliyetçi Çalışma Partisi
MEB	: Münhasır Ekonomik Bölge.

MGK	: Milli Güvenlik Kurulu.
MHP	: Milliyetçi Hareket Partisi.
MİT	: Millî İstihbarat Teşkilâtı.
MKYK	: Merkez Karar Yönetim Kurulu.
MNP	: Milli Nizam Partisi
MSP	: Milli Selamet Partisi
MTTB	: Milli Türk Talebe Birliği
NATO	: Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü
ODTÜ	: Orta Doğu Teknik Üniversitesi
OHAL	: Olağan Üstü Hal.
PKK	: Kürdistan İşçi Partisi.
PYD	: Demokratik Birlik Partisi.
SDG	: Suriye Demokratik Güçleri.
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi.
TDT	: Türk Devletleri Teşkilatı
TİP	: Türkiye İşçi Partisi
TSK	: Türk Silahlı Kuvvetleri
YPG	: Halk Koruma Birlikleri veya Halk Savunma Birlikleri.

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1.1: Parti Üyeliklerine Göre Katılımcıların Siyasi Görüşlerinin Dağılımı ..633

Tablo 1.2: Parti Üyeliklerine Göre Katılımcıların Sosyal ve Siyasal Yapıların Bir Parçası Olmayı Önemseme Puanları644

GÖRSELLER LİSTESİ

Görsel 2.1: AK Parti 1 Kasım 2015 Genel Seçim Beyannamesi Çözüm Süreci Açıklaması.....	71
Görsel 2.2: Tayyip Erdoğan 14. Muhtarlar Konuşmasındaki Milli Birlik ve Kardeşlik Süreci Açıklaması	73
Görsel 2.3: CHP’nin 22 Soru, 22 Cevap: CHP’nin Türkiye’nin Kürt Sorununa Bakışı, Çözüm Çerçevesi Raporundan Bölüm	75
Görsel 2.4: CHP Genel Başkanı Kemal Kılıçdaroğlu, Başbakan Davutoğlu’nun Açıkladığı ‘Terörle Mücadele Eylem Planı’na İlişkin Twitter’den Paylaştığı Mesaj	77
Görsel 2.5: HDP Genel Merkezi Resmi Twitter Hesabından Yapılan Paylaşım	82
Görsel 2.6: Dönemin HDP Eş Başkanı Selahattin Demirtaş’ın Twitter Hesabından Yaptığı Paylaşım	83
Görsel 2.7: 15 Temmuz 2016’da Erdoğan’ın Uçağının Rotası ile İlgili RANE Firmasının Twitter Paylaşımı	98
Görsel 2.8: HDP Facebook Sayfası Selahattin Demirtaş’ın Röportajı	101
Görsel 2.9: HDP Twitter Hesabından	112
Görsel 2.10: Türkiye’nin Rejim Değişikliği ’ne Dair Anayasa Teklifinin Kronolojisi	124
Görsel 2.11: Meral Akşener’in Sosyal Medyada Dolaşan Sahte Fotoğrafı	155
Görsel 2.12: Meral Akşener – Emre Uslu Twitter Yazışmaları.....	156
Görsel 2.13: Meral Akşener ile İlgili Milliyet Haberi.....	158
Görsel 3.1: 24 Haziran 2018 Genel Seçim Sonuçları	201

GİRİŞ

16 Nisan 2017 tarihinde Türkiye, “*anayasa ve hükümet sistemi değişikliği*” için yapılan referandumun ardından gerçekleşen ilk seçimlerden (24 Haziran 2018) sonra hükümet sistemini “Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi” (CHS) olarak değiştirmiştir. Türkiye’nin yeni hükümet sistemi, öncesinde ve sonrasında büyük eleştirilere maruz kalmış ve günümüzde de muhalefet partilerinin eleştirilerinin merkezinde olma özelliğini koruyan bir gündem maddesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Aslında anayasa değişikliği Adalet ve Kalkınma Partisi (AK Parti) tarafından 2011 genel seçim kampanyası vaatlerinden biri olarak duyurulmuştu.¹ 2014 yılında Recep Tayyip Erdoğan’ın cumhurbaşkanı olmasıyla birlikte hükümet sistemi değişikliği tartışmaları daha yüksek perdeden dillendirilmeye başlanmıştı. AK Parti dışındaki diğer siyasi partilerle birlikte Milliyetçi Hareket Partisi’ de (MHP) büyük eleştiri ve tepkilerle hükümet sistemi değişikliğine karşı çıkıyordu. Ne var ki Ekim 2016’da MHP Genel Başkanı Devlet Bahçeli’nin değişiklik teklifini meclise getirmesi için hükümete çağrı yapması ve süreçte iş birliği içinde olacağını duyurması, Türkiye’nin hükümet sisteminin değişmesinin önünü açan kilit noktası olmuştur. MHP’nin geçmişte ağır bir şekilde eleştirdiği sistem değişikliği konusunda bir anda fikir değiştirmesi, akıllarda birçok soru işaretleri oluşturmuştu. Aslında MHP’nin AK Parti’ye desteği sadece yönetim sistemi değişikliği konusunda olmamış, 15 Temmuz Darbe Girişimi sonrası

¹ Türkiye’nin yönetim sistemi değişikliği daha önceleri Turgut Özal gibi siyasi liderlerinde söylemlerinde yer almıştı. 2011 öncesinde AK Parti’nin bazı milletvekilleri öncesinde yönetim sistemi değişikliğini dillendiren kamuoyu yoklaması niteliğinde ifadeleri bulunmaktadır. Ancak seçim vaadi olarak ilk kez AK Parti tarafından 2011 yılında ele alınmıştır. Bkz: (Çağlıyan, İçener, 2015) Ayrıca, Alparslan Türkeş’in “Temel görüşler” kitabında cumhurbaşkanlığı ve başbakanlık yetkilerinin tek bir şahısta toplanması ve senatonun kapatılması gerektiği (o dönemde meclis ve senato vardı) şeklinde bir başkanlık sisteminden bahsediliyor. Bkz: (Türkeş, 1975, s. 156)

AK Parti ve MHP yakınlaşması başlamış ve hatta bu yakınlaşma ittifak kurup, Türkiye'nin yönetimi ile ilgili ortak kararlar almaya kadar ilerlemişti.

MHP'nin AK Parti ile iş birliği içinde hareket etmeye başlaması muhalif cenahında tepkisine yol açmış, Bahçeli ve MHP'nin bu tutumuna bir anlam verilememiş ve çeşitli iddialar ortaya atılmıştı. Bu iddiaların bazıları “*Bahçeli'nin bu ortaklığa çeşitli şantaj ve tehdit unsurları ile mecbur bırakıldığı*”, “*MHP'nin sadece AK Parti'nin koruyucusu gibi bir stepne olarak yanında durduğu*” şeklindeydi. CHP Genel Başkanı Kemal Kılıçdaroğlu bile CNN Türk kanalına verdiği bir röportajda Türkiye'nin hükümet sisteminin değişikliği konusunda “*Bahçeli'nin niye evet dediğini anlamış değilim*” (Kılıçdaroğlu, 2017) şeklinde beyanda bulunmuştur. Diğer taraftan MHP'nin siyasi figürleri ve Bahçeli ise her zaman söylediklerinin arkasında olduklarını ve siyasal çizgilerinin değişmediğini iddia etmektedir. Bu iddia, söylem ve belirsizliklerden hareketle; MHP, var olan siyasal çizgisinin dışına mı çıkmıştır? Ya da AK Parti, eski siyasal duruşunun dışına çıkıp MHP ile benzer bir siyasal politika mı çizmeye başlamıştır? Sorunsalları önemli bir çalışma konusu olarak karşımıza çıkmaktadır. Tez çalışmamız ana hatlarıyla bu sorunsalları yanıtlamaya çalışarak, Türkiye'nin yakın geçmişteki siyasal hayatını aydınlatmayı ve gelecekteki siyasal hayatına da ışık tutmayı amaçlamaktadır.

15 Temmuz 2016 sonrası MHP'nin siyasal duruşu Türkiye'nin yönetim sisteminin değişmesine sebep olmuş ancak Bahçeli'nin bu yaklaşımının altında yatan sebeplerin değerlendirmesi gazete yazıları, TV röportajları, sosyal medyadaki iddiaların ve varsayımların çok fazla ötesine gidememiştir. Bazı kaynaklarda Bahçeli'nin Türkiye'nin yönetim sistemine destek vermesi, Alparslan Türkeş anlayışından geldiğini iddia etmektedir. Ancak Bahçeli'nin daha önceleri bu yönetim sistemine karşı çıktığını da göz ardı etmemek gerekmektedir. Bu bağlamda tez çalışmamızın bu alandaki ilk bilimsel çalışma özelliğine sahip olduğu söylenebilir.

TBMM içindeki terör örgütü ile bağlantılı unsurların lağvedilmesi, MHP için büyük önem arz ettiği için AK Parti ile MHP'yi ittifak kurmaya iten ilk önemli olay olarak değerlendirilecektir. Bu sebeple tezin sınırları milletvekillerinin dokunulmazlıklarının

kaldırılmasından başlayarak Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi sonrası Türkiye'nin içinde bulunduğu durumu 2022 yılı ilk çeyreğine kadar olan kısmını kapsayacak şekilde çizilmiştir.

Çalışmada, AK Parti ve MHP arasındaki iş birliğinin altında yatan unsurların ortaya konulabilmesi için eleştirel söylem analizi yönteminden yararlanılmış ve Fairclough'un üç boyutlu çerçeve yaklaşımına başvurulmuştur. Yaklaşımın ilk aşaması olan tanımlama (metin analizi) aşamasında; metnin yapısı (kişi, yer, zaman, olay, anlatıcı), metindeki gramatik özellikler, kullanılan kelimeler ve sözcükler üzerinde durulmuştur. Metinde kullanılan sözcük ve cümlelerin analizleriyle metnin tematik yapısına odaklanılarak üretenin ve metnin ideolojik boyutu hakkında bir kanıya varılmak hedeflenmiştir (Fairclough, 1995, s. 57). Yöntemin ikinci aşaması olan yorumlama aşamasında, “metin nasıl üretilmiş, dağıtılmış ve tüketilmiş?”, “metnin üretilme amacı nedir?” gibi sorulardan hareketle metnin, okuyanlar tarafından nasıl yorumlandığı ortaya çıkartılmak amaçlanmıştır (Fairclough, 1992, s. 78). Bu aşamada söylemlerarasıcılık (metnin önceki diğer metinler ile ilişkisidir) üzerinde durularak, ele alınan söylemi açıklayan, destekleyen ve karşı çıkan söylemler değerlendirilmektedir. Son aşamada ise bağlam analizi (söylemin içinde bulunduğu bağlam ve açıklama) ise söylemlerde verilmek istenen mesajlar, söylemi üretenin ideolojik yönü sosyal bir çözümlemeyle açıklanmaya çalışılmıştır. Bu aşamada verilen söylemlerle ne amaçlanmak istendiği, hangi mesajların verilmek istendiği, söylemlerde yazarın (veya konuşmacının) siyasi veya ideolojik taraf olup olmadığı, sosyal bir çözümlemeyle açıklama yapılarak ortaya konulmaya çalışılmıştır (Fairclough, 1995, s. 98)

Fairclough, metinlerin asla yalıtılarak ve bağımsız kabul edilerek çözümlenemeyeceğini öngörür. Her metnin, diğer metinlerin ve toplumsal bağlamların ilişkisi içinde anlaşılabilir kılındığını savunur. Bu yaklaşım bize ilk olarak söylem örneğinin yani “metnin” dilsel özelliklerinin incelenmesini, ikinci olarak arka plan bilgilerini ve benzer metin örneklerini de kullanarak söylemin yorumlanmasını ve son olarak da elde edilen veriler ışığında dil kullanımında gizlendiği düşünülen ve olduğu baştan kabul edilmiş gerçeklerin ne tür toplumsal sorunları barındırdığını ve bunların

nasıl meşrulaştığını ve gizlendiğini açıklamaya çalışır (Özüdoğru, 2016, s. 95). Dolayısıyla eleştirel söylem analizi, MHP-AK Parti arasındaki kurulan ittifakın dayandığı unsurların ortaya konulabilmesi için uygun bir metodolojik araç olarak ön plana çıkmaktadır. Bu metodolojik araç ile AK parti ve MHP'deki siyasi aktörlerin iki partiyi ittifak kurmaya yönelten söylemlerine yer verilirken ele alınacak söylemi açıklayan, destekleyen ve karşı çıkan yorumlar ve söylemler değerlendirilecektir.

Çalışmanın birinci bölümde 18. yüzyılda Fransız İhtilali ile başlayan ve Batıdan Doğuya yayılan milliyetçiliğin Türkiye’de nasıl bir gelişim süreci sergilediği ortaya konularak Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nin kurucusu Mustafa Kemal Atatürk’ün Türk milliyetçiliği anlayışının nasıl şekillendiği açıklanmıştır. Türk milliyetçiliğini *“ilerleme ve gelişme yolunda ve uluslararası görüşme ve ilişkilerde, bütün çağdaş milletlere paralel ve onlarla aynı uyumda bir ahenkte yürümekle birlikte, Türk toplumunun özel yaradılışını ve başlı başına bağımsız kimliğini korunmuş tutmaktır.”* şeklinde tanımlayan Mustafa Kemal Atatürk, iç ve dış politika anlayışının temellerini de Türk milliyetçiliği üzerine oturtmuştur. Çalışmanın kavramsal çerçevesinin üzerine oturtulduğu Atatürk’ün Türk milliyetçiliği ilkesi doğrultusunda İsmet İnönü’nün cumhurbaşkanlığı döneminden başlayarak Türkiye’deki hükümetlerin milliyetçiliği nasıl tatbik ettiğine yer verilerek AK Parti ve MHP arasında iş birliği ortaya çıkana kadarki süreçte MHP’nin ve AK Parti’nin milliyetçilik anlayışlarının nasıl olduğu açıklanmıştır.

İkinci bölümde, Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi öncesi Türkiye’nin içinde bulunduğu durum ortaya konulmuş, MHP’yi AK Parti ile ittifak kuracak kadar yakınlaştıran çözüm sürecinin bittiğine dair ilk ibare olan milletvekili dokunulmazlıklarının kaldırılması ile başlayıp Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi ile ilgili çalışmalar başlayana kadar geçen süreci kapsayacak şekilde ele alınmıştır. Bu bölümde 15 Temmuz darbe girişimi ve OHAL süreci ele alınmış Türkiye’deki siyasi partilerin süreci ve sürece dair uygulamaları nasıl yorumladıkları değerlendirilmiştir. Bahçeli’nin Türkiye’nin yönetim sisteminde değişikliğe sebep olan Ekim 2018 tarihli konuşmasında verdiği mesajlar dikkate alınarak Bahçeli’nin dolayısıyla MHP’nin anayasa değişikliğine giden süreci neden başlattığına dair değerlendirme yapılırken

OHAL sürecinin yeni hükümet sisteminin bir denemesi olup olmadığı sorusuna da yanıt aranmıştır.

Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemine geçiş süreci ve sonrası Türkiye başlıklı üçüncü bölümde, Türkiye'nin iç ve dış politikasına yön veren önemli olaylara kısaca değinilmiş, Avrupa Konseyi'nin Türkiye'yi yeniden siyasi denetim sürecine alması sürecine ayrı bir başlık altında değinilmiştir. 16 Nisan 2017 referandumu sonrası uyum sorununun çözülmesi amacıyla da 6 ay içinde uyum yasalarının çıkarılması kararlaştırılmış, Bahçeli'nin seçim barajının düşürülmesi yönünde tartışma başlatması ile uyum yasaları gündemde yerini almış ve yine Bahçeli'nin 8 Ocak 2018'de gerçekleştirdiği basın açıklaması ile hem ittifaklar dönemi başlamış hem de MHP'nin bir sonraki seçimlerde cumhurbaşkanı olarak Erdoğan'ı destekleyeceği kamuoyuna duyurulmuştur. Bu bölümde MHP'nin Erdoğan'ı destekleme kararına ve CHS'ye geçişi sağlayacak 2019 seçimlerinin erkene alınmasına etki eden faktörler ortaya konulmaya çalışılacaktır. 2018 seçimlerinde imzalanan protokolle tarihi birliktelik olarak ifade edilen AK Parti-MHP ittifakına dönüşen iş birliğinin hangi temellere oturduğu ortaya konulurken protokolün uygulamaya dönüşüp dönüşmediğini görmek için CHS'ye geçiş sonrası Türkiye'nin iç ve dış politikasına değinilmiş, Türkiye'nin yeni dış politika anlayışı ayrı bir başlık altında değerlendirilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

MİLLİYETÇİLİK: KAVRAMSAL VE TARİHSEL ÇERÇEVE

1.1 MİLLİYETÇİLİK KAVRAMI

Genel ilke olarak milliyetçilik, bir ulus tasavvuru ve bu ulus tasavvuruna tabii olan yurttaşlar yaratmaya çalışır. Bu sebeple milliyetçiliğin “ulus” öznesinin tanımlanması yerinde olacaktır. Batı’daki milliyetçi hareketlerin neticesinde ortaya atılan “nation” terimine karşılık olarak Türkçe kaynaklarda “millet” ya da “ulus” kavramları eş anlamlarda kullanılmaya başlanmıştır. Aslında, “millet” kelimesini etimolojik açıdan incelediğimizde köken olarak İbranice ve Aramice’deki “melel”² ve “mille”³ kelimelerinden ve Arapça’daki “ımlâl (ımlâ)” kelimelerinden türediği, “din” karşılığında kullanıldığı, “izlenilen ve gidilen yol” anlamına geldiği görülmektedir. Bu çerçevede İslam milleti, Yahudi milleti gibi tamlamalarda dinleri ifade etmektedir (Şentürk, 2020, s. 64). Osmanlı siyasi terminolojisinde “dini topluluklar” anlamında kullanılan kelime 19. yüzyıl sonrası Fransızca-Latin menşeli “nation” terimine karşılık olarak yeni bir anlam yüklenerek kullanmış, daha sonra da yeni anlamıyla kullanımı Doğu ülkelerinde de yaygınlaşmıştır. Ancak, son asırda “millet” teriminin ikili anlamda kullanılması dikkati çekmektedir (Ortaylı, 2020, s. 66).

Kuramsal çerçevede farklı “ulus” tanımları yapılmakla birlikte terminolojik açıdan da karışıklık söz konusudur⁴. Öncelikle bu tanımların farklılıklarının sebeplerine değindikten sonra tanımları ortaya koymakta fayda vardır.

² Melel kelimesinin Türkçe karşılığı: konuşmak, söylemek.

³ Mille kelimesinin Türkçe karşılığı: kelime, söz.

⁴ Batılı araştırmacılar arasında terminolojik bir kaos söz konusudur. Walker Cornor, bu kaos çözülmeyeceği milliyetçiliği anlamının mümkün olmadığını iddia eder. Ulus ve milliyetçilik kavramlarının başka kavramlarla karıştırıldığını ortaya koyar. “Milliyetçilik hareketi” yerine “milliyetçilik” teriminin kullanıldığı, “Amerika vatandaşları” yerine “Amerikalılar” teriminin kullanıldığı gibi örneklerle akademisyenler tarafından yaratılan terminolojik karışıklığa değinir. Detaylar için bkz: (Cornor, 2002)

“Ulus” tanımı ülkelere göre farklılıklar gösterdiği gibi Batılı kuramcıların yaptığı tanımlar arasında da farklılıklar bulunmaktadır. Tüm kuramcılar, ulusun bireysel ya da toplu kimliklere temel oluşturan diğer öğelerden (sınıf, bölge, toplumsal cinsiyet, ırk ya da dini inanç gibi) farklı olduğunu kabul ederler ancak bu öğelerin milli kimliklerin belirlenmesinde, dolayısıyla; ulusun tanımlanmasındaki rolü tartışmaya açık bir konudur. Bu noktadaki düşünce farklılıkları kuramcıların tanımlarına yansımaktadır. Kimi yazarlar din, dil, ırk gibi nesnel öğeleri ortaya koyarken kimileriye millet olma bilinci, bağlılık gibi öznel öğeleri ön plana çıkarmaktadır. Çoğunluksa nesnel ve öznel niteliklerin birlikte kullanıldığı tanımları yeğlemektedir (Özkırımlı, 1999, s. 66).

Ulusun niteliklerinin ne olduğu yanı sıra ulusların organik olup olmadığı sorunsalının yarattığı farklı yaklaşımlarda vardır. Bu bağlamda “ilkçilik”, “modernizm” ve “etnosembolizm” olmak üzere üç temel kuram mevcuttur. İlkçiler, ulusların daima var olduklarını yani organik toplumlar olduklarını kabul eder. Modernist yaklaşımçılar⁵, ulusların modern toplumda ortaya çıktığını ve inşa edildiğini, başka bir ifade ile milletin ezeli ve ebedi yapılar olmadığını ve yapay/sahte/icat edilmiş bir olgu olduğunu savunmaktadırlar. “Ara yolcu” olarak da bilinen etno-sembolistlere göre uluslar geçmişte yaşayan etnik grupların modern bir versiyonudur. Ne ilkçilerin iddia ettikleri gibi doğal ve dogmatiktir ne de modernistlerin indirgediği gibi tek bir olay neticesinde ortaya çıkmışlardır (Argalı, 2020).

18. yüzyıla kadar bugünkü milliyetçiliğin tanımladığı ulus tanımına rastlanmamaktadır. Fransız Devrimi ile ilk defa modern anlamda milliyetçilik tanımlanmıştır. Fransız Devrimi’nin önemli isimlerinden Sieyes, ilk ulus tanımlarından birini yapar ve ulusu, “*ortak bir yasa altında yaşayan, aynı yasama organı ile temsil edilen ortak insanlar topluluğu*” olarak tanımlar. Sieyes’in tanımladığı ulus kavramı ulusal egemenlik, belli bir grubun çıkarları ya da arzularının üzerinde görülen ulusal çıkar (milli çıkar)⁶ ve siyasal egemenlik kavramlarını içine

⁵ E. Gellner, B. Anderson, E.J. Hobsbawm, T. Nairn, J. Breully gibi yazarlar modernist yazarlardır.

⁶ Jan Jac Rousseau’nun ‘genel irade’ kuramında ulusal çıkar ve ulusal egemenlik kavramlarının ilk izleri görülür. Genel irade kuramı yurttaşların politik bir topluluk içinde kendi iradelerini doğrudan ifade

alan bir tanımdır.⁷ Ancak, ulus tanımına daha sonra eklemenecek kültürel özellikler (ortak bir dil, ortak bir tarih, ortak gelenekler gibi) bu tanımın içinde yer almamıştır.

Sieyès'ten önce ulus üzerine ortaya atılan görüşlerin sonucunda Fransız ve Alman anlayışları belirgin farklılıklarla meydana çıkmıştır. Fransa'da ortaya atılan "ulus" kavramının içerdiği tarihsel koşullar ile Almanya'da ortaya atılan "ulus" kavramı aynı tarihsel koşullara sahip değildi. Fransa'nın uzun yıllar yaklaşık olarak aynı coğrafi sınırlar içinde hüküm sürmesine karşın, Almanların ulusal birliğini kurması tarihin daha ileriki evrelerinde gerçekleşmiştir. Schnapper'in ifadesine göre Almanların tarihi bilinçlerinde, kültürel aidiyet, siyasi organizasyondan her zaman ayrılmış bir haldedir. Tarihsel açıdan yaşanan bu farklılıklar karşımıza iki model olarak çıkmaktadır. Fransız modeli, siyasal, bireyci, rasyonalist ve gönüllülük esasına dayalı bir ulus kurgusunu öngörürken; Alman modeli, kökende bir halk topluluğuna dayanan, aynı soydan gelen, aynı kültürü, geçmişi, etnik ulusu paylaşan bir anlayışı öngörmekteydi (Schnapper, 1995, s. 159-162).

Fransız milliyetçisi Renan ulusu, *"modern ulus aynı yöne yönelen bir dizi olgunun oluşturduğu tarihsel süreçtir... toprak kendi başına ulus oluşturmaz. Bir coğrafi birlik lazımdır"* şeklinde tanımlar. Aynı dili konuşan halkların zamanla ulus haline dönüştüğünü ve aynı dili konuşmayan insanlar arasında birlik kurmanın kolay olmadığını söyler. Irk ve ulus fikirlerinin birbirileri ile karıştırıldığı ve ayrılması gerektiği üzerinde durur. Ulusların ırk temeline dayandırıldığında batacağını ifade eder (Renan, 2016)⁸. Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu Atatürk ise ulusun genel

edebilmelerine dayanır. Fakat bu genel iradeyi bozan birtakım unsurlar vardır. Bu unsurlardan en önemlisi özel iradedir. Bu tanımda özel irade grup çıkarı ve bencillik olarak ifade edilmiştir. Özel iradeler: 1. Belli bir sınıfın kendi sınıfsal çıkarları adına tikel konumları nedeni ile ulusal ortak çıkarı bir özel çıkar teşkil etmesi olabilir 2. Belirli bir tarikatın belirli bir cemaatin kendi grup çıkarları adına topluluğu ele geçirmesi ya da o grup çıkarları topluluğa ortak çıkarmış gibi dayatmasıdır. Sieyès'in tanımında Rousseau'cu bir çizgi takip edilmiştir. Bkz: Rousseau, J.J. (2012), *"Toplum Sözleşmesi"*, 9. Baskı, Çev: Vedat Günyol, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları: İstanbul

⁷ Emmanuel Joseph Sieyès. (2005). *"Üçüncü Sınıf Nedir?"*, Çev: İsmet Birkan, İmge Yayın Evi: İstanbul, s: 5-9

⁸ 1882 yılında verilmiş bir konferansa dayanan bir kitaptır. Renan'ın çalışmasında Fransa'nın parçalanmasından duyduğu rahatsızlık kendini gösterir ve Alsace-Loarin'in Fransa'da kalmasını meşru zemine oturtmaya çalıştığı da görülür. Bkz: Renan, E. (2016). *"Ulus Nedir?"*. Çev: Bahadır, Gökçe, Pinhan Yayıncılık: İstanbul, s:28

tanımını ortak milli düşüncenin, ahlakın, duygunun, heyecanın hatıra ve geleneklerinin millet bireylerinde meydana gelmesini ve kökleşmesini sağlayan ortak geçmişin, birlikte yapılmış tarihin, vicdanları ve zihinleri doğrudan doğruya birleştiren ortak dilin, ulusların oluşumunda en önemli etkenler olduğu şeklinde açıklar (İnan, 2010, s. 47). “Ne Mutlu Türküm Diyene!” sözü ile vatandaşlığa dayalı ve öznel faktörlere vurgu yapan bir ulus tanımı yapılmıştır, ırk ve din ayrımı gözetilmemiştir.

Tarihsel koşullar ve toplumsal farklılıklardan kaynaklanan “ulus” tanımlarındaki farklılıklar milliyetçilik tanımlarına ve türlerine de yansımıştır. Milliyetçilikleri, Fransız-Alman milliyetçiliğini temel alarak ve uzlaşmaz bir karşıtlık kurarak ikili sınıflandırma yapan çalışmalara çok sayıda rastlanmaktadır.⁹ Söz konusu ayrım farklı isimlendirmelerle yaygın olarak kullanılmıştır. Örneğin, Hans Kohns “Batı” ve “Batı dışında kalan milliyetçilik” ayrımını yapar. Batı milliyetçiliğini daha iyi ve sivil olarak tanımlarken, Batı dışı milliyetçiliği düşman, liberal olmayan, baskıcı ve tehlikeli olarak tanımlar. Kohns’un ifade ettiği Batı dünyası Büyük Britanya, İngiliz hakimiyetleri, Fransa ve Amerika’ydı. Batı dışı dünya için ise genellikle Merkez ve Doğu Avrupa ve Asya’dan bahsetti. Böylece, “iyi” milliyetçiliği Batı olarak adlandırdığı dar bir coğrafi alanla ve “kötü” milliyetçiliği Batı dışındaki dünyayla özdeşleştirdi (Kohn, 1944, s. 329-331). Yine Kohn’a göre Batı milliyetçiliği politika yönelimlidir, politika yapmaya ve yönetime odaklanır; sosyal düşünceye dayalı bir ulus vardır, ulusa üyelik özgür seçime dayalıdır ve rasyoneldir. Doğu milliyetçiliği ise kültürel yönelimli yani yerel değerlerin yerleştirilmesi, propaganda ve eğitime konsantre olur, ulusu ise organik ve doğal toplum olarak tanımlar, ulusun bir bireyi olmak doğum gibi nesnel ve atfedilen faktörlerle belirlenir ve irrasyoneldir (Kohn, 1944, s. 325-334).

⁹ James Kellas, biçim olarak kapsayıcı ve liberal olan Batı milliyetçiliği ile dışlayıcı ve genellikle otoriterliğe yol açan doğu milliyetçiliği arasında ayrım yapar. Bir şekilde Batı ve Doğu milliyetçiliği ya da ulusun Batı (sivil ve politik) modeli ile Doğunun (etnik ve kültürel) ulus modeli arasında kontrast oluşturan uzunca bir yazarlar (Eric Hobsbawm, Ernest Gellner, Liah Greenfeld, Anthony D. Smith vb.) listesine devam edilebilir. Görüldüğü üzere bu ayrımlar Fransız modeli milliyetçiliği içine alan sınıfı daha kapsayıcı, daha iyi, rasyonel ifade ederken, Almanya tarzı milliyetçiliği daha kapalı, irrasyonel ve kötü olarak tanımlamışlardır. Detaylar için bkz: (Jaskulowski, 2010)

Alman ve Fransız milliyetçiliklerinin birbirlerini dışlayan karşıtlıklar biçiminde algılanması (iyi ve kötü milliyetçilik ayrımının yapılması), 1870 savaşı ve Alsace-Lorraine'in Alman Reich'i tarafından ilhak edilmesinden sonra olmuştur. Alsace-Lorraine'in Alman mı Fransız mı olduğu sorusu etrafındaki tartışma ve siyasal mücadele, bu ikili milliyetçilik sınıflandırmalarında etkileyici bir unsur olmuştur. Almanya, bir halkın kimliğini ve aidiyetini esas olarak etnik ve kültürel özelliklerin belirlediğini ileri sürerek, Alsace-Lorraine'in ilhakını meşrulaştırmaya çalışmış¹⁰, buna karşın Fransa, önemli olanın bireylerin ve toplulukların iradi seçimi olduğu tezinden hareketle Alsace-Lorraine'in gönlü ve aklıyla Fransız olduğunu iddia etmiştir (Schnapper, 1995, s. 159-162). Bismarck'ın Alsace-Lorraine bölgesini Almanya'ya katması neticesinde Fransa, halkının çoğu Fransızca konuşan bu önemli endüstri bölgesinin yitirilmesinin acısını unutamayacak ve Alsace-Lorraine sorunu 20. yüzyılın ortalarına kadar sürecek olan Fransa-Almanya düşmanlığının önemli nedenlerinden biri olacaktır (Sander, 2003, s. 222). Yani, teorik çerçevede milliyetçiliğin ikili sınıflandırmaları kısmen gerçeği yansıtsa da daha çok ülkelerin siyasal çekişmelerine alet edilerek, tarafsızlıktan uzak yapılmıştır.

Gerçekten de milliyetçi hareketlerin ortaya çıkışı ve şekillenmesi bakımından Almanya ve Fransa arasında belirgin farklar vardı fakat bu farklılıklar toplumsal yapıya, tarihsel koşullara dayanan farklılıklardı. Bu farklılıklar sadece Almanya ve Fransa için değil dünyadaki tüm ulus-devletler için geçerliydi. Milliyetçilik Afrika'da emperyalizme karşı şekillenirken, Türkiye'de ulusal bağımsızlık mücadelesinin bir getirisi olarak doğmuştu. Diğer taraftan ulus kavramının öznel öğelerinden biri olan "dil birliği" ni ele aldığımızda Fransız devriminin yapıldığı 1789 yılında Fransa'da halkın sadece %12'si bugün bildiğimiz Fransızca'yı konuşmakta olduğu, benzer şekilde İtalyan Birliği'nin sağlandığı 1860 yılında, toplumun sadece %2,5'u İtalyanca bildiği görülmektedir (Özkırımlı, 2008, s. 91). Almanya ve Türkiye'de ise ulus-devlet

¹⁰ Alman tarihçi Friedrich Meinecke (1862-1954) tarafından Politik-Kültürel milliyetçilik sınıflandırması yapılmıştır. Meinecke, Fransa ve Almanya örneklerinden yola çıkarak "kültürel ulus" ve "siyasal ulus" olmak üzere iki ulus tipinden söz eder. Kültürel ulusta kan bağı öne çıkarken siyasal ulusta ülke önem kazanır. İdeal ulus ise bu iki ulus tipinin sınırlarının çakışması ile olur. Bkz: (Kerestecioğlu, 2001, s. 134) Almanya, Fransa ile yaşadığı Alsace-Lorraine sorununu meşrulaştırmaya çalışmıştır.

öncesi dönemde tarihten gelen köklü bir dil birliğinin olduğu görülmektedir¹¹. Yani milliyetçilik Kohn'un ve benzer şekilde ikili sınıflandırma yapan diğer kuramcılar gibi keskin çizgilerle birbirinden ayrılmış iki zıt kutba ayrılmış değildir. Günümüz ulus-devletleri hem öznel hem nesnel öğeleri barındırmaktadır. Milliyetçiliğin türü bu öznel ve nesnel unsurların birbirleri ile konfigürasyonuna bağlı olarak değişir. Ne Alman milliyetçiliği söylenildiği kadar kapalı ne de Fransız milliyetçiliği söylenildiği kadar iradeye dayalıdır.

Craigh Calhoun'a göre milliyetçilik, aynı anda hem gruplar inşa etmenin bir yolu hem de normatif bir iddiadır. İki iddiada, bir toplumda kimin uygun şekilde bir arada yer aldığı fikirlerinde ve üyelerin bir bütün olarak ulusa karşı ahlaki yükümlülükleri (ve hatta ulus için canını feda etmek gibi) olduğu argümanlarında bir araya gelmektedir (Calhoun, 1997, s. 520).

Hroch 19. yüzyıl itibarıyla Avrupa'da modern ulusun iki durumda ortaya çıktığını öne sürer. Birinci tip ulusları egemen, büyük uluslar olarak yani kendi milli yapılarını gelişimlerini Orta Çağ'dan beri başlatan uluslar olarak nitelendirir. Bunlara İngiltere, Almanya, Fransa, İspanya ve Danimarka'yı örnek gösterir. İkinci tip ise ezilen ya da küçük uluslardır. Norveçliler, Finliler, Slovaklar, Flamanlar ve Bulgarlar gibi ulusları "Küçük uluslar" olarak modeller. Hroch'a göre ikinci tip olarak ifade ettiği küçük milletlerde milli hareketlenme üç aşamalı bir yapıya oturmuştu¹²: **A** evresi olarak nitelendirdiği aşamada entelektüeller ve entelijansiya milletin dilini, kültürünü ve tarihini inceleyerek milli kültürü ve yurtsever bilinci somutlaştırmaktaydı. Yani milli hareketlenmelerde, genellikle entelektüellerden oluşan bir grup tarafından ezilen milletin dili, kültürü ve tarihinin incelenmesine gösterilen tutkulu bir ilgi yer alır. **B** evresinde bu yurtsever bilinç ajite edilmekte ve **C** evresinde ise hareketler

¹¹ Almanya'nın ulus-devlet olması sürecinde zaten tarihten gelen bir dil birliği ve kültür birliği söz konusu idi (Özdemir & Bakan, 2016). Türkiye Cumhuriyeti kurulmadan önce Arap harflerinin kullanıldığı Eski Türkçe (Osmanlıca denilen dil) hakimdi. Detaylar için bkz: (Ortaylı, Tarihin Arka Odası, 2014)

¹² Hroch'un kitabı egemen olmayan etnik grupların milli hareketleri hakkındadır. Kitabında millet oluşum süreci olarak sadece etnik gruplar yani egemen olmayan, küçük milletler üzerinden değerlendirmiştir.

kitleselleşmekteydi (Hroch, 2011, s. 30-51). Anderson’a göre Avrupa’da ortaya çıkan milliyetçi hareketlerin bir kısmı, yayın pazarının üreticisi konumundaki entelijansiyanın kapitalist yayın ürünleri ile okuma yazma bilen topluluğu örgütlemesi ve örgütlenmiş bu topluluğun arkasına halk desteğini almasıyla gerçekleşmekteydi. Ulus inşası sürecinde öncelikle yerel diller ön plana çıkmakta, daha sonra basın kapitalizmi üzerinden entelijansiyanın ortaya çıkardığı ajitasyon unsurları kitlelere aktarılmaktadır (Anderson, 2009, s. 92).

Milliyetçilik düşüncesine hayat veren 18. yüzyıl, arkasında dünya siyaset sahnesini sarsacak bir miras bırakarak tarihe karışmış ve 19. yüzyıl “milliyetçilik çağı” olarak anılmıştır. Milliyetçiliğin daha ahlaki ve felsefi boyutlarıyla tartışıldığı 20. yüzyılda genel olarak iki tür yaklaşımla karşılaşılır. Bunlardan ilki, milliyetçiliğe sempati ile bakan yaklaşımlar, ikincisi ise milliyetçiliğe karşı çıkan ve onu tarihsel gelişim sürecinde bir evre olarak gören eleştirel yaklaşımlar. Her iki yaklaşımın ortak özelliği ise milliyetçiliğin doğallığını sorgulamadan kabullenmeleri ve onu toplumsal hayatın vazgeçilmez bir unsuru olarak algılamalarıydı (Özkırımlı, 1999, s. 37).

1.2 MİLLİYETÇİLİĞİN DOĞUŞU VE GELİŞİMİ

Milliyetçilik düşüncesinin kökenlerini 18. yüzyılın sonlarına, Herder ve Fichte’ye, hatta kimi yazarlara göre Kant ve Rousseau’ya kadar götürmek mümkün. Milliyetçiliğin bir sosyal bilim konusu olarak ele alınmasıysa 1920 ve 1930’ları bulur. Bu dönemde Carleton Hayes’in, 1940’larda da Hans Kohn’un çalışmaları milliyetçiliği akademik dünyanın gündemine sokar. Bu çalışmaları milliyetçilik ideolojisinin etkisi altında üretilen ve belirli bir ülke milliyetçiliğinin gelişmesine katkıda bulunmayı amaçlayan ilk dönem eserlerinden ayıran nokta, ele aldıkları konuyu derinlemesine incelemeleri, karşılaştırmalı bakış açısıyla açıklamaya çalışmalarıydı. Daha sonraki yıllarda, sömürge imparatorluklarının çözülüşünün etkisiyle sayısı artan milliyetçilik çalışmaları, farklı etkenlere vurgu yapmakla birlikte milliyetçiliği giderek daha çok modernleşme sürecinin bir ürünü olarak algılamaya başladılar. Bunda, 1960’lardan itibaren sosyal bilimlerin birçok alanında etkisi

hissedilen modernleşme ekolünün rolü vardı. 1980'ler ise milliyetçilik üzerine kuramsal içerikli eserlerin yayınlandığı bir dönemdir ve pek çok milliyetçilik uzmanı tarafından dönüm noktası olarak nitelendirilir (Özkırmılı, 1999, s. 10).

Batı'da Orta Çağ sonlarına doğru, kapalı ve içine dönük ekonomik yaşamın coğrafi keşifler nedeniyle kırılması, kapitalizmin gelişmesine paralel olarak para ekonomisinin yaygınlaşması, aklın giderek özgürleşmesi, evrenin ve toplumun doğası hakkındaki fikirlerin laikleşmesi ile bir uyanış başlamış, soylulara ve rahiplere oranla geleneklerine daha az bağlı yeni bir sınıf –burjuva sınıfı– oluşmuş; bu uyanış geleneksel ekonomik ilişkilerin ve yaşantının değişimine neden olmuştu. Bu gelişmeler neticesinde 17. yüzyılda Aydınlanma Çağı açılmış ve hükümdarların tanrısal egemenliği tartışılmaya başlamıştı. Egemenliğin kaynağının tanrısal değil dünyevi olduğu, bu nedenle de bütün yurttaşların devlet gücü üzerinde hakkı olduğu yolunda görüşler belirmeye başlamıştı. 18. yüzyıl Batı Avrupası'nda dinin önemini yitirmesiyle, ölümlü olmayı ölümsüzleştirecek ve anlam katacak başka bir çözüme gerek duyulmaktaydı. Hiçbir şey bu amaca ulustan daha uygun değildi, çünkü uluslar ezeli bir geçmişten gelmekte ve sonsuz bir geleceğe doğru ilerlemekteydi (Sönmez Selçuk, 2012, s. 122).

Amerika'daki devrimin (1755-83) etkisi ile Avrupa'da Fransa'dan daha yoksul ve ondan daha despotik şekilde yönetilen çok sayıda devlet olmasına rağmen, Aristokrasiye karşı devrim Fransa'da başlamıştı. Çünkü Fransa'da yüzyıllar boyunca monarşi tarafından siyasal birliğin sağlanmış olmasıydı. Fransızlar, 18. yüzyılda adına “Fransa” denen bir siyasal birimin üyesi oldukları duygusuna sahiptiler. Fransa'daki gibi bir “devlet” Orta ve Doğu Avrupa'da yoktu. 1789'daki Fransız Devrimi'nden sonra “İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi”¹³ yayımlanmıştı. Bu bildirinin onaylanması sadece Fransa'da değil tüm Avrupa'da eski rejimlerin yıkılmasına, akabinde Osmanlı Devleti yoluyla Ortadoğu'ya 20. yüzyılda ise Asya ve Afrika Kıtalarını içine alacak şekilde modern ulus-devlet anlayışı dalga dalga yayılacaktı (Sander, 2003, s. 150-163).

¹³ Bu bildiri yasalar önünde eşitlik, herkese memur olabilme hakkı, özel mülkiyetin dokunulmazlığı, temel hak ve özgürlükleri içeriyordu.

Fransız devriminin ardından Napolyon Bonapart (1800-1815) Fransa'nın yönetiminde etkin bir unsur olarak ön plana çıkmış¹⁴, bu süreçte Fransa'da uygulamadığı milliyetçi ve liberal düşünceleri silah zoruyla Avrupa'ya yaymak istemişti. Fransa'nın topraklarını Ren Nehri'ne kadar genişletmiş, Hollanda ve İtalya'da Fransa'ya bağlı cumhuriyetlere sahip olmuştu. Zaferlerinin sonunda işgal ettiği ülkelere kardeşlerini kral olarak yerleştirerek milliyetçilik ilkesine de ihanet etmişti. Ayrıca, Fransız Kilisesi yüzyıllardan beri Roma Katolik Kilisesi'nden bağımsız hareket etmesine rağmen Napolyon döneminde iki kilise arasında barış sağlanmıştı. Roma'nın otoritesi Fransız Kilisesi üzerinde yer alıyordu. Napolyon'a göre, Roma'ya bağlı din, ortalama yurttaşı "uslu" tutacak mükemmel bir kurumdu (Sander, 2003, s. 170-172). Fransa'da laik bir ulus-devlet kurulmaya çalışılırken I. Napolyon ile birlikte “din” olgusu iktidarın Fransız toplumunu idare etme aracı olarak kullanılmaya başlanmıştı.

Napolyon savaşları (1800-1815) gibi olayların rüzgarını arkasına alan ulus-devletlerin oluşma süreci milliyetçilik ilkesinin ve Avrupa Haritasındaki 1830-1880 yılları arasındaki değişimlerin temelini atmıştı. Liberal burjuvazi ve onlara bağlı entelektüeller, Avrupa'daki güçler dengesinin milliyetçi ilke temelinde iki büyük devletin (Almanya¹⁵ ve İtalya¹⁶) doğuşu, üçüncü büyük devletin (Avusturya-Macaristan) ise aynı temelde fiilen dağılışlarıyla alt üst olduğunu kabul etmektedirler. Batıda Belçika'dan, Güney Doğu Avrupa'ya ve Osmanlı'dan ayrılmaya çalışan (Yunanistan, Sırbistan, Romanya ve Bulgaristan) devletlere kadar bazı politik birimlerin, ulusçu temeldeki haklar olarak gördükleri yeni statülerinin ve bağımsız devletler olma talepleri ile Polonyalıların bir ulus-devlet olarak, yeniden yapılanmaya başlamaları bu elli yıllık zaman diliminde meydana gelmiş gelişmelerdi (Hobsbawm, 1993, s. 39-40).

¹⁴ 1800 yılında Fransa halkının desteğini arkasına alan Napolyon Bonapart kendisini büyük yetkilerle donatarak “Üç Konsül yönetimini kuracak ve 1804 yılına gelindiğinde ise konsüllüğü imparatorluğa dönüştürmüştü. Kendisi de I. Napolyon olarak imparator olmuştu. Bkz: (Sander, 2003, s. 170-171)

¹⁵ 1871 yılında 26 Almanca konuşan eyalet ve bölgenin birleşmesi ile Alman İmparatorluğu genç bir ulus olarak kuruldu. Almanca konuşan tüm halkların tek bir imparatorluk altında birleşmesi inancı veya “Pan-Germanizm” bu devletleri birbirine bağlayan siyasi yapıştırıcıydı. Bkz: <https://alphahistory.com/worldwar1/nationalism/> , E.T: [31.12.2022]

¹⁶ 1861'de İtalya Krallığı kuruldu. İtalya'da birliğin sağlandığı sırada İtalyanca konuşanların oranı sadece %2,5'ti. Yeni birliğini sağlayan İtalya krallığı parlamentosunun ilk oturumunda Massimo “İtalya'yı yarattık, şimdi de İtalyanları yaratmalıyız” demişti. Bkz: (Hobsbawm, 1993, s. 56-63).

Napolyon'un işgal girişimleri neticesinde Avrupa'daki dengeleri yeniden sağlamak amacı ile İngiltere ve Avusturya İmparatorluğu önderliğinde gelişen Viyana Kongresi (1815) ile Fransa 1792'deki sınırlarına çekildi. Ren'in Batısındaki Alman toprakları Prusya'ya verilerek, bu devlet Avrupa'nın ortasında Doğuda Rusya, Batıda Fransa'ya karşı denge oluşturabilecek güce kavuşturuldu. Sayıları 39'a indirilen ve Avusturya ile Prusya'yı da içeren Alman devletleri, gevşek bir Alman Konfederasyonu (1815-1866) biçiminde örgütlendi. Büyük devletlerin ve özellikle çokuluslu bir imparatorluğun yani Avusturya başkanı olan Metternich'in milliyetçilik akımından korkusu, Alman milliyetçilerinin "tek bir Almanya" çağrısını sonuçsuz bırakmıştı. Avrupa'nın milliyetçilik ve liberalizm kokan yeni havasını anlamayan ya da anlamak istemeyen yöneticiler, ilk aşamada Napolyon'u yendiler ve 1815 Viyana Kongresi kararıyla eski düzeni sürdürmeye çalıştılar (Sander, 2003, s. 180-183).

Napolyon Savaşları'nın altüst ettiği Avrupa haritasına bir düzen vermek, daha doğrusu 18. yüzyıl düzenini sürdürmek için toplanmış bulunan Viyana Kongresi kararlarına göre kurulmuş bulunan 36 devletli Alman Konfederasyonu ve İtalyan yarımadası, büyük ölçüde Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun etkisi altına alınmış bulunmaktaydı. Bu yüzden, İtalyan ve Alman ulusal birlikleri kurulacaksa, Avusturya'nın bu etkisinin kırılması, daha açık bir deyişle, bu devletin savaş alanlarında yenilmesi gerekmektedir (Sander, 2003, s. 219).

1848 Avrupa'sına genel olarak baktığımızda endüstri devrimi neredeyse tamamlanmıştı. Sanayileşmenin etkisi olarak uzun çalışma saatleri, düşük ücretler, açlık ve büyük şehirlerin kalabalıklaşması yanı sıra salgın hastalıkların çoğalması gibi faktörlerin şehirlerde iç huzursuzlukların baş göstermesine neden olduğu görülmekteydi. Bunun yanı sıra 1845-1847 yılları arasında Avrupa'nın büyük bir ekonomik krizle karşı karşıya kalması da ülke içerisindeki huzurun bozulmasını tetiklemişti (Çıvgın & Yardımcı, 2007, s. 206). Bu koşullar neticesinde 1848'de Fransa'da başlayan ihtilal Avrupa'da bazı ülkelere yayılmış, Piyemonte (İtalya'nın bölgelerinden biri) ve Prusya bağımsızlık girişiminde bulunmuşlar ancak başarısızlıkla sonuçlanmıştı.

Prusya, Alman ulusal birliğini kurmak için bir değil, üç devletle, Danimarka, Avusturya ve Fransa ile savaşmak zorundaydı. 1866'da Prusya Başbakanı Otto Von Bismarck Avusturya'yı yenmiş ve 1870 yılında Fransa'ya savaş açarak ünlü Sedan Savaşı'nda İmparator III. Napolyon'u ağır bir yenilgiye uğratmıştı. 1871 tarihli Frankfurt Barışı ile Alsace-Lorraine'yi ilhak etmişti. Bundan sonra Main Akarsuyu'nun güneyindeki Katolik Alman devletleri Prusya'ya katıldılar ve böylece Alman ulusal birliği kurulmuş oldu. Prusya Kralı Alman imparatoru unvanını, Bismarck ise Alman Şansölyesi unvanını aldılar. Fransa'da ise, III. Napolyon'un imparatorluğu yıkılarak yerine 3. Cumhuriyet kuruldu (Sander, 2003, s. 220-221).

Almanya'da, Herder'in de büyük etkisiyle devletten önce ve onun üzerinde olan bir halk düşüncesi vuku bulmuştu. Bu nedenle Fransa'daki gibi vatandaşları bir araya getiren bir devlet yapısı değil, halk temeli üzerine kurulmuş bir devlet anlayışı söz konusuydu. Bu halkın en önemli değeri dildi ve devlet bu halk temeline dayalı olarak kurulursa milletin doğasına uygun bir yapı oluşacaktı. Alman birliği de bu düşünceler çerçevesinde gerçekleşmişti. Herder'e göre millet, dilin ve kültürün ön planda olduğu bir kavramdı ve doğal özellikleriyle başkalarından ayrılmış olan bir halkın vurgusu vardı (Sevim, 2008, s. 23).

Almanya, ulusal birliğini kurduktan sonra, ekonomik gelişmesini liberal bir ekonomi anlayışıyla yürütmüş değildir. Ulusal birliği kurulduktan sonra ulusal ortak bir pazara da sahip olan Almanya'da, ülkeyi tam bir demir elle yönetmiş bulunan Bismarck'ın anlayışına göre, ekonomik faaliyetin amacı, ulusal refahı arttırmaktı. Ulusal güçlerin bunu gerçekleştiremediği alan ve durumlarda, merkezi hükümet işin içine girmeliydi (Sander, 2003, s. 222).

1871 yenilgisini ve Avusturya'nın zayıflamasını fırsat bilen Rusya, "Panislavizm"i bayrak yaparak Balkanlar'da genişleme yolunu seçecek ve benzer şekilde Orta Avrupa'da bir iddiası kalmayan Avusturya'da genişleme alanı olarak Balkanları

görecekti¹⁷. Böylece, Balkanlar'da I. Dünya Savaşı'na kadar sürecek olan büyük devlet çatışması başlayacaktı (Sander, 2003, s. 223-224).

Fransızlar, ihtilal ve I. Napolyon devirlerinde, Yedi Yunan adasını zapt ederek Balkan Yarımadası'nın Batısında ve Kuzey Batısında etkili olacak duruma gelince, Fransa'da artık unutulmaya başlayan ve unutulmasına uğraşılan ihtilal fikirlerini, bilhassa milliyet fikrini, Osmanlı tebaasındaki Yunanistan'daki Hristiyanlar arasında, Yunanlılar içine sırf kendi siyasetlerine hizmet için, yaymaya girişmişlerdi (Akçura, 1988, s. 17). Fransa dışında Akdeniz bölgesinde çıkarları olan İngiltere ve Osmanlı ile sürekli mücadele halinde olan Avusturya gibi Avrupa ülkeleri de Balkanlarda (özellikler Yunanlılar arasında) milli bilincin uyandırılmasında önemli rol oynamışlardı (Kayıran, 2019, s. 82). O sıralarda Balkanlarda dolaşan Fransız ajanlar Yunanlıları sürekli kışkırtıyor, Fransız koruyuculuğu altında özerklik veya bağımsızlık sözleriyle onları çeliyorlardı (Braude & Lewis, 1982, s. 9-18). I. Napolyon'un 1815'teki yenilgisi üzerine Ortodoks Hristiyan Rum toplumunun önderleri ümitlerini tekrar Çarlık Rusya'sına bağlıyorlardı.¹⁸

Balkanlar'daki milliyetçilik hareketinin amacı İngiliz ve Fransız milliyetçiliğindeki gibi mevcut devlette iktidarın niteliğini değiştirmek değildi. Almanya'da görüldüğü gibi çeşitli birimleri tek bir milli devlet şeklinde birleştirmek de değildi. Yabancıların egemen olduğu, birçok azınlığın iç içe geçmiş olmasıyla daha da karışık bir milliyetçilik tarzı doğdu ve gelişti (Kayıran, 2019, s. 80). Balkanlardaki milliyetçi hareketler (Sırp, Yunan ve Bulgar ayaklanmaları) kitlesel karakterine eski rejimin altında, sivil toplumun ve anayasal düzenin tesisinden önce ulaşmıştı. Eski rejime karşı silahlı mücadeleye Kohn'un ifade ettiği milli hareket eşlik etmişti.

¹⁷ 1787- 1792 yılları arasında, bir yandan Rusya ve Avusturya ile öte yandan Osmanlı Devleti arasında yapılan savaştan önce, Rusya ve Avusturya'nın bir "Grek Projesi" ile eski Bizans'ı tekrar canlandırmak istemişlerdir. Bkz: (Kayıran, 2019, s. 80). Avusturya, Fransız ihtilalinden sonra milliyetçiliğin yayılmasını istememiştir.

¹⁸ Fransız ihtilali önce özellikle kentlerde yaşayan Yunanlılar, Rusya ile iş birliği içinde hareket ediyor ve Yunanistan'da Osmanlı'ya karşı bir ayaklanma başlatmak için çaba sarf ediyordu bkz: (Braude & Lewis, 1982, s. 9-18)

Tarihsel şartlar ve Balkanlar’da Osmanlı İmparatorluğu’nun uyguladığı millet sisteminin etkisi ile Balkanlardaki ulus inşası sürecinde kilise temsilcileri önemli ve etkili bir rol oynamıştı.¹⁹ Milliyetçilik anlayışı dinsel topluluklara dayanarak şekillenmişti. Ulusal bir kimlik inşa etmeyi amaçlayan pek çok ülkede Fransa’dakinin aksine milliyetçilik-din ilişkisi gerilimli olmadığı gibi, din millî kimliğin en başat unsuru olarak da işlev görebilirdi. Dinin milli kimlik inşası sürecinde başat unsuru olduğu tek örnek Balkanlar değildi. Çok iyi bilinen İsrail örneği dışında, belirgin bir şekilde Polonya²⁰ ve İrlanda’da Katolikliğe bağlılık ile ulusal bağımsızlık el ele gitmişti. Benzer bir durum Katalonya ve Galler için de söz konusuydu. Nitekim İrlanda’da pek çok zaman İrlandalı olmak (Irish) ile Katolik olmak aynı şey olarak görülmüştür. Yine günümüzde Arap milliyetçiliği ile İslam o denli özdeşleşmiştir ki, pek çok kişi geçen yüzyılda Arap milliyetçiliği fikrine önyak olanların Hristiyan Araplar olduğunu anlamakta güçlük çekmektedir. Evrensellik iddiasına rağmen dinler, Hobsbawm’ın işaret ettiği gibi dünyanın pek çok ülkesinde millî kimliklerin oluşumunda ve korunmasında “paradoksal bir çimento” işlevi görmüştü (Hobsbawm, 1993, s. 91). Din ile millî kimlik arasında kimi zaman tek yönlü, kimi zaman da karşılıklı takviye mevcuttur. Balkan milliyetçiliklerinin çoğu için de bu durum geçerliydi. Bu takviye bazen açık şekilde tasarlanmış, bazen de tarihsel şartlardan ortaya çıkmıştı.

Osmanlı Devleti’ne karşı, isyan hareketlerine ilk başvurular Sırp olmasına (Kayıran, 2019, s. 80) rağmen Osmanlı’dan ayrılarak bağımsızlık ilan eden ilk millet

¹⁹ 1839’da Tanzimat Fermanı ile birlikte başlayan reformlarla bilime dayalı, laik Fransızca eğitim veren kurumlar, örneğin Sultaniler, geliştikçe dini eğitim alan “millet” üyeleri de azaldı ve dini eğitim kurumları bütün dinler için cazibesini kaybetti. Kilise mensupları bu duruma biraz da tepki olarak, kendi ayrıcalıklı konumunu kendi milletleri içinde korumak için harekete geçtiklerinde milliyetçilik fikirlerinin şampiyonluğunu yapmaya başlayıp tekrar yok olmaya yüz tutan cazibelerini geri kazanmaya çabaladılar. . Böylece kilise desteğinde milliyetçilik olgusu Balkanlar’da 19. Yüzyılın ikinci yarısında yayılmaya başladı. Bkz: (Çarkoğlu & Kalaycıoğlu, 2020, s. 3)

²⁰ Polonya kimliğinin ayrılmaz parçası olarak görülen Katolik Hristiyanlık, Orta Çağda ve modern dönemin başında Ortodokslara, Protestanlara ve Müslümanlara, Sovyet döneminde ise inançsızlara karşı verilen mücadelede oynadığı rol ile bu bağlamda öne çıkmaktadır. Nitekim Polonya’nın “Hristiyanlığın kalesi, savunucusu” (Antemurale Christianitatis) olarak nitelendirilmesinin arkasında söz konusu tarihi savaşlar yatmaktadır.

Yunanlılar²¹ olmuştı. Fransız Devrimi'nin estirdiği milliyetçilik rüzgârının Balkanlarda en çok Yunanlıları etkilediği söylenebilir. Osmanlı'da ayrıcalıklı bir yapıya sahip olmaları, bilinç düzeylerinin yüksek olmasını beraberinde getirmişti. Yunan dili ve tarihi hakkında literatür genişti ve bu yöndeki çalışmalarla Yunan milliyetçiliğin tohumları atılmıştı. Osmanlı'da Yunanlılar kadar ayrıcalıklı olmayan Sırbistan ve Bulgaristan'da milliyetçi hareketlerin oluşumunda entelijansiya hareketlerinin öncülük ettiği ve kilisenin baskınlığı söz konusuydu. Arnavutluk Müslüman bir toplumdan oluşmasına rağmen milliyetçilik hareketleri suni tarih tezleri üzerine gelişmişti (Erken, 2016).

19. yüzyılın ikinci yarısında Avrupa'nın hemen her yerinde feodal düzenin serflik kurumu ortadan kalktı. Avrupa Devletleri tarafından Doğu despotizmi denilen Osmanlı'da bile 1876'da anayasa kabul edildi ve bu anayasaya uygun parlamento kuruldu.

Entelektüel yaşam, iç ve dış politika zamanla en çok sosyal darwinizmden etkilendi. Charles Darwin'in (1809-1882) evrimle ilgili görüşleri²² hiç ilgilenmediği insan toplumu ve siyaset alanlarında kullanılmaya başlandı. Kilise insanoğlunun maymunumsu insandan evrildiğini, dinin temel inançlarını zedeleyeceğinden kabul etmedi. Ancak Darwin'in sözde takipçileri doğada önemli olanın iyilik ya da kötülük olmadığı önemli olanın güç olduğunu ve güçlü olmayanın yok olacağı mantığı ile hareket etme düşüncesini benimsediler. Öyle ki doğada bazı ırkların doğuştan diğerlerinden üstün olduğuna dair inanç (örneğin, beyazların en üstün ırk ve bunlar arasında da Nordik, Germen ve Anglosaksonların daha yetenekli oldukları görüşü) Darwin'in çarpıtılmış görüşleriyle "sağlam" temellere oturtuldu. Darwin'in görüşlerine dayandırılarak büyük devletler sömürge imparatorluklarındaki egemenlik haklarını

²¹ Avrupa Kamuoyunda Antik Yunan'ın Avrupa medeniyetine beşiklik ettiği görüşü yaygınlaşmıştı. Avrupa'daki bu Yunan hayranlığı Avrupa kamuoyunun Rumların geleceği ile ilgilenmeleri zeminini hazırlamıştı. (Osmanlı Arşivleri Daire Başkanlığı, 1995, s. XVII)

²² Yeryüzünde milyonlarca yıldır yaşayan canlıların tarihi, tek ve anlamlı bir evrim süreci içinde bugüne kadar akan birleşik bir tarihti. Ayrıca, türlerin, bilinçli ve akıllı bir biçimde değil, tamamen rastlantısal olarak değiştiklerini anlatıyordu. Doğada "en güçlü olanın" yani değişen çevre koşullarına en iyi biçimde uyan türlerin "yaşam mücadelesi" vardı ve "doğal ayıklama" ile bu süreç sürüp gidiyordu. Detaylar için bkz: (Sander, 2003, s. 236)

meşrulaştırmak için zemin yarattılar (Sander, 2003, s. 236-237). Kendini üstün ırk olarak gören batılı devletlerde yönetim anlayışı milliyetçilikten faşizme evrildi. Almanya’da Hitler, İtalya’da Mussolini, İspanya’da Franco dönemi faşizmin Avrupa’da yükseldiği dönem oldu. E. Renan, ırk ve ulus fikirlerinin birbirleri ile karıştırıldığı ve ayrılması gerektiği üzerinde duruyordu. Bu ayrımın üzerinde fazla durulmaması zaman içinde ırkçılık ile iç içe geçen faşizm ile milliyetçiliğinde karıştırılmasına sebep olmuştu.

1.3 TÜRKİYE’DE MİLLİYETÇİLİĞİN GELİŞİMİ

19. yüzyılın başlarında Osmanlı’da başlayan milliyetçilik hareketleri, aynen Avrupa’da olduğu gibi Batı’dan Doğu’ya doğru yayılmaya başlamış, 20. yüzyılın başlarında Anadolu’ya oradan da Arap Yarım Adası’na ulaşmıştı. Osmanlı İmparatorluğu, 1820’den 1908’e kadar Balkanlardaki hemen hemen tüm topraklarını komşu imparatorluklar tarafından desteklenen yerel milliyetçilik akımları neticesinde kaybetmişti. Böylece, Yunan, Sırp, Hırvat, Makedon, Romen, Bulgar ulus-devletleri ortaya çıkmış, hemen kurulur kurulmaz da kendi içlerinde bu devletlerin kurucu halkı (staatsvolk) olarak kabul edilmeyen genellikle farklı din, mezhep ve etnik kökende olan azınlıklara karşı büyük bir düşmanlık ve sindirme politikası uygulamaya başlamışlardı. Osmanlı seçkinleri, özellikle subaylar 19. yüzyıl boyunca süren Balkanlardaki bu hengâmeden etkilenmişlerdi. Balkanlarda yaşayan insanlar bu subayların anladığı zihinsel kalıplar dışında, yani Osmanlı’da asırlardır uygulanan dini cemaat esaslı millet sisteminin dışında bazı düşünce ve değerlere göre hareket ediyorlardı (Çarkoğlu & Kalaycıoğlu, 2020, s. 2-3). Balkanlardaki bu ayrılıkçı milliyetçi hareketler Osmanlı subaylarında milliyetçi duyguların uyanmasına etki ederken Osmanlı İmparatorluğu’nun sistem değişikliğine gitmesine sebep olmuştu.

Türk milliyetçiliğinin doğuşunda etkili olan diğer unsurlardan biri de Osmanlı dönemindeki Türklüğe bakışın değişime uğramasıydı. Öyle ki, Osmanlı tarihinde Türk olmak aşağılanmakla eş anlamlıydı. Türk olmak kaba, cahil, akılsız anlamında sıkça

kullanılıyordu.²³ Özellikle medrese eğitim sisteminde kullanılan Kuran tefsirleri başta olmak üzere, birçok İslami kaynakta Türk; barbar ve insanlık dışı olarak tanımlanmıştı²⁴ (Cerrahoğlu, 1975, s. 121). Bu nedenle Osmanlılar, kendilerine Batılılar tarafından da Türk denmesinden hoşlanmamaktaydı. Osmanlı Türk yöneticileri ve aydınları bu durumun bilincinde olarak, ilk Türkçülük çalışmalarını bu olumsuz düşünceleri olumlu hale getirmek üzerine kurgulamışlardı. Batı’da yaratılmış olan olumsuz ve yargılı kötü Türk imajını yıkmak²⁵, Türk milliyetçisi aydınlar tarafından milli gurur ve şuurun tahriki olmakla kalmayıp siyasi bir mesele olarak ele alınmıştı, bu durum Kurtuluş Savaşı önderlerinin de uğraşları arasında yer alıyordu (Akçam, 2008, s. 55).

Geleneksel Osmanlı tarihi, Türklerin İslamiyet’i kabul etmesinden önceki tarihinden bahsetmek yerine, Oğuz Türklerinin bir kolu olan Kayı Boyu’nun soyağacını izliyordu. Türklerin İslamiyet öncesi tarihi ile ilgili en önemli eser 1864 yılında Ahmet Vefik Paşa tarafından yazılan “Türklerin Menşei” adlı kitap olmuş ve Türklerin İslamiyet öncesi tarihleri üzerine daha fazla çalışma yapılmasına vesile olmuştur. 1877 yılında Askeri okullar komutanı Süleyman Paşa Türkçülüğü tanıtmak için ilk kez farklı kaynaklara dayanan bir Türk tarihi yazmış ve bu kitabı yazmasının sebeplerini de şu

²³ Avrupalıların Osmanlılar ve bağlı eyaletler için kullandıkları Türk ve Türkiye kelimeleri 19. yüzyıla kadar Osmanlı metinlerinde görülmemektedir. “Türk” terimi ara sıra “Cahil Anadolu insanı (köylüsü)” veya “Türkçe konuşan Osmanlı” ile “diğer dilleri konuşan Osmanlı”yı ayırt etmek için kullanılırdı. 1909 yılında bir İngiliz kadın, Türk kavramını Avrupalıların Osmanlıyı tabir etmek için kullandıklarını ama Osmanlı’nın bunu bir aşağılama unsuru olarak gördüğünü yazmıştır. Bkz: (Kushner, 1998, s. 10-30)

²⁴ Kur’ân-ı Kerîm’de Kehf suresi 18/83-98. ayetlerinde Ye’cüc ve Me’cüc kavimleri bozguncu kavimler olarak ifade edilmiş ve Enbiya süresi 96. ayette de Ye’cüc ve Me’cüc kavimlerinin bahsi geçmiştir. Kuran’da bu kavimlerin kimler olduğu belirtilmediği gibi tefsir tarihinde ideolojik okumalar, Zülkarneyn, Ye’cüc ve Me’cüc’ün kimlikleri üzerinde yoğunlaşmıştır. İsmail Cerrahoğlu, “Ye’cüc-Me’cüc ve Türkler” başlıklı makalesinde “Kur’ân ve Hadislerde, cinsleri, yerleri ve zamanları bildirilmeyen Ye’cüc ve Me’cüc’ü, müfessirler ve bu konuya temas eden İslam müellifleri çoğunlukla İsraili hikayeleri bir tenkit süzgecinden geçirmeksizin nakletmişler, bu, ırkçılık ve milletçilik taassubunu körüklemek isteyen ve Türklerin İslamiyet’teki büyük hizmetlerini çekemeyenler için, bulunmaz bir ganimet olmuştur. Asıl üzülenecek acı taraf, Türkler aleyhine uydurulan bu garazkârane efsaneler, Arap medresesinden Türk medresesine de intikal etmiş, bu efsaneler birer dinî hakikatmış gibi Osmanlı medreselerinde de tekrarlanmış ve bunu tenkit eden birkaç âlimi de İslâm vahdetine hâlel verecek bir tefrikatçılıkla ve diğer milletlere karşı aşırı bir taassupla itham etmişlerdir” sözlerine yer vermiştir. Detaylar için bkz: (Cerrahoğlu, 1975)

²⁵ Osmanlıların iç işlerine karışan veya imparatorluğun parçalanmasını isteyen güçler, genellikle kendilerini haklı çıkarmak için Osmanlıların tarihleri boyunca medenileşmemiş ve barbar olduklarından bahsetmektedirler (Kushner, 1998, s. 51-52)

sözlerle açıklamıştır: “*Tarih kitabı ihtiyacımız çeviri kitaplarla karşılanamazdı, çünkü Avrupa’da yazılan kitapların hepsi dinimize veya milliyetimize dair iftiralar içeriyordu*” (Kushner, 1998, s. 10-29). Birçok milliyetçilik akımında olduğu gibi, Türkçülük kendini dil, edebiyat ve tarih alanındaki çalışmalarla göstermişti. Bu çalışmalar sonucunda II. Abdülhamit (1876-1909) döneminde Türk kavramı, ırkî ve lisanî manada artık şerefli ve gurur duyulan bir kavram olarak değer bulmaya başlamıştır (Yiğit, 2021a, s. 34).

19. yüzyıldan itibaren başlayan toprak kayıplarının sonucu olarak elde kalan topraklara Kırım, Kafkasya ve Balkanlardan birçok göç olayı yaşanmıştı. Göçlerle gelen bu insanlar arasında eğitim düzeyi yüksek birçok insan bulunmaktaydı. Osmanlı siyasî ve kültürel hayatında önemli roller oynayan bu insanlarda özellikle şiddetli bir Rus düşmanlığı ve vatanlarına karşı duygusal bağlılıkları mevcuttu. Taşındıkları millî duygu ve milliyetçi düşünceler Osmanlı’daki Türk aydınlarını da etkilemişti. Özellikle Kırım Savaşı’ndan sonra Osmanlı Devleti’nin Rusya’daki Türklerle ilgilenmesi ve siyasî münasebetleri de milliyetçiğin canlanmasında etkili olmuştu (Aydın F. , 1998, s. 763-764). Rusya’dan Türkiye’ye gelenler arasındaki en önemli kişilerden biri Yusuf Akçura’ydı. Yazdığı “Üç Tarz-ı Siyaset” eserinde Osmanlıcılık, İslamcılık siyasetine karşı alternatif olarak Türk birliği (Pantürkizm) fikrini ortaya atıyordu (Kushner, 1998, s. 13).

Osmanlı İmparatorluğu çöküş dönemine kadar bünyesinde birden çok milleti barındırdığı için “millet sistemi” ile yönetiliyordu. Millet sistemi, etnik ve dil aidiyetine değil din ve mezhep aidiyetine dayanmaktaydı. Osmanlı toplumunda Müslüman milleti, Rum Milleti, Ermeni milleti ve Yahudi milleti olmak üzere dört millet vardı. Yunanistan’ın bağımsızlığı ile millet sisteminde ilk çöküşler başlamıştı. Balkanlardaki milliyetçi ayaklanmaların etkisi ile millet sistemi çökmüş imparatorluğun çöküşünü engellemek için Osmanlıcılık, İslamcılık ve Türkçülük akımları sırasıyla uygulamaya konulmuştu (Arslan & Karadağ, 2020, s. 55-56).

Tanzimat Fermanı’nın ardından ilan edilen Islahat Fermanı ile İmparatorluk, azınlıkları imparatorluğa bağlamak ve onların bağımsızlık ideallerini yatıştırmak

amacıyla sistem değişikliğine gitmeye başlamıştı. Bu sistem değişikliği Osmanlı Devleti'nin doğuşundan beri yürütülen millet sisteminin sona ermesi anlamına geliyordu (Karpas K. , 1967, s. 124). Osmanlılık uygulanacak fikirlerden birincisiydi. Bütün Osmanlı toplumunda ırk, din ve dil ayrımı gözetmeksizin eşit kabul eden bir siyasi akımdı. Bu siyasi akım, en çok gayrimüslimlere yarar sağlamıştı. Birçok alanda gayrimüslimler lehine reformlar yapılmıştı. Yapılan reformlarda, gayrimüslimlere siyasi, ekonomik ve sosyal açıdan ayrıcalıklar tanınmıştı (Arslan & Karadağ, 2020, s. 56). Osmanlılık yani Osmanlı İmparatorluğu'nun, hâkim olduğu coğrafyadaki bütün tebaasını eşit vatandaş sayma fikri, 1876 Anayasası ile kabul olunmuş ve teorik olarak 1918 yılına kadar da yürürlükte kalmıştı. Gerçekte ise, azınlıklar arasında baş gösteren milliyetçilik düşünceleri daha sonra Türkler tarafından da benimsenerek Osmanlı vatandaşlığı fikri anlamını kaybetmişti (Karpas K. , 1967, s. 124).

24 Temmuz 1908 inkılabından sonra (II. Meşrutiyet'in ilanından sonra) Türkiye'de Osmanlılık fikri hâkim olmuştu. Zamanında Abdülhamit'e İslam Birliği fikrini vermiş olan Alman Kayseri bu fırsattan istifade ederek, Sultan Ahmet Meydanı'nda İslam Birliği adına bir miting yaptırdı. Böylece, Türkiye'de gizlice İslam Birliği teşkilatı örgütlenmeye başlamıştır. Genç Türkler Osmanlıcı ve İslam Birliği taraftarı olmak üzere iki ayrı gruba ayrılmaya başladılar. Osmanlıcılar kozmopolit, İslam Birlikçileri ise ümmetçiydi. Yani Osmanlıcılar, Osmanlı İmparatorluğu içindeki tüm tebaayı millet olarak tanımlarken, İslam Birlikçileri dünyadaki Müslümanların bütününe millet olarak tanımlıyordu (Gökalp, 2019, s. 10-17). İslam birlikçileri²⁶, İslami unsurların öncelikle Osmanlı Devleti'nde, daha sonra tüm dünyada ırk farkına bakılmaksızın aynı amaçlar doğrultusunda birleştirerek, "din ve millet birdir" ilkesini savunuyorlardı (Akçura, 1987, s. 21).

II. Meşrutiyet'in nispi hürriyet havasında 1908'de Türk Derneği, 1911'de Türk Yurdu Cemiyeti kuruldu. Selânik'te Ziya Gökalp, Ömer Seyfettin gibi isimler tarafından

²⁶ İttihat ve Terakki Döneminde Meclis-i Mebusan içinde veya dışında kurulan çeşitli İslami eğilimli partiler ve Cemiyetler kurulmuştu. Bunlar: Hürriyet ve İtilaf Fırkası, Osmanlı Ahrar Fırkası, Cemiyet-i İlmiye-i İslamiye ve El – İslâm cemiyetidir. Detaylar için bkz: Sevil, K. H. (2005). "İttihat ve Terakki Döneminde İslamcılık Hareketi (1908-1914)". Yayımlanmış Doktora Tezi. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Ankara, s:360-380

yayımlanan *Genç Kalemler* dergisiyle önce Türk Yurdu Cemiyeti'nin ve daha sonra Türk Ocağı'nın yayın organı olan *Türk Yurdu* dergisi, Türklere İslâm ve Osmanlı kimliği yanında ayrıca bir Türk kimliği kazandırmaya yönelik yazılarla dikkat çekti (Özcan A. , 2020, s. 85). Türkçüler önce dernek ve cemiyetlerle faaliyetlerini yürütürken, II. Meşrutiyetin ilanı ile siyasi parti olarak faaliyetlerine devam etmişlerdi. İlk kurulan parti yeni Jön Türk hareketi²⁷ sayılan, 1889'da kurulan İttihat ve Terakki Partisi'ydi. Bu partinin ilk kurulduğunda ideolojisi Osmanlıcılıktı fakat 1916'da yapılan kongrede Türkçülük/milliyetçilik egemen olmuştu (Tunaya, 1988, s. 31). Gerçekte Türkçü olmasına rağmen, Balkan Savaşı'na kadar resmi düzeyde Osmanlıcılık politikasına bağlı kalmayı yeğleyen ittihatçılar, bu savaştan sonra aktif Türkçülüğe yönelmişlerdi (Yıldız A. , 2007, s. 77). 19. yüzyılın sonundan itibaren kültürel milliyetçilik şeklinde ortaya çıkan Türkçü hareket, Balkan Savaşı ile birlikte etnik öğelere ağırlık veren siyasi bir akıma dönüşmüştü (Göçek, 2008, s. 70).

1912-1913 Balkan Savaşları'yla Rumeli'nin kaybedilmesine tanıklık edilmesi, Arap yarımadasındaki isyanlarla birlikte toprak kayıpları I. Dünya Savaşı'nın yarattığı sarsıntı ile birlikte o güne kadar devleti ayakta tutan, hâkim düşünce kabul edilen Osmanlıcılık ve İslamcılık fikriyatının da iflas ettiğini göstermişti (Yiğit, 2021a, s. 38) Kısacası, 20. yüzyılın başlarında Türk politikasına yön veren üç düşünce akımından Osmanlıcılık Balkan Savaşları sırasında, İslamcılık (ümmeçilik) ise Arapların ve Arnavutların Türklere karşı şahlanmasıyla yıkıma uğramıştı. Bakü'nün işgaliyle şanssız bir ortamda doğan ve Enver Paşa tarafından desteklenen Turancılık, I. Dünya Savaşı'nın kaybedilmesiyle sonuçsuz kalmıştı. (Jaschke, 2009, s. 84) Böylece geriye sadece Türkçülük akımı kalmıştı.

İslamiyet öncesi tüm Türkleri birleştiren tarihsel bağların ortaya konulması fikri Enver Paşa'yı I. Dünya Savaşı'ndan sonra, Osmanlı İmparatorluğu'nun küllerinden yeniden

²⁷ Jön Türk tabiri Avrupa'da Fransızların koymuş olduğu "Joune Turcs" adıyla anılmıştır. Avrupa'da hem I. Meşrutiyet için çalışan başta Namık Kemal ve Ziya Paşa'ların kuşağına, hem de II. Meşrutiyet için çalışan başta Prens Sabahattin, Mizancı Murat ve Ahmet Rıza Bey'in kuşakları için Jön Türk terimi kullanılmaktadır. Türkçe literatürde ise, I. Meşrutiyet için çalışanlara Yeni Osmanlılar (Genç Osmanlılar), 1899 tarihinden itibaren siyaset sahnesinde yerini almaya başlayan II. Abdülhamit ve siyasetine karşı gelişen harekete de Jön Türk terimi kullanılmıştır. Detaylar için Bkz: Aksin, S. (1980). 100 Soruda Jön Türkler ve İttihat ve Terakki. İstanbul: Gerçek Yayınevi, s.15

doğması gerektiği düşüncesine yani İpekyolu boyunca Edirne'den Çin'e uzanan ve başkenti Semerkant olan bir Türk İmparatorluğu yaratma hayaline yöneltmişti. 1919'da Osmanlı Devleti'nin devamını güvence altına almak için tüm Müslümanlara ve Türklere çağrı yapılarak, Türkistan'ı kurtarma propagandası Orta Asya'ya kadar uzandı. Enver Paşa'nın 1921'de Orta Asya'ya gidişi ve "Türkistan Emiri" unvanını alması, bu hareketin doruğu olmuştu. Enver Paşa'nın Turancılık hareketi, 1922'de bir çatışma sırasında ölmesinin ardından Sovyet Rusya tarafından sona erdirildi. Geriye kalan, coğrafi olarak Anadolu'yla sınırlı olan bir Türk milliyetçiliği şeklini aldı (Göçek, 2008, s. 71).

II. Meşrutiyet döneminde Türkçülük fikir ve düşünceleri, giderek etkin bir güç halini almaya devam ederken I. Dünya Savaşı'nın sonunda imzalanan 30 Ekim 1918 tarihinde yapılan Mondros Ateşkes Antlaşması'nın ihtiva ettiği şartlar sadece Osmanlı Devleti'nin değil aynı zamanda Türklerin de sonunu getirecek nitelikteydi (Aydın F. , 1998, s. 767). Anlaşmadan 13 gün sonra 9 Kasım 1918 günü Çanakkale Boğazı işgal kuvvetleri tarafından işgal edilmiş ve işgal donanması İstanbul önlerine demir atmıştı. 13 Kasım'dan itibaren İngilizler ve Fransızlar İstanbul'da Osmanlı'nın gücünü simgeleyen ne kadar bina varsa onları işgal ederek kışla ve karargâh haline getirmeye başlamıştı. 15 Mayıs 1919 günü Yunanlılar İzmir'i çok kanlı bir şekilde işgal etmişti (Erdoğan S. , 2022). Yunan askerleri yerli Rumların desteği ile 2000'den fazla Türkü öldürmüş ve 80bin civarında Türk Anadolu'ya göç etmek zorunda kalmıştı. Yunan dostu sayılabilecek İngiliz tarihçisi Tonybee bile *"19 Mayıs'ında İzmir'in Yunanlılar tarafından işgali yalnız Türk Ulusal Hareketini yaratmakla kalmamış aynı zamanda 1919-1922 Türk-Yunan Savaşı'nın da direkt nedeni olmuştur...Yunanlılar karaya ayak basar basmaz, Türk halkına karşı acımasız bir savaşa girişmişler ve bu arada vahşet hareketlerini de ihmal etmemişlerdir"* demektedir. 11 Aralık 1918'den itibaren Güney Anadolu'da başlayan Fransız-Ermeni ortak saldırısı, Kuzeyde Pontus Devleti kurma hayali peşinde koşan yerli Rum çetelerinin açtıkları savaş gibi Osmanlı'ya karşı bölücü girişimlerde eklemlenmişti (Giritli, 1989, s. 277-278).

Mustafa Kemal Paşa, 19 Mayıs 1919'da Samsun'da milli mücadeleyi başlatmadan önce 6 ay boyunca özellikle Padişah, sadrazam ve kabine üyeleriyle defalarca

görüşmüş ve aslında zaten var olan meşru yapının onun kafasındaki mücadeleye yani işgale karşı direnişe ne kadar destek olacakları konusunda fikir sahibi olmuştu. Mustafa Kemal Paşa'nın kafasında bir topyekûn harp vardı. Yani milletin bir şekilde bu mücadelenin içinde var olmasıydı. Millî mücadelenin meşru zemine oturması gerekiyordu. Amasya Genelgesi ve Erzurum Kongresi öncesi çalışmalarda mevcut bir Osmanlı Yönetimi yani İstanbul Hükümeti zaten vardı ve bu hükümetin mücadelenin içinde ne kadar olacağı ve işgale karşı ne kadar direneceği tartışılmıştı (Erdoğan S. , 2022). Nitekim İstanbul hükümeti ile itilaf devletleri arasında Sevr Antlaşması'nın imzalanması, Mustafa Kemal'in giriştiği direnişin doğruluğunu ortaya koyuyordu. Sevr Antlaşması'nın imzalanması Türkleri çileden çıkarmış, bu nedenle Türkler, uzun ve yorucu I. Dünya Savaşı'nın sonunda yeni bir mücadeleye girişmek zorunda bırakılmışlardı (Aydın F. , 1998, s. 767). Sevr Antlaşması'nın imzalanması var olan yapının yani İstanbul hükümetinin millî mücadeleyi desteklemeyip teslimiyetçi bir anlayış sergilediğini gösteriyordu.

1919-1922 yılları arasında Mustafa Kemal önderliğinde gerçekleştirilen Türklerin bağımsızlık mücadelesi tamamıyla millî duygularla gerçekleştirilen milliyetçi bir hareketti. Bu dönemde Ankara menşeli kelimelere de dikkat ettiğimizde, millî duyguların ne kadar ileride olduğu görülmektedir. "Millî İstiklâl, Millî Mücadele, Millî Hareket, Millî Zafer, Hâkimiyet-i Milliye, Kuva-yı Milliye, Misâk-ı Millî, Büyük Millet Meclisi" gibi kelimeler buna en büyük delildir. Bu kelimeler incelendiğinde içerisinde yüksek bir milliyetçilik anlamını taşıdığı görülmektedir (Aydın F. , 1998, s. 769). Türkiye'de milliyetçilik tamamıyla sömürgeciliğe karşı bir direnç olarak gelişmiş ve Atatürk tarafından tam bağımsızlığın sağlanabilmesi için milliyetçilik vazgeçilmez bir değer olarak atfedilmişti.

Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılışı ve yeni devletin kuruluşu aşamasında Türk muhafazakâr²⁸lığı kendini göstermişti. Ön birikimlerini II. Meşrutiyet döneminden

²⁸ Muhafazakarlık taşıdığı anlam bakımından en kısa olarak "Keskin değişime karşı derece derece (tedrici) değişimi savunan; Aile, gelenek ve din gibi kurum ve değerlere saygı duyan ve siyasete bu duyarlılıklar çerçevesinde sınırlı bir işlev yükleyen bir fikir geleneği ve bir siyasi ideolojidir" şeklinde

alarak, Durkheim'in pozitivist düşünce akımına karşı birtakım aydınların Henri Bergson'un fikirlerini temel alan Türk muhafazakarlığı anlayışı şekillenmişti (Mollaer, 2021). Cumhuriyet dönemi ile uygulanan topyekûn Batılılaşma programına eleştirel bir dille gelişme imkânı bulmuş, bu doğuş aşamasında ise milliyetçilikten asla ayrı düşmemişti. Milliyetçilik, toplumu bir arada tutan bir bağ olmakla birlikte mecburi kültür değişikliği karşısında millî kültürün korunarak onun bir medeniyet kaynağı haline getirmenin adı olmuştur. Bu gelenek üzerine yükselen milliyetçilik; etnik aidiyete gönderme yapan bir milliyetçilik değil, Batı karşısında kendi kültür ve şahsiyetini koruma mücadelesi veren bir milliyetçi yaklaşım olmuştur. Geleneksel değerleri korunması için resmî ideoloji ile sürekli mesafeli olan bu anlayış, elde kalan son toprak parçasında yaşayanları ortak inanç, tarih ve kültür üzerinden bir millet görerek davranmış, geçmişin bir birikimi olarak ortak tarihi, kültürü ve inancı bir milletin unsurları olarak görerek geleceğe yüzünü dönmüştür. Diğer bir deyişle Türkiye'de muhafazakârlık, toplumu bir arada tutan yegâne bağın milliyetçilik olduğunu kabul eden, millî kültürün korunması için topyekûn değişime karşı olmayı dolayısıyla resmî ideolojiye mesafeli olan bir duruştu (Akıncı M. , 2021, s. 344-345). Yani muhafazakârlık; kavramının barındırdığı geleneksel yaşam tarzını muhafaza eden modernleşme²⁹, Doğu-Batı sentezi³⁰, dine toplum yapısını şekillendiren bir unsur

tanımlanmaktadır. Detaylar için bkz: Özipek, B. B. (2017). “*Muhafazakârlık nedir?*”. Ankara: Liberte Yayınları.

²⁹ Türk muhafazakârlığının özelliklerine bakacak olursak, öncelikle Ziya Gökalp tarafından ifade edilen “hars ve medeniyet” ayrımı üzerine şekillendiği gözlenecektir. Buna göre, “Batı’nın fennini alıp yaşam tarzını reddetme” düşüncesinin bir başkaca söylemiydi. Ziya Gökalp’in sentezlediği bu düşünce Tanzimat ile başlayan ve hâlâ günümüzde devam eden Türkiye’nin modernleşmesi serüveninde muhafazakârlar açısından bir dünya görüşü olagelmıştır. Türk muhafazakârlığının en önemli düşüncelerinden biri hatta temeli budur denebilir. Detaylar için bkz: Ö. F. Karagüzel. (2013). “*Modernleşme, Modernlik ve Ulusçuluk Bağlamında Türkiye’de Muhafazakârlık*”, Genç Hukukçular Hukuk Okumaları Birikimler 4, s. 357-381.

³⁰ Türk muhafazakârlığının oryantalist söyleme yenilerek Doğu-Batı çatışması sorunsalı ve bir sentez yoluyla bunun aşılması temel özelliklerinden bir diğeridir. Özellikle Peyami Safa’nın Doğu ve Batı düşünceleri ile Ahmet Hamdi Tanpınar ve Nurettin Topçu da rastladığımız bu ayrım ve daha doğrusu ruh hâli bizzat oryantalizmin içinde kalmış bir Türk muhafazakârlığını da bize gösterir. Detaylar için bkz: Ö. F. Karagüzel. (2013). “*Modernleşme, Modernlik ve Ulusçuluk Bağlamında Türkiye’de Muhafazakârlık*”, Genç Hukukçular Hukuk Okumaları Birikimler 4, s. 357-381.

olarak bakması³¹ gibi özellikleri ile resmî ideolojiye eklenilerek muhafazakâr milliyetçilik kavramının doğmasına sebep olmuştur.

Cumhuriyetin ilanı ile birlikte kendisine yasal zemin bulamayan İslamcılığın kendini muhafaza etmek için bulabildiği en geçerli ve meşru kanal muhafazakarlık olmuştur (Aktay, 2006, s. 349). Kendini muhafazakâr düşünce içine kamufle eden İslamcı kesim, 1960'ların ortalarına kadar muhafazakârlık yorumlarında enternasyonalist veya ümmetçi yorumlamalardan kaçınmışlar ve genel anlamda muhafazakâr milliyetçilik içinde yer almışlardı (Taşkın Y. , 2006, s. 195). Türkiye'de kavram kargaşasına sebep veren bu gelişmelerin etkileri günümüzde de görülmektedir. Öyle ki, bazı akademik çalışmada İslamcı aydınların hala enternasyonalist ve/ya ümmetçi yorumlarından kaçındığını ve savundukları İslamcı ideolojiyi milliyetçi muhafazakâr olarak tanımladıkları görülmektedir³². Aslında bazı akademik çalışmalarda muhafazakarlık ideolojisinin savunduğu temel özelliklerle bağdaşmayan aynı zamanda İslamcı ideoloji ile örtüşen “İslam kaynaklı muhafazakârlık (dini muhafazakârlık)”³³ kavramı ile “milliyetçi muhafazakâr” kavramı birbiri yerine kullanılmıştır.

Türkiye'de genel olarak muhafazakârlık yanlış bir şekilde dincilik veya dindarlık özdeşleştirilmektedir. Ancak, muhafazakârlığın din üstündeki vurgusu dincilikten farklıdır ve dincilik anlamına gelmez. Hatta, muhafazakâr bir düşünürün, dinin toplumsal işlevini takdir etmesi için dindar olması bile gerekmez. Çünkü,

³¹Muhafazakâr düşünce, bu bağlamda dini değerleri toplumun temeli olarak görmektedir. Onlara göre inanç, toplumsal kurumların ve her türlü iyiliğin özünde yer almaktadır. Bu yüzden her toplum, kendine has özellikleri dolayısıyla kendi inanç ve değerlerini, kendi kurumlarında geliştirmeleri gerekmektedir. Bkz: Akkaş, H.H. (2004), Muhafazakâr Düşünce ve Edmund Burke, Kadim Yayınları, Ankara. s. 132.

³² Abdullah Turan, “*AK Parti'nin Milliyetçilik Anlayışı ve Yürüttüğü Politikalarla Yansımaları*” başlıklı çalışmasında “muhafazakâr milliyetçilik” kavramı “Yeni Osmanlıcılık” olarak ifade edilmiş, Atatürk'ün ifade ettiği milliyetçiliğin tam karşısında konumlandığı, Millî Görüş Hareketi 'de muhafazakâr milliyetçi bir hareket olarak ifade edilmiştir. Detaylar için bkz: (Turan A. , 2022) Ancak Milliyetçiliğe eklenen diğer ideolojiler sebebi ile farklı milliyetçilik türleri arasında Atatürk'ün ortaya koyduğu resmi milliyetçilik anlayışı ile farklılıklar olmuş ancak hiçbir zaman ters düşmemiştir.

³³ İslam inancı, kutsal kitabı olan ve doğrudan doğruya Allah'ın kelamı olarak kabul edilen Kuran'ı Kerim, İslam cemaatine nasıl yaşanması gerektiğini anlatmaktadır. Bu sebeple Müslümanların elinde olabilecek en kesin “talimatname” vardı ve hayatlarını buna göre düzenlemeleri gerekiyordu. Dolayısıyla “kelam” da olan kutsallığın, onu bu dünyada gerçekleştirmekte olan “düzen” kutsallaştırır ve “bozulmadan” saklanması gereken bir şey halini alır. Detaylar için bkz: (Belge, 2006) Yani, İslam kaynaklı muhafazakarlık olarak adlandırılan kavram, İslami yaşam tarzını “kutsal yasa” olarak görür ve Kuranı Kerim öğretilerine göre bir toplum tezahür eder.

muhafazakâr, dini sadece bireysel bir kurtuluş ve manevî tecrübe olarak görmez, din aynı zamanda toplumsal bağları pekiştiren yanı dolayısıyla da toplumsal bütünlüğe ve toplumun kendisi olarak idamesine katkıda bulunur. Başka bir anlatımla, din önemli bir sosyal birleştirici veya bütünleştirici olması sebebiyle muhafazakârlarca değeri özel olarak takdir edilir. Buna karşılık, “dincilik” muhafazakârlıktan farklıdır. Her şeyden önce, dincilik özünde muhafazakâr bir görüş değildir; çünkü o toplumu dinî değerler doğrultusunda güç yoluyla yeniden düzenlemeyi öngörür. Dinciliğe muhafazakârlık denmesinin sebebi, onun sosyal reform plânının nostaljik niteliğidir, ama bu ikisinin özdeş olduğu anlamına gelmez. Kısaca, muhafazakârlık dincilikle değil, ama dindarlıkla bağdaşabilen, fakat hatta zorunlu olarak dindarlık da olmayan bir ideolojidir. (Erdoğan M. , 2004, s. 6) Yani muhafazakâr milliyetçilik, hiçbir zaman için resmi milliyetçilik ile ters düşmeyen tam tersine radikal değişim yerine geleneğe zarar vermeyecek temkinli değişimleri savunması özelliği ile resmi milliyetçilik ile ayrılmaktadır.

Türkiye Cumhuriyeti’nin kurucu lideri Mustafa Kemal Atatürk, milliyetçilik anlayışının (resmi milliyetçilik, Atatürk milliyetçiliği ya da Kemalist milliyetçilik olarak adlandırılan) temellerini Ziya Gökalp’ten almıştı. Fakat Atatürk’ün fikirlerinin arka planında öncelikle yaşanan tecrübelerden elde ettiği mantıksal çıkarımların daha sonra var olan teorilerle desteklendiği görülmektedir. Hanioğlu Atatürk’ün düşünce yapısının nasıl olduğunu şöyle anlatıyor:

“Atatürk, Eugne Pittard’ın ‘ırk ve tarih’ kitabını okuyup ‘medeniyetler Orta Asya’dan çıkmış acaba bunlarda acaba Türk olabilir mi?’ gibi bir soru sormuş değil. Bu fikir zaten Atatürk’ün kafasında var. Atatürk diyor ki: Ben yeni bir millet kuracağım, yeni bir aidiyet vereceğim. Bu millette dünyanın ilk medeniyetinin Orta Asya’dan çıkan büyük büyük dedelerinin prototiplerini kurduğuna inanacak. Ben bunu destekleyecek malzeme bulacağım. Okuduğu malzemeyi de bu gözle okuyor. Hatta çok ilginç noktalarda gördüm bunu yaparken. Birtakım kitaplardaki tezlerle adeta kavga ediyor...Tezini destekleyecek bütün notları çıkartıyor. Ben Türklerin medeniyeti kurduğunu ispatlayacağım diyor.” (Hanioğlu, 2022)

Atatürk dünyadaki ulus-devletlerin oluşum süreçlerindeki farklılıkları ve oluşan ulus-devletlerin farklı topluluk yapılarına sahip olduğunu bu sebeple, farklılıkların farklı millet tanımlarını ürettiğini görmüştü. Balkan savaşlarında edindiği tecrübe ve çok sayıda yazılan makale ve kitabı inceleyerek kendi fikir ve düşüncelerini ortaya koymuştu. Yani bir kaynağı ele alıp salt bir şekilde tümünü doğru kabul etmemişti. Kabul etmediği yerleri de çürütecek karşı fikir ile ortaya çıkmıştı. Türkiye'deki ulus-devlet inşa süreci ise var olan diğer ulus-devletlerden farklıydı. O zaman, Türk milletini tanımlamakta o farklılıklara özgü olacaktı. Her şeyden önce Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulabilmesi için Kurtuluş Savaşı'nda mücadele eden Türkiye halkına Türk milleti demişti. Dil birliği, yurt birliği, ortak tarih, ahlaki yakınlık değerlerine sahip, Türkiye Cumhuriyeti için mücadele eden farklı din ve kökenden vatandaşları kendinden farklı görmeyen, Türkiye sınırları içindeki vatandaşlara Türk milleti demişti (İnan, 2010, s. 40-46). Türk milliyetçiliğini ise *“ilerleme ve gelişme yolunda ve uluslararası görüşme ve ilişkilerde, bütün çağdaş milletlere paralel ve onlarla aynı uyumda bir ahenkte yürümekle birlikte, Türk toplumunun özel yaradılışını ve başlı başına bağımsız kimliğini korunmuş tutmaktır”* (İnan, 2010, s. 48) şeklinde tanımlamıştı.

Cumhuriyet devrinde en azından 1930'lara kadar olan zaman diliminde milliyetçilik, bir millî kimlik inşası hedefinden ziyade siyasî bir millet meydana getirme düşüncesi olarak hâlâ ümmet şuuru baskın olan halkı modernleştirmeye ve yeniden şekillendirmeye dönük, dış Türkleri devre dışı bırakan bir karakter arz etmektedir (Özcan A. , 2020, s. 86). Dış Türkler meselesini Atatürk, cumhuriyetin ilk yıllarında bir kültür meselesi olarak ele almış, onların davaları ile şartların ve imkanların el verdiği ölçüde ilgilenilmesi gerektiğini birçok ortamda vurgulamıştı (Tanyu, 1981: 67). Türk milletinin inkılaplarla çağdaş uygarlık seviyesine ulaşmasını temel alan laik bir milliyetçilik anlayışı Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin resmî ideolojisi haline gelmiştir.

Atatürk'ün dış politika anlayışı milliyetçilik ilkesi doğrultusunda şekillenmişti. Devletin tamamen milli bir siyaset takip etmesi gerektiği teorisini savunmuş ve milli siyaset ile neyi kastettiğini

“Milli siyaset dediğim zaman kastettiğim mana ve öz şudur: Milli sınırimız dahilinde, her şeyden evvel kendi kuvvetimize dayanarak mevcudiyetimizi muhafaza ederek millet ve memleketin hakiki saadet ve bayındırlığına çalışmak ... Rastgele sonu gelmez emeller peşinde milleti meşgul etmemek ve zarara uğratmamak ... Medeni cihandan, medeni ve insani muamele ve karşılıklı dostluk beklemektir” (Atatürk'ün Bütün Eserleri Danışma Kurulu, 2015, s. 337)

Sözleriyle açıklamıştı. Milli siyaset temeline dayanan dış politika anlayışı içinde cumhuriyet döneminde dış politika uygulamaları *“Türkiye'nin menfaatlerini her şeyin üstünde tutma”* prensibine dayanmıştır. Türkiye'nin menfaatlerinin her şeyin üstünde tutulması ise ancak tam bağımsızlık ile sağlanabilirdi. Atatürk tam bağımsızlığı,

“Tam bağımsızlık denildiği zaman, elbette siyasî, malî, iktisadî, adlî, askerî, kültürel ve benzeri her hususta tam bağımsızlık ve tam serbestlik demektir. Bu saydıklarımın herhangi birinde bağımsızlıktan mahrumiyet, millet ve memleketin gerçek mânasıyla bütün bağımsızlığından mahrumiyeti demektir. Biz, bunu temin etmeden barış ve sükûna erişeceğimiz inancında değiliz” (Atatürk'ün Bütün Eserleri Danışma Kurulu, 2015, s. 469)

Şeklinde açıklıyordu. 1923-1938 yılları arasında Atatürk'ün dış politikada aktif olarak izlediği temel ilkeler; *“Tam bağımsızlık, gerçekçilik, barışçılık, hukuka bağlılık, güvenilirlik, akılcılık, ileri görüşlülük.”* esasına dayanmaktaydı (Atabey, 2020, s. 52). Atatürk'ün tarihi tecrübelerinden alarak tespit ettiği ve ömür boyu sadık kaldığı dış politika ilkeleri:

- 1- Başka devletlerin iç işlerine karışmamak ve onları kendi iç işlerimize hiçbir suretle karıştırmamak
- 2- İç işlerine karışma dıştan yardım istemenin sonucu olduğuna göre böyle bir yardıma muhtaç duruma düşmemek
- 3- Dış borçlanmayı zorunluluk haline getiren bütçe açıklarına meydan vermemek

- 4- Dış politikada milli çıkarlarımızın emrettiği yolu seçmek hiçbir suretle macera yolunu tutmamak, mümkün olduğu kadar çıkar gruplarının etkisini yurttan uzak tutmak
- 5- Daima barıştan yana olmak böyle bir barışın biricik çaresi bütün dünyanın huzur ve sosyal adalet içinde olması görüşünü ön planda tutmaktır. Atatürk “Millet hayatı tehlikeye uğramadıkça harp bir cinayettir.³⁴” Diyordu.
- 6- Dış politika anlayışı dogmatik değil gerçekçidir. Yani sabit fikirlere göre hareket etmez daima gerçeği arar.
- 7- Böyle bir dış politika için memleketin ticari, ekonomik ve askeri bakımdan büyük bir güce dayanması gerekliliği doğrultusuna hareket etmek. (İrmak, 1987, s. 490-491)

Şeklindeydi. Atatürk’ün ortaya koyduğu Türk milliyetçiliği, her alanda Türkiye’nin birliği, tam bağımsızlığı, milli çıkarları ve değerleri doğrultusunda stratejiler geliştirmeyi gerektiriyordu.

1938-1950 İsmet İnönü Dönemi:

Atatürk’ün vefatından sonra İsmet İnönü yeni cumhurbaşkanı ve Cumhuriyet Halk Partisi’nin (CHP) genel başkanı olarak göreve başlamıştı. İnönü, milli mücadelede yer alan ama parti dışında kalmış olan kişilerle (Kazım Karabekir, Ali Fuat Cebesoy, Rauf Orbay gibi) uzlaşıp tabanını genişletirken, Atatürk’ün son yıllarında istişare ettiği ve karar aldığı kişilere (dönemin başbakanı Celal Bayar, iç işleri bakanı Şükrü Kaya, dış işleri bakanı Tefik Rüşti Aras gibi) karşıda sert davrandı. Bu sert davrandığı kişiler aynı zamanda İnönü hükümetteyken onunla ters düşen kişilerdi (Elçi, 2021, s. 13).

İsmet İnönü’nün Cumhurbaşkanı ve Milli Şef olarak Atatürk’te bile olmayan geniş yetkilerle donatılmasından 1 yıl geçmeden 2. Dünya Savaşı (1939-1945) patlak vermişti (Ekinci N. , 2002, s. 703). Türkiye kendi iç politikasını- sosyal, ekonomik ve askeri boyutuyla beraber- savaş koşullarına göre düzenledi. Dış politikadaki denge

³⁴ Armaoğlu, F. (1989). “Atatürk’ün Dış Politika İlkeleri”, Atatürk’ün Ölümünün 50. Yılı Sempozyumu (31 Ekim-1 Kasım 1988), Ankara, s.173

siyaseti iç politikaya da yansdı. Nitekim Alman yenilgisinin belirmeye başlamasıyla Türkçülerin /Turancıların tasfiyesi aşağı yukarı aynı döneme rastlamaktaydı. 2. Dünya Savaşı'nın bitimi rahatlama yaratmış olsa da hemen akabinde Sovyet tehdidinin çıkışı, Türkiye'de anti-komünist, anti-Sovyet bir rüzgârın esmesine sebep olmuştu. 1945'te çok partili hayata geçilmiş ve 21 Temmuz 1946'da yapılan ilk seçimi CHP kazanmıştı. İktidar partisi CHP ve muhalefet partisi DP'de (Demokrat Parti) Batı yanlısı özellikle ABD (Amerika Birleşik Devletleri) yanlısıydı. Kamuoyunda ABD ile ilişkiler kapsamında Truman Doktrini'nin yaratacağı sakıncalara dikkat çeken Mehmet Ali Aybar dışında kimse yok gibiydi (Uyar, 2013, s. 106).

Bu dönemde, Sosyalist/Komünist düşüncüyü benimseyenlerin devlet kademelerinde önemli makamlara gelmesi, aynı düşüncede olan entelektüel çevrenin kimi zamanlar hükümet tarafından himaye görmesi toplumda -özellikle milliyetçi aydın kesimde- gözle görülür bir tepkinin doğmasına neden olmuştu. 1944 yılında Nihal Atsız'ın Başbakan Şükrü Saraçoğlu'na sol kadrolaşmanın tehlikesinden bahseden ve bazı solcu bürokratların faaliyetlerine değindiği iki açık mektup yazması ve bu mektupların iktidarı rahatsız etmesi sonucunda "İrkçılık-Turancılık" davasına dönüşen bir süreç yaşanmıştı. Bu davanın en önemli özelliği Türk milliyetçilerinin siyasal iktidarla resmen ilk defa karşı karşıya gelmeleri ve 3 Mayıs'taki gösterilerin Türk milliyetçiliği adına yapılan ilk gösteriler olmasıydı (Yiğit, 2021b, s. 131-132). 1939'larda Almanya'da Hitler'in Bolşevik Ayaklanması'nda üstün ırk sözünü ortaya çıkarması neticesinde tepki olarak az sayıda Türk ırkının daha ulu olduğuna dair makaleler yazılmıştı ancak her ırkın kendine ait ayrı ayrı güzellikleri olduğuna dair makalelerde yayınlanıyordu. Türkiye'de ırkçılık ile milliyetçilik karıştırılıyor ve sulandırılıyordu. Nihal Atsız ve destekçisi olan milliyetçiler; ırkın dil, kültür gibi millet tanımında yer alması gereken bir unsur olduğunu vurguluyorlar, diğer ırkları aşağılama, hor görme gibi bir anlayışa da karşı çıkıyorlardı. Yani ırkçılık yapmıyorlardı. Çünkü, ırkçılık, başka ırkları aşağı görmek, onlara eziyet etmek, onları icabında öldürmektir (Türkkan, 2007).

32. gün programında Nihal Atsız'ın en yakın arkadaşlarından biri olan Reha Oğuz Türkkan

“İrkçî değildim.1939’da ve 1940’ta faşizm ve ırkçılık tehlikedir diye makaleler ve kitaplar yazdım. Bunlar İnönü zamanında toplatıldı ve kapatıldı. İrkçılığım la gurur duyarım sözünü kendi milletimiz içinde bir ırk özelliğim var onunla gurur duyarım ve kendi özelliğimizi kabul ederim anlamındadır. Nihal Atsız’ın kafatasını ölçtüğüm doğrudur. Onu Hürriyet’teki yazımda da açıkladım. O zannedildiği gibi Türk mü değil mi? Onu anlamak için değildi. Türk toplumunun içinde hangi tip daha çok onu anlamak içindi. Fertler kafatası ölçülerek sen Türk’sün, sen değilsin denilmez. Fert olarak aidiyet hissi önemlidir... Sorborn’da antropoloji eğitimi aldım. Orada anlatmak istediğim şey şuydu: toplumlarda hangi çoğunluk hangi tiptendir, hangi antropolojik özellikleri arz eder...Atatürk’ten nitekim döneminde Türklerin antropolojik özelliklerini ölçtürmüştü. Bu durum toplumun dil gibi çoğunluğu hangi tiptendir onu anlamak içindir”
(Türkkan, 2007)

Diyerek aslında ırkçılık yapılmadığını ve bu durumu daha önce yazılarında da açıkladığını söylüyordu.

İrkçılık-Turancılık davasının ortaya çıkışı, seyri ve sonuçlanma süreci de Türk-Alman³⁵ ve Türk-Sovyet³⁶ ilişkileri ekseninde gelişmişti. Almanya’yla kurulan dostane ilişkiler ve Almanya’nın savaşta sağladığı galibiyetler bağlamında 1943 yılının sonlarına kadar resmî ideoloji tarafından hoşgörüyle karşılanan hatta hükümet çevrelerinde bizzat destek bulan Turancı hareketin 1944 yılının başlarından itibaren tasfiye edilmesi, bir taraftan Almanya ile diplomatik ilişkilerin sona erdiğini müttefiklere göstermede atılan adımlardan biri olarak kabul edilirken, diğer taraftan

³⁵ Almanya’nın 2. Dünya Savaşı’nı kazanma ihtimali olduğu dönemde Türk devlet adamları 1941’de Türk-Alman Saldırmazlık Paktı’nı imzalamışlardı. Müttefikler Türkiye’nin kendi yanlarında savaşa girmesi için baskılarını artırırken, Almanya da Türkiye’nin tarafsızlığını koruyabilmesi için yardımlarını artırmıştır. Müttefiklerin baskısı sonucu 1944 yılında Türkiye Almanya ile tüm ilişkilerini kesmek zorunda kalmıştı. Detaylar için bkz: (Özçelik, 2010)

³⁶ Alman-Sovyet yakınlaşmasının sonuçlarından çekinen Türkiye 1939 yılında İngiltere ve Fransa ile “üçlü ittifak” kurmuştu. Bu anlaşma ile bir Avrupa devletinin saldırısı durumunda taraflar birbirlerine yardımda bulunma yükümlülüğü getiriyordu. Bu ittifak, 1925 yılında imzalanan ve 1935’te on yıllığına uzatılan SSCB-Türkiye arasında imzalanan “dostluk ve tarafsızlık anlaşması” ruhuna ters düşüyordu. SSCB, Türkiye’yi Batılı emperyalist ülkelerle iş birliği yapmak ve onlara alet olmakla suçlamıştı. Türkiye-Almanya arasında 1941 yılında imzalanan anlaşmadan kısa bir süre sonra Almanya SSCB’ye saldırmış ve SSCB Alman istilasından kurtulduktan sonra Türkiye’ye karşı dostça tavrı değişmişti. Bu gelişmeler neticesinde 1945 yılında SSCB boğazlar rejiminde SSCB lehine değişiklik yapılmasını ve doğuda Kars ve Ardahan’ın SSCB’ye verilmesini istemişti. Detaylar için bkz: (Özçelik, 2010)

Türkiye savaşa girmediği için soğuyan Türk-Sovyet ilişkilerini yumuşatmak adına yapılan bir operasyondur. Irkçılık-Turancılık davası adı altında suç olduğu düşünülen eylem ve fikir programı 1947 yılında suç olmaktan çıkmış, sanıkların tamamının beraatı ile dava sonuçlanmıştı (Öztekin, 2018). CHP hükümeti, Sovyetler Birliği ile ilişkilerini düzeltmek için komünizm yanlısı bireylerin devlet organları içinde yapılanmasına müsaade ederken, Irkçılık-Turancılık adı altında milliyetçi çizgiden uzaklaşmaktaydı.

1945 yılının haziran ayında Sovyetler Birliği'nin Türkiye'nin Doğu sınırında değişiklik yapılarak Kars ve Ardahan'ın kendisine bırakılmasını ve Boğazlar 'da kendisine üsler verilmesini talep etmesi üzerine Türk-Sovyet ilişkilerinin tamamen kopma noktasına gelmesiyle Irkçılık-Turancılık davası anlamını ve işlevini yitirmiş bulunmaktaydı. Bu süreçte paralel olarak Türk siyasetinde ve kamuoyunda yükselen anti-Sovyet ve anti-komünist söylem, milliyetçi söylemin yeniden yükselmesi için oldukça uygun bir ortam yaratmıştı (Öztekin, 2018).

I. Dünya Savaşı'nın hemen ertesinde, SSCB³⁷'yi kendisine en büyük rakip olarak gördüğü için komünizmle mücadele strateji geliştiren Amerika, oluşturduğu bu yeni strateji ve kendi ulusal çıkarlarının gereği olarak Türkiye'ye yardım etme kararı almıştı. ABD bu kararını 1947'de yayımladığı Truman Doktrini ve 1948'de hayata geçirdiği Marshall Planı çerçevesinde uygulamıştı. ABD'li bürokratlar gerçek amaçlarını hiçbir zaman gizleme zahmetine bile girmemişlerdi. 1956'da ABD senatosu tarafından yayınlanan raporda yardımların ABD'nin ulusal çıkarlarının dışarıda geliştirilmesi için bir araç olduğu belirtilmişti.³⁸ ABD'nin Truman Doktrini çerçevesinde yapılan anlaşmalar ile Türkiye Cumhuriyeti'nde Atatürk'ün ortaya koyduğu ekonomik bağımsızlık anlayışından kopmanın başlangıcı olmuştu. Bu yardımların bir denetim ve sömürü aracı olduğunu iktidarlar anlamak istememişlerdi.

³⁷ Açılımı Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği, kısaca, Sovyetler Birliği olarak adlandırılır.

³⁸ Sanders, O. (1979). "Türk-Amerikan İlişkileri" (1947-1964), Ankara Üniversitesi, SBF Yayınları, Ankara, s.49

1950-1960 Adnan Menderes Dönemi:

1950-1960 yılları arası Celal Bayar Cumhurbaşkanlığında Adnan Menderes Başbakanlığında kurulan hükümet, İsmet İnönü'den devraldığı Marshall Planı'nı 1957 yılına kadar devam ettirmişti. İnönü döneminde yarım kalan Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü'ne (NATO) girme kapıları ise Menderes hükümeti döneminde ABD yanında Kore'ye asker gönderme kararı ile açılmıştı (Birand, 1991a). 1952'de NATO'ya girmiş, ancak 1950'lere kadar hiçbir yabancı komuta altına girmeyen Türk askeri, Marshall planları doğrultusunda eğitmen olarak Türkiye'ye gelen ABD'li subayların komutası altında hareket etmek zorunda bırakılmıştı. Sanki Türk askeri savaş tekniği bilmiyormuş gibi en küçük birliklerin başına bile ABD'li askerler gelmişlerdi (Birand, 1991b). Ordu'da bu durumun huzursuzluk yaratmış olmasının yanı sıra, Truman Doktrini çerçevesinde askeri malzemelerin ABD'den temini ve ABD'nin isteği doğrultusunda kullanılacağı maddesi, Türk Ordu'sunun eğitmen olarak gelen ABD'li subayların komutası altında hareket etmesi Atatürk'ün ortaya koyduğu tam bağımsızlık anlayışının bir diğer unsuru olan bağımsız ordu anlayışını ortadan kaldırıyordu. Atatürk'ün sadece Türkiye'nin bütünlüğüne karşı dış güçlerden bir hareket olursa savaşın gerekli olduğu ve onun dışında her türlü savaşa karşı çıktığı bilindiği halde Türk askeri NATO'ya Türkiye'nin üyeliğinin kabul edilmesi için Kore'ye savaşa gönderilmişti.

1959'da seçim çalışmaları halk hareketine dönüştürülmüştü. Ordu ise İnönü'ye bir siyasi parti lideri olarak değil ordu komutanı gözü ile bakıyordu. Konjonktürel durum ile ordunun bu bakışı birleşince, DP'de "İnönü ordu ile birlikte bir ihtilal mi hazırlıyor?" kaygılarını arttırmıştı. 18 Nisan 1960'ta DP tahkikat komisyonu kurmuş, CHP'nin seçim dışı yollarla iktidara gelmek için hücre kurduğu, silahlandığı, isyan hazırladığı gerekçesi ile bir soruşturma komisyonu kurulmasına karar vermişti. Kurulan komisyon tüm siyasal faaliyetleri yasakladığı gibi komisyon ile ilgili haberlere yayın yasağı getirilmişti. Getirilen bir yasa ile de komisyona olağan üstü yetkiler verildi. Komisyon basını ve muhalefeti yargılayacak ama alacakları karara itiraz edilmeyecekti. İnönü bu kanunla ilgili olarak *"arkadaşlar şartlar tamam olduğunda milletler için ihtilal meşru bir yoldur. Böyle devam ederseniz bende sizi kurtaramam"* demişti. Bu sözlerle İnönü, silahlı kuvvetlere şartlar tamam, ihtilal

meşrudur mesajını iletiyordu. Milli Birlik Komitesi (MBK) üyesi Alparslan Türkeş ve gazeteci yazar Metin Toker, İsmet İnönü'nün ordu içindeki var olan hareketlilikten haberdar olduğunu söylüyordu (Birand, 1991c).

MBK üyesi Cemal Madanoğlu 27 Mayıs 1960'ta gerçekleştirilen Askeri darbenin sebebini şu sözlerle açıklıyordu:

“Karşı devrimcilik iyice tırmanmış durumda, partizanlık almış yürümüş, parti diktatörlüğü öyle. Ekonomik durum şartları tamamlıyor. Bu sırada oldu olacak derken bir de DP kalkıp tahkikat komisyonu kurdu. İhtilali asıl yapan biz değiliz aslında (Birand, 1991c).

Tahkikat komisyonun kurulduğu ve İnönü'nün konuşmasının basın aracılığı ile duyurulması İstanbul ve Ankara'da üniversite gençliğinde ayaklanmalara sebep olmuş, Ankara'da ayaklanan halk kitlesine ordunun ateş açacağı duyurusu yapılmıştı ama ateş açılmamıştı (Birand, 1991c). Orgeneral Cemal Gürsel Menderes'e ordunun Üniversite'ye asker sevkinin ve üniversiteli gençlere ateş açılmasının doğru olmadığını işaret ettikten sonra bunalımın giderilmesi için Celal Bayar'ın istifa etmesi ve yerine Adnan Menderes'in gelmesinin iyi olacağına dair mektup yazmıştı. Celal Bayar, her sıkıntıya rağmen Menderes'in arkasında bir halk kitlesi olduğunu görüyordu (Türkeş, 1991). Celal Bayar'ın bu mektuptan haberi olmamış ve erken seçime gidilmemişti. Nitekim 27 Mayıs 1960'ta ordu yönetime el koymuştu.

Truman doktrini ile Türkiye, Atatürk'ün ön gördüğü dış politikadaki “*bütün devletlerin, devletimiz hakkındaki düşüncelerini, gizli düşüncelerini ve Türkiye aleyhine birleşmeler olup olmadığını...*” ortaya koyarak bir dış politika yürütülmesi ve “*ülke menfaati her görüşte en büyük esas*” (İnan, 2010, s. 383) olması prensibi İsmet İnönü Cumhurbaşkanlığı döneminde siyasi çıkarlar uğruna göz ardı edilmişti. Truman doktrini ile ABD'nin amacı, Türkiye'nin 1960 Kıbrıs geriliminde ABD Başkanı Johnson'un, İsmet İnönü'ye hitaben yazdığı bir mektupla bu yardım malzemelerinin Kıbrıs'ta kullanılmayacağını vurgulaması ve 1974 Kıbrıs Harekâtı sonrasında

ABD'nin Türkiye'ye uyguladığı ambargo esnasında açık olarak hissedilmişti (Kalyon, 2010, s. 19).

Atatürk'ün vefatından sonra iktidara gelen her iki hükümetin siyasi çıkarlarını ön planda tutmaları, muhalif grubu baskı altına alma girişimleri, Batı yanlısı politika izleyerek Atatürk'ün tanımladığı Türk milliyetçiliğinin Türk toplumunun bağımız kimliğini koruma altına alacak tam bağımsızlık ilkesini zedelemişlerdi. Diğer taraftan 1940'lı yıllarda devlet içindeki milliyetçilerin tasfiyesi, Türkçülük-Turancılık ya da ırkçılık-turancılık davaları ve 1960 darbe sürecinin sonuçları Türkiye'de milliyetçiliği ideolojik olarak savunan ve tüm milliyetçileri tek bir çatı altında toplamayı amaçlayan siyasi bir yapının oluşumuna zemin hazırlamıştı.

1965- 1971 Demirel Dönemi

10 Ekim 1965 yılında kapatılan DP'nin devamı olan AP (Adalet Partisi) tek başına iktidara gelmiş ve Demirel Başbakan olmuştu³⁹. Mecliste AP dışında CHP, TİP (Türkiye İşçi Partisi)⁴⁰ ve CKMP (Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi)⁴¹ vekilleri vardı. 19 Mayıs 1966 yılında en çok konuşulan konu gösterilere katılan kız öğrencilerin şortlarının boyu olmuştu. Şortların boyları öncekilerden farklı değildi. Fakat tek değişim Türkiye'deki İslamcı güçlerin seslerinin daha güçlü çıkmaya başlamasıydı. Seçim kampanyaları sırasında sağcı partilerin İslamcı gruplara göz kırpmaya başlaması ile İslamcı gruplar yeniden gün yüzüne çıkmış ve Atatürk karşıtı eylemler yapılmaya başlamıştı. İlk hareket Nisan ayında bir Nurcu tarafından Atatürk heykelinin parçalanması ile başlamıştı. Bir AP milletvekili (Muammer Dirik) “19 Mayıs'ta şorta hayır!” kampanyasına katılmış ve mecliste konuşma yapmıştı fakat bu konuşmadan sonra Dirik partiden ihraç edildi. İlahiyat fakültelerine kız öğrencilerin başörtüsü ile gelme eylemleri yine AP tarafında desteklenmişti (Birand, 32. Gün Arşiv,

³⁹ Süleyman Demirel, başbakanlık görevine geldikten sonra 3 kez üst üste başbakanlık yapmış. 32. Hükümet 3. Demirel başbakanlığında kurulmuş ve 12 Mart Askeri muhtıra sonrası 27 Mart 1971'de son bulmuştur.

⁴⁰ 1961 yılında kurulan ve 1964 yılında mecliste yer edinen ilk sosyalist partidir.

⁴¹ Cumhuriyetçi Millet Partisi ve Türkiye Köylü Partisi'nin birleşmesi ile 1958'de kuruldu. Genel Başkanlığını Osman Bölükbaşı'nın yaptığı partinin genel başkanı 1965 yılında Alparslan Türkeş olmuştur.

1994). İslamcı hareket, siyasi alanda ilk olarak DP ve AP çatısı altında örgütlenmeye başlamıştı (Atılğan, 2015, s. 586).

1967'den sonra üniversitelerde CKMP altında ülkü ocakları kurulmakta, kurulan örgütler MTTB (Milli Türk Talebe Birliği) tarafından desteklenmekteydi. Ocakların amacı, *“öğrenciler arasında Türk milliyetçiliği şuurunu işleyip güçlendirmek, öğrencilerin Tanrıya, Türklüğe, Vatana bağlı, Türk'ün tarihini, dilini, dinini, kültürünü, soyunu, milli mukaddesatını bilerek seven, milletine karşı görevlerini eksiksiz yapan 'örnek insanlar' haline getirilmesine çalışmak; milli birliği ve beraberliği parçalayarak ve hedefleri tehdit ve tahrip edici cereyanlarla mücadele ederek gençliğin uyarılması için her türlü faaliyette bulunmak”* biçiminde tanımlanmaktaydı (Atılğan, 2015, s. 591) .

1968 yılında yasa dışı solcu örgütler mevcuttu ve bu örgütler önlerindeki en büyük engel olarak yasal yollarla mücadeleyi savunan TİP'i görüyor ve karşı saldırıya geçmişlerdi. Çekoslovakya'nın işgalinin farklı yorumlanması TİP yönetiminde, parti başkanı ile öteki yöneticileri karşı karşıya getiren büyük bir çekişme başlatmıştı. Sonuçta ikisi de yasalcılığı savunan bu iki kümenin birbirine düşmesiyle yasa dışı mücadele görüşünü savunan solcu örgütlerin elini güçlendirmişti. Yasa dışı mücadeleyi uygun gören solun giderek daha atak hale gelmesi 1968'de sağ cephede de toparlanma ve karşı harekete geçme eğilimleri yaratmıştı (Eroğul, 2006, s. 152). Sol örgütlerde görülen bu sistem dışına çıkışın yansımaları eylemlerde de görülmeye başlamıştı. Sadece eylem halinde başlayan bu gösteriler daha sonra sağcı ve solcu gençliğin silahlı mücadelesi haline dönüşecekti. Deniz Gezmiş ve arkadaşlarının içinde bulunduğu solcu grup bazı ABD'lileri kaçırmış ancak sağ olarak bırakmışlardı. Fakat yine solcu bir grup tarafından İsrail Başkonsolosu'nun kaçırılıp öldürülmesi Türkiye'de sol görüşlü yayınların yasaklanmasına ve TİP'in kapatılmasına kadar uzanacaktı (Birand, 32. Gün Arşiv, 1994).

1969 yılına gelindiğinde sağıcı ve solcu gençler silahlı mücadele etmeyi öğrenmişlerdi. Sağıcı gençler CKMP'nin kurduğı komando kamplarında eğitim alıyor⁴², solcu gençler ise Filistin'de kamplarda eğitim alıyordu. Tarihe kanlı Pazar olarak geçen 16 Şubat 1969'daki gerilimin gerekçesi ABD'nin 6. Filosunun İstanbul'a gelişıydi. Gençler yanlarına sendikaları ve meslek kuruluşlarını da alarak Taksim'de dev bir protesto mitingi düzenlemişti. Bugün gazetesi günler öncesinden “cihada hazır olunuz” diye yazmıştı. Birand'ın ifadesine göre, çoğı çember sakallı ve bereli gençlerden oluşan bir grup, solcu grup ile karşılaşınca “Allah için vurun!” diyerek saldırıya geçmişti. Toplum polisinin gözleri önünde öldüresiye bir savaş olmuştu (Birand, 32. Gün, 1994). Gençlik aşırı sağıcı ve solcu birimler tarafından alet edilerek kanlı bir kavganın içine itilmişlerdi. Bu sağıcı grup içinde Milli Türk Talebe Birliğı (MTTB) altında bir gençlik örgütlenmesi de yer alıyordu. Önceleri Türk-İslam sentezi çizgisine bağılı kalan MTTB 1969'da bir dönüm noktasına gelmişti. 1969'da MTTB'deki Türk-İslam sentezinin milliyetçi ögesi MHP, İslamcı ögesi Milli Nizam Partisi (MNP) olarak ayrıışmıştı. (Atılgan, 2015, s. 593-594)⁴³ Böylece 1969 yılında CKMP partisinin MHP olduğı seçimlerde milliyetçi gençlik MHP çatısı altında toplanmıştı.

Türkiye'de 1970'li yıllarda sağıcı ve solcu gençler arasında çatışmalar, banka soygunları, fidye için zengin ailelerin çocuklarının kaçırılması gibi olaylar artmıştı. Bu kaos içinde ordu 12 Mart 1971'de muhtıra göndermiş ve hükümetin istifasını istemişti. Ancak, 1969 yılında ilk eylem hareketi ABD tarafından finanse edilen ODTÜ'de (Orta Doğı Teknik Üniversitesi) solcu gençler tarafından gelmişti. ODTÜ'de ABD karşıtı eylemlerin olduğı bir dönemde, Amerikan elçiliğı yeni gelen elçiyi (Robert Komer) hiç yapmadığı şekilde ODTÜ'ye göndermişti. Komer'in arabasının yakılması ardından solcu gençlerin mücadelesi yasa dışı bir zemine kaymaya başlamıştı. Aynı zamanda,

⁴² CMKP'ye bağılı gençlik kolları ve Ülkü Ocakları Birliğı gibi yan kuruluşların yanı sıra, basında “komando kampları” olarak adlandırılan yarı-askerî disiplinde eğitim verilen kamplarda yürütölmüştür. Kampların ilki 1968 yazında İzmir'e bağılı Akrepyaka'da kurulmuştur. Bu ilk kampa katılanların büyük bölümünün aynı zamanda MTTB üyesi olduğı bilinmektedir. Bkz: Parlar, S. (2005). “Osmanlı'dan Günümüze Derin Devlet”. (3. Basım). İstanbul: Mephisto. s.298. Ancak sonraki günlerde açılan diğerkampların üye profilinin ne ölçüde MTTB'lilerden oluştuğına dair bir bilgiye ulaşılammıştır.

⁴³ MTTB'nin 28 Nisan 1969'daki 49. Genel kurulunda milliyetçiler ve İslamcılar karşı karşıya gelmiş, genel başkanlığı İslamcı adayın kazanması ile birlik tamamen İslamcıların eline geçmişti. <http://mttb.com.tr/wp-content/uploads/2018/05/49.-d%C3%B6nem.pdf> , E.T: [12.02.2022]

ABD, dönemin başbakanı Demirel'den Türkiye'de Haşhaş yetiştiriciliğinin yasaklanmasını istiyordu fakat Demirel bu isteğe karşı gelmişti (Birand, 32. Gün, 1994).

12 Mart'ta verilen muhtıra ile Demirel Hükümeti istifa etmiş ve yerine Nihat Erim gelmişti. Yeni Başbakan Erim'in aldığı ilk kararlardan birisi Türkiye'de Haşhaş yetiştiriciliğini yasaklamak olmuştur. Nisan 1971'de solcu eylemler yeniden başlamıştı. Bankalar soyuluyor, bazı zenginlerin çocukları kaçırılıp fidye isteniyor, bazı yerlerde yine bombalar patlıyordu. Aşırı sağ ve sol örgütler eylem hazırlığı içindeydi (Birand, 32. Gün Arşiv, 1994). Muhtıra, Türkiye'deki olayların dinmesine etki etmediği gibi ABD'nin yıllardır arzuladığı Haşhaş yetiştiriciliği (o dönemlerde Türkiye'nin ihracatında önemli bir yer alıyordu) yasaklanmıştı.

TSK'nin 12 Mart 1971 muhtırasından sonra Türkiye'de Kürt-Türk ayrışımına sebebiyet verebilecek söylemleri ile TİP⁴⁴ ve laiklik karşıtı söylemleri sebebi ile de MNP kapatıldı⁴⁵. Muhtıranın ilk günlerinde MHP yönetimi ve ülkücü camia, muhtıraya destek veren bildiriler yayımlayarak devletin içerisine sızmış solcuların temizlenmesini ve sol örgütlerin yok edilmesini talep etmiştir. Ne var ki kısa bir süre sonra, Ülkü Ocakları ve Genç Ülkücüler Teşkilatı kapatılmıştı⁴⁶ Neredeyse tüm öğrenci kuruluşlarının kapatıldığı bu dönemde MTTB birliğinin sadece 2. Başkanlığı dışında kapatılan bir birimi olmamıştı (Oruç, 2005, s. 68).

1970'ler siyasal dönüşümlerin yaşandığı ve 1980 darbesine zemin hazırlayan bir dönem oldu, ayrıca günümüzde hala mücadelesinin devam ettiği kimilerine göre “Kürt Meselesi” kimilerine göre “PKK (Kürdistan İşçi Partisi) terör sorunu”nun temelleri o yıllarda atılmıştı. AP sanayiye verdiği ağırlık sebebi ile içindeki DP'li çizgi ile ayrışma noktasına gelmiş ve bu muhalif grup ayrılarak DP'yi yeniden kurmuştu. Nihat Erim'in başbakan seçilmesi ile CHP içindeki “ortanın solu”nu temsil eden Ecevit, genel sekreterlikten istifa etmiş ve 1972'de yapılan CHP genel kurultayında partinin genel

⁴⁴ <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/14064.pdf> , E.T: [02.10.2023]

⁴⁵ <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/14072.pdf> , E.T: [02.10.2023]

⁴⁶ Aksun, Z. N. (1974). “Dündar Taşer'in büyük Türkiye'si”. İstanbul: Kutluğ Yayınları, s.208-214

başkanı seçilmişti. Millî Görüş Hareketi'nin öncüsü olan Erbakan, 25 Ocak 1970 yılında İslamcı çizgide olan Milli Nizam Partisi'ni (MNP) kurmuş, 12 Mart muhtırasında kapatılmasıyla yerine Milli Selamet Partisi'ni (MSP) kurmuştu. Milliyetçi gençlik MHP altında toplanmış, komünizm karşıtı bir duruş sergileyen MHP ise 1969 sonrası hem komünizm hem de ümmetçilik ile mücadele etmeye başlamıştı.

1980 İhtilaline Giden Sürec:

1974-1975 yılları arasında Türkiye içinde ideolojik ve siyasi fikir farklılıkları son derece belirginleşmiş ve toplum siyasi partiler nezdinde adeta kamplara bölünmüştü. Her alanda kamplaşma hızla arttığı bu yıllarda toplum ve kurumlar sağcı ya da solcu olmak üzere ikiye ayrılmıştı. Türkiye'nin emniyet ve güvenlik güçleri içinde dahi kamplaşmalar meydana gelmiş, solcu polisler POLDER'de sağcı polisler POLBİR'de birleşmişlerdi (Birand, 1998b). Bu döneme gelindiğinde, Türkiye'de sağ gruplar içinde milliyetçiler ve İslamcılar sol gruplarda komünizm yanlısı gruplar hem siyasi olarak hem de toplumsal olarak örgütlenmişlerdi.

Yasa dışı sayılan aşırı solcu örgütlerin yeniden örgütlenmesi 1974 yılında Ecevit hükümetinin getirdiği genel af yasası ile liderlerinin serbest kalması ile mümkün olmuştu (Birand, 1998a). Mevcut rejimi yıkmak ve yerine Marksist- Leninist düzen kurmak amacı ile yasal ve yasal olmayan çok sayıda solcu ve komünist örgütleri⁴⁷ bu döneme hızlıca organize olmuşlardı.

Sol örgütlerin faaliyet gösterdiği her alanda örgütlenen ve milliyetçi gençliği temsil eden ülkücü kesim bir karşı cephe oluşturmaya çalışmış, devletin koruyucusu oldukları söylemi ile varlıklarını göstermeye başlamışlardı. Bu dönemde yasal olarak faaliyet gösteren legal ülkücü örgütler⁴⁸ kurulmuştu. Ülkücü gruplardan kurulduğu, silahlarını ülkücülerden aldığı ve yasadışı oldukları iddia edilen⁴⁹ Türk İntikam Tugayı, Esir Türkleri Kurtarma Ordusu, Türk Yıldırım Ordusu gibi örgüt isimleri ortaya çıkmış

⁴⁷ TKHP-C, TİKKO, THKO gibi yasa dışı sayılan örgütler kurulmuştu. İstanbul Dev-Genç Başkanı Bülent Uluer neredeyse 60'a yakın solcu örgüt olduğunu ifade ediyordu. Bkz: (Birand, 1998b)

⁴⁸ Ülkü Ocakları Derneği, Ülkücü İşçiler Derneği, Milliyetçi İşçi Sendikaları Konfederasyonu, Ülkücü Gençlik Derneği, Milliyetçi İşçi Sendikaları Derneği legal dernekler kurulmuştu.

⁴⁹ Mehmet Ali Birand'ın sunduğu 12 Eylül Belgeselinin 4. bölümünde bu grupların var olduğu ve silahlarını ülkücülerden aldığı söylenmiştir.

ancak bunlar bir örgütlenme değil, eylemler sonrası ortaya çıkan isimler olmuştu (YÖK, 1985, s. 105-112). Ancak, bunların özelliği bir örgütlenme olmayıp eylemler sonrası kullanılan isimler olmasıydı.

Sağcı gruplar sadece ülkücüler değildi. MSP'nin (Milli Selamet Partisi) desteği ile 1976 yılında Akıncılar Derneği kurulmuştu. Bu dernek MSP ile birlikte sosyalist ve milliyetçi hareketlere karşı kurulmuştu. İslamcı gençlik, 1969 yılında tamamen İslamcı çizgide hareket eden MTTB ve Akıncılar Derneği altında örgütleniyordu (Zengin, 2017, s. 171-176). Diğer taraftan 1980 yılı öncesinde yasa dışı sayılan bazı irticai gruplar da⁵⁰ ortaya çıkmıştı. Bu irticai grupların amacı Türkiye'de şer'i devlet düzenini kurmaya yönelik faaliyetler, hilafeti tekrar getirmek, bütün İslam ülkelerini tek bir bayrak altında toplamak gibi amaçlar benimsemişlerdi (Şehirli, 2003, s. 252). Dini istismar eden sağ gruplar da Nurculuk, Süleymancılık, Nakşibendilik ve Süleymancılık gibi tarikatlarda yer alıyordu (YÖK, 1985, s. 120).

1969'dan beri İslamcı gençlik hareketi ile ülkücü hareket birbirinden ayrılmıştı. Ancak anti-komünist cephe içerisinde ülkücüler ve İslamcılar birlikte yer alıyordu. MSP, Milliyetçi Cephe iktidarı döneminde İslamcı çizgideki MSP gençliğini ve ülkücü MHP gençliğini bir araya getirmek istemiş ancak Alparslan Türkeş bu düşünceye karşı çıkmıştı (Zengin, 2017, s. 164). 1976 yılında ülkücüler ile İslamcıların karşı karşıya gelip çatışmaya girmesi⁵¹ milliyetçi gençliğin o dönemler hem komünizm hem de ümmetçiler ile mücadeleye girdiğini gösteriyordu. 1977 Akıncılar Derneği Başkanı Mehmet Tezel'in yaptığı bir konuşmada "Sözde İslami değerlere saygıdan bahseden Ülkü Ocakları, eğer inandıklarını yaşayan bir grup olsaydı Müslüman öldürmenin hangi manaya geldiğini bilirlerdi" ifadesi ile milliyetçiliği İslam karşıtı olarak göstermiş ve o zamana kadar sosyalistler için kullandıkları "faşist" kavramını milliyetçiler için kullanmıştı⁵² ve 1978 yılında ise Yeni Devir Gazetesi'nde "İslamcı

⁵⁰ 1980 yılı öncesinde "Türkiye İslam Kurtuluş Ordusu, Türkiye İslam Kurtuluş Cephesi, İslam Devriminin Acil Mücahitleri, Türkiye İslam Kurtuluş Birliği, Dünya Şeriat Kurtuluş Ordusu, Evrensel Kardeşlik Cephesi, Şeriatçı İntikam Mangası, Evrensel İslam Kurtuluş Savaşının Türkiye Mücahitleri gibi adlarla yasadışı kurulan bu örgütler veya gruplar irticai çatışmalar içinde görülmüştü. Detaylar için bkz: (Şehirli, 2003, s. 252)

⁵¹ Milliyet. (18 Mayıs 1976). "Erzurum'da MSP'li ve MHP'li Gençler Çatıştı," Milliyet Gazete Arşivi

⁵² "Akıncılar Derneği Başkanı Mehmet Tezel'in Yeni devir gazetesinde ülkücülere hitaben yaptığı konuşma metnine yer verilmiş, Tezel konuşmasında "Sözde İslami değerlere saygıdan bahseden Ülkü Ocakları, eğer inandıklarını yaşayan bir grup olsaydı Müslüman öldürmenin hangi manaya geldiğini

Gençlik” yazısı ile ülkücüleri “CIA tarafından teşkilatlandırılmakla” suçlayan bildirileri⁵³ üzerine ülkücü ve akıncı gençlik tamamen birbirinden ayrılmış, komünizme karşı mücadelede de birbirlerinden tamamen ayrılmışlardı (Zengin, 2017, s. 193). Türkeş ise bütün dünyada Müslüman denilince “Türk” anlaşıldığını söyleyerek milliyetçiliği İslamiyet’e karşı bir dava gibi göstermeye çalışanlarla mücadele etmeye başlamış, yetmişlerde ise özellikle ülkü ocaklarında gitgide ilerleyen İslamcılışmaya mesafe koymuştu (Kemal, 2008)

1975 yılında “Ermeni soykırımının intikamı alıyoruz” sloganı ile Ermeni terör örgütü ASALA ortaya çıkmış, büyükelçi suikastları gibi farklı silahlı eylemlerle kendilerini göstermişlerdi (Birand, 1998a). 1976 yılında Ankara’da Abdullah Öcalan’ın evinde solcu 16 arkadaşı ile silahlı mücadele ile bağımsız Kürdistan kurma kararı alan, o dönemde Apocular olarak bilenen grup bölücü terör örgütü olarak ortaya çıkmıştı. Bu örgüt 1978 yılında PKK (Kürdistan İşçi Partisi) adını alacaktı (Karabulut & Eryılmaz, 2016, s. 21).

Türkiye’de sağ-sol çatışmaları, katliamlar, Ermeni terör örgütlerinin suikastları gibi birçok sorun yaşanırken, Türkiye’nin Güneydoğu’sunda bölücü terör örgütlerinin faaliyetleri Türk ordusunu rahatsız etmeye başlamıştı. Haziran 1978 yılında Milli Güvenlik Kurulu’nda bölücü terör örgütünün durumu masaya yatırılmış ve siyasilerin bu konuda biran evvel adım atması istenmişti. PKK terörünün geldiği noktayı dönemin Genel Kurmay Başkanı Kenan Evren;

“Şimdi bu anarşik olayların yanında bir de Kürtçülük olayları başladı. O zaman PKK değil de APO teşkilatı idi... o kadar almış yürümüş ki artık neredeyse orayı bir Kürt Devleti ilan edecek duruma gelmişler. Bir kere Diyarbakır Kürt Devleti’nin başkenti. Başkente hoş geldiniz diyorlar”
(Evren, 1998)

bilirlerdi... radyoda, gazetelerde, TV’de olayla alakalarının olmadığını söyleyen milliyetçilik maskesi altında asıl faşist çehreyi saklamak niyetinde olduklarına temas ederek, Müslümanların kardeş olduğunu kabul etmeyen, parçalayan, dağıtan ve Türkiye’yi sömürülen bir ülke görmek isteyenlerin hain ve gafillerdir” ifadelerine yer vermişti. Detaylar için bkz: Tezel, M. “Akıncılar İslam Dışı Güçlerle Mücadeleye Kararlıdır,” Yeni Devir, 30 Aralık 1977

⁵³İslamcı Gençlik, “Erdoğan Tuna’nın Şehadeti Üzerine: İslamcı Gençlikten Müslüman Türkiye Halkına,” Yeni Devir, 5 Ocak 1978.

Şeklinde anlatıyordu. 1979 yılına gelindiğinde örgüt Hilvan'da kendi mahkemesini kurmuş, devletin öğretmen ve hakimlerini bölgeden kaçırmıştı. Ciddi bir askeri güç olma peşindeydi.

1978'de Maraş Katliamı sonrası⁵⁴ Türkiye'de sıkı yönetim ilan edilmiş⁵⁵, fakat sıkıyönetim kurallarına uymak istemeyen gruplar ortaya çıkmıştı⁵⁶. 1980 öncesi dönemde Türkiye'de sağ-sol, alevi-sünni, Türk-Kürt gibi toplumsal ayrıştırmalara dayanan çatışmaların yaşanması ve yönetilemeyen bir ülke görüntüsünün oluşması 12 Eylül 1980 Askeri Darbesi'ne zemin hazırlamıştı.

Türkiye'de yaratılan tüm bu ayrışmalarda iç gelişmelerin yanı sıra, Batılı devletlerin ve ABD'nin de rolü olduğu ortadaydı. Öyle ki, CHP-MSP hükümeti Türkiye'deki ABD üslerini kapatmıştı. Hem Demirel hem de Ecevit hükümetleri Yunanistan'ın NATO'ya (Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü) üyeliğini tereddütsüz şekilde reddetmişti. Ancak 12 Eylül sonrası ABD'nin Türkiye'deki üsleri açıldı. Yunanistan'ın NATO'ya girmesine izin verildi. Bu olaydan kısa süre sonra Yunanistan AB'ye girdi (Beriş, 2022, s. 220-221). Yine CHP-MSP hükümetine, Batılı ülkeler tarafından Türkiye'nin IMF (Uluslararası Para Fonu) denetimine girmesi için baskı yapılıyordu. Bunun anlamı devletin ekonomi üzerindeki etkinliğinin kalkması, serbest ekonomiye geçiş ve bu ülkelerin belirlediği bir heyet tarafından Türk ekonomisinin kontrol altına alınmasıydı. Darbeden kısa süre önce iktidara gelen Demirel hükümeti döneminde ekonomik kalkınma hazırlıkları yaptığı sırada kendine yardım edecek

⁵⁴ Kahramanmaraş Olaylarından sonra oldukça ilginç bazı gerçekler ortaya çıktı. 1978 yılının aralık ayında Kahramanmaraş'a il dışından bazı kişiler nüfus sayımına hazırlık yapıldığı gerekçesiyle ev ev dolaşmışlardı. Bazı evlerin dışına boyayla işaretler ve numaralar konulmuştu. Bir bakıma konutta oturan ailenin mezhebine yönelik tespitler yapılmıştı. Olaydan birkaç gün önce ise ile seyyar Milli Piyango satıcısı olduklarını söyleyen 26 kişi gelmiş, bunların hepsi aynı otelde kalmıştı. Olaylar bittikten sonra bu kişiler Kahramanmaraş'tan ayrılmış, otel kayıtlarıyla Millî Piyango İdaresinin bayi listesi karşılaştırıldığında bu isimlerde seyyar satıcıların bulunmadığı anlaşılmıştı. Başka bir ilginç nokta olaylar sırasında ABD Büyükelçiliği İkinci Kâtibi Robert Alexander Peck'in Kahramanmaraş'ta olmasıydı. Aynı isim farklı zamanlarda toplumsal olayların yaşandığı diğer illerde de görülmüştü. Zamanın İçişleri Bakanı Hasan Fehmi Güneş, Amasya Belediye Başkanı ve Valisi'nin uyarısı nedeniyle Peck'ten haberdar olmuştu. Bkz: (Beriş, 2022, s. 83)

⁵⁵ <https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/t18/c018/tbmm18018004.pdf> ,E.T: [10.02.2023]

⁵⁶ Sıkıyönetim komutanlığı Kanlı 1 Mayıs sebebi ile 1 Mayıs 1979'de olaylar olacağı endişesi ile sokağa çıkma yasağı uygulamış ancak TİP'liler yasağı dinlemeyerek sokağa çıkma kararı almışlardı. Ecevit hükümeti yasağı delenlere tepki vermişti. Bu durum sol gruplar tarafından CHP'nin sağa yanaştığı algısını yaratmıştı. Birand, M.A. (1998). "32. gün 12 Eylül Belgeselleri", 5. Bölüm. Cine5

birini arıyordu ve bir anda karşısına çıkan Turgut Özal'ın ekonomi konusunda Demirel'e yardım etmek istemesi hem Demirel'in hem de verilen bir konferansla ordu mensuplarının serbest piyasa ekonomi anlayışına sıcak bakması sonucu IMF kapıları da açılmıştı (Birand M. A., 1998c). Zaten dönemin ADB Başkanı Carter, Türkiye'deki darbe ile ilgili "bizim çocuklar yaptı!" diyecekti (Beriş, 2022, s. 222).⁵⁷ Yani, ABD; Ecevit, I. ve II. Milliyetçi Cephe hükümetleri döneminde elde edemediklerini gerçekleştiren darbeler sonrası elde etmişti.

1980 darbesi döneminin en şaşırtıcı yargılamalarından birisi "Barış Derneği Davası" olmuştu. İddianamedeki en ilginç yönlerden biri sanıkların "muayyen bazı devletlerin aleyhinde" çalışmalar yapmakla suçlanmasıydı (Beriş, 2022, s. 283). Diğer taraftan 12 Eylül'de siyasi parti liderlerine yasak gelmiş ancak yasağı delme girişimleri neticesinde tüm siyasi partilerin kapatılması kararı verilmişti (Beriş, 2022, s. 208-209). 1982'de yeni anayasa ve 1983'te 'Siyasi Partiler ve Milletvekilleri Yasası' düzenlenmişti. Anayasaya konulan geçici 4. madde ile seçime girecek partilere daha kuruluş aşamasında veto yoluyla sınırlama getirilmişti (Sarıbay, 2010, s. 52). Tüm siyasi partiler kapatılmış ve 1987 yapılan halkoylamasına kadar tüm siyasi parti liderlerine siyaset yapma yasağı getirilmişti. Partisel bazda değerlendirildiğinde MSP ve MHP'ye dava açılmış fakat lideri tek tutuklu kalan ve en uzun süren dava MHP'ninki olmuştu.

MSP'lilerin davası 250 gün sürdü ve salıverildiler ancak Erbakan laiklik karşıtı konuşmaları sebebiyle 4 yıl 2 ay ceza almış fakat karar temyizde bozulunca salıverilmişti. MHP ve Ülkücü Kuruluşlar Davası ise neredeyse 6 yıl sürdü ve 7 Nisan 1987 tarihinde karara bağlandı. Türkeş, 12 Eylül Darbesi'nden sonra tutuklandı ve yaklaşık 4,5 yıl cezaevinde kaldı. Sıkıyönetim mahkemesi tarafından idamı istendi. 9 Nisan 1985'te tahliye oldu (Beriş, 2022, s. 261-267). Bütün bu gelişmeler ülkücülerde

⁵⁷ Dönemin ABD Milli Güvenlik Kurulu Uzmanı 32. Gün 12 Eylül Belgeseli'ne verdiği röportajda "bu olumlu bir gelişmeydi. Ertesi gün Washington'da bir rahatlama havası hakimdi. Ulusal güvenlik konseyinden bir meslek memurunun beni aradığını hatırlıyorum. Ankara'daki çocuklar yaptılar gibi bir şey dediğini hatırlıyorum" diyerek ABD'nin darbenin gerçekleştirilmesi için rol oynadığını itiraf ediyordu. Detaylar için bkz: Birand, M.A. (23 Kasım 1998) 12 Eylül Belgeseli 7. Bölüm Darbe Günlüğü. Cine 5

büyük hayal kırıklığı uğratmıştı, çünkü her şeyi devleti korumak için yaptıklarını söylüyorlardı.

1980 darbesi yönetimi Türkiye'nin çıkarlarından ziyade ABD'nin çıkarları doğrultusunda hareket eden ve Türkiye'deki milliyetçilik anlayışının zedelenmesine sebep olan bir zemine kaymıştı. Halbuki, Türkiye Cumhuriyeti Mustafa Kemal Atatürk tarafından milliyetçilik anlayışı temeline oturan ilkeler doğrultusunda kurulmuştu. Darbe yönetimi sürecinde ise tek çatı altında toplanan milliyetçi anlayışın sağdaki bazı partilere yayılmasına sebep olmuştu. MHP'li siyasilerin çoğu Turgut Özal'ın genel başkanlığını yaptığı Anavatan Partisi'nde ve az bir kısmı da DYP'de yer almaya başlamıştı.

Darbe sürecinde ekonominin yönetiminden sorumlu olan Özal, Anavatan Partisi'ni (ANAP) kurarak genel başkan olmuştu. ANAP hükümeti döneminde Türkiye hızla liberalleşirken, kapitalizm ekonominin vazgeçilmez unsurları arasında yerini almaya başladı. Liberal ve muhafazakâr bir çizgi izleyen Özal'ın “...*Türkiye Cumhuriyeti'nin siyasî ve ekonomik gücünü arttırmak, dünyada itibarlı bir güç hâline getirmek gerçek milliyetçiliğin ilk ve en önemli şartıdır...*”⁵⁸ sözleri milliyetçiliği liberal bir perspektifte kurguladığını göstermektedir. Güçlü bir kapitalizmi, piyasa toplumunu milliyetçiliğin temel hedefi olarak sunmakta ve ulusun güvencesi olarak göstermektedir.

1.3.1 MHP'nin Milliyetçilik Anlayışı

1944 hadiselerinde Türk milliyetçiliği, Ziya Gökalp'in verdiği adla Türkçülük, iktidara muhalif bir konumdaydı. Bu dönemde Alparslan Türkeş te ırkçı ve Turancı olmakla suçlanarak yargılanmış, tüm suçlananlarla birlikte dönemin iktidarının dış politikasındaki değişimle birlikte beraat etmişti.

1960 darbesinde MBK içinde yer alan Alparslan Türkeş ve “on dörtler” olarak bilinen arkadaşları, 27 Mayıs'ı gerçekleştiren kadroların belli bir müddet daha ülke yönetiminde söz sahibi olması gerektiğini, ülkenin ihtiyaç duyduğu kalkınma

⁵⁸ <https://www.anavatan.org.tr/Sayfa-Turgut-Ozal%E2%80%99in-Siyasi-Mirasi> , E.T: [14.02.2023]

hamlelerinin ve reformların sivil siyasetçiler aracılığıyla hayata geçirilemeyeceğini savunmuşlardı. Türkiye'nin yüz yüze olduğu bölgesel gelişmişlik farkları kesintiye uğratılmış, bu farklar Atatürk devrimlerinin sonuçlandırılmasıyla giderilecekti. Gerçek demokrasi ancak sosyal reformların uygulanmasıyla tesis edilebilir. Bunun için de öncelikle Atatürk devrimlerinin ve 27 Mayıs'ın gereklerine karşı çıkan tüm odakların bertaraf edilmesi gerekmektedir. Komitenin Türkeş kanadına göre siyasi partilerin yürüttüğü hiçbir siyasal iktidar, ülkeyi sınıf atlatacak reformları gerçekleştirebilme yeteneğine sahip değildi. Dolayısıyla, bu çerçevede devrilen DP ile CHP arasında herhangi bir fark olmadığını savunuyorlardı (Özdağ, 1997, s. 281- 343). Bu fikirleri sebebi ile Alparslan Türkeş dahil olmak üzere 14 üyenin komitedeki görevlerine son verilmiş, söz konusu subaylar dünyanın çeşitli ülkelerindeki başkentlerde askeri ateşe olarak görevlendirilmişlerdi (Börklüoğlu, 2017, s. 20).

1960'ların ortalarında İslamcı gruplar kendilerini sağcı gruplar içerisinde göstermeye başlamıştı. Sağcı gençlik muhafazakârlar, milliyetçiler ve ümmetçiler iç içe geçmiş gruplar halindeyken solcu gençlik “tam bağımsızlık” sloganları ile ABD emperyalizmine karşı geliyordu ve komünizm yanlıları sol gruplar içinde kendilerini gösteriyordu. 1968'li yıllara gelindiğinde sağcı gençler CMKP'nin komando kamplarında⁵⁹ yarı-askeri eğitim alırken, solcu gençler Filistin'de eğitim alıyordu. CMKP, İslam Birliği yanlılarının kendilerini açık bir şekilde göstermeye başladığı dönemde hem komünizmle hem de İslam birliği ile mücadele yoluna girmişti.

1963 yılında sürgünden dönen Türkeş CMKP'ye üye olmuş ve 1965 yılında partinin genel başkanlığına seçilmişti. 1969 yılında partinin adını MHP (Milliyetçi Hareket Partisi) olarak ve sembolü de üç hilal olarak değiştiren Türkeş, Türkçülük/milliyetçilik anlayışını, parti siyasetinin merkezine koyacağı, Dokuz Işık prensiplerinde açıklamıştı.

⁵⁹ CMKP partisinin sözcüsü Rıfat Baykal gazetede “İstanbul'da gençlik, 6. Filo'ya karşı çıkıp 'Yankee Go Home' sloganları altında coplanırken, Konya'da Cihad-ı mukaddesatçılar, İslam Birliği uğruna matbaaları tahrip ederken, CKMP'nin Ege teşkilatı sessiz sedasız komando kurslarına başlayıverdi. Bu öylesine bir başlangıç ki; elinde bıçak olan zorbanın havada uçmasını, cop kullanan polisin kolunun bükülmesini, sopalı saldırganın saf dışı edilmesini saniye meselesi yapan cinsten...” sözleri ile kampları kamuoyuna duyurmuştu. Bkz: “CKMP'nin Komando Kursu Faaliyete Geçti”, Demokrat İzmir, 29 Temmuz 1968.

Dokuz Işık doktrininin dayandığı temel prensip Türk-İslam ülküsüydü. Bu ülkünün özünü daha sonraları Ziya Gökalp tarafından da parti programı haline getirilen Yusuf Akçura'nın “*Lâkin şu da unutulmamalıdır ki zamanımızda birleşmesi muhtemel Türklerin büyük bir kısmı Müslüman’dır. Bu cihetle, İslâm dini, büyük Türk milliyetinin teşekkülünde mühim bir unsur olabilir. Milliyeti tarif etmek isteyenlerden bazıları, dine bir amil gibi bakmaktadırlar*”⁶⁰ sözleri teşkil ediyordu (Yalçın E. S., 2019, s. 15-16). Türkeş’in dokuz ışık doktrini kaynağını İslam inancı, Türklük şuur ve gururundan alıyordu (Türkeş, 1975, s. 77). Yani, İslam inancı Türklerin kültürünü şekillendiren önemli bir unsur olarak ifade ediliyordu.

Nihal Atsız taraftarlarının partiden tasfiye edildiği 1969 kongresinde Türk; “*Kalbinde başka bir ırkın gururunu taşımayan ve kendisini samimi olarak Türk hisseden ve Türklüğe adayan herkes Türk’tür.*” (Türkeş, 1975, s. 15) şeklinde ifade edilmiştir ki bu ifade Ziya Gökalp ekolünün vurguladığı dil, kültür ve ülkü birliği bağlamında Türk tanımı ile CHP’nin anayasaya da giren vatandaşlık bağlamında vurgulanan Türk tanımıyla aynıydı (Erdal İ. , 2020, s. 191).

Türk milleti “*ortak dil, soy, ülkü, kültür ve tarih birliği gibi ayırıcı vasıflara haiz, bağımsız olarak birlikte yaşama şuuruna varmış insan topluluğudur*”⁶¹ Şeklinde tanımlanmıştı. Türkeş’in yaptığı Türk ve Türk milleti tanımları, Türklüğü yücelten, başka milletlere karşı düşmanlık beslemeyen, toplumu birleştirici değerleri içermektedir. Atatürk’ün ifade ettiği tam bağımsızlık ilkesi ise Türkeş’te “*Türk milleti bağımlı yaşayamaz...her türlü emperyalizme ve bu arada komünist Rus emperyalizmine de hayır!*” (Türkeş, 1975, s. 43) Şeklinde vücut bulmuştu.

MHP’nin programlarının temelini oluşturan 9 ışık doktrininde Milliyetçilik ve Türkçülüğü:

⁶⁰ Akçura, Y. (1976). “Üç Tarz-ı Siyaset”, TTK Basımevi: Ankara, s. 33-34.

⁶¹ Bkz: (Türkeş, 1975, s. 42)

“Bizim milliyetçiliğimiz, Türk milletine karşı duyulan derin, köklü bir sevgi ve Türk Milletinin içinde bulunduğu müşkül durumdan bir an önce, en modern, en ilmi metotlarla çıkarılarak, en kısa yoldan modern uygarlığın en ön safına geçirilmesini sağlama duygusundan, kuvvet alır. Milliyetçiliğimiz başkalarına karşı kin, garez duygularıyla beslenmez. Demek ki Türk Milliyetçiliği, Türk Milletine karşı duyulan derin sevgi, bağlılık ve onu güç durumdan kurtarıp kuvvetli, her çeşit korkudan, baskıdan uzak, şerefiyle yaşayan, müreffeh, mutlu ve modern uygarlıkta en ön safa geçmiş bir hale getirmek isteği ve bu isteğin yarattığı duygudur... Milliyetçiyiz, Türkçüyüz. Neden Türkçüyüz? Çünkü milletimiz Türk milletidir. Türkçülük ne demektir? Türkçülük Türk milletinin hayatının her safhasında, yapacağı her şeyin Türk ruhuna, Türk geleneğine uygun olması ve Türk’e yararlı olması amacının, fikrinin ön planda tutulmasıdır. Türkçe konuşacağız, Türkçeyi daima her şeyin üstünde tutacağız. Yapılacak her işte Türklük ruhuna, Türkün özelliğine uygun ve Türk milletine yararlı olması şartını göz önünden kaçırmayacağız. Türkçülüğün de kısaca tarifi budur. Birinci prensibimiz olarak aldığımız Milliyetçilik ve Türkçülük, kısaca yaptığımız bu izah ve tarifte işte bu şekilde ortaya konmuş oluyor” (Türkeş, 1975, s. 15-16)

Şeklinde tanımlamış, ırkçılık suçlamasına bir set çekerek Türkçülüğü, ortak dil, ortak kültür, ortak gelecek ülkü paydalarında toplumun tamamını birleştirici paydalar üzerinde tanımlamıştı.

Dünyadaki Türklerin çoğunlukta bulunduğu ülkeleri tek çatı altında toplayan Turancılık anlayışı Türkeş’in anlayışında mevcut değildir. Dokuz ışıktaki aşağıdaki sözlerle Türk dünyasına olan ilgisini ifade etmiş ve ülkücülük ilkesi içinde yer vermişti.

“...Başkalarının boyunduruğu altında tutsak bulunan Türklerin tutsaklıktan kurtulmasını istemek, dilemek, bunun için iyi niyetler

taşımak Türk olan herkes için en tabii ve kutsal bir haktır. Fakat biz ülkücülüğümüzde daima realist olmayı ve girişilecek faaliyetlerde Türkiye'yi hiçbir zaman tehlikelere, risklere, maceralara sürüklemeyecek bir yol üzerinde bulunmayı esas kabul ederiz. Ülkücülüğümüz bir macera fikri değildir. Ülkücülüğümüz Türk Milletinin en kısa yoldan, en kısa zamanda modern uygarlığın en üst kademesine yükseltilmesi, müreffeh, mutlu bir hayata erdirilmesi, kendi gücüyle ayakta durabilecek bir hale getirilmesi ve her çeşit korkudan, baskıdan uzak olarak, hür, müstakil yaşaması ülküsüdür. Bu ülkü aynı zamanda Türk olan herkese karşı ilgi ve sevgi göstermeyi, onların mutluluğunu dilemeyi ve onların mutluluğunu, Türkiye'yi risklere, tehlikelere maruz bırakmadan, bırakmaksızın, bırakmamak şartıyla sağlamaya çalışmayı içine alan bir ülkücülüktür” (Türkeş, 1975, s. 18-19)

Türkeş'in dış Türkler ile ilgili ifadeleri bazı yazarlar, partiler tarafından romantizmden uzak bir Turancılık anlayışı olarak yorumlanmıştı. Bu yorum bir anlamda Atatürk'ün ilkelerinden sapma olarak düşünülmesine sebep vermekteydi. Fakat Atatürk te Türk dünyasına karşı duyarsız değildi.^{62 63}

Türkeş'e göre 1200 yıldan beri İslamiyet ile yoğrulmuş Türk milletinin sosyal yapısında ve kültüründe önemli bir yer tutuyordu. Dünyada inançsız hiçbir toplum yoktu. Türkeş, Atatürk'ün laiklik ilkesine sahip çıkıyor, her bireyin kendi inancını özgürce yaşaması gerektiğine ve kimsenin kimseyi inancı sebebi ile suçlamaması,

⁶² Mustafa Kemal Atatürk bir konuşmasında “Türk milleti kurtuluş savaşından beri, hatta bu savaşa atılırken bile mahkûm milletlerin hürriyet ve bağımsızlık çabaları ile yakından ilgilenmeyi, o davalara yardım etmeyi benimsemiştir. Böyle olunca kendi soydaşlarının hürriyet ve bağımsızlıklarına kayıtsız davranması elbette uygun görülemez.” Bkz: Utkan Kocatürk, (1984). “Atatürk'ün Fikir ve Düşünceleri”, Atatürk Araştırma Merkezi: Ankara s.186

⁶³ Atatürk Güneş Dil Teorisini üretirken özellikle Türk lehçeleri üzerinde eser sahibi Veled Çelebi İzbudak gibi uzmanlardan “ana bir konuşulan Türkçe yapacaksınız ki, dünyanın neresinde olursa olsun bütün Türkler, temelde bu dili anlayabilecekler. Bugün Türk Ana Vatanı, Rus işgali altındadır. Komünizm, her yolu denemekte olan bir asimilasyon veya jenosit tatbikatı içindedir. Birgün yıkılacaklardır. Fakat o günü bekleyemeyiz. Çünkü artlarında kalanlar dillerini kökten kaybetmişler ve biz onlara hep birlikte anlayabileceğimiz bir dili veremezsek boşluk doldurulamaz. Sizden bunu istiyorum” demişti. Bkz: Kutay, Cemal, Atatürk Olmasaydı, İstanbul: 1994 s. 107

dışlanmaması gerektiğini savunuyordu, ancak, Türk toplumu için din müessesini gerekli buluyordu. Çünkü devletin kontrolü ve denetiminde, okullarda din eğitiminin temelleri verilmesi, doğru bilgi edinmesi ve içinde yaşadığı toplumun doğru yorumlanması açısından önemliydi. Bu sayede Türklerin din istismarı ile yanlış şartlanmasının önüne geçebilecekti (Küçük, 1997-1998) MHP'nin dine bakışı seçim beyannamelerinde de kendisini gösteriyordu.

1977 seçim bildirgesinde Türklük gurur ve şuuru ile İslam ahlak ve faziletini her türlü istismar ve tahripten kurtararak gönüllerde yaşatmak”⁶⁴ MHP'nin bütün seçimlerinden temel teminat ve hedef olarak vurgulanmıştır. Burada istismar ve tahrip vurgusuyla İslam dininin hem komünist düşünce yoluyla yok edilmesine hem de Diyanet İşleri Başkanlığı eliyle İslam adı altında faaliyet gösteren cemaat ve tarikatlar üzerinden yozlaşmasının önüne geçilmesi vurgusu yapılmıştır. İslam dininin Türk toplumundaki birleştirici rolü, Türk kültür ve gelenekleriyle olan kadim birlikteliğine vurgu yapılarak bütün seçim beyannamelerinde, kültür politikalarında yayınlar ve faaliyetler bağlamında bu teminat ve hedefin korunması öncelikli görülmüştür (Erdal İ. , 2020, s. 193).

1970'li yıllarda kendilerini Türk devletinin koruyucusu olarak gören ülkücülerin bu düşünceye sahip olmalarında çok geçerli bir sebepleri vardı. Ecevit'in Kontrgerilla olarak tabir ettiği ama aslında adının Kontrgerilla olmadığı bir yapılanma vardı. Bu yapılanma NATO tarafından olası bir Sovyet işgaline karşı Türk Ordusunun içinde ABD tarafından belli bir döneme kadar finanse edilen “Özel Harp Dairesi” idi. Bu kuruluş, Türkiye'nin bazı yerlerinin işgale uğraması durumunda bir yer altı faaliyeti başlatabilmek için bazı sivil vatanseverleri ömür boyu görevlendiriyordu (Birand, 1998a).

MHP'nin avukatlarından ve ülkü ocakları başkanlığını yapmış olan Can Özbay, ülkücü gençlere kontrgerilla tarafından vatan haini komünistlerle karşı mücadelede yer

⁶⁴ MHP. (1977). “1977 Milliyetçi Hareket Partisi Seçim Beyannamesi”, MHP: Ankara bkz: https://acikerisim.tbmm.gov.tr/xmlui/bitstream/handle/11543/872/197904005_1977.pdf?sequence=1&isAllowed=y , E.T: [09.02.2023]

almaları için hiç reddetmeyecekleri teklifler geldiğini ve bazılarının kabul ettiğini söylüyordu. Ecevit ise eski bir Özel Harp Dairesi komutanı ile yaptığı görüşmede bu oluşum içinde bazı vatansever ülkücülerin olduğunu öğrendiğini ifade ediyordu (Birand, 1998a). Yani, ülkücü gençlik komünizmle mücadele etmek için devletin yanında olmuş ve bazı ülkücüler devletin güvenlik güçleri tarafından görevlendirilmişti.

12 Eylül 1980 darbesi sonrası dünyada ve Türkiye’de İslamcı hareket yükselmeye başlamıştı. “*Devletin zaafa düştüğü noktada vatana, millete, devlete, bayrağa sahip çıkma*” misyonu yüklenmiş olan ülkücülerin darbe sonrası hapsedilmeleri ve bazılarının idam edilmesi ülkücülerde ağır bir travma yaşatmıştı. Özellikle hapishanedeki ülkücüler, yöneldikleri derin kimlik ve meşruiyet sorgulaması içinde, İslamcılığa yönelmiş ya da yönlendirilmişti. Radikal İslamcılığın kapsamlı sistem karşıtlığı, devlete-rejime duyulan tepkiye tercüman olmaya müsaitti (Can, 2008, s. 678).

Bazı tutuklu milliyetçilerin Türkçülük akımını sorgulamalarında maruz kaldıkları işkenceler ve Türkeş’in aldığı cezalar etkili olurken İslamcı düşünceye kaymalarının temelinde farklı sebepler de yatıyordu. Öyle ki İskender Öksüz verdiği röportajda;

“12 Eylül’den hemen sonra Türkiye’de Seyyid Kutb’un ve Mevdudi’nin kitapları dağıtıldı. Çok ucuz veya bedava. Hapishanedeki ülkücü gençlere de... Kucak kucak... Sonra ne görelim, Kutb’u MİT Müsteşarı Fuat Doğu Paşa çevirtip bastırmış! Bu kitaplar, Müslüman Kardeşler’in temel eserleri”. (Öksüz, 2020)

Diyordu. Yani tutuklu bazı ülkücülerin milliyetçilik/Türkçülük fikirlerinden uzaklaşıp İslamcılığa yönelmesine etki eden faktörlerden biri de bu okudukları yayımlardan etkilenmeleri olmuştu.

1983’te Siyasi partiler ve milletvekilleri yasasına göre MHP’nin devamı niteliğinde Muhafazakâr Parti ardından Milliyetçi Çalışma Partisi (MÇP) kurulmuştu. 6 Eylül

1987’de siyasi yasakların kalkması için yapılan referandum sonucunda siyaset yasağı getirilen eski parti liderleri yeniden siyasete katılma imkânı bulmuşlar, Türkeş yeniden MÇP’nin genel başkanlığına gelebilmişti. 01.07.1992 tarihli resmî gazete ’de yayınlanan kanunla⁶⁵ kapatılan siyasi partilerin yeniden açılmasına karar verilince MÇP yeniden MHP adını almıştı.

MHP’nin aksiyoner yapısındaki değişim 1987’li yıllarda değişime uğramaya başlamıştı. 19 Nisan 1987 yılında MÇP’nin I. olağan genel kurulunda parti genel başkanlığına eski MSP’li Abdülkerim Doğru gelirken⁶⁶ başkanlık divanında da yer alan Bahçeli–Güngör ekibi ve Tuğrul Türkeş gibi isimler gelmekteydi. Devlet Bahçeli genel sekreterliğe getirildiğinde sadece makamının gerektirdiği görevi üstlenmemiş bizzat kendisi ve grubu partiyi yönetmişti (Bora & Can, 1994, s. 276-279) . Türkeş tarafından partiye davet edilen Bahçeli, partiyi yeniden yapılandırmaya başlamıştı.

Bahçeli hem rutin parti işleriyle ilgilenmiş hem de partinin programında yeniden düzenlemeye gitmişti. Partiyi darbe öncesinden kalma kavgacı ve militan görünümünden arındırıp, alanlarında uzmanlaşmış kişilerle parti kadrolarını donatıp, süregelen ajitatif söylem yerine modern çağa uyum sağlayan ilmi söylemlerle siyasetin medyalastığı 12 Eylül Darbesi sonrası düzenine uyum sağlamaktı. Bu amaç için de öncelikli olarak “*Parti ve siyasiler, bilim adamlarına yani üniversiteye dayanmalıdır*” perspektifiyle hareket edilip pozitivist bir yönelime gidilmişti. Bahçeli ve yandaşlarının yönetimdeki bu tavrı sayesinde yetişip gelmekte olan yeni neslin eğitim seviyesi daha yüksek olan orta sınıfın MÇP’ye katılımı amaçlanmıştı (Bora & Can, 1994, s. 276-279) . 6 Eylül 1987 yılında referandum neticesinde diğer siyasilerle birlikte siyaset yapma yasağı kalkan Türkeş 4 Ekim 1987 yılında yeniden MÇP’nin genel başkanlığına seçilmişti.⁶⁷ Bu dönemde Türkeş, özellikle parti tabanında

⁶⁵ <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/21273.pdf> , E.T: [15.02.2023]

⁶⁶ Türkeş’in, ülkücü hareketten olmayan Abdülkerim Doğru’nun genel başkanlığını istemesinin sebepleri; ilk olarak Doğru’nun siyasi yasaklılar içinde olmayıp veto edilme durumunun olmayışı, ikinci olarak, Doğru’nun MHP dışındaki İslami tabana seslenerek MHP’nin baraj dışı kalmasının önüne geçilmesi, son olarak da, 12 Eylül sonrası ülkücülerde oluşan İslami çizgiye sahip kişileri tekrar kazanmaktı. Şeklinde ifade edilebilir. Bkz: (Bora & Can, 1994, s. 274-279)

⁶⁷ https://www.mhp.org.tr/htmldocs/basbug/3/hayati/altparslan_turkes.html , E.T: [16.02.2023]

güçlenen İslamcılaşıma eğilimi tarafından “laik, statükocu, teslimiyetçi” olarak eleştirilmişti.

Kendilerini Türk-İslam ülkücüleri olarak adlandıran Yazıcıoğlu ve ekibi MÇP’nin radikal kanadını oluşturuyor, partinin 80 öncesi olduğu gibi eylemci çizgisini sürdürmesini istiyordu. Yazıcıoğlu, Türkeş’ten çok farklı olarak Türklüğü arka plana itiyor İslam’ı öne çıkartıyordu. Yazıcıoğlu verdiği röportajda;

“Misakı milli içerisinde bugün hapsedip bizi o dar elbisenin içine sokmak isteyen anlayış bugünkü Türkiye ve dünya konjonktürü içerisinde milletimizin ihtiyaçlarına cevap vermemektedir. Şu anda Türk aleminde meydana gelmiş olan gelişmeler Osmanlı anlayışını mecbur hale getiriyor”
(Yazıcıoğlu, 1992)

Şeklinde kendisinin ve kurduğu partisinin sahiplendiği ideolojisini ortaya koyuyordu. Bu ifadeler, Türkeş’in ve MHP’nin ideolojisinin temelini oluşturan Türk-İslam ülküsü anlayışından farklı bir ideoloji sergilediğini gösteriyordu. BBP parti programında milliyetçilik anlayışını “*Bizim milliyetçiliğimiz, İslam’la mecz olmuş, Türk-İslam medeniyeti Ülküsünü esas alan ve İlay-ı Kelimatullah için, Nizam-ı Alem diyen Alperenlik davasıdır.*” (Büyük Birlik Partisi, 2017, s. 10) şeklinde tanımlamıştı. Avrupa’dan yayılan milliyetçilik anlayışını, laikliği ve Atatürk çizgisindeki milliyetçiliği reddeden bu anlayış, Türk milliyetçiliğinin İslam’ın yayılmasında önderlik etmesi gerektiğini ve İslami değerlere göre yönetim anlayışını benimsiyordu.⁶⁸

1992 yılında MÇP içindeki İslamcı kanadı teşkil eden grup tasfiye edilmiş, Türkeş laik devlet yapısını savunmuş ve siyasal İslam’a karşı tavrını açıkça ortaya koymuştu⁶⁹. Türkeş;

⁶⁸ <https://alperenocaklari.org.tr/sayfa/misyonumuz> , E.T: [16.02.2023]

⁶⁹ 1977 yılında MHP tarafından finanse edilen Nizam-ı Alem dergisi “Dünyada Allah’ın Nizamını Kurmak”, Çağrımız İslam’da Dirilişedir” gibi yayınları nedeni ile Türkeş tarafından “Türklük bilincini örtüyor, radikal İslamcı hava oluşturuyor” şeklinde yorumlanmış ve kapatılması kararını vermiştir. Bkz: Akpınar, H. (2016). “Kurtların Kardeşliği CMKP’den MHP’ye Ülkücü Hareketin Kısa Tarihi”.

“Ülkücülüğün çerçevesi Türkiye’nin sınırları ile sınırlıdır. İslam birliğini yaymak, İslam birliğini kurmak gibi bir hedefimiz yoktur... Biz İslamiyet’in yayılmasına karşı değiliz ama bu bizim hedefimizin sınırları içinde değildir.” (Türkeş, 1992)

Diyerek, dokuz ışık doktrininde tanımlanan değerlere sahip çıktıklarını, İslamcılık ve Osmanlıcılık gibi ideolojilerin MHP’de yerinin olmadığını vurguluyordu. 1992 sonrası MHP’de devletle barışma ve laiklik daha çok ön plana çıktı. Müslümanlığın MHP’nin ideolojisi olmadığı, Türklerin dini inancı olduğu, dinin ideoloji olmadığı, dinin dünyayı yönetecek hukuk, iktisat...vb gibi kuralları içine alan bir sistem olmadığı söylemleri ağır basmaya başladı (Can, 2008, s. 679) .

Türkeş’in vefatı ile 1997’de MHP’nin genel başkanı olan Devlet Bahçeli, 1987’de Türkeş tarafından görevlendirilerek başladığı partinin yeniden yapılanma sürecini devam ettirmiş, dokuz ışık doktrini üzerine kurulu olan parti ideolojisini devam ettirmeyi amaçlamıştı. 1970-80 yıllarında edinilen tecrübeyi parti tabanına aktarmış, sokaklarda değil Türk halkının taktirini kazanarak sandıkta başarı elde edilebileceğini parti tabanına yaymıştı.

1.3.2 AK Parti’nin Milliyetçilik Anlayışı

Türkiye Cumhuriyeti’nin ilk İslami siyasal hareketi Necmettin Erbakan önderliğindeki Millî Görüş Hareketi olmuştur. 1967’den bu zamana Millî Görüş Hareketi bağımsızlar hareketiyle başladığı siyaset serüvenine, Milli Nizam Partisi (1970-1971)⁷⁰, Milli Selamet Partisi (1972-1981), Refah Partisi (1983-1998), Fazilet Partisi (1997-2001) ve Saadet Partisi’yle devam etmiştir (Boynukalın, 2012). Millî Görüş Hareketi,

İstanbul: Kemer Yayınları s:116-117. Bu olay, Türkeş ve yandaşlarının parti içindeki İslamcı kanat ile 1992 öncesinde mücadele edildiğini, ancak mücadelenin tasfiye edilecek boyutta olmadığını göstermektedir.

⁷⁰Erbakan, söylemlerinde Nakşibendiliği öne çıkarmış ve muhafazakâr taşranın dilini kullanmıştır. Erbakan, Nakşibendi tarikatının müridiydi. Dolayısıyla, MNP’nin kuruluşu ve varlığı doğrudan Nakşibendi tarikatı ile doğrudan ilintiliydi. 1924-1938 yıllarında Şeyh Said, Menemen gibi gerçekleştirilen 18 İslamcı ayaklanmanın çoğu Nakşibendi tarikatının öncülüğünde gerçekleşmiştir. MNP’nin kurulmasında da Anadolu’nun çeşitli yerlerine dağılmış cemaatlerin ve tarikatların aktif desteğinin olduğu söylenebilir. Öyle ki İskender Paşa Cemaati Şeyhi Mehmet Zahid Kotku, MNP’nin kurulmasını özellikle istemiştir. Bkz: (Nebati, 2014, s. 126-127)

İslamcılığın harekete dönüştüğü bir konjonktürde hem doktriner hem de pratik olarak İslamcı söylem ve siyaseti yürütmüş cumhuriyet tarihinin ilk bağımsız hareketi olmuştur (Nebati, 2014, s. 117). Millî Görüş'ün bolca vurguladığı “millilik” yaklaşımı ulusçu bir yaklaşımdan ziyade “aynı inanç etrafında bir araya gelen topluluk” bağlamında kullanılmaktadır (Sarıbay, 2005, s. 581). Sarıbay’a göre Millî Görüş kullandığı “milli” sıfatına rağmen “milliyetçi görüş” olarak adlandırılmaz, Türk toplumunun “şanlı geçmişi” ve “Yeniden Büyük Türkiye” meşalesinin yaratılmasındaki temel motif ulus değil, dindir (Sarıbay, 1985, s. 114). Yani, İslamcıların millet anlayışı, milliyetçilerinkinden farklıydı. Osmanlı İmparatorluğu’ndan Türkiye Cumhuriyeti’ne geçiş sürecinde varlık gösteren baskın Türkçülük ideolojisi, İslamcılar açısından ayrılıkçılık yaratma tehdidi nedeniyle eleştirilmişti. Türkler yerine Müslümanlar demeyi uygun görmüşlerdi (Nebati, 2014, s. 130). Türkiye Cumhuriyeti’nin temelini oluşturan millet ve milliyetçilik anlayışına ters düşen ve Osmanlı döneminde tabir edilen, Osmanlı millet sistemi anlayışına dayanan dine dayalı tanımlanan “millet” kavramını kullanmaya başlamışlardı.

90’lı yıllarda Refah Partisi içinde önderlerinden birinin Recep Tayyip Erdoğan olduğu yenilikçi bir kanat ortaya çıkmıştı. Bu yenilikçi kanat ile geleneksel tavra sahip olan kişiler arasında ilkesel olarak bir farklılık bulunmuyordu (Çakır, 1994, s. 83). 22 Haziran 2001 tarihinde Anayasa Mahkemesi’nin FP’yi kapatmasıyla beraber, gelenekçiler Kutan başkanlığında 20 Temmuz 2001’de Saadet Partisi’ni kurarken, 14 Ağustos 2001’de yenilikçiler Erdoğan’ın başkanlığında Adalet ve Kalkınma Partisi’ni (AK Parti) kurdular.

Yenilikçiler ve gelenekçiler İslam’a bakışta ve topluma İslami bileşenleri dahil etmek bağlamında paralel bakış açılarına sahipti. Sadece kullanılan yöntem belirli bir değişiklik göstermiştir. Yenilikçilerin siyasi çizgisi İslamcılık/sekülerlik dualitesinin ötesinde daha geniş bir perspektife sahipti. Tüm toplumsal yapıyı kucaklayan, Millî Görüş geleneğinin getirdiği değerleri, evrensellik, çoğulculuk, globalizm, derin demokrasi gibi kavramlarla örtüştüren bir çizgi ihtiva etmekteydi (Nebati, 2014, s. 170). Millî Görüş Hareketi, İslami yaşam tarzının temel siyasal örgütlenme biçimini şekillendirmesi gerektiğini talep ediyorken, AK Parti, dine toplumun bir unsuru olarak

bakıyor, temel hak ve özgürlükler boyutunda değerlendiriyordu. Bu yönü ile AK Parti İslamcı çizgiden ayrılmış muhafazakâr bir çizgiye evrilmişti.

2000-2001 çifte krizinin etkilerinin derinden hissedildiği bir ortamda kurulan AK Parti, 1990’ların ortalarına doğru şekillenmeye başlayan İslami tonlu muhafazakarlıkla neoliberalizmi birleştiren bir “Hegemonya Projesi”nin taşıyıcısı olma iddiasıyla iktidara gelmişti (Doğan, 2010, s. 85). AK Parti, milliyetçilik kavrayışı açısından Millî Görüş çizgisinden çok 1980 sonrasında ANAP’ın milliyetçilik anlayışına benzemektedir. Milliyetçiliği alışılmış olduğu üzere yalnızca muhafazakâr motiflerle değil liberal ekonomi ile harmanlama girişiminde bulundu (Şen, 2015, s. 159) . Yani AK Parti’nin çizmeye çalıştığı milliyetçilik profili, güçlü bir kapitalizmi, piyasa toplumunu milliyetçiliğin temel hedefi ve ulusun güvencesi olarak görmek şeklindeydi.

AK Parti’nin resmi metinlerine ve liderlik kadrosunun siyasi söylemine bakıldığında milliyetçiliğin “millet”, “ulus”⁷¹, “milli çıkar” gibi çekirdek unsurlarına sahiplenildiği fakat devletin resmî ideolojisini teşkil eden Kemalist milliyetçilikten farklı bir içerik kazandırılmaya çalışıldığı görülecektir. Buna göre Kemalizm’in çeşitli biçimlerinden ve daha çok MHP’nin temsil ettiği anlayıştan farklı olarak AK Parti’de “millet” kavramı “ortak” İslami kültürel öğeler ve Osmanlı geçmişi temelinde kurulduğunu yani Müslümanlığın oluşturduğu “ortak kültür” temelinde ikirciklendirilmiştir. “Türklük” ile özdeşleştirilen “ulus” tasavvurunun resmi söylemdeki ağırlığının Osmanlı geçmişini karakterize eden Sünni İslam lehine çarpıcı bir şekilde azaldığı görülür. Böyle bir millet tanımıyla uyumlu olacak şekilde milliyetçiliğin diğer bir çekirdek ögesi olan tarihsel “milli çıkar” ise milletin şahlanış dönemini temsil ettiği düşünülen Osmanlı İmparatorluğu’nun siyasi kudretine yeniden erişmek olarak tarif edilmekte ve dolaşıma sokulan “Büyük Türkiye” hedefi idealleştirilmiş bir Osmanlı dönemine yapılan göndermelerle biçimlendirilmeye çalışılmaktaydı (Saraçoğlu, 2013, s. 55).

⁷¹ Buradaki “millet” kavramı din anlamındaki manası ile “ulus” kavramı ise Fransız İhtilali ile ortaya atılan millet anlamında kullanılmıştır.

1991 seçimlerinde Refah Partisi'nin Güneydoğu ve Doğu illerinde oy kaybetmesi üzerine Mehmet Metiner ve o zamanlar Refah Partisi'nin İstanbul İl Başkanı olan Recep Tayyip Erdoğan'ın teşkilatındaki İslamcı aydınlar, 'Kürt Raporu' hazırlamışlardı. Raporda özet olarak, devletçi seçkinlerin geleneksel 'yok say ve ez' anlayışına dayalı politikaların çözümsüzlüğü, yapıştırıcı üst kimlik olarak 'anayasal yurttaşlık' anlayışı temelinde eksiksiz bir demokrasinin sorunun çözümünü mümkün hale getireceği vurgulanır. Ayrıca, RP'nin etnik temel bağlamındaki ayrılıkçı reflekslere itirazla birlikte Kürt kimliğini kabul etmesi, Kürt dilinin öğretilmesinin önündeki engellerin kaldırılması, Kürtçe radyo-TV yayınlarının olması, Kürtçe şarkı türkü yasağının kaldırılması, olağanüstü halin kaldırılması gibi önerilere yer verilmişti (Metiner, 2004, s. 427). Bu rapor daha sonra AK Parti'nin 2002 seçim beyannamesine Avrupa Birliği (AB) kriterlerinin hayata geçirilmesi altında gizlenmiş olarak yer alacaktı.

AK Parti'nin 2002'deki Genel Seçim Beyannamesinde, kendisini muhafazakâr demokrat olarak tanımlamış, partinin sınırları ise AB tarafından belirlenmiş çerçeveye ile sınırlandırılıyordu.

“...PARTİMİZ, ülkemizin Avrupa Birliği'ne tam üyeliğini, modernleşme sürecimizin doğal sonucu olarak görmektedir. AB kriterlerinin ekonomik ve siyasi hükümlerinin hayata geçirilmesi, devlet ve toplum olarak birlikte çağdaşlaşmamız yönünde atılacak önemli bir adımdır. Bu kriterlerin, AB üyeliğinden bağımsız olarak düşünüldüğünde bile hayata geçirilmesi kaçınılmazdır...Avrupa ile bütünleşmemize karşı çıkan çevrelerin, milli egemenlik, milli güvenlik, milli çıkar, milli ve yerel kültür konularındaki ideolojik yaklaşımları, Kopenhag Kriterlerinin⁷² hayata geçirilmesini

⁷² 1992 yılında AB'ye üye olmak isteyen bir dizi kriterler ön şart koşuldu. Kopenhag Kriterleri olarak anılan kriterlerin siyasi olanları: İstikrarlı ve Kurumsallaşmış bir demokrasinin var olması, Hukuk devleti ve hukukun üstünlüğü, insan haklarına saygı ve Azınlık haklarının korunması idi. İstikrarlı ve Kurumsallaşmış bir demokrasinin var olması, Hukuk devleti ve hukukun üstünlüğü maddeleri 1949'dan beri Türkiye'nin de bir üyesi olduğu Avrupa Konseyi'nin kapsayıcı değerleriydi. 1993 yılında AB'nin genişlemesi çerçevesinde sadece bu konu ile ilgili özel bir komite oluşturuldu ve bu komite “Ulusal Azınlıkların Korunması Çerçeve Sözleşmesi”ni 1995'te tamamladı. Detaylar için bkz: (Akgönül, 2015) Sözleşmeyi onaylayan devletler arasında hukuki bağlayıcılığı olan Çerçeve Sözleşme ile, azınlıklara mensup bireylerin kendi dillerini öğrenme, öğretme ve bu dilde bilgilenme ve ifade etme hürriyetlerine sahip olma, yayın yapma, eğitim kurumlarına sahip olma, bu dillerde ad ve soyadı kullanma, örgütlenme

geciktirmektedir...Partimiz özellikle Kopenhag Kriterleri'nde belirtilen seviyeye yükseltmek için Anayasa ve yasalarda gerekli değişikliği yapacaktır” (AK Parti, 2002, s. 12). (Vurgu Yazara Aittir)

Kopenhag Kriterlerinin hayata geçirilmesi çözüm sürecinin bir parçası olarak getirilecekti. Kürtçe yayın yapan kanal, Kürtçe dilinin öğrenilmesi ve öğretilmesi için kurumlar açılması gibi kanunlar bu süreçte gerçekleşmişti.

Refah Partisi'nin programındaki Doğu-Batı, hak-batıl, bunların düzeni-adil düzen gibi karşıtlık yaratan ifadeler AK Parti programında yerini, uzlaşma, barış, diyalog gibi ifadelerle bırakmıştı. İslam; millici, ümmetçi bir tonda değil, evrensel değerlerle bütünlük yaratan bir algı içinde konumlanmıştı (Nebati, 2014, s. 173).

AK Parti programında laiklik, özgürlük ve temel toplumsal barış ilkesi olarak aşağıdaki şekilde ifade edilmiştir:

“Partimiz, dini insanlığın en önemli kurumlarından biri, laikliği ise demokrasinin vazgeçilmez şartı, din ve vicdan hürriyetinin teminatı olarak görür. Laikliğin, din düşmanlığı şeklinde yorumlanmasına ve örselenmesine karşıdır. Esasen laiklik her türlü din ve inanç mensuplarının ibadetlerini rahatça icra etmelerini, dini kanaatlerini açıklayıp bu doğrultuda yaşamalarını ancak inançsız insanların da hayatlarını tanzim etmelerini sağlar. Bu bakımdan laiklik, özgürlük ve toplumsal barış ilkesidir.”⁷³

Bu ifade ile laikliği din düşmanlığı olarak değerlendirenlere tepki verilmiş ve dini inancın rahat yaşanmasında gerekli bir ilke olarak değerlendirilmişti. MGH'nin siyasi uzantıları olan partilerin programlarında da benzer şekilde laiklik ilkesine yer veriliyordu. Ancak, laiklik, sadece din ve vicdan hürriyeti değildi aynı zamanda da “din fikirlerini devlet ve dünya işlerinden ve siyasetten ayrı tutmayı” (İnan, 2010)

gibi hakları koruma altına alınmakta ve teşvik edilmektedir. Bkz: Ulusal Azınlıkların Korunması Çerçeve Sözleşmesi: 01/04/1998. Md. 7-17

⁷³ <https://www.akparti.org.tr/parti/parti-program%C4%B1/%C4%B1%C4%B1-temel-haklar-ve-siyasi-ilkeler/> , E.T: [16.02.2023]

içeriyordu. İslamcılık temelinde kurulan siyasi oluşumların ise din ve devlet işlerini birbirinden ayırması mümkün olmayacağı gibi laiklik ilkesi temel hak ve özgürlükler boyutuyla ele alınmıştı. Diğer taraftan, laikliğin içerdiği din ve vicdan hürriyetinin kabulünün, Osmanlı millet sistemi anlayışı ile örtüştüğü görülmektedir.

1991’de “Kürt Sorunu” olarak nitelendiren rapor AK Parti iktidarında “çözüm süreci” adı altında uygulamaya konulmuştu. 2013 yılında Midyat’ta yaptığı konuşmasında

“Bu süreçte kimse bizim karşımıza Kürtlükle de Türklükle de çıkmasın. Biz her türlü milliyetçiliği, ayaklarının altına almış bir iktidarız. Kuru milliyetçilik yok. Bizim milliyetçilik anlayışımızda ne var biliyor musun? Vatanseverlik var, insan severlik var” (Erdoğan R. T., Midyat Toplu Açılış Töreni, 2013).

Sözleri ile Atatürk ve MHP’nin ifade ettiği milliyetçilik anlayışı dışlanmış, bugüne kadar kendisini çeşitli biçimleriyle göstermiş İslamcılık ve muhafazakârlık ile ilişkili bir şekilde kurulmuştur. AK Parti’nin “millet” kavramı anlayışına göre Kürtler ile ortak Osmanlı geçmişi olan ve Sünni İslam kültürü içinde Osmanlı’nın tabir ettiği “Müslüman milleti” kategorisinde birlik sağlanıyordu. Kürtlerin etnik kimlikleri ile ayrıştırılması AK Parti’nin dinsel-kültürel anlamda ifade ettiği “millet” kurgusunu bozan bir anlayış değildi. Bu açıdan bakıldığında AK Parti’nin dile getirdiği “*tek millet, tek devlet, tek bayrak ve tek vatan*” söyleminin bir çelişki içermediği de görülmektedir.

Erdoğan’ın Cumhurbaşkanı seçildiği 28 Ağustos 2014 yılındaki balkon konuşmasındaki;

“Milletimiz bir, bayrağımız bir, vatanımız bir, devletimiz bir. Hepimiz aynı ecdadın, aynı kültürün ve aynı medeniyetin aynı tarihin evlatlarıyız. Siyasi görüşlerimiz farklı olabilir. Yaşam tarzlarımız farklı olabilir. İnançlarımız mezheplerimiz etnik köken ve dillerimiz farklı olabilir. Ama biz hepimiz bu ülkenin evlatlarıyız. Hepimiz bu ay yıldızlı bayrağın gölgesi altındayız. Müslüman, Hristiyan, Musevi, Süryani, Ezidi'den önce Türkiyeli vardır.

Alevi'den Sünni'den önce Türkiyeli var. Türk, Kürt, Arap, Laz, Gürcü Boşnak, Çerkez, Rum, Ermeni'den önce Türkiyeli vardır. Bugünden itibaren yeni bir toplumsal uzlaşma anlayışıyla farklılıklarımızı zenginlik olarak görerek, ama farklılıkları değil ortak değerlerimizi öne çıkararak yeni bir istikbali inşa etmek istiyorum” (Erdoğan R. T., 2014)

Sözleri ile Türkiyelilik kavramı ile “anayasal yurttaşlık” temelinde farklı dinsel unsurların birleştirici unsuru olarak ortak Osmanlı geçmişi paylaşımları temelinde, farklı etnik unsurların ise ortak Sünni İslam ve Osmanlı geçmişi paylaşımı temelinde değerlendirilen bir “millet” tanımı ve bu tanım üzerine “millet inşa” sürecine geçildiğini ifade etmiştir. MGH anlayışının içinden çıkan AK Parti’nin “millet” tanımı İslamcılık ideolojisinden geliyordu. Bu yeni millet inşası; Osmanlı millet sistemi anlayışına denk düşen, ulus-devlet anlayışının ifade ettiği millet anlayışından farklı bir modeldi.

İslamcılık anlayışı MGH’nin ya da AK Parti’nin bir anda keşfettikleri bir şey değildi. II. Meşrutiyet’in ilanından sonra millet/milliyet kavramlarında anlam farklılaşması yaşandığı dönemde Osmanlı İmparatorluğu’nun çöküşünü durdurmak için ortaya atılan fikirlerden biri de İslamcılıktı. İslamcılık ideolojisinin önde gelen isimlerinden Babazade Ahmed Naim, Türkçülük/Milliyetçilik tartışmaları yapıldığı dönemde Ziya Gökalp’i hep eleştirmiş, milliyetçilik karşıtı bir tavır sergilemişti. Ahmed Naim, “millet” kavramını din toplumu, “milliyetçilik” kavramını dincilik anlamında kullanmıştı. Milliyetçiliğe kartı tavır aldığı “İslam’da Dava-yı Kavmiyet”⁷⁴ aldı makalesinde Türklüğün, milliyetçiliğin ayrıştırıcı olduğunu ifade etmiş “*Ey Türk!*” diyecek yerde “*Ey Müslüman!*” diye hitap ediniz. Kendisine daima Müslümanlığından bahsediniz. Türklüğünden bahsetmeyiniz” (Naim, 2018) sözleri ile de Türk kelimesini İslamcıların kullanmaması gerektiğini ifade etmişti. Yani Türkçülük ideolojisi, İslamcılar açısından ayrılıkçılık yaratacak düşüncesi ile eleştirilmişti.

⁷⁴ Makalenin dergideki yazımını görmek için bkz. Ahmet Naim, “İslâm’da Dava-yı Kavmiyet”, Sebilürreşâd, sy. XII/293 (27 Cemaziyelevvel 1332/10 Nisan 1330), s. 114-128.

2013 yılında Dünya Değerler Araştırması'ndan esinlenerek AK Parti ve Saadet Partisi'nin 12 il ve ilçe yönetim kurulu üyeleri üzerinde yapılan ankette katılımcılara siyasi görüş açısından kendilerini nasıl tanımladıkları sorulmuş, birden fazla seçeneği seçebilecekleri belirtilmiştir. Tablo 1.1'de parti üyeliklerine göre siyasi görüşlerin dağılımının anket sonuçlarına göre elde edilen bulguları yer almaktadır.

Tablo 1.1: Parti Üyeliklerine Göre Katılımcıların Siyasi Görüşlerinin Dağılımı

Kendinizi siyasi görüş açısından nasıl tanımlıyorsunuz? (Çoklu Yanıt %)			
	Genel	AK Parti	Saadet Partisi
Muhafazakâr	50,1	70,7	9,3
Milli görüşçü	41,8	14,7	95,7
Demokrat	35,9	53,2	1,5
İslamcı	20,5	20,7	20,1
Türk milliyetçisi	12,0	16,8	2,5
Liberal	7,4	10,9	0,3
Sosyal demokrat	3,6	5,0	0,9
Atatürkçü/Kemalist	1,9	2,5	0,6
Kürt milliyetçisi	0,2	0,3	0,0
Cevap yok	0,8	0,9	0,6
Fikrim yok/bilmiyorum	0,1	0,2	-

Kaynak: (Nebati, 2014, s. 220)

Tablo 1.1'deki bulgulara göre, AK Partililer arasında en popüler tanım %70,7 ile “muhafazakâr” olmuştur. Bunu sırası ile %53,2 oranıyla “demokrat”, %20,7 ile “İslamcı”, %16,8 ile “Türk milliyetçisi”, %14,7 ile “milli görüşçü”, ve %10,9 ile “liberal” takip etmektedir. (Nebati, 2014, s. 220)

Ankette, parti üyeliklerine göre katılımcıların sosyal ve siyasal yapıların bir parçası olmayı önemseme durumu 5'li puanlama sistemine göre değerlendirilmiş ve elde edilen sonuçlar Tablo 1.2'de yer almıştır.

Tablo 1.2: Parti Üyeliklerine Göre Katılımcıların Sosyal ve Siyasal Yapıların Bir Parçası Olmayı Önemseme Puanları

Sosyal ve siyasal yapıların bir parçası olmayı ne derecede önemli bulduğunuzu lütfen belirtiniz.			
Sosyal ve siyasal yapılar	Genel Ortalama	AK Parti Ortalama	Saadet Partisi Ortalama
İslam ümmetinin parçası olmak	4,7	4,7	4,9
TC vatandaşı olmak	4,5	4,7	4,2
Türk ulusunun bir parçası olmak	4,2	4,4	3,9
Bağımsız, özerk bir birey olmak	4,0	4,2	3,7
Değer verdiğim bir cemaatin parçası olmak	3,6	3,4	3,8
Ait olduğum etnik grubun bir parçası olmak	3,2	3,3	3,1
Avrupa Birliği'nin bir parçası olmak	2,2	2,7	1,4

Kaynak: Puanlamada önem derecesi hiç önemli degilden -Çok önemliye doğru artan şekilde 5'li puanlama sistemi üzerinden belirlenmiştir. Bkz: (Nebati, 2014, s. 254)

Tablo 1.2'ye göre Ak Parti için İslam ümmetinin parçası olmak ve T.C. vatandaşı olmak önem derecesine göre 4,7'lik puanla yüksek önememe sahipken bir cemaatin parçası olmayı 3,4'lük önem puanı ile etnik grubun parçası olmayı 3,3'lük önem puanı ile yeteri kadar önemli görmemektedir. Yani AK Parti İslam dinini toplumun birleştirici unsuru görmekte T.C. vatandaşlığını da pekiştirici unsur olarak görmektedir. Ak Parti'nin cemaat anlayışından ziyade ümmet anlayışını benimsemesi Millî Görüş geleneğinden gelen bir parti olmasından kaynaklanmaktadır (Nebati, 2014, s. 256).

AK Parti'nin milliyetçilik anlayışı güçlü bir kapitalizmi temel alması ile ANAP'ın benimsediği anlayışa benzerken dinsel içerik bakımından muhafazakarlık anlayışı daha geniş bir yelpazeyi içine almaktaydı. Yani ANAP, dini daha çok bireyin kişisel yaşantısı ile sınırlayan, sosyal boyutunu önemseyen ve din tasavvurunu ön plana çıkaran liberal partiyken AK Parti; dinin ve diğer muhafazakâr değerlerin toplumsal boyutunu, inanç ve bireysel yaşamdaki yeri gibi önemli gören, din tasavvurunu önceleyen liberal muhafazakardır. Her ne kadar kendisini liberal olarak tanımlamasa da ekonomik model anlayışı ve değişim anlayışı bakımından liberal çizgi izlemektedir. "Millet" anlayışı,

İslamcılık ve Millî Görüş çizgisinde iken, temel düzeyde dine bakışı Millî Görüş çizgisi paralellik göstermekte bu sebeple de AK Parti için İslam ümmetinin parçası olmak T.C vatandaşı olmakla eş değer şekilde önemli hale gelmekteydi. AK Parti'nin “millet” kavramını nasıl tanımladığı çözüm sürecindeki konuşmalarında kendini gösterirken “ulus” ve “milli çıkar” kavramlarına bakışı ise izlediği dış politikada kendini gösteriyordu.

AK Parti iktidarının 2009-2014 yılları arasında dış işleri bakanlığını Ahmet Davutoğlu yapıyordu ve bu dönemde Türkiye'nin dış politikasında Ahmet Davutoğlu'nun stratejik derinlik doktrini yol gösterici olarak değerlendiriliyor, “sıfır sorun” politikasından, “Türkiye'nin değerli yalnızlığı” stratejisine geçişe kadar Davutoğlu'nun stratejik derinlik doktrini üzerine kurulu bir dış politika anlayışı izlenmişti.

Davutoğlu'nun yürüttüğü dış politika anlayışının Osmanlı Devleti tarihini ön plana çıkarılmasını ortaya koyan Yeni-Osmanlıcı eğilimin ilk örneklerini Özal'ın Balkanlar özelinde yaptığı Osmanlı Devleti mirası vurgusunda kendini göstermişti (Çalış, 2010, s. 83-144) Bununla birlikte Davutoğlu'nun İslam medeniyeti içerisinde Türkiye'ye liderlik atfeden söylemi siyasi arenada Millî Görüş anlayışında görmek mümkündür. Bu söylem temelini ise Necip Fazıl Kısakürek ve Sezai Karakoç'un Türkiye'nin “Büyük İslam Federasyonu'na liderlik etmesi gerektiğini ifade eden söylemlerinden almaktaydı (Duran B. , 2005, s. 138-144) Davutoğlu'nun dış politikada izlediği stratejiye bakıldığında AK Parti'de “ulus” kavramının resmi söylemdeki ağırlığının azaldığı, Osmanlı geçmişini karakterize eden Sünni İslam tonlu bir kavrama evrilmeye başladığı görülmektedir. “Milli çıkar” ise Osmanlının İmparatorluğu'nun siyasi kudretli dönemine yeniden erişmek olarak tarif edilmiş ve “Büyük Türkiye” hedefi ile idealleştirilmişti. Ancak bu anlayış “Türkiye'nin derin yalnızlığı” stratejisine kadar devam etmişti.

2002 Türkiye Genel Seçimlerinde tek başına iktidara gelen AK Parti, 20 Şubat 2018'de MHP ile ittifak kurana kadar Türkiye'yi tek başına yönetmişti. AK Parti ve MHP'nin ortak zeminde buluştukları ilk nokta sağ partiler olmalarıydı ancak iki partide 1. bölümde anlatıldığı gibi ideolojik olarak birbirinden tamamen farklıydı. AK Parti ve MHP'yi birlikte

hareket etmeye iten faktörler ve birlikteliğin sonuçları ileriki bölümlerde değerlendirilirken, milliyetçilik anlayışlarında ve milliyetçiliğin çekirdek unsurlarını yorumlamalarında değişim olup olmadığı değerlendirilecektir.

İKİNCİ BÖLÜM

CUMHURBAŞKANLIĞI HÜKÜMET SİSTEMİ ÖNCESİ

TÜRKİYE’NİN İÇİNDE BULUNDUĞU DURUM

16 Nisan 2017 tarihinde Türkiye, “Anayasa ve yönetim sistemi değişikliği” için yapılan referandumun ardından gerçekleşen ilk seçimlerden (24 Haziran 2018) sonra, yönetim sistemini “Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi” olarak değiştirmiştir. Ne var ki Ekim 2016’da MHP Genel Başkanı Devlet Bahçeli’nin değişiklik teklifini meclise getirmesi için hükümete çağrı yapması ve süreçte iş birliği içinde olacağını duyurması, Türkiye’nin yönetim sisteminin değişmesinin önünü açan kilit noktası olmuştur. Siyasi arenada dengeleri değiştiren yönetim sistemi değişikliğine geçiş sürecini doğru değerlendirebilmek ve MHP’yi muhalif parti olma yerine AK Parti ile ittifak kuracak şekilde yön değiştirmiş gösteren bu olayın iyi anlaşılabilmesi için arka planın iyi değerlendirilmesi gerekmektedir.

Türkiye’nin siyasi hayatında mecliste yer edinen partiler içinde AK Parti ile başlayan “çözüm süreci” ne her yönü ile tek karşı olan parti MHP idi. Bu sebeple AK Parti ile MHP arasında iş birliği ve dayanışmayı başlatan ilk önemli faktör çözüm sürecinin bittiğine dair atılan ilk adım olan milletvekili dokunulmazlıklarının kaldırılması olarak değerlendirilmiştir. Bu bölüm, MHP’yi AK Parti ile ittifak kuracak kadar yakınlaştıran çözüm sürecinin bittiğine dair ilk ibare olan milletvekili dokunulmazlıklarının kaldırılması ile başlayıp Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi ile ilgili çalışmalar başlayana kadar geçen süreci kapsayacak şekilde ele alınmıştır.

2.1 TÜRKİYE’DEKİ İÇ GELİŞMELER

Türkiye, 7 Haziran-1 Kasım 2015 genel seçimlerini geride bırakırken iki seçim arasında yaşananlar Türkiye’deki siyasi arenanın değişmesine öncülük etmişti. MHP

ile AK Parti arasındaki en temel ayrışmalardan biri olan ve her fırsatta MHP tarafından şiddetle karşı çıkılan çözüm süreci⁷⁵ bu iki seçim arasındaki zaman zarfında bitmiş görünüyordu. 7 Haziran seçimlerinden sonra MHP, kamuoyunda koalisyon hükümeti kurmaya yanaşmamakla ağır bir şekilde eleştirilerin odağında yer alırken, Türkiye’de terör olayları cereyan etmeye başlamış, koalisyon hükümeti kurulamamış ve 1 Kasım 2015’te tekrar bir seçime gitme kararı alınmıştı.

11 Temmuz 2015 tarihinde KCK (Kürdistan Topluluklar Birliği) ateşkesin bittiğini söylerken (AA, 2015), çözüm sürecinin biteceğine dair hükümet kanadından ilk açıklama ise Tayyip Erdoğan tarafından 28 Temmuz 2015 tarihinde Esenboğa Havalimanı’ndaki basın açıklamasında yapılmıştı. Açıklamasında, İç güvenlik paketi⁷⁶ndeki maddeleri mutlaka uygulamaya koyacaklarını ve 30 Mart⁷⁷ yerel seçimlerine giderken çözüm sürecinin istismar edildiğini ve *“Bu ülkede milli birliğimize kastedenlerle bir çözüm sürecini devam ettirmek, öyle zannediyorum ki mümkün değil.... Geri adım söz konusu değildir...”* (Erdoğan R. T., 2015) sözleri ile de çözüm sürecinin geri dönülmez bir şekilde bittiğini ifade etmişti. Aynı gün içinde AK Parti Genel Başkan Yardımcısı Beşir Atalay ise çözüm sürecinin durgunluk içinde olduğunu ve bitmediğini söylüyordu. (T24, 2015)

⁷⁵AK Parti hükümeti tarafından ortaya atılan Türkiye ile terör örgütü PKK arasındaki çatışmaları sonlandırma, çözüme ulaştırma amacıyla 2009 yılında Oslo’da gerçekleştirilen ve içeriğinin gizli tutulduğu PKK-MİT görüşmeleri ile başlayan süreçtir. Bkz: (Coşkun, Çözüm Süreci: Kazanımlar ve Tehditler, 2015), (Köse,Talha, 2017)

⁷⁶ Hükümet tarafından 17 Şubat 2015 tarihinde Mecliste gündeme getirilen **iç güvenlik paketi** 27 Mart 2015 tarihinde kabul edildi. 69 maddeyi içeren paket kolluk güçlerinin yetkilerini arttırıyordu. Detaylar için bkz: (AA, 2015)

⁷⁷ 30 Mart 2015 yerel seçimlerine giderken 28 Şubat 2015 tarihinde AK Parti ve HDP arasında çözüm süreci anlamında Dolmabahçe mutabakatı ya da görüşmesi gerçekleştirildi. Toplantıda hükümet tarafı ve HDP iki farklı metin okumuştur. HDP tarafından okunan metin Öcalan’ın hazırladığı 10 maddelik müzakere yol haritası idi. Hükümet kanadı PKK’nın silahları bırakması konusunda anlaştık diyordu. Dolmabahçe mutabakat metni okunduktan 20 dk sonra Selahattin Demirtaş, hükümetin iç güvenlik paketi konusundaki ısrarının çözüm süreci ile çeliştiğini ifade etti. 11 Mart 2015’te KCK Eş başkanı Cemil Bayık, PKK’nın silah bırakacağı açıklamalarının seçim propagandası olduğunu ve PKK’nın bu kararı Öcalan serbest kalmadan açıklamayacak şeklinde İMC TV’de beyanda bulundu. 17 Mart 2015’te Selahattin Demirtaş Tayyip Erdoğan için “seni başkan yaptırmayacağız” diyordu. 22 Mart 2015’te Erdoğan, çözüm süreci kapsamında HDP tarafından kamuoyuna duyurulan 10 maddelik metnin demokrasi ile alakası olmadığını neyini kabul edeceğini söyledi. Detaylar için Bkz: (Bayık & Hozat, 2015), (Yılmaz, Ünlü, & Yılmaz, 2015), <https://hdp.org.tr/tr/demirtas-erdogan-seni-baskan-yaptirmayacagiz/5981/>,E.T: [01.03.2022], https://www.bbc.com/turkce/haberler/2015/03/150322_erdogan_dolmabahce,E.T: [01.03.2022]

KCK Yürütme Konseyi Üyesi Duran Kalkan, 27 Temmuz 2015'te fiili özerklik uygulaması çağrısında bulunmuş ve çeşitli yerleşim birimlerinde il başkanları ve varsa belediye başkanlarının katılımıyla özerklik ilan etmeye başlamıştı. Sadece ağustos ayı içinde 12 yerde özerklik ilan edilmişti (Bayramoğlu, 2015, s. 31).

10 Ağustos 2015 tarihinde Demokratik Bölgeler Partisi'nin⁷⁸ (DBP) Şırnak İl Başkanı Salih Gülenç, Abdullah Öcalan'ın özgürlüğünü istiyor, 5 Haziran'daki⁷⁹ ve 20 Temmuz'daki⁸⁰ DAESH saldırılarından AK Parti hükümetini sorumlu tutuyor ve bu bölgeye Kürdistan diyerek *"AK Parti hükümeti Kürdistan'a savaş ilan etmiştir"* diyerek, okuduğu basın açıklamasındaki;

"...Bu kentte bulunan devletin tüm kurumları bizim için meşrutiyetini kaybetmiştir. Bu şekli ile devletin hiçbir atanmış bizi yönetemeyecektir. Bundan sonra halk olarak özyönetimimizi esas alarak demokratik temelde yaşamımızı inşa edeceğiz. Bundan sonra gelişecek tüm saldırılar karşısında demokratik öz savunmamızı gerçekleştireceğiz..." (Gülenç, 2015)

⁷⁸ 28 Nisan 2014'de Barış ve Demokrasi Partisi (BDP) milletvekilleri HDP'ye geçti ama BDP'li belediye başkanları ve yerel yöneticiler partilerinde kaldılar. (Sözde) Kürt siyasi hareketi HDP adıyla milletvekilliği seçimlerine, BDP adıyla yerel seçimlere girmeye karar verdi. Her iki parti de "eş başkanlık sistemini" tüzüklerine yazdı. 11 Temmuz 2014'te *"Demokratik Özerklik ile özgür yaşamı inşa ediyoruz"* sloganıyla 3. Olağan Kongresi'ni gerçekleştirdi ve isim değiştirerek Demokratik Bölgeler Partisi adını aldı. Detaylar için bkz: (Kamer, HEP'ten HDP'ye 30 yılda neler yaşandı?, 2018)

⁷⁹ 7 Haziran seçimlerinden iki gün önce Diyarbakır İstasyon Meydanı'nda HDP'nin seçim mitinginde 2 bombalı saldırı gerçekleştirilmiştir. Saldırı sonucunda 4 Türk Vatandaşı hayatını kaybetmiş, 8 güvenlik görevlisi ve 279 Türk Vatandaşı yaralanmıştır. Detaylar için bkz: (T.C İçişleri Bakanlığı, 2017, s. 40).

⁸⁰ 20 Temmuz'da Şanlıurfa'nın Suruç ilçesinde Kobani'ye gitmek için toplanan SDGH'li grubun açıklama yaptığı sırada DAESH mensubu bir canlı bomba kendini patlattı. Patlama sonucunda grupta bulunan 32 kişi hayatını kaybetti. 20 Temmuz'da KCK Yürütme Konseyi eş başkanlığından yapılan yazılan açıklamada da katliamın sorumlusu olarak AK Parti'yi işaret etmiş, olay henüz sıcaklığını korurken HDP Eş Başkanı Selahattin Demirtaş Der Spiegel'e "Suruç katliamını AK Parti yaptırdı" açıklamasını yapıyordu. Suruç'a bir heyet gönderen CHP, heyetin hazırladığı raporda eylemin AK Parti politikalarının bir sonucu olduğunun altını çiziyordu. Bkz: (Aslan A. , 2016, s. 18-19)

İfadeleri ile özerklik ilanında bulunuyordu. Ağustos ayı içindeki özerklik ilanlarından birisini yapan Gülenç'in verdiği mesaja bakıldığında DAES tarafından gerçekleştirilen saldırılardan AK Parti hükümeti sorumlu tutularak özerklik ilanlarını meşru bir zemine oturtma çabası içinde olunduğu görülmekteydi. Ayrıca bölge halkına da Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin bölge halkını korumadığı mesajı verilerek özerklik ilanlarına yönelik halk desteğini almanın amaçlandığı görülmektedir. Nitekim, 31 Temmuz 2015'te Der Spiegel'e konuşan Demirtaş'ın saldırıların AK Parti hükümetinin DAES'in faaliyetlerine göz yummasından kaynaklandığını (Demirtaş, Erdogan Is Capable of Setting Country on Fire, 2015) ifade etmesi ise, HDP'nin özerklik ilanlarına meşruiyet zemini oluşturmak için DAES saldırılarından AK Parti hükümetini bilinçli olarak sorumlu tuttuğu çıkarımımızı desteklemekteydi.

20 Temmuz 2015'te Suruç'ta DAES'in üstlendiği saldırının akabinde PKK tarafından iki Türk polisinin uyurken öldürülmesi⁸¹ kamuya yansıyan çözüm sürecinin bitişinin miladı olmuştu. PKK tarafından DAES saldırılarından sorumlu tutularak iki Türk polisinin öldürülmesi olayı ise özerklik ilan edilecek bölge halına Türk Devleti'nin bölge halkını korumadığı mesajını veriyordu. 23 Temmuz'da Kilis'in Elbeyli ilçesindeki sınır karakoluna Suriye'deki DAES'li güçler tarafından saldırı gerçekleştirilmiş ve Astsubay Yalçın Nane hayatını kaybetmişti. Yani eş zamanlı olarak PKK ve DAES tarafından Türkiye'nin güvenlik güçlerine saldırılar gerçekleşiyordu. Bu olay üzerine 24 Temmuz 2015'te TSK'ya bağlı jetler Kuzey Suriye'de DAES, Kuzey Irak'a PKK hedeflerine hava operasyonu düzenlemişti (Aslan A. , 2016, s. 19-20). 27 Temmuz 2015 tarihine de KCK'nın Yürütme Konseyi Üyesi Duran Kalkan bir televizyona,

⁸¹ 20 Temmuz günü KCK Eş Başkanı Cemil Bayık Rojova devrimini büyük bir devrim olarak nitelemiş ve tüm Kürt halkını silahlanmaya davet ediyordu. "DAES (DEAŞ) ve sömürgeci tüm güçlerin her türlü saldırısına karşı köylerde, kentlerde, mahallelerde yer altı sistemi, tüneller, mevzi sistemi geliştirmeli. Köyünü, kentini mahallelerini terk etmemeli, yaşam olacaksa da kendi topraklarında, ölüm olacaksa da kendi topraklarında olmalı." şeklinde açıklama yapıyordu. Bkz: <https://t24.com.tr/haber/cemil-bayik-tum-halkimiz-silah-almali-kendini-egitmeli-ve-orgutlemeli,303392>, 22 Temmuz'da PKK tarafından DEAŞ'e yardım ettiği gerekçesi ile iki polis memuru misilleme olarak öldürülmüş, kimliklerine ve silahlarına el konulduğu açıklaması yapılmıştı. Bkz: http://www.bbc.com/turkce/haberler/2015/07/150722_canli_turkiyede_bugun , . E.T: [18.10.2022]

“...Köy köy kasaba kasaba demokratik özerkliği inşa edip AK Parti'ye karşı koyalım. Türkiye'den ayrılmıyoruz demokratik kurallara saygılıyız, artık tek yönetim bizim dememeliyiz. Yerel demokrasiyi geliştirirsek hükümete darbe vurmuş oluruz. Demokratik özerkliği geliştirmeye davet ediyorum herkesi”

82

Söyleyerek çağrı yapmış ve sözde özyönetim ilanlarının fitilini ateşlemişti. Yaşanan tüm bu gelişmeler Erdoğan'ın 28 Temmuz 2015'te çözüm sürecinin geri dönülmez bir şekilde neden bittiğini söylediğini açıklarken, aynı gün dönemin AK Parti Genel Başkan Yardımcısı Beşir Atalay'ın çözüm sürecinin durgunluk sürecinde olduğunu söylemesine ise bir anlam verilemiyordu.

Hükümet kanadından bu çelişkili açıklamalar gelirken AK Parti'nin 1 Kasım 2015 genel seçim beyannamesinde süreci sabote eden yapılara rağmen çözüm sürecinin devam edeceği şeklinde bir ibarenin yer alması da ayrıca dikkatleri çekiyordu. (Bkz: Görsel 2.1) Oysa, Türkiye'de yaşanan terör olayları ve özerklik ilanları hiçbir şekilde çözüm sürecinin devam etmesine olanak tanıyacak şekilde durmuyordu.

Görsel 2.1: AK Parti 1 Kasım 2015 Genel Seçim Beyannamesi Çözüm Süreci Açıklaması

Çözüm sürecinin mimarı, yürütücüsü ve lokomotif AK Parti'dir. AK Parti'nin güçlü olması sürecin neticeye ulaşması açısından önem taşımaktadır. Bu süreci sonuca ulaştırmak bizim için ahlaki, insani ve vicdani bir görevdir. Süreci bozan, zehirleyen, sabote eden yapılara rağmen özgürlük-güvenlik dengesini koruyarak hedeflerimize ulaşacağımıza inancımız tamdır.

Kamu düzeni tesis edilinceye kadar terörle mücadelemize; hukuk ve kardeşlik tam anlamıyla tesis edilinceye kadar da Çözüm Süreci anlayışımızı korumaya devam edeceğiz.

Kaynak: (1 Kasım 2015 AK Parti Genel Seçim Beyannamesi: Huzur Ve İstikrarla Türkiye'nin Yol Haritası, 2015, s. 25)

MHP kanadı ise Erdoğan'ın çözüm sürecinin bittiğine dair açıklamalarını samimi bulmuyordu. Öyleki, Bahçeli Ağustos 2015'te gazetecilerin sorularını yanıtlarken *“bu bir süreç ise tek cümle ile bitecek hali yok”* diyerek sürecin bittiğine emin olmak için

⁸² <https://www.gazetevatan.com/gundem/ozerklik-ilani-algi-operasyonu-855549> , E.T: [18.10.2022]

atılacak adımları görmek istediğini ima ediyordu ve hükümet kanadından gelen çelişkili açıklamalara da vurgu yapıyordu (Yılmaz Ö. , 2015). Zaten AK Parti'nin 1 Kasım Genel Seçim Beyannamesi'nde Bahçeli'nin endişelerinin yersiz olmadığına kanıtı niteliğindeydi.

1 Kasım seçimleri geride bırakılıp AK Parti tek başına tekrar iktidar partisi olurken, Bahçeli, 17 Kasım 2015'te yaptığı konuşmasında çözüm sürecinin yeni adının milli birlik ve kardeşlik süreci olarak devam ettiğini;

*“Nitekim buzdolabına kaldırılan çözüm süreci musibetinin tekrar çıkarılması konuşulmaya başlanmış, hatta Erdoğan ile de bir isim koyulacaksa **milli birlik ve kardeşlik süreci** diyerek tekrar yıkımın başına dönmüştür... 1 Kasım'da kazanan PKK'dır. 1 Kasım'da kazanan Dolmabahçe ihanetidir... Planlanan yeni anayasa ve başkanlık sistemiyle milli ve üniter devletin parçalara ayrılıp özerklik ve federasyon modelinin tesis edilmesi amacıyla 1 Kasım'a yatırım yapılmıştır...”* (Bahçeli D. , 2015).

Sözleriyle ifade ediyordu. Bahçeli tarafından çözüm sürecinin yeni adı olarak nitelendirilen milli birlik ve kardeşlik süreci ile ilgili açıklama Tayyip Erdoğan'ın 4 Kasım 2015'teki 14. Muhatlar Toplantısı'nda yaptığı konuşmasında yer bulmuştu (Bkz: Görsel 2.2). Erdoğan'ın yaptığı Milli Birlik ve Kardeşlik Süreci tanımına bakıldığında terör ile mücadelenin sonuna kadar devam edeceği anlaşılmakta ancak, milli birlik ve beraberliğin nasıl korunacağına dair herhangi bir emare bulunmamaktaydı. Bu sebeple, MHP'yi, AK Parti kanadından ve Erdoğan tarafından yapılan çözüm sürecinin bittiğine dair açıklamalar hala tatmin etmiyor, endişeli ve şüpheli bakışı devam ediyordu.

Görsel 2.2: Tayyip Erdoğan 14. Muhtarlar Konuşmasındaki Milli Birlik ve Kardeşlik Süreci Açıklaması

Değerli kardeşlerim,

Önümüzdeki dönemin 13 yıl önce 3 Kasım 2002 tarihinden itibaren yaşadığımız demokrasi ve kalkınma hamlesini inşallah bir kez daha tazelediğimiz bir dönem olacağına inanıyorum. Milletimiz müsterih olsun, hiç endişeye kapılmayın, yarın bugünden daha iyi olacak, hiç endişeniz olmasın. Terör örgütüne karşı ülke içinde ve dışında süren operasyonlar kararlı bir şekilde devam ediyor, kesmek yok, devam edeceğiz. Terör örgütü silahlarını bırakıp toprağa betonlayarak gömene kadar, tüm elemanları teslim olmak veya ülke dışına çıkmak suretiyle tasfiye olana kadar bu mücadeleyi sürdüreceğiz. Aynı şekilde örgütün şehirlerdeki yapılanmaları tamamen çöktürülene kadar, güvenlik kuvvetlerimizin operasyonları adil ve idari takibatları devam edecek. Önümüzdeki dönem konuşma, tartışma dönemi değil, açık söylüyorum, sonuç alma dönemidir.

Bu işe illa bir isim aranıyorsa, bunun adı artık milli birlik ve kardeşlik sürecidir. Yani milli birliğimizden daha iyi güç olabilir mi? kardeşlikten başka daha güzel bir şey olabilir mi? Milli birlik diyen varsa, kardeşlik diyen varsa hepimiz aynı çatı altında toplanmalıyız; bunun başka çıkışı yok, bunu yapmamız lazım. Birliğimize, beraberliğimize, kardeşliğimize yönelik bu tehdide karşı en küçük bir müsamahamız yoktur, olmayacaktır.

Kaynak: (Erdoğan R. T., 14. Muhtarlar Toplantısı'nda Yaptıkları Konuşma, 2015)

Her fırsatta AK Parti hükümetini takındığı tutum konusunda eleştiren ve vuku bulan vahim tabloyu dile getirmekten çekinmeyen MHP cenahı, Türkiye'nin içinde bulunduğu durumu, AK Parti hükümetinin tarihi ve sakat politikalarından kaynaklandığı ve bunun bedelini de Türk milletinin ödediği şeklinde değerlendiriyordu. Bahçeli ise konuşmalarında, süreç boyunca AK Parti cenahı tarafından MHP'nin barış istemediği, kanla beslendiği şeklindeki ithamlarını hatırlatarak, sözlerinin ve uyarılarının göz ardı edilmesine sitem ediyor, terörle mücadele konusunda her daim devletin yanında olduğunu vurguluyordu. Hükümet kanadından sürekli terörün bitmesi için yeni anayasaya ihtiyaç olduğuna dair açıklamalar gelmesi Bahçeli'nin 15 Aralık 2015 tarihli konuşmasını neden yaptığını gözler önüne seriyordu. Konuşmasında TBMM'de Kürdistan ve Kürt illeri laflarının olağanlaştığını⁸³, sık sık duyulur hale geldiğini, Türkiye'nin Doğu illerinde 200 binin

⁸³8 Aralık 2015 TBMM'de Ayşe Acar Başaran: “Son birkaç aydır Kürdistan’da on sekiz yerde il ve ilçeler olmak üzere...toplam 149 gün sokağa çıkma yasağı ilan edilmiş”, İdris Baluken: “Sayın hatibin belirttiği “Kürdistan” ismi bu toprakların siyasi ideali ve tarihi bir gerçekliğidir.” bkz: <https://www5.tbmm.gov.tr/tutanak/donem26/yil1/ham/b01101h.htm> , , E.T: [21.03.2022]

10 Aralık 2015'te TBMM'de Abdullah Zeydan: “Özellikle, Kürdistan’da Hakkâri Belediye eş başkanları yüzde 80 oyla seçilmişler ve şu anda cezaevindeler”, Çağlar Demirel “Kürdistan” kelimesini sıkça kullanıyoruz... Kürtlerin yaşadıkları alanın Kürdistan olduğunu bir kez daha buradan ifade etmek istiyorum” ifadelerinden anlaşılacağı üzere mecliste Kürdistan lafları çok sık geçmeye başlamıştı. Bkz: <https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d26/c001/tbmm26001013.pdf> , E.T: [21.03.2022]

üzerinde insan göçü olduğunu ve bunun örtülü bir etnik tasfiye olduğunu belirtmiş, ayrıca, sürecin nasıl bir boyuta evrilebileceğinin emarelerini;

“... HDP’nin bir eş başkanı da halkın özyönetim kararının meşru olduğunu, iktidarla müzakere yürütürlerse yönetim modeli olarak özerkliği önereceklerini utanmadan sıkılmadan ifade etmiştir. Bu kokuşmuş beyanatlar, bir bakıma AK Parti’yle sahne arkasında uzlaşılan ve ardından kamuoyunun alıştırılması gayesiyle servis edilen PKK tezleridir. İşin püf noktası da Davutoğlu’nun buna dünden razı olmasıdır. Erdoğan ise başkanlık olduktan sonra her rezaleti benimsemeye ve hazmetmeye çoktan hazırdır... HDP halkı tahrik edecek, PKK saldırarak milleti yıldırarak, AK Parti ne yapalım durum kötü, federasyon ve başkanlık sisteminden kaçış yok mazeretine sığınarak son darbeyi indirecektir.”

(Bahçeli D. , 2015) (Vurgu yazara aittir)

Sözleri ile veriyordu. Bahçeli, Erdoğan’ın arzuladığı yeni anayasanın çözüm sürecinin dayandığı özerklik için bir adım olacağı ve kamuoyuna özerkliği kabul ettirmek için PKK-HDP ve AK Parti arasında bir oyun sahnelendiği mesajını verirken, Türkiye’nin ana muhalefet partisi CHP’de ise çözüm sürecine sıcak bakılıyordu; fakat, AK Parti’nin uyguladığı çözüm süreci projesinin çözümünden ziyade siyasi rant elde etmek için olduğu vurgulanıyordu. CHP 2015 yılında “22 Soru, 22 Cevap: CHP’nin Kürt Soruna Bakışı, Çözüm Çerçevesi” adı altında yayımladığı raporda çözüm süreci ile ilgili önerdiği model yanı sıra AK Parti’nin izlediği süreci neden tasvip etmediklerini de anlatıyordu (Bkz: Görsel 2.3).

Görsel 2.3: CHP'nin 22 Soru, 22 Cevap: CHP'nin Türkiye'nin Kürt Sorununa Bakışı, Çözüm Çerçevesi Raporundan Bölüm

gerçekten sağlayabilecek somut yöntem önerisi ortaya koyarak, işleyen sürecin her aşamasında yapıcı eleştiriler getirerek, Kürt sorununun çözümüne, **iktidarın CHP'yi kasten 'barış karşıtı' gösterme propagandasına rağmen somut katkı sunmuştur.** Çözüm sürecinin parçası olmak AKP'nin dayattığı yanlış modele dışarıdan eklenmek olarak algılanamaz. **AKP'nin dayattığı model, kalıcı barışı sağlamayı değil, Kürt sorununu siyasi rant elde etmek için 'elde tutmayı', 'rehin almayı' hedeflediği için ne CHP'nin ne de herhangi başka bir toplumsal aktörün sürece katkı vermesinin imkansız kılınmasına dayanmaktadır.** AKP'nin

Kaynak: (CHP, 2015). Metindeki vurgular yazara aittir.

CHP, çözüm için İmralı'da Abdullah Öcalan'la ya da PKK yöneticileriyle, yani Kandil'le sürdürülen temasları eleştiriyordu. CHP'ye göre çözüm TBMM çatısı altında mümkündü. Ancak, CHP'li Sezgin Tanrıku ise 2015 yılında verdiği bir röportajda çözüm sürecinin mecliste çözülebileceğini ve bu esnada çeşitli diplomatik, siyasi görüşmelerin yürütülmesi için meclisten rol çalmadığı sürece İmralı yani Öcalan ile görüşülebileceğini söylüyordu (Gül, 2015). Aslında bir taraftan AK Parti'yi eleştiriyor, bir taraftan da benzer bir yaklaşıma açık kapı bırakıyordu. CHP'nin önerdiği çözüm süreci ile AK Parti'nin uyguladığı süreç arasındaki en temel fark CHP'nin sürecin daha şeffaf ve mecliste yürütülmesini istemesiydi diyebiliriz. Zaten ilerleyen zamanlarda Kılıçdaroğlu da İmralı ile görüşülebileceğini söyleyecekti.

HDP'de ise 7 Haziran seçimlerinden sonra *“Bu çözüm süreci durdu, masa devrildi, dolayısıyla önce Türkiye’de iktidarın değişmesi lazım. Yeni bir iktidar oluşturulması, bizim de onunla görüşmemiz lazım.”* şekilde bir algı oluşmuştu. Bu sebeple daha ilk geceden HDP, *“AK Parti ile koalisyona yokuz!”* demeye başlamıştı⁸⁴. PKK ise HDP'ye verilen tüm oyları aynı zamanda kendisine verilmiş bir destek olarak görmüştü (Tan, 2016). Bu durum, 7 Haziran 2015 Genel Seçimleri sonrasında meydana gelen çatışmaların ve özerklik ilanlarının sebebini yansıtıyordu ayrıca, Tayyip Erdoğan'ın koalisyon hükümeti kurmak istemediği varsayımını ortadan

⁸⁴ 7 Haziran 2015 seçimlerinden sona basın açıklaması yapan Selahattin Demirtaş *“AKP ile içeriden ya da dışarıdan koalisyon yapmayacağız”* açıklamasında bulundu. Demirtaş'ın basın açıklamasının detayları için bkz: Kahraman, S. (7 Haziran 2015). *“Demirtaş'tan Flaş Koalisyon Açıklaması”*. İHA.

kaldırmamakla birlikte AK Parti-HDP arasında kurulabilecek bir koalisyon hükümetinin neden oluşmadığının da kanıtı niteliğindedir.

2015'in aralık ayında HDP ve DBP'ninde katıldığı Olağanüstü Demokratik Toplum Kongresi (DTK) toplantısının ardından 14 maddelik "demokratik özerk bölgeler deklarasyonu"⁸⁵ yayımlanmış (Politika Gazetesi, 2015) ve Şubat 2016'da dönemin Başbakanı Ahmet Davutoğlu terörle mücadele kapsamında "Master Plan" olarak adlandırdığı 10 maddelik *Terörle Mücadele Eylem Planı*⁸⁶ açıklamıştı. MHP bu eylem planının terörle mücadeleyi içermediğini belirtmiş ve

1. Eylem planına PKK talepleri gizlenmiş
2. Dolmabahçe'den sonra Ankara'da mı masa kuruluyor?
3. İstişare Meclisleri federasyonun alt yapısını hazırlar. (Çetin, 2016)

Şeklinde yukarıda belirtilen 3 ana başlıkta plana karşı çıkmıştı. Kılıçdaroğlu ise 5 Şubat 2016'da sosyal medyadan Terörle Mücadele Eylem Planı'na ilişkin açıklamasında meclis çatısı altında olmayan çözüm sürecinin işe yaramayacağını baştan beri söylediklerini ifade etmiş, "Bunca acılar yaşanmışken Davutoğlu çıkmış *"Muhatabımız halk, çözümün adresi meclistir"* diyor. E günaydın Davutoğlu!" sözlerine yer vererek AK Parti'nin izlediği çözüm sürecinin hatalı olduğunu, Terörle Mücadele Eylem Planı ile CHP ile aynı çizgiye geldiği mesajı verilmişti (Bkz: Görsel 2.4).

⁸⁵Hendekler, sokağa çıkma yasakları, operasyonlar ve çatışmalar nedeniyle Diyarbakır'da olağanüstü olarak düzenlenen Demokratik Toplum Kongresi (DTK) Olağanüstü Kongresi'nin ardından sonuç bildirgesi de açıklandı. Bildirgede, sorunların çözümü için "demokratik özerk bölgeler" in oluşturulması önerildi ve özyönetim ilanlarının da sahiplenildiği belirtildi. Avrupa Konseyi Yerel Yönetimler Özerklik şartındaki çekincelerin kaldırılması yanında, demokratik özerklik sorumluluk alanlarının tespiti çerçevesinde 14 madde açıklandı. Bu 14 madde ülke genelinde özerk bölgeler kurulması, yeni anayasa yazılması, Türkçe dışındaki diğer dillerinde eğitim ve öğretim dili olması gibi maddeler içeriyordu "Özyönetimlerle ilgili siyasi çözüm deklarasyonu" kongre sonrası açıklanan sonuç bildirgesinin tam metni için bkz: <http://politikagazetesi.org/sites/default/files/20151228.pdf> , E.T: [07.04.2022]; Ayrıca bkz: (Milliyet, 2015), (Hürriyet, 2015), (BBC Türkçe, 2015)

⁸⁶ Davutoğlu'nun açıkladığı Terörle Mücadele Eylem Planı maddeleri için bkz: (AA, 2016)

Görsel 2.4: CHP Genel Başkanı Kemal Kılıçdaroğlu, Başbakan Davutoğlu'nun Açıkladığı 'Terörle Mücadele Eylem Planı'na İlişkin Twitter'dan Paylaştığı Mesaj

Kaynak: <https://chp.org.tr/haberler/chp-genel-baskani-kemal-kilicdaroglu-basbakan-davutoglundun-acikladigi-terorle-mucadele-eylem-planina-iliskin-twitterdan-paylastigi-mesajda-e-gunaydin-davutoglu-dedi-5-subat-2016> , E.T: [20.03.2022]

Dönemin CHP Grup Başkanvekili Levent Gök ise eylem planını mecliste düzenlediği basın toplantısında değerlendirmiş “eylem planının son derece zayıf içeriklerle doldurulduğunu, “*bu eylem planıyla AK Parti'nin başarıya ulaşacağını düşünmüyorum*” diyerek planın başarı getirmeyeceğini ima etmişti.⁸⁷

6-8 Ekim 2014'te Kobani olayları ile başlayan çözüm sürecindeki uzlaşmazlıklar, PKK desteği ile özerk yönetimlerin ilanlarına kadar dayanmıştı. PKK ile arasına mesafe koymayan ve PKK'nın siyasi uzantısı gibi hareket eden HDP ise bir yandan siyaset kurumu içerisinde terörle mücadele veren silahlı güçleri ve hükümeti yıpratma diğer yandan da teröre farklı yollarla arka çıkma yoluna gidiyordu. Yoğunlaşan terör olayları, Suriye'de Türkmenlere yönelik şiddet olaylarıyla birleşerek Türk toplumunda bir tepkiye neden olmuştu. Bu tepki terörle mücadeleye HDP'li milletvekillerinin dokunulmazlıklarının kaldırılmasının da eklenmesi tartışmasını başlattı (Aslan A. , 2016).

Aslında Bahçeli, 26 Temmuz 2015'de artan terör olayları ve bu çerçevede yürütülen operasyonlarla ilgili “*Yargıtay Cumhuriyet Başsavcılığı, Kandil siyasetçileri hakkında hukuku çalıştırmalıdır*” (Bahçeli D. , 2015) diyerek meclisteki terör yanlısı unsurların

⁸⁷ <http://www.kanalb.com.tr/haber.php?HaberNo=74659> , E.T: [27.03.2022]

lağvedilmesi gerekliliğini ima etmişti ve Tayyip Erdoğan’a, Bahçeli’nin bu çağrısı sorulduğunda “*terörle iş tutan milletvekillerinin dokunulmazlıklarının kaldırılması suretiyle bedelini ödemeleri gerekir*” (Erdoğan R. T., 2015) diyerek yanıt vermiş ancak söylemin ötesine geçememişti. Yazıda bahsi geçen Bahçeli’nin “süreçse bir sözleşme bitmez” sözünü de hatırlarsak içinde bulunulan şartlar çerçevesinde MHP’nin AK Parti hükümetinin çözüm sürecini bitirdiğine dair endişelerini giderebilecek adımlardan birisinin milletvekilleri dokunulmazlıklarının kaldırılması olduğu görülmektedir. İlerleyen zamanlarda MHP’nin beklediği adımlar da atılmaya başlayacaktı.

MHP, Türkiye’de Kürt sorunu olmadığını, sorunun Kürt sorunu değil terör sorunu olduğunu savunuyordu. Kürt sorunu altına gizlenmiş, “çözüm süreci” adı altında bölücü terör örgütü PKK’nın Türkiye topraklarını böleceği düşüncesine sahipti. MHP’nin bu düşüncesinin dayanağı ise iki ayrı temele oturuyordu. İlk olarak her ne kadar özyönetim talebinin meşru olduğu ifade edilse de Irak’ta kurulan Irak Kürt Bölgesel Yönetimi’nde bağımsızlık taleplerinin ortaya çıktığı görülmüştü. İkinci olarak da Büyük Orta Doğu Projesi adı altında Türkiye’nin Doğu ve Güneydoğu’da bazı illerini içine alan Kürt Devleti haritalarında uzun süredir dolaşımda yerini almış ve PKK’nın varlık sebebinin “4 parçalı Bağımsız Kürt Devleti’ni kurmak” olmasıydı.

Özet olarak, 2015 yılında Türkiye’nin doğusunda gerçekleşen HDP destekli ayrılıkçı ve bölücü hareketler, Türkiye’yi bölünme tehlikesi ile karşı karşıya bırakırken kamuoyunda da büyük tepki uyandırmıştı. Türkiye’nin içinde bulunduğu bu konjonktürel durum, ideolojik olarak “vatanın bölünmez bütünlüğü” kavramına sıkı sıkıya sahip çıkan MHP’yi 23 Şubat 2016 tarihinde AK Parti hükümetine çağrı yapmasını zorunlu kılmış, sahiplendiği milliyetçi ideoloji doğrultusunda AK Parti hükümetine hangi şartlarda destek olacağı mesajını iletmesine sebep olmuştu. MHP’nin söylem değişikliğine gitmesinde AK Parti’nin milliyetçi uygulamaları yanı sıra Türkiye’deki konjonktürel durumda etkili olduğu iddiasının ortaya konulduğu bu bölümde, MHP’nin AK Parti’ye yönelik söyleminin değiştiği andaki Türkiye’deki konjonktürün net bir şekilde anlaşılması amacıyla bundan sonraki kısımda Türkiye’deki konjonktür 6 başlıkta ele alınarak detaylandırılacaktır. Buradaki

detaylandırma MHP'nin sahiplendiği milliyetçi ideoloji doğrultusunda, Türkiye ile ilgili gelecekteki gelişmeler ile ilgili kestirimlerde bulunup politika ürettiğinin ortaya konulması yanı sıra MHP'nin parlamenter sistem yerine yeni hükümet sisteminin düzenlenmesine dair anayasa değişikliğine destek verdiği, seçim ittifaklarının yasal zemine oturtulması girişiminin ve cumhurbaşkanlığı seçimlerinde MHP'nin Erdoğan'ı destekleme kararı aldığı anlardaki Türkiye'nin içinde bulunduğu konjonktürün net bir şekilde resmedilebilmesi açısından önem arz etmektedir.

2.1.1 Milletvekili Dokunulmazlıklarının Kaldırılması

2016 yılına girildiğinde siyasi arenanın gündeminde iki önemli konu yer alıyordu. Bunlardan ilki milletvekilleri dokunulmazlıklarının kaldırılması, ikincisi ise başkanlık sistemi idi. 31 Aralık 2015'te gazetecilerin sorularını yanıtlayan Tayyip Erdoğan, Selahattin Demirtaş ve Figen Yüksekdağ'ın açıklamalarının "Anayasa suçu" olduğunu ifade etmiş *"Dokunulmazlıkların kaldırılması suretiyle başlayacak süreç, terörle mücadele açısından ülkemizdeki havayı da olumlu yönde etkileyecektir"* (Munyar, 2015) diyerek yeniden dokunulmazlık tartışmasını ateşlemişti. Ayrıca AK Parti hükümetinin talep ettiği başkanlık sisteminin de ülkenin üniter yapısını bozmayacağının altını çiziyordu (AA, 2015). Çünkü 26-27 Aralık 2015 tarihinde düzenlenen DTK'nın 14 maddelik deklarasyonunun içerdiği özerk bölgeler kurulsun, anayasa değişsin ve bölgesel meclisler ilan edilsin şeklindeki bu maddeler Türkiye'nin üniter yapısını baştan aşağı değiştirmesini zorunlu kılıyor, Selahattin Demirtaş ve Figen Yüksekdağ deklarasyon sonrası yaptıkları konuşmada deklarasyonda ifade edilen çerçevenin Türkiye'de hakim yönetim biçimi halini alması için mücadelede bulunacaklarını beyan ediyordu (Politika Gazetesi, 2015).

MHP ise HDP'nin dokunulmazlıklarının kökten çözülmesi gerektiğini savunuyor ve mecliste yeter sayıda milletvekili bulunan AK Parti'nin bu konuda bir engeli olmadığına dair ifadelerde bulunuyordu. Dokunulmazlıkların kalkması sürecinin söylemden eyleme geçilmesi için canhıraş mücadele eden Bahçeli, hükümet kanadından dokunulmazlık kalksın şeklinde ufacık bir ifade gelse hemen fırsatı değerlendiriyor, arkasından açıklamalarda bulunuyordu. AK Parti'nin yine söylemin

ötesine geçmeyeceğine dair MHP'deki endişe, Bahçeli'nin 5 Ocak 2016 tarihli konuşmasında da kendini gösteriyordu:

“... Kandil'in TBMM'deki elebaşları, 26-27 Aralık'ta Diyarbakır'da toplanan Demokratik Toplum Kongresi'nde özyönetim ilanı yapmışlardır...Erdoğan bu ahlaksızlığa ihanet demiş, dokunulmazlıkların kaldırılmasıyla ilgili yeni bir tartışma başlatmıştır. Erdoğan'ı tanıyoruz, bu sözlerinin dönemsel tepki olduğunu deneyimlerimiz ışığında iyi biliyoruz. 2012 yılının Kasım ayında, o dönemin BDP'lilerin dokunulmazlıklarını kaldıracaklarını söyleyen Erdoğan, kısa süre sonra bu sözünü unutmuştu... Türkiye milli ve üniter bir devlettir. Özyönetim ise bölünmedir, ayrılmadır ve yılanın başı küçükken ezilmelidir...” (Bahçeli D. , 2016)

Bahçeli'nin konuşmasında da ifade ettiği gibi şüpheleri yersiz değildi. AK Parti hükümeti tarafından yapılan söylem uygulamaya dönüşemiyor ve Bahçeli her fırsatta bunun sebebinin kapalı kapılar arkasında PKK'ya verilen sözler olup olmadığını sorguluyordu. Hala AK Parti ile HDP arasında gizli görüşmelerin olup olmadığını anlamaya çalışıyordu. Ancak Bahçeli, 23 Şubat 2016 tarihinde yaptığı konuşmasında AK Parti hükümetine önemli bir çağrıda bulundu. Çağrısında sunduğu maddelerin uygulanması karşılığında demokratik eleştirileri saklı kalmak kaydı ile MHP'nin her daim AK Parti hükümetinin destekçisi olacağını ve arkasında duracağını açıklıyordu. Bahçeli'nin AK Parti hükümetine her daim destek vermesinin şartları:

- 1- *“Türkiye'nin milli güvenliğini kim tehdit ediyor, Türk milletine kim husumet besliyor ve insanımıza kim kurşun sıkıyorsa aranıp bulunarak derhal cezalandırılmalıdır.” (Bahçeli D. , 2016)*
- 2- *“YPG'ye (Halk Koruma Birlikleri veya Halk Savunma Birlikleri) top atışlarını durdurun diyen, PYD'yi (Demokratik Birlik Partisi) müttefikliğe terfi ettiren ABD'ye aldırmadan, Rusya'nın provokasyonlarına takılmadan Türkiye'nin gücünü dostla da düşmana da gösterin.” (Bahçeli D. , 2016)*
- 3- *“Meşru müdafamız için PKK/PYD'nin bulunduğu, nifak saçtığı her yeri tertemiz yapın ve bu aziz milleti terör illetinden kurtarın.” (Bahçeli D. , 2016)*
- 4- *“ABD-Rusya'nın Suriye'deki geçici ateşkes anlaşması tavşana kaç taziye tut taktığıdır. Türkiye'nin meselesi öncelikle Esad olmamalı, komşu ülkelerle ters düşülmemeli, anlaşmazlıklar onarılmalıdır.” (Bahçeli D. , 2016)*

- 5- *“Varlığımızı dinamitlemeye çalışan terör örgütlerine karşı bugünden başlayarak askeri, siyasi ve ekonomik tedbirleri korkmadan kademeli şekilde devreye koyun. TBMM’de terörü kınamaktan, üç partinin hazırladığı metne imza atmaktan dahi imtina eden PKK (Kürdistan İşçi Partisi) şubesi HDP’li sözde milletvekillerinin dokunulmazlıkları başta olmak üzere, her caydırıcı önlemi aşama aşama alın.”* (Bahçeli D. , 2016)
- 6- *“Zihni, fikri, dili kapkara kesilen aydın müsveddelerinin hazırladıkları ihanet bildirilerini⁸⁸ de başlarına geçirin.”* (Bahçeli D. , 2016)

Şeklindeydi. Bu şartlar fiiliyatta olgunlaşırsa Bahçeli açık açık AK Parti hükümetine destek olacağını, milli bekamıza zarar vermeye çalışanlara karşı her türlü fedakarlığı yapmaya hazır olduklarını dile getiriyordu. Çünkü Türkiye’nin terörle ilgili bir yanlış politikayı daha kaldırarak gücü kalmamıştı. Terörle bağlantılı gelişen Türkiye’nin sınır komşularında izleyeceği yanlış politika ve içeride atacağı yanlış politikalar artık Türkiye’yi bölünme tehlikesi ile karşı karşıya bırakacak konuma evrilebilirdi. MHP tarafından öne sürülen bu şartlar Atatürk’ün kurduğu Türkiye Cumhuriyeti’nin resmî ideolojisindeki milliyetçilik anlayışı ve MHP’nin milliyetçilik anlayışı ile örtüşüyordu. Türkiye’de yaşanan terör olayları ve meclisteki bazı unsurların teröre destek vermesi kamuoyunda büyük infial meydana getirmişti (TBMM, 2016). AK Parti hükümetinin sadece söylemde kamuoyunu rahatlatmaya çalışması artık fayda etmiyordu. Tayyip Erdoğan, milletvekillerinin dokunulmazlıklarının kaldırılması çağrısını 16 Mart 2016 tarihinde 22. Muhtarlar Toplantısı’nda yaptığı konuşmasında yenilemişti. Ancak bu konuşma öncekilerden farklıydı; artık, eyleme geçilecekti. Konuşmasındaki:

“Benim Kürt kardeşlerimi, vatandaşlarımı sokağa dökmek suretiyle 50 kişinin, 52 kişinin ölümüne vesile olanlar bu ülkede terörü teşvik eden insanlar olarak yargılanmayacak da bu parlamento’nun içerisinde boy gösterecek ve bunları bu millet seyredecek öylemi? Öbür tarafta arkasında

⁸⁸ 11 Ocak 2016 Tarihinde 1128 akademisyen tarafından imzalanan Barış İçin Akademisyenler adlı internet sayfasında yayımlan “Bu Suça Ortak Olmayacağız” başlıklı bildiridir. Hem Türkçe hem Kürtçe yayınlanan bildiri Türkiye’deki PKK terörü ile mücadele kapsamında gerçekleştirilen çatışma ve operasyonlar sırasındaki sokağa çıkma yasaklarının ve şiddetin sona ermesi için Türk hükümetine yapılan çağrı bildirisi. Bildirinin orijinal metni için bkz: <https://barisicinakademisyenler.net/node/62>, E.T: [11.03.2022]

PKK'nın PYD'nin, YPG'nin olduğunu çok açık net olarak söyleyenler bu ülkede temiz olacak öyle mi? Bu milletin birliğini, beraberliğini bozanlar, tehdit edenler kim olursa olsun bunların hesabı, bu Parlamento tarafından dokunulmazlıkların kaldırılması suretiyle nereye havale edilecek? Yargıya...” (Erdoğan R. T., 2016)

Sözleri ile parlamentoya çağrıda bulunarak milletvekilleri dokunulmazlıklarının kaldırılması sürecindeki ilk adımı atmış oluyordu. Erdoğan'ın ifade ettiği 50'den fazla kişinin ölümüne vesile olan olayın 2014 yılında gerçekleşen Kobani eylemleri⁸⁹ olduğu açıktı. Görsel 2.5 ve Görsel 2.6'de görüldüğü üzere 6 Ekim 2014 tarihinde HDP genel merkezi, PKK yöneticilerinden Cemil Bayık ve Murat Karayılan'ın sosyal medya hesabından yaptığı açıklamanın benzerini resmi twitter hesaplarından yaparak Türkiye'deki örgüt üyelerini ayaklanmaya çağırmış, aynı gün Selahattin Demirtaş'ta şahsi twitter hesabından Kürt halkını sokağa çıkanlara destek çağrısı yapmıştı.

Görsel 2.5: HDP Genel Merkezi Resmi Twitter Hesabından Yapılan Paylaşım

Kaynak: Cemil Bayık ve Murat Karayılan Twitter Paylaşımı için bkz:

(Şener, 2020) , <https://twitter.com/HDPgenelmerkezi/status/519175390443474944> ,
<https://twitter.com/malikejder/status/1309468676249333760/photo/1> , E.T: [22.03.2022]

⁸⁹ IŞİD'in Kobani'yi ele geçirmesi üzerine HDP, YPG militanlarının silah nakli yapması için Türkiye'den Kobani'ye bir koridor açılmasını talep ettiler. Türkiye'nin izin vermemesi üzerine 6 Ekim 2014'te HDP genel merkezi sokağa çıkarak protesto etme davetinde bulundu. Bu davetin üzerine başlayan eylemler silahlı çatışmalara dönüşmüştür. İlerleyen zamanlarda PYD'nin Kobani olayları talimatını e-posta ile HDP'ye ilettiği ortaya çıktı. Bkz: <https://www.cumhuriyet.com.tr/haber/kobani-olaylari-nasil-basladi-sonrasinda-neler-yasandi-1768814> ,E.T: [12.04.2022], (Özkaya, 2021)

Görsel 2.6: Dönemin HDP Eş Başkanı Selahattin Demirtaş'ın Twitter Hesabından Yaptığı Paylaşım

Kaynak: (Duran, 2019)

Milletvekili dokunulmazlıklarının kaldırılmasına ilişkin yasanın maddeleri üzerinde uzlaşma kolay olmamıştı. Cumhurbaşkanı Tayyip Erdoğan, HDP milletvekillerinin terör örgütü mensubu gibi hareket ettiklerini öne sürerek dokunulmazlıklarının kaldırılması için- özellikle ocak ayından bu yana – çağrıda bulunmaktaydı. Başbakan Ahmet Davutoğlu da bu yoğun baskıya parlamentodaki “506 dokunulmazlık fezlekesinin tümünü kaldırmak için geçici anayasa değişikliği” önererek karşılık verdi. Bu olay Davutoğlu ve Erdoğan arasında gün yüzüne çıkan çekişmelerden biri olarak yorumlanmıştı (Daloğlu, 2016). Çünkü, Erdoğan, HDP’li milletvekillerin dokunulmazlıkları kaldırılсын istiyor, Davutoğlu ise bir defaya mahsus mecliste fezlekesi bulunan tüm milletvekillerinin dokunulmazlığı kaldırılсын çağrısında bulunuyordu. Davutoğlu’nun çağrısına aynı gün yanıt CHP’den “kürsü dokunulmazlığı hariç tüm dokunulmazlıkları kaldıralım” şeklinde yanıt gelmişti. Yine aynı gün Bahçeli ise “ipe un sermekle birlikte HDP’yi perdeleme sinsiliğidir.” (Bahçeli D. , 2016) diyerek hem CHP’nin hem de AK Parti’nin taleplerine karşı çıkıyordu. Çünkü o anda mecliste bulunan 506 dosya ile uğraşmak TBMM’nin 30 haftadan fazla sürede sadece bu fezlekeler ile uğraşması ve aynı zamanda meclisin diğer işlerinin tıkanması anlamına gelmekteydi.

Gerçi Dönemin CHP Grup Başkan Vekili Engin Altay, Davutoğlu ile yaptığı görüşmede (31 Mart 2016) daha sonraları 3 farklı öneri sunmuştu. Bu öneriler:

1. Anayasanın 83. maddesinin yeniden tanzim edilmesi: Kanundaki milletvekilliği seçilme yeterliliğine engel hallere teröründe eklemelenmesi ayrıca eğer milletvekili iken de benzer suçlar işlendi ise milletvekilinin dokunulmazlık zırhının kaldırılması (1998’de denenmiş ancak daha sonra darbe yasası denilerek kaldırılmış)
2. TBMM İktüzüğü ‘nün 131, 132, 133 ve 134. maddeleri hükümlerine göre bütün dokunulmazlıkların kaldırılmasına 'evet' (bakanlarında geçici madde ile dokunulmazlıklarının kaldırılması)
3. O an itibarıyla gelen fezlekelerde dokunulmazlığı kaldırıyoruz, ilaveten fezleke gelmemiş ama bir suç işlenmiş, polis takibinde, teknik takipte, orada, burada, emniyet soruşturmasında, bunlarla ilgili suç tarihini esas almak itibarıyla suç tarihi Anayasa değişikliği tarihinden önce ise milletvekilleri bakımından bu gelen fezlekeler de direkt dokunulmazlık kapsamı dışında değerlendirilsin. (TBMM, 2016)

Şeklindeydi. CHP, temelinde “kürsü dokunulmazlığı hariç tüm dokunulmazlıklar kaldırılсын istiyordu ancak gelineen noktada yukarıda sıraladıkları 3 öneriye de evet diyeceklerini beyan ediyorlardı. CHP aynı zamanda milletvekilleri yanı sıra bakanlarında yolsuzluk dosyalarının önünün açılmasını istiyordu (TBMM, 2016).

MHP’nin dokunulmazlıklar konusunda temel görüşü ise “*TBMM içerisindeki yasama ve denetleme faaliyetlerinin dışında kalan hususlardaki dokunulmazlıkların kaldırılması gerektiği yani milletvekilliği dokunulmazlıklarının parlamento faaliyetleriyle sınırlandırılması*” (Bahçeli D. , 2016) şeklindeydi. Bir anlamda CHP’nin temel anlayışı olan kürsü dokunulmazlığı hariç tüm dokunulmazlıklar kaldırılсын anlayışı ile benzerlik gösteriyordu. MHP, anayasa değişikliği gerektirmeyen, süreci hızlandıracak 4 öneri ile ortaya çıkıyordu (7 Nisan 2016’da) öyle ki; AK Parti Grup Başkanvekili Nabi Bostancı bu 4 farklı önerinin anayasaya ilişkin geçici değişikliği içermediğini, mevcut usuller çerçevesinde dosyaların teklifle komisyonların hızlı çalışmasını öngördüğünü belirtiyordu, ancak; gündemde olan konunun anayasa değişikliği olduğunu söyleyerek önerilere sıcak bakmıyordu (TBMM, 2016). Önerilerin süreci hızlandırdığı aşıkardı bu sebeple, MHP, “*öncelikle*

terörle ilgili fezlekeler Karma Komisyonunda görüşülerek Genel Kurula indirilmeli, siyasi irade bu konuda tavır oluşturmali ondan sonra dokunulmazlıklarla ilgili geçici değil kalıcı çözüm yapılmalıdır” (CİHAN Haber Ajansı, 2016) görüşünü savunuyordu. Fakat meclisteki terör unsurlarının lağvedilmesi ile ilgili her türlü öneriye de destek olacaklarını da sık sık vurguluyordu.

AK Parti’nin dokunulmazlıklarla ilgili anayasa değişikliği teklifini TBMM’ye sunmasından (12 Nisan 2016) bir gün sonra dokunulmazlıkların kaldırılmasına karşı çıkan HPD, “AKP Baldıran Zehri içti” başlıklı yazılı açıklamada (13 Nisan 2016) bulundu. Açıklamada “HDP’nin kürsü dokunulmazlığı hariç tüm dokunulmazlıkların kaldırılmasını öngören önerileri olduğunu, mecliste AK Parti’nin önerdiği dokunulmazlıklara ilişkin anayasa değişikliğinin Türkiye’ye 12 Eylül darbesi gibi uzun yıllar kaybettireceği ifade ediliyordu (HDP Merkez Yürütme Kurulu, 2016). Ancak, bahsettikleri şekilde bir önerge yoktu; lakin, 28 Mart 2016 tarihinde TBMM başkanlığına dokunulmazlıklara ilişkin Anayasa değişikliği önerisi sunacaklardı. Öneride, yasama muafiyetleri başlığı altında yasama sorumsuzluğu ve yasama dokunulmazlığı adında iki başlık bulunuyordu. Yasama sorumsuzluğu:

- 1- Milletvekilleri, yasama çalışmalarındaki oy ve sözlerinden, ileri sürdükleri düşüncelerden ve bunları herhangi bir yerde ifade etmekten sorumlu tutulamazlar. (HDP, 2016)

Şeklinde bir madde vardı. HDP, biz dokunulmazlığa karşı değiliz ve hatta önerimiz bile var imajı çizerken gerçekleştirdikleri eylemlerine bu madde ile meşruiyet kazandırma çabası içindeydi. Daha sonraları (2 Mayıs 2016’da) dokunulmazlıklarla ilgili anayasa değişiklik teklifinin görüşüldüğü TBMM Anayasa Komisyonu’nu HDP’li milletvekilleri marş ve sloganlar atarak terk etmişlerdi (AA, 2016).

Kılıçdaroğlu, AK Parti’nin dokunulmazlığa ilişkin anayasa değişikliği teklifini TBMM’ye sunduktan bir gün sonra Ahmet Hakan’ın sunduğu programda gazetecilerin sorularını yanıtlamış, teklifin anayasaya aykırı olduğunu ama partilerine karşı yapılabilecek herhangi bir istismara sebebiyet vermemek için “EVET” diyeceklerini,

terör ile bağlantılı milletvekillerinin yargılanabilmesi için anayasa değişikliğine gerek olmadığını anayasanın 14. maddesinin zaten yargılamaya yeterli geleceğini ifade ediyordu (Kılıçdaroğlu, Tarafsız Bölge, 2016). Gerçekten de böyle bir maddeye gerek yoktu. MHP'nin AK Parti ve CHP'ye sunduğu teröre destek veren milletvekillerinin dokunulmazlıklarının kaldırılmasına dair anayasada değişiklik içermeyen 4 öneriden bir tanesi de Kılıçdaroğlu'nun bahsettiği 14. madde ile ilgiliydi (Karagöz,Çetiner, 2016).

Nihayet 20 Mayıs 2016 tarihinde yapılan oylamada dokunulmazlıklara ilişkin anayasa değişikliğine “EVET” oyu çıkmıştı⁹⁰. Kılıçdaroğlu, CHP'nin dokunulmazlık konusunda ‘EVET’ oyu vereceğini açıklamıştı, ancak, dokunulmazlıkların kaldırılmasının bir anlamda CHP'nin muhalifliğini baskılamak olduğu yönünde ortaya atılan iddialar CHP'nin ilk oylamada dokunulmazlıkların kaldırılmasına karşı çıkmasına sebep olmuş ancak bir kısım CHP'li ikinci tur oylamada “EVET” oyu vererek dokunulmazlığın kalkmasına destek vermişti (Şenay, 2016). MHP ise dokunulmazlıkların kaldırılması fikrine başından beri destek vermiş, terörle mücadele kapsamında atılması gereken önemli bir adım olarak değerlendirmişti. Hatta Devlet Bahçeli'nin 7 Haziran 2015 seçimleri sonrası hiçbir “koalisyonda yer almama” (Bahçeli D. , 2015) kararının altında yatan sebeplerden birinin TBMM'deki terörü destekleyen unsurların ayıklanmasını istemesi ve meclisin aldığı kararların içinde *terör yanlısı unsurların yer almaması gerektiği* fikrine sıkı sıkıya sahip çıkmasından kaynaklandığı şeklinde de değerlendirilebilir. Dokunulmazlıkların kaldırılması ile başlayan meclis içindeki terör unsurları ile mücadele girişimi, Bahçeli'nin tabiri ile “*MHP, PKK'nın siyasi acentesi olan HDP'yle hiçbir şart altında bir araya gelmez, gelemmez*” savını destekler nitelikte görülmekle birlikte milletvekillerinin dokunulmazlığının kaldırılması MHP ve AK Parti'yi ortak bir zeminde buluşturacak önemli bir adım olmuştu.

⁹⁰ Kanun No. 6718, TBMM'de milletvekillerinin dokunulmazlığının kaldırılmasına ilişkin kanun “*Karma Komisyon Başkanlığına intikal etmiş yasama dokunulmazlığının kaldırılmasına ilişkin dosyaları bulunan milletvekilleri hakkında, bu dosyalar bakımından, Anayasanın 83'üncü maddesinin ikinci fıkrasının birinci cümlesi hükmü uygulanmaz*” şeklinde 8 Haziran 2016'da Resmi Gazete'de yayımlanması ile yürürlüğe girmiştir. Bkz: <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2016/06/20160608-1.htm> , E.T: [03.04.2022]

Dokunulmazlıkların kaldırılmasının ardından 15 Temmuz darbe girişimi yaşandı. Darbe girişimini atlatılmasının ardından özellikle HDP milletvekillerine yönelik tutuklama operasyonları başlatıldı. 4 Kasım 2016'dan itibaren HDP Eş Genel Başkanları Selahattin Demirtaş ve Figen Yüksekdağ dahil, çok sayıda HDP milletvekili tutuklanarak cezaevine konuldu (Sayın, 2020).

Milletvekili dokunulmazlığı konusu ile eş zamanlı olarak yeni anayasa çalışmaları da yürütülüyordu. 8 Ocak 2016'da TBMM başkanı İsmail Kahraman, mecliste yer alan 4 partinin genel başkanlarına göndereceği mektup ile yeni anayasa çalışmaları için bir uzlaşma komisyonu kurulması konusunda destek ve yardımlarını isteyeceğini ifade etmişti (Kahraman, 2016). Meclisteki parti başkanlarına mektubu göndermiş ve komisyon kurulmuştu.

2.1.2 Yeni Anayasa Çalışmaları

Dönemin başbakanı Ahmet Davutoğlu, 7 Haziran seçimlerinden sonra verdiği röportajda *“biz başkanlık sistemine geçmeyi tasavvur ettik ama halk bunu uygun görmedi. Verdiği oylarla bize bu yetkiyi vermedi. O zaman şimdi var olan sistemi işletmektir bizim sorumluluğumuz”* diyordu (Davutoğlu, 2015). Tayyip Erdoğan ise hiç öyle düşünmüyordu. Bu durum kamuoyuna Davutoğlu ile Erdoğan arasındaki anlaşmazlıklardan biri olarak yansıyor ve 1 Kasım seçimlerinin seçim beyannamesinde de yeni anayasa ve başkanlık sistemine tekrar yer verilecekti

Mecliste yer edinen diğer partilerde (MHP, CHP ve HDP) halka “Yeni Anayasa” vaadinde bulunuyordu. 1 Kasım 2015 Genel Seçimlerine girdiklerinde bu üç partinin seçim beyannamelerinde “Yeni Anayasa” vaadi yerini almıştı. CHP özgürlükçü bir anayasaya ihtiyaç olduğunu ve cumhurbaşkanlığı makamını parlamenter sistemin tanımladığı sınırlar içine alacak reformların yapılması gerektiğini (CHP, 2015, s. 18-20), MHP anayasanın ilk dört maddesinin korunması gerektiğini, özgürlükleri esas alacak ve demokratik standartları yükseltecek “toplum sözleşmesi niteliğinde” bir anayasa vaat ediyordu (MHP, 2015, s. 24), HDP ise özyönetim istiyordu (HDP, 2015).

Bu vaatler doğrultusunda, TBMM’de kurulan “Anayasa Uzlaşma Komisyonu”⁹¹ 4 Şubat 2016 tarihinde ilk toplantısını yapmıştı. Komisyonun son toplantısında CHP’nin komisyonun adının “Türkiye’yi darbe hukukundan arındırma komisyonu” olarak değiştirilmesine yönelik önerisinin yanı sıra, komisyon kararlarının ne şekilde alınacağına ve ne kadar süreyle çalışacağı gibi konular da ele alınacaktı. Ancak toplantının başında başkanlık sistemi ile ilgili tartışmalar yaşandı. CHP’li komisyon üyeleri “Parlamenter sistem dışında bir sistem tartışmayacaklarını” söylediler (DHA,AA,İHA, 2016). Komisyon 16 Şubat 2016 tarihindeki üçüncü toplantısında, daha çalışma usul ve yöntemlerini belirleyemeden dağılmıştı (Erdoğan & Acar, 2016, s. 180). Zaten, kamuoyunda daha komisyon kurulmadan ne kadar dayanacağı konusunda tartışmalar yapılıyordu, beklenildiği gibi yine anayasa komisyonu dağılmıştı.

Anayasa uzlaşma komisyonun dağılmasının ardından CHP sözcüsü Bülent Tezcan:

"Niyet haziran ayına kadar süreci oyalayıp, haziran ayına kadar komisyonu çalışıyor gibi gösterip, bu Komisyon'da bir şey yapamıyordu, 'Başkanlık rejimi' dedik, onlarda 'Parlamenter rejim' dedi diyerek, komisyon çalışmalarını AK Parti ve Cumhurbaşkanı'nın yan kol faaliyeti haline getirmek istedikleri net olarak ortaya çıktı" (DHA,AA,İHA, 2016)

Diyerek komisyonun CHP’ye göre neden kurulduğunu ortaya koyuyordu. Abdülkadir Selvi’nin 19 Şubat 2016 tarihli Yeni Şafak Gazetesi’ndeki yazısına göre eğer komisyonda uzlaşma sağlanamazsa-ki şimdiye kadar kurulan komisyonlarda sağlanamadı- AK Parti’nin B planı vardı ve bu planı devreye koyacaklardı. B planına göre, AK Parti kendi hazırladığı Anayasa taslağını meclise sunacaktı (Selvi, AK Parti’nin B planı, 2016). CHP’nin bu hamlesi AK Parti’nin B planını işletmesinin önünü açmıştı. Ancak, AK Parti’nin B planını yürütebilmesi için muhalif milletvekillerinden en az 14 milletvekilinin desteğine ihtiyacı vardı.

⁹¹ Daha önce yeni anayasa girişimi ile ilgili 2011 yılında “anayasa uzlaşma komisyonu” kurulmuştu. Meclisteki siyasi partiler yeni anayasanın yapım yöntemi konusunda anlaşmışlardı. 59 madde üzerinde de uzlaşmaya varılmıştı. Ancak hükümet sistemi konusunda uzlaşma olmayınca dağılmıştı. Detaylar için bkz: (Uzun, Yeni Anayasa Yapımında Yöntem Arayışı, 2015)

Bahçeli ise CHP gibi MHP'nin de anayasanın ilk dört maddesinin müzakere dahi edilmesine izin vermeyeceğini belirtiyor, CHP olmadan yeni anayasa yazma teşebbüsünün sakıncalı olacağını, bu sebeple hükümet kanadının CHP'yi komisyona dönmeye ikna etmesi gerektiğini söylüyordu. Fakat AK Parti ve CHP'nin bu konuda kafalarının karışık olduğunu da söylüyordu.

CHP için;

*“... **Bugünkü şartlarda** CHP'nin malum nedenlerden dolayı anayasa uzlaşma sürecini tıkaması doğru ve isabetli olmamıştır. Yeni anayasa yapılması ya da anayasanın baştan ayağa yenilenmesi ertelendikçe tartışmalar artarak sosyolojik taban bulacak ve görüş ayrılıkları yoğunlaşacaktır...”* (Bahçeli D. , Milliyetçi Hareket Partisi Genel Başkanı Sayın Devlet Bahçeli'nin, TBMM Grup Toplantısında Yapmış Oldukları Konuşma. 23 Şubat 2016, 2016)

Diyor, CHP'ye neden masaya tekrar geri dönmesi ve inisiyatif alması gerektiği mesajını veriyordu. CHP'nin masadan gitmesi ve komisyonun devrilmesi AK Parti'nin tek başına anayasa hazırlaması yolunu açıyor, CHP ve MHP'den destek alamayan AK Parti'nin referandum yolunu açabilmesi için HDP'ye anayasa maddelerinde tavizler vermesi ihtimalini arttırıyordu.

AK Parti için ise;

“...AK Parti anayasayı başkanlık sistemiyle peşinen kilitlemiştir. Erdoğan üstüne vazife olmadığı halde anayasa sürecine vadeler biçmiştir. Başkanlık sistemi çerçevesindeki sakat yaklaşım AK Parti'nin yeni anayasa sürecine bakışını tamamen tesir altına almıştır...” (Bahçeli D. , Milliyetçi Hareket Partisi Genel Başkanı Sayın Devlet Bahçeli'nin, TBMM Grup Toplantısında Yapmış Oldukları Konuşma. 23 Şubat 2016, 2016)

Diyordu. Bahçeli'nin bu sözlerinden *AK Parti, başkanlık sisteminin tesiri altında o zaman başkanlık sistemi için tavizler verebilir* manası çıkıyordu.

Dönemin TBMM başkanı Kahraman yeni anayasa çalışmalarına tekrar dönülmesi için CHP'ye mektup yazmış ve CHP mektuba verdiği yanıtı basın ile paylaşmıştı. Anayasa komisyonunda yer alma şartları olarak;

1. Anayasanın ilk dört maddesinde yer alan kurucu ilkelerin korunması
2. Kuvvetler ayrılığı
3. Hukuk devleti ve anayasa değişikliği

Maddelerini ön şart olarak sunduğunu, komisyonun çalışmalarında AK Parti'nin başkanlık sistemi ısrarından dolayı yapılacak bir çalışmanın sonuç getirmeyeceğini belirtiyor ve ancak parlamenter sisteme dayalı bir anayasa yapımına katkı sunabilecekleri ifade ediliyordu.⁹²

Bahçeli 9 Mart 2016 tarihli konuşmasında CHP'nin de katılımıyla anayasa uzlaşma komisyonunda anayasanın yeniden şekillenmesi gerektiğini ve CHP'nin ısrarından vaz geçerek inisiyatif almasını arzuladığına dair düşüncesini yeniliyor, fakat CHP'nin uzlaşmaya yanaşmaması durumunda AK Parti'nin yeni anayasa ve başkanlık sistemi ile ilgili B planını uygulayacağını söylüyordu. Bu B planı için 14 milletvekili eksikleri olduğu için meclisteki diğer partilerden destek almaları gerektiğini vurguluyor ve muhtemel oluşabilecek senaryoları net bir şekilde gözler önüne seriyordu. (Bahçeli D. , 2016) Bahçeli'nin senaryoları;

1. **Senaryo:** AK Parti'nin mevcut anayasanın ilk dört maddesiyle oynaması halinde ve sonunda totaliter sisteme kayabilecek bir başkanlık sistemi önerisiyle gelmesi karşısında şüphesiz ki yeni anayasa hazırlığına MHP sıcak ve olumlu bakmayacaktır. (Bahçeli D. , 2016)
2. **Senaryo:** AK Parti'nin dayatması ve bölücü çevrelerden aldığı ek yardım ve tevessül ettiği iş birliğiyle yeni anayasa çalışması TBMM'de 330'u bulur ve referanduma götürülürse, partimiz kendi ilkeleri çerçevesinde kamuoyunu aydınlatmak ve bilinçlendirmek için üzerine düşeni eksiksiz yapacaktır. Böylesi bir tabloyla referandum sürecine girildiği takdirde MHP itiraz ve eleştirilerini cesurca yapacak, AK Parti'nin karşısında kaya gibi duracaktır. Bu

⁹² https://meclishaber.tbmm.gov.tr/develop/owa/haber_portal.aciklama?p1=135998 , E.T: [13.04.2022]

itibarla AK Parti'nin anayasanın ilk dört maddesine sorunlu bakışı ve başkanlık sistemi konusundaki kuru inadı acilen gündemden çıkarılmalıdır. (Bahçeli D. , 2016)

Şeklindeydi. 1.Senaryo, eğer AK Parti anayasanın ilk dört maddesini değiştirmek istemez ve totaliter bir sisteme kaymamak kaydı ile başkanlık sistemine MHP'nin destek vereceği, bu sayede referandum için ihtiyaç duyulan milletvekili desteğini sağlayabilecekleri anlamına, 2. senaryo ise eğer HDP ile uzlaşarak hazırlanan yeni anayasayı referanduma götürürse, MHP'nin referandumda karşı duruş sergileyeceği anlamına geliyordu. AK Parti, eğer MHP ile ters düşmek istemiyorsa anayasanın ilk dört maddesini değiştirmeyi düşünmemeli ve totaliter sisteme kayabilecek bir başkanlık sistemi fikrini gündeme getirmemeliydi.

Tayyip Erdoğan (20 Mart 2016) tarihinde TRT'de yaptığı açıklamada MHP'ye yeni anayasa çalışmaları konusunda:

“İktidar partisi ile MHP arasında asgari müştereklerin değil, azami müştereklerin olduğuna inanıyorum. Azami müştereklerin olduğu iki görüş, iki yapı eğer bir araya gelir de böyle bir milli ve yerli anayasayı eğer oluşturursa, bu millet de kendisi için, kendi dokusunu yansıtan milli ve yerli bir anayasaya ‘evet’ diyecektir” (Erdoğan R. T., Cumhurbaşkanı Gençlerle Buluşuyor Özel Yayını, 2016)

Sözleri ile AK Parti'nin MHP ile yeni bir anayasa hazırlayabileceği mesajını veriyordu. Bahçeli ise MHP'nin bilmediği bu azami müştereklerin neler olduğu konusunda Erdoğan'ın daha net açıklama yapması gerektiği mesajını veriyordu.

Partiler arasındaki bu tartışmalar sürerken, dönemin başbakanı Davutoğlu, istifasına 1-1,5 ay kadar bir zaman kala yeni anayasa için yazımlara başladıklarını, bir ay içinde halledeceklerini ve meclise sunacaklarını söyleyecek (AA, 2016), Erdoğan ise anayasanın bir iki ayda hazırlanamayacağını, iyice olgunlaşması gerektiğini fakat yeni anayasadan önce iç tüzüğün düzenlenmesi gerektiğini ifade edecekti⁹³. Davutoğlu'nun

⁹³ Davutoğlu'nun bu açıklamasının ardından Tayyip Erdoğan: *Yeni bir Anayasa öyle kısa bir sürede yapılmaz. Bir sınırlama getirmek doğru değil. Bir-iki ayda halledilecek bir konu değil. İyice*

yeni anayasayı hazırlayıp apar topar meclisten geçirme peşinde olması ve Erdoğan'ın buna karşı çıkması Davutoğlu ile Erdoğan arasında kamuoyuna yansıyan fikir ayrılıklarından biri olarak karşımıza çıkıyordu.

13 Nisan 2016 tarihinde MHP Genel Merkezi'nde kamuoyuna bomba gibi düşen bir görüşme gerçekleşmişti Hukuki Araştırmalar Derneği (HUDER) Başkanı Hüseyin Kaya⁹⁴ ile Devlet Bahçeli MHP genel merkezinde görüşme gerçekleştirmiş bu görüşme sonrası gazete manşetlerine Bahçeli'nin *"Başkanlık sistemi kötü birşey değil"*⁹⁵ şeklinde açıklamada bulunduğu haberleri yer almıştı. Bu gibi açıklamalara MHP'den yalanlama gelmiş, MHP Genel Sekreteri İsmet Büyükataman, Hüseyin Kaya'nın sadece dernek çalışmaları hakkında bilgi verdiğini, anayasa ve başkanlık ile ilgili biri ile görüşeceklerse bu kişinin bir dernek başkanı olmayacağı yönünde beyanda bulunmuştu.⁹⁶ Anadolu Ajansı Muhabiri ile röportaj yapan Hüseyin Kaya ise röportajda;

"Sayın Bahçeli, bu Meclis'ten yeni bir anayasa çıkabileceğini ifade etti. Başkanlık sisteminin faydaları yanında, sonraki süreçlerde kötüye kullanılabileceği rezerviyle değerlendirilebileceği şeklinde açıklamaları oldu" (AA, 2016)

Şeklinde açıklamada bulunmuştu. HUDER Başkanı Kaya ile Bahçeli'nin görüşmesi, MHP içinde yaşanan genel başkanlık yarışı sürecinde de malzeme olarak kullanılacaktı.

olgunlaşması lazım. Ben de dün sabaha kadar arkadaşlarla anayasa çalıştım. Ama bundan önce yapılması gereken içtüzük değişikliği olmalı. Sistem ne olursa olsun, bu içtüzükle hiçbir verim olamazsınız. Meclis'i çalıştıramazsınız. Önceliğiniz bu olmalı." Sözleri ile Davutoğlu ile aynı fikirde olmadıklarını beyan etmişti. Bkz: <https://www.cnnturk.com/turkiye/erdogan-paralelci-asker-polis-istihbarat-sakliyor-bu-yuzden-sehit-sayisi-artiyor> , E.T: [28.04.2022]

⁹⁴ HUDER başkanı Hüseyin Kaya'nın 13 Nisan 2016 tarihinde Bahçeli ile yaptığı görüşmeye dair Star Gazetesi'nde yayımlanan makalesi. bkz. Kaya, H. (14 Nisan 2016). "Halimizi Arzdir". Star Gazetesi. <https://www.star.com.tr/yazar/halimizi-arzdir-yazi-1103668/> , E.T: [23.07.2022]

⁹⁵ <https://www.cumhuriyet.com.tr/haber/mhpyi-karistiracak-iddia-bahcelinin-gizemli-gorusmesini-acikladi-516225> , <https://www.odatv4.com/guncel/o-isim-bahceliyle-ne-gorustugunu-acikladi-1504161200-92852> , <https://t24.com.tr/haber/bahceli-ile-yaptigimiz-gorusmede-baskanlik-kotu-bir-sey-degil-anayasa-icin-uzlasabiliriz-dedi,336407> E.T: [23.07.2022]

⁹⁶ <https://www.bursabakis.com/buyukataman-sadece-nezaket-ziyaretiydi-204259h.htm> , E.T: [25.06.2022]

Kamuoyu gündemini MHP’de yaşanan genel başkanlık krizi meşgul ederken, Ahmet Davutoğlu’nun istifa ettiği (5 Mayıs 2016) gündemde yerini alacaktı. İstifasına kendi isteğinden ziyade başka faktörlerin rol oynadığını söylüyordu (Arslan R. , 2016). Hemen ertesi gün ise Erdoğan, 22 Mayıs’ta AK Parti’nin kongreye gideceğini ve “*Başkanlık sistemini bir an önce milletimizin onayına sunmak gerekiyor*” diye açıklamada bulunuyordu. Meclisteki milletvekili dokunulmazlıklarının kaldırılması oturumlarında yaşanan kavgaların sebebini “*başkanlık sisteminin olduğu ülkede bu tür görüntüler olmaz*” (Tayyip, 2016) diyerek, meclisteki kavgaları yönetim sistemine bağlıyor, kongre sonrası başkanlık sistemi ile ilgili çalışmaların hız kazanmasını istiyordu. Davutoğlu’nun yerine ise AK Parti’nin 2. Olağanüstü Kongresi’nde gündemdeki en önemli işin başkanlık sistemi olduğunu vurgulayan, Erdoğan ile hiç ters düşmeyen Binali Yıldırım gelecekti.⁹⁷ Bu atama bile Erdoğan’ın başkanlık sistemi konusunda ne kadar ısrarcı olduğunun emaresiydi. Yaşanan 15 Temmuz başarısız darbe girişimi yeni anayasa ile ilgili çalışmaların bir müddet askıya alınmasına sebep olacaktı.

2.1.3 15 Temmuz 2016 Darbe Girişimi Sonrası ve OHAL

1970’li yıllara doğru temelleri atılan ve her dönemde her siyasi görüşten politikacıyla -işine yaradığı müddetçe- yakın durmayı benimseyen FETÖ/PDY⁹⁸ (Fethullahçı Terör Örgütü/ Paralel Devlet Yapılanması), 2000’li yıllarda paralel devlet yapılanması aşamasına geçmişti. FETÖ tarafından gerçekleştirilen 15 Temmuz darbe girişimi sonrası kurulan araştırma komisyonu raporunda yer verilen Cevdet Saral’ın ifadesine göre 2002 yılında AK Parti iktidara geldiğinde FETÖ devletin her kademesine sızmıştı ve AK Parti önünde FETÖ’den oluşan hazır bir kadro bulmuştu (TBMM Araştırma Komisyonu, 2017, s. 184). Ancak bilinmelidir ki yine FETÖ tarafından organize edilen Balyoz Davası, Ergenekon Davası, Kozmik Oda Hadisesi gibi olaylar FETÖ’nün

⁹⁷ Binali Yıldırım, başbakan olduktan sonraki ilk grup toplantısında “*Bugün yapmamız gereken en önemli iş, fiili durumu yasal hale getirmek, anayasayı ve bu kafa karışıklığını sona erdirmektir. Bunun yolu da yeni bir anayasadır, yeni anayasada başkanlık sistemidir*” Diyordu. Detaylar için bkz: (Yıldırım, 2016) 2018 yılında Erdoğan, Binali yıldırım için 40 yıllık yoldaşlığımızda bizleri hiçbir zaman yolda bırakmadığı gibi bazıları gibi yolunu da şaşırmadı” demiştir. Bkz: (Ekiz, 2018)

⁹⁸ Bundan sonraki yazımlarda bazı yerlerde FETÖ olarak ifade edilecektir.

güvenlik birimleri içinde daha da güçlenmesinin önünü açmış ve üst düzey kadrolarda yer edinmesini sağlayan olaylar olarak karşımıza çıkmıştır. Bu olayların yaşandığı dönemde iktidar partisi AK Parti ile FETÖ arasında yakın ilişkiler mevcuttu⁹⁹. Bu sebepten dolayı muhtemeldir ki, komisyon araştırma raporunda FETÖ'ye 2013 yılına kadar olan süre için “Cemaat”, “Gülen Cemaati” gibi unvanlar verilirken AK Parti ile FETÖ arasındaki ipleri tamamen kopartan olay 17-25 Aralık¹⁰⁰ yargı darbesi girişimi tarihinden itibaren “Paralel Devlet Yapılanması (PDY)” ve “FETÖ/PDY” olarak isimlendirmeler yapılmıştır.

2011 (12 Haziran) genel seçimleri öncesi FETÖ tarafından MHP ve CHP'ye ses ve görüntü kumpasları kurulmuş, bazı ses kayıtları ve görüntüleri kamuoyuna ifşa edilerek seçimlerin seyri değiştirilmişti. Bahsi geçen dönemde AK Parti ile FETÖ'nün yakın ilişki içinde olması sebebi ile Bahçeli ne zaman FETÖ ile ilgili eleştiri yapsa AK Parti hükümeti tarafından ağır bir şekilde eleştiriliyordu. Her şeye rağmen kaset operasyonlarının arkasında FETÖ'nün olduğunu pek çok kez dile getiren Bahçeli, seçim çalışması kapsamında Edirne'de halka seslenirken AK Parti'yi ***'Adalet ve Kalkınma Partisi aklını başına alsın, okyanus ötesi bir hesaba kurban gitmesin, dikkat etsin'*** (AA, 2011) diyerek uyarmaktan vazgeçmiyordu. Bahçeli'nin siyasi tecrübesi, olayları çok yönlü değerlendirme kabiliyeti ileride rüzgârın tersine esme ihtimali olabileceğini göstermişti.

Nitekim rüzgâr tersine dönmüş ve 15 Temmuz darbe girişimi ile sadece AK Parti hükümeti değil, Türkiye büyük yara almıştı. Bahçeli'nin FETÖ ile bir bağlantısının olmadığı ve MHP'ye FETÖ tarafından kaset kumpası düzenlendiği ise 15 Temmuz Darbe girişimi sonrası bazı olaylara şahit olan gazeteciler tarafından itiraf edilecekti.

⁹⁹ 10. Türkçe Olimpiyatlarında konuşma yapan Erdoğan “Biz gurbette olup şu vatan topraklarının hasreti içerisinde olanları aramızda görmek istiyoruz... Bu sıra hasreti bitmelidir. Bitsin istiyoruz.” Sözleri ile ABD'de yaşayan Fetullah Gülen'in dönmesi için çağrıda bulunmuştu. Bkz: (Taner & Özdemir, 2012), Konuşmanın tamamı için bkz: <https://www.youtube.com/watch?v=BniZN3hGMgo> , E.T: [18.05.2022]

¹⁰⁰ Fehmi Kuru'nun dediğine göre AK Parti hükümeti ile FETÖ/PDY'nin arasını açan ilk olay dershanelerin kapatılması konusu olmuştur. Akabinde FETÖ/PDY tarafından organize edilen 17-25 Aralık yolsuzluk operasyonları neticesinde AK Parti tarafından “Bu siyasete Darbe Girişimidir” adlı bir rapor hazırlanmış ve Erdoğan bu raporu benimsemişti. Ayrıca 25 Aralık'ta söz konusu soruşturma kapsamında Bilal Erdoğan'ın “şüpheli” sıfatı ile çağrılması AK Parti ile FETÖ/PDY arasında tam bir iktidar kavgası başlatmıştır. Bkz: (Kuru, 2016)

CNN Türk'te yayımlanan Hande Fırat'ın moderatörlüğündeki "Gece Görüşü" adlı programdaki konuklar arasında geçen ve aşağıda yer verilen diyalog bütün gerçekleri açık bir şekilde ortaya koymaya yetiyordu.

- **Abdulkadir Selvi:** *Aslında tarihe emanet etmemiz gereken bir şey var. Bence çok önemli. Amerika'nın içerideki aparatı olan FETÖ ilk operasyonu MHP ve Bahçeli'ye yaptı.*
- **Hande Fırat:** *Ama kim kovdu odasından? Geçen programda sen yoktun. FETÖ'yü odasından kim kovdu?*
- **Abdulkadir Selvi:** *Bahçeli kovdu.*
- **Hande Fırat:** *Ben biliyorum. Makamından kovdu. Geçen hafta burada tartışıldı, hangi siyasi liderin ya da siyasetçinin FETÖ ile yolu kesişmedi? Devlet Bahçeli'nin kesişmedi.*
- **Abdulkadir Selvi:** *Devlet Bahçeli'nin kesişmedi.*
- **Melik Yiğitel:** *Aynen öyle, aynen öyle!*
- **Abdulkadir Selvi:** *Baykal'a kaset operasyonu yapıldı.*
- **İsmet Özçelik:** *Bir Vatan Partisi bir de Bahçeli*
- **Hande Fırat:** *Pardon tamam*
- **Abdulkadir Selvi:** *Çünkü Doğu Perinçek onun mağduru. CHP'nin genel başkanı Deniz Baykal bir kaset operasyonu ile tasfiye edildi. Kılıçdaroğlu getirildi. Ama asıl kaset operasyonu MHP'ye yapıldı, hatırlarsınız.*
- **İsmet Özçelik:** *MHP'nin 12 tane genel başkan yardımcısı tasfiye edildi. 12 tane idi galiba*
- **Abdulkadir Selvi:** *Kılıçdaroğlu diyor ya gece 22:00'da şunu açıklayacağım. Saat şunda şunun kapısına gideceğim. Aynı FETÖ yöntemleri. FETÖ'cüler diyordu ki şu saate kadar istifa etmezlerse görüntülerini yayımlayacağım. Patır patır istifa ettiler ama MHP ona karşı direndi*
- **Hande Fırat:** *Çok eski bir zaman tabii sayın Bahçeli'nin samimiyetine dayanarak anlatacağım. MHP'nin teşkilatlarını yıllar önce ziyaret etmiştik. Tam bu kaset skandallarından hemen önce. "Teşkilatlarınıza yönelik bir sızma işlemi yaptıklarına dair söylentiler var" sözüne Bahçeli: "Efendim" dedi. "Ben her şeyin farkındayım. Biz gerekli önlemleri derhal alırız, almaya da başladık"*

dedi. Sonra bir rektör ziyareti vardı. Rektör Bahçeli'den randevu istedi. Odasından kovdu ve gönderdi.

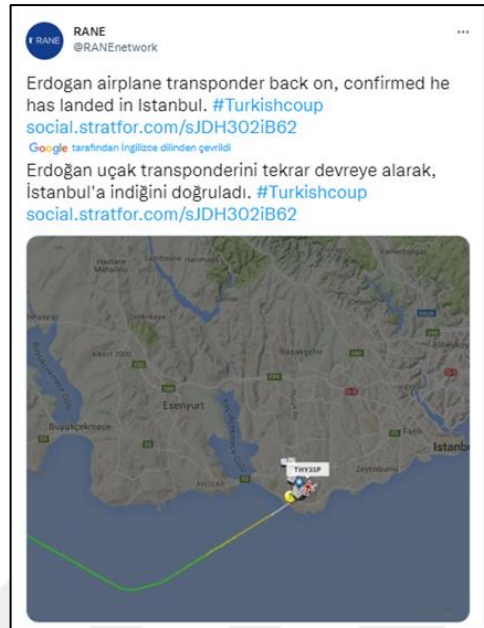
- **Melik Yiğitel:** Şimdi nasıl kovuyor, biliyor musun? Şerif Ali Tekalan.Fatih Üniversitesi Rektörü.
- **İsmet Özçelik:** Şu anda üniversitelerdeki birçok kesimi de hala idare ediyor.
- **Hande Fırat:** Hala idare ediyor! Bundan da Türkiye utansın!
- **Melik yiğitel:** Şerif Ali Tekalan ısrarla randevu istiyor Bahçeli'den. Bahçeli sürekli reddediyor. En sonunda diyor ki "Ben böyle bir davet yapmak istiyorum hem anlatacaklarım var." Devlet Bey bunun üzerine kabul ediyor. Şerif Ali Tekalan biriyle geliyor. Diyor ki: "Bu davetiyemiz Türkçe Olimpiyatlarına ilişkin". Devlet bey diyor ki: "O davetiyeyi bir kere geri al. Sizin olduğunuz hiçbir yerde ben olmam."
- **Hande fırat:** Hiç gitmedi
- **Melik yiğitel:** Şerif Ali Tekalan dönüp Devlet Bey'e diyor ki: "Ben 2 gün sonra Pensilvanya'ya gideceğim böyle söyleyeyim mi?" ve Devlet Bey dönüp Şerif Ali Tekalan'a diyor ki: "Aynen şöyle söyle. Sizin olduğunuz hiçbir yerde biz milliyetçiler olmayız ve ben mezara gidene kadar da sizinle kavgam devam edecek. Aynen öyle iletin" diyor. Sonra ne oluyorsa birkaç ay sonra kaset kumpasları patlıyor (Gece Görüşü, 2022).

Yukarıdaki diyaloglardan ve programdaki konuşmalardan anlaşıldığı üzere dönemin CHP genel Başkanı Baykal, Bahçeli ve Perinçek FETÖ operasyonlarına maruz kalmışlar ama Bahçeli ve Perinçek FETÖ ile hiçbir araya gelmeyen iki siyasi liderdi. Kumpas sonucu CHP'nin Genel Başkanı Deniz Baykal'ın tasfiyesi üzerine yerini Kemal Kılıçdaroğlu'na bırakmıştı. FETÖ tarafından gerçekleştirilen bu operasyonlar, genel seçimler öncesi bahsi geçen partilerin itibarlarını zedelerken AK Parti'nin önünü açmıştı. Bahçeli'nin dediği gibi gün gelecek, okyanus ötesi AK Parti'yi de vuracaktı. Maalesef AK Parti hükümetini devirmek amaçlı gibi görünen 15 Temmuz Darbe Girişiminin Türkiye açısından yaratacağı vahamet AK Parti'nin yanında yer almayı zorunlu kılacak türdendi. Öyle ki; yaşananları anlayabilmek için sadece iç gelişmelere bakmak yeterli gelmeyecek daha geniş perspektiften bakmak gerekecekti.

Türkiye, 15 Temmuz Darbe girişimi gibi bir olayı atlatırken ABD, Türkiye'nin yanı başında bağımsız Kürt devletine zorluyor ve öte yandan Rusya, hem darbe girişimi öncesi Türkiye'ye istihbarat verdiğini ve ABD'nin FETÖ'nün liderini Türkiye'ye iade etmeyeceğini açıklıyordu. Rusya bu açıklama ile ABD'yi, Türklerin gözünde güvenilmez duruma düşürürken, Türkiye'nin yanındayız imajını yaratmaya çalışıyordu. Gelişmeler dikkatli izlendiğinde, bünyesinde iç savaş provası barındıran darbe girişimini Ortadoğu'daki gelişmelerden bağımsız olarak değerlendirmek mümkün değildi. FETÖ/PDY'nin 15 Temmuz darbe girişimi ister 2010 yılı sonunda Tunus'ta başlayan Arap Baharı'nın devamı olarak ele alınsın, ister 2011 Mart ayında Suriye'de başlayan iç savaşın Türkiye'deki öncü sarsıntısı olarak tanımlansın, Türkiye açısından sonuç vahimdir. Bu darbe girişiminin çok farklı, çok boyutlu, çok katmanlı hedefleri vardır. Türkiye'de yıllardır sahnelenen jeopolitik oyunun çok önemli bir parçası olduğu gibi, Türkiye'yi bölmeye yönelik bir iç savaşın da provasıydı. FETÖ/PDY'yi kullanan ABD'nin Ortadoğu Projesi, Büyük Kürdistan devletini kurmayı gerektirdiği gibi Türkiye'nin bölünmesini de içermektedir (Doster,Barış, 2016).

Darbe girişimi ile ilgili yaşananların sadece Türkiye'nin iç meselesi gibi değerlendirilemeyeceğini, Amerika merkezli ve CIA'in (Merkezi İstihbarat Teşkilatı) gölgesi olarak adlandırılan Stratfor şirketi tarafından yayınlanan Erdoğan'ın uçağının nerede olduğunu saniye saniye gösteren tweetleri (AA, 2016) ispatlamaya yetiyordu (Bkz: Görsel 2.7).

Görsel 2.7: 15 Temmuz 2016'da Erdoğan'ın Uçağının Rotası ile İlgili RANE¹⁰¹ Firmasının Twitter Paylaşımı

Kaynak: <https://twitter.com/ranenetwork/status/754109293440401408> , E.T: [01.07.2022]

Bahçeli'nin 15 Temmuz darbe girişiminden bir gün sonra yaptığı basın açıklamasında;

“Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünün çok ciddi tehdit ve taciz altında bulunduğu da ortadadır. Ancak her sorunun çözüm yolu demokrasidir. Türkiye’nin iç savaş ve kaos ortamına savrulması halinde Türk milletinin ödeyeceği bedel vahim ölçüde yüksek ve pahalı olacaktır. Bu itibarla geleceğimizi karartacak, milli birlik ve bütünlüğümüzü sabote edecek her türlü müdahaleye milletçe mesafeli durmamız şarttır ve tarihi bir sorumluluktur” (Bahçeli D. , 2016, s. 12).

Sözlerine yer vermesi olaya sadece AK Parti ile FETÖ arasındaki iktidar mücadelesi gibi bakmadığını, daha geniş perspektiften bakarak FETÖ/PDY aracılığı ile Türkiye üzerinde kurgulanan senaryonun gerçekleşmemesi için Türk halkını yönlendirmeye çalıştığı görülmektedir.

¹⁰¹ Stratfor bir Rane şirkettir. Detayları için bkz: <https://worldview.stratfor.com/about-stratfor-rane-company> , E.T: [01.07.2022]

CHP'nin de ilk tepkileri AK Parti ve MHP ile aynıydı. Darbe girişiminden bir gün sonra AK Parti, CHP ve MHP'nin TBMM'de yaptıkları konuşmalar ve bu üç partinin 7 Ağustos Yenikapı mitingi siyasiler arasındaki darbe karşıtı birlikteliğin en somut delilleriydi. TBMM'deki konuşmada Kemal Kılıçdaroğlu, *“Yaşadığımız olay doğrudan bir darbe girişimidir. Cumhuriyetimize ve tarihsel birikimimize yapılan bir darbedir”* ifadesini kullanmıştı. HDP genel başkanı Selahattin Demirtaş ise şehir dışında olduğu gerekçesiyle meclis toplantısına katılmamış, onun yerine kürsüye çıkan İdris Baluken konuşmasında askeri darbelere her koşulda karşı olduklarını söylemişti (Tuğsuz, 2017). Erdoğan ise Kılıçdaroğlu ve Bahçeli'yi hem darbe karşılarındaki kararlı tutumları sebebiyle teşekkür etmek hem de son gelişmeleri değerlendirip, önerilerini almak üzere Beştepe Cumhurbaşkanlığı Külliyesi'ne mektup yoluyla davet etmişti. Davet üzerine 25 Temmuz 2016 tarihinde gerçekleştirilen Liderler Zirvesi'nde¹⁰² toplantıda Erdoğan, Bahçeli, Kılıçdaroğlu, Binali Yıldırım, Fahri Kasırga ve İbrahim Kalın vardı. Bu toplantı ile Bahçeli ile Erdoğan Beştepe'de ilk kez bir araya geliyordu. (Bahçeli D. , 2019)

7 Ağustos 2016'da toplumsal birlik ve beraberliğin temellerini güçlendirme amacıyla Yenikapı Mitingi düzenlendi. Daha doğrusu Türkiye'de uygulanan politikalar sebebi ile Türk toplumunda yaratılan derin kutuplaşmanın önüne geçecek bir mitingdi. CHP lideri Kılıçdaroğlu'nun Yenikapı Mitingi 'ne dair ilk yanıtı *“Erdoğan'ın muhalefet üzerinden prim yapmaya çalıştığı”* gerekçesiyle ret şeklindeydi. Fakat önce Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın, ardından Başbakan Yıldırım'ın daveti üzerine CHP lideri *“darbe gecesi hangi gerekçe ile Mecliste olduysak aynı gerekçe ile mitinge katılacağız”* diyerek karar değiştirdi. Milli birlik ve beraberliğin pekiştirildiği mitingde MHP, CHP ve AK Parti bir arada topluma birlik ve beraberlik mesajları vermişlerdi (Tuğsuz, 2017). Yenikapı Mitingi'ni yorumladığımızda CHP'nin söylediği gibi Erdoğan prim yapmış ancak bu zamana kadar ki siyasi arenada yürütülen kutuplaştırma stratejisi, yerini milli birlik ve beraberlik stratejisine bırakmıştı. Siyasi

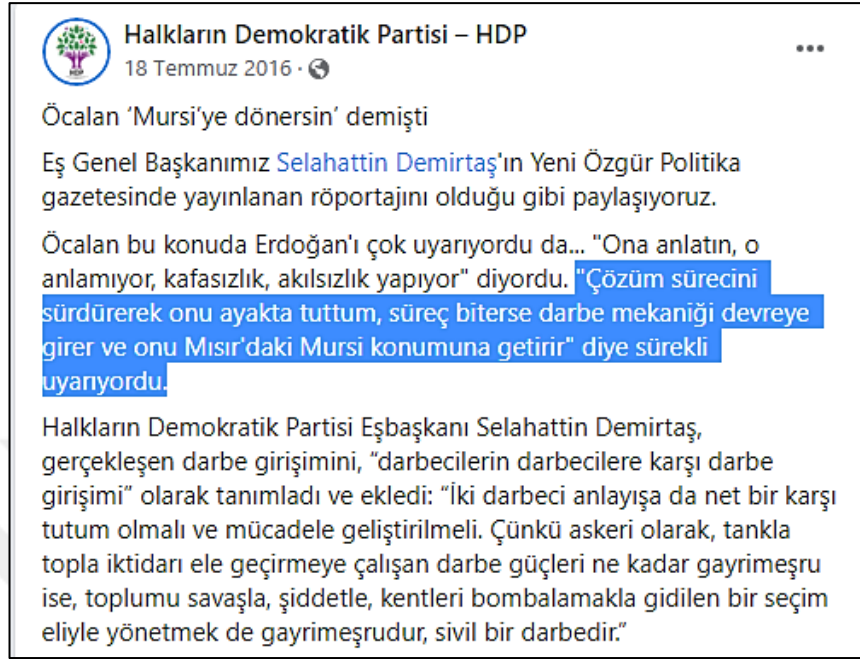
¹⁰² Cumhurbaşkanlığı Külliyesi'nde gerçekleştirilen Liderler Zirvesi'nde 15 Temmuz Darbe girişimi ele alınmış ve sonraki süreçle ilişkin görüş telakkisinde bulunulmuştur. Cumhurbaşkanı Erdoğan, FETÖ, PKK ve diğer güvenlik tehditlerine karşı mücadelenin kararlılıkla sürdürüleceğini belirtmiştir. Detaylar için bkz: (Kalın, 2016)

rant için yürütülen kutuplaştırma stratejilerinin yaratacağı tehlikeleri defalarca dile getiren MHP için milli birlik ve beraberlik siyasal çekişmelere kurban edilemeyecek kadar önem arz etmekteydi. Bu sebeple Erdoğan'ın ya da AK Parti'nin prim yapması MHP tarafından çok rahatlıkla göz ardı edilebilmişti.

HDP ise Yenikapı Mitingi 'ne davet edilmemişti. Erdoğan, neden davet edilmediğini Veyis Ateş'in sorusu üzerine “*PKK ile FETÖ'yü ayrı kefeye koymam. Böyle bir örgütle iş birliği yapanı davet etmem. Davet edersem, gazilere, şehitlere bunu anlatamam*” (Erdoğan R. T., 2016) Sözleri ile yanıt vermişti. Zaten Selahattin Demirtaş darbe girişiminden bir gün sonra yaptığı basın toplantısında 7 Haziran'dan sonra yapılanların sivil darbe olduğunu söylemiş ve Öcalan'ın “*Çözüm süreci biterse darbe mekaniğini devreye sokacaklar. Türkiye'de darbe yapmaya çalışacaklar. Çözüm süreci darbenin önünde bir engeldir*”¹⁰³ dediğine dair sözlerine yer vermiş ve birkaç gün sonra da benzer ifadelerle darbe ile Erdoğan'ı devireceklerini söylemişti (bkz: Görsel 2.8). Demirtaş bu açıklamalarla, darbe girişiminin çözüm süreci bittiği için gerçekleştiğini ve bu sebeple Arap Baharı sürecinin Türkiye'de başlatıldığı mesajını veriyordu. Ayrıca açıklamadan, Öcalan adını kullanarak Öcalan'a olumlu anlam yüklemesi yapılarak birilerinin çözüm süreci bitterse B planı olduğunu ve bu planında darbe girişimi ile Erdoğan'ı devirmek olduğunu HDP tarafından bilindiği gibi bir anlamda çıkıyordu.

¹⁰³ HDP'nin internet sayfasında Demirtaş'ın 16 Temmuz 2016 tarihinde gazetecilere verdiği basın açıklaması, hdp.org.tr sayfasının basın açıklamaları bölümünde yer almaktadır. Ancak bu açıklamaya Cumhuriyet Gazetesi, Sputnik News gibi gazete ve sosyal medya haber kaynaklarında da yer verilmişti. Selahattin Demirtaş'ın 16 Temmuz 2016 tarihli basın açıklaması detayı için bkz: <https://www.cumhuriyet.com.tr/haber/demirtas-ocalan-cozum-sureci-biterse-darbe-yapmaya-calısacaklar-demisti-568534> , <https://tr.sputniknews.com/20160716/demirtas-ocalan-cozum-sureci-1023899654.html> , <https://www.rudaw.net/turkish/middleeast/turkey/1607201616> , E.T: [01.07.2022]

Görsel 2.8: HDP Facebook Sayfası Selahattin Demirtaş'ın Röportajı

Kaynak: <https://www.facebook.com/HDPgenelmerkezi/posts/1765057543709308/> ,E.T: [01.07.2022]

Demirtaş ilerleyen zamanlarda da darbeye AK Parti'nin parmağı olduğunu söyleyecek, Yenikapı Mitingi'nin günah çıkarma sahnesine döndüğünü, mitinge katılan üç partinin "*HDP, FETÖ'yle iş birliği yaptı*" şeklinde söylemlerde bulunduğunu söyleyecekti (Demirtaş, 2016). HDP'nin FETÖ ile iş birliği içinde olduğunu söyleyen siyasilere rastlanılmadı (varsa da çok küçük bir azınlık olmalı, rastlanılmadı) ancak, haklarında soruşturma açılan 23 HDP'li için hazırlanan iddianamede FETÖ-PKK iş birliği yer alacak; iki terör örgütü arasında çıkar ve amaç birlikteliğini gösteren delillere yer verilecekti (Yıldız, 2017). FETÖ'nün Ergenekon kumpası hakimleri ve savcılarının "*suç uydurma ve görevi kötüye kullanma*" suçlarından yargılandığı davada ise mağdur sıfatıyla ifade veren polis memuru 15 Temmuz'da Şırnak'ta PKK ile FETÖ'nün birlikte hareket ettiğini söyleyecekti¹⁰⁴. Her ne kadar Türkiye'nin yakın tarihinde sahte tanıklar ile suçlamalar yapılmış olması bu

¹⁰⁴ <https://www.ulusal.com.tr/haber/8599232/muhterem-bagci-pkk-ve-feto-isbirligi-yapti> , E.T: [03.05.2022]

iddianamelerde yer alan FETÖ-PKK iş birliği ifadelerinin doğruluğunun sorgulanmasına sebebiyet verse bile 15 Temmuz Darbe girişiminin peşinden 19 Temmuz-31 Temmuz tarihleri arasında PKK tarafından 9 farklı terör saldırısı gerçekleştirilmesi FETÖ ile PKK arasında çıkar iş birliği olabilme ihtimalinin göz ardı edilmemesi gerektiğini ortaya koyuyordu. Nitekim bu terör saldırıları ile ilgili Bahçeli de FETÖ'cülerin girişimleri daha çok taze iken, PKK'nın vakit kaybetmeden silaha sarılmasının çok iyi değerlendirilmesi gerektiğine, FETÖ ile mücadele ederken PKK ile mücadelenin ihmal edilmemesi gerektiği gibi Türkiye açısından önemli bir konuya dikkat çekmişti (Bahçeli D. , 2016).

CHP ise TBMM Darbe Girişimini Araştırma Komisyonu Raporu'na yönelik 'muhalafet şerhi' açıklamıştı. Şerhte, 15 Temmuz'un “**öngörülen, önlenmeyen ve sonuçları kullanılan kontrollü bir darbe**” olduğu vurgulanarak özetle şu görüşlere yer verildi:

1. AK Parti ve Cemaat arasında ittifak 1 Kasım 2002 tarihinde başlamış ve 17 Aralık 2013 tarihinde ölümcül bir düelloya dönüşmüş ve 15 Temmuz 2016 akşamı girişilecek tarihi ihanete götüren süreç bu şekilde başlamıştır.
2. 15 Temmuz darbe girişiminden aylar önce yazılan yazılardan darbe girişiminin bilindiği hatta bu girişimin hazırlık sürecinin takip edildiği anlaşılmaktadır.
3. MİT'in darbeyi önceden bildiğini ve Cumhurbaşkanı'na MİT'in daha önceden darbe olabileceğine dair bilgilendirme yaptığı ancak önleme konusunda gerekli girişimlerin yapılmadığı (cumhuriyet.com.tr, 2017)

Şerhte yer verilen ve aydınlatılmayı bekleyen bu üç önemli husustan ilkinin yanıtı; 2018 genel seçimleri öncesi Erdoğan'ın katıldığı bir TV programında Mehmet Soyak tarafından yöneltilen “*CHP tarafından yöneltilen bir diğer eleştiri ise FETÖ'nün sizin hükümetiniz döneminde büyüdüğü ve hatta 2004 yılı MGK'da FETÖ/PDY ile*

mücadele eylem planının hayata geçirilmediği. Bu iddia ve eleştirilere neler diyeceksiniz?” sorusuna Erdoğan tarafından verilen aşağıdaki cevapta gizliydi:

- **Erdoğan:** *FETÖ ile eylem planına mücadele falan bunların hepsi bir tarafa. Yani bizim zamanımızda büyüdüğü iddiasını ben reddetmem. Doğrudur. Yani bizim zamanımızda biz bunların bu tür ihanet içerisinde olmalarını başta şahsım olmak üzere hiç düşünmedik. Meğerse bunlar büyük bir ihanet şebekesi imiş. Aldatıldık. ... Biz yanıldık. Biz bunlara çok inandık. 2004 MGK'sında hedef sadece FETÖ değil tüm terör örgütlerine yönelik bir süreçti. Biz bunun üzerine ısrarla da gittik. Birçok STK'lar da masaya yatırıldı. 2010'dan sonra da ayıklama süreci başladı. (Erdoğan T. , 2018)*

Erdoğan konuşmasında FETÖ/PDY'nin AK Parti döneminde büyüdüğünü itiraf ediyor, yanıldıklarını dile getiriyordu. FETÖ, AK Parti döneminde aşırı derecede güçlenmiş ve darbeye kalkışabilme potansiyeline erişmişti.

TBMM'nin sunduğu raporda, MİT'in 15 Temmuz darbe girişimini öngöremediği ve istihbarat eksikliği olduğuna yer verilmesi, CHP'nin sunduğu şerhteki MİT'in daha önceden darbe olacağını bildiğini ve gerekli yerlere bilgilendirme yaptığını, önlenmesi konusunda gerekli girişimlerin yapılmadığına dair açıklamaları ile tamamıyla ters düşüyordu. İlk olarak Emekli MİT Müsteşarı Emre Taner'in TBMM Araştırma Komisyonu'na verdiği ifadeyi irdelersek, FETÖ ile ilgili istihbari çalışmalar yapıldığını, 15 Temmuz'da yaşanan boyuta geleceğini gösteren bilgiler alınamadığını ifade etmesi (TBMM Araştırma Komisyonu, 2017, s. 574) MİT'in FETÖ ile ilgili istihbarat bilgisini çok daha önceden toplamaya başladığını da ortaya koymaktadır ve Emre Taner'in görev süresi boyunca (2005-2010) darbe girişimine dair bilgiler alınamaması o dönemde söz konusu bir hazırlık olmaması şeklinde yorumlanabilir çünkü AK Parti-FETÖ arasındaki iyi ilişkiler hala devam ediyordu. Buradan sadece MİT'in uzun zamandan beri FETÖ/PDY ile ilgili istihbarat bilgisi topladığı çıkarımında bulunabiliriz. Elde ettiğimiz bu çıkarımı destekler bir açıklama da FETÖ yapılanmasının ilk dönemlerinde Gülen'in yanında yer almış ve hatta cemaatin ilk

örgütlenmesinde yer edinmiş eski FETÖ'cü Nurettin Veren¹⁰⁵'in CNN Türk'te katıldığı bir programda Gülen Cemaati'nin yapılanması konusunda MİT müsteşarı tarafından kendisine gönderilen kişilere 5 ay öncesinden bilgi verdiğini ve bu bilgilerin bir şekilde cumhurbaşkanına ya da MİT müsteşarına gitmediğini öngördüğü açıklamaydı. Ayrıca açıklamasında, 1 sene önce de MİT'in kendisine yönelttiği sorulara dair bilgiler verdiğini ve 200'e yakın isim verdiğini ve bu isimlerin darbenin kilit isimleri olduğunu söylerken, "... bu kişilerin 24 saat gözetilmesi lazım yani bu işin başlangıcı bu. Eğer gözetilselerdi bu darbe olmazdı..." (Veren & Keleş, 2016) Diyordu. Bu durum, güvenlik güçleri içinde örgüt yapılanması dikkate alındığında MİT'in FETÖ ile istihbarat bilgisi toplasa bile gerekli yerlere gerekli bilgilerin ulaştırılmamış olma ihtimalini oldukça yükseltiyordu.

İkinci olarak, İstanbul Cumhuriyet Başsavcılığı tarafından 21 Temmuz 2014 yılında FETÖ'nün emniyet yapılanmasına yönelik gözaltılar yapılmıştı¹⁰⁶. Abdulkadir Selvi de Hürriyet Gazetesi'ndeki makalesinde İstanbul Cumhuriyet Başsavcılığının cemaat bağlantılı askerlerle ilgili yürüttüğü operasyonun haberleri sızınca FETÖ'nün darbe eylemini 25 Temmuz tarihinden 15 Temmuz tarihine çektiğini ifade ediyordu. Yine Abdülkadir Selvi'nin haberine göre MİT 15 Temmuz günü saat 16:00'da darbe olacağı istihbaratını almış ve gerekli yerlere (Dönemin Genelkurmay Başkanı Hulusi Akar ve 2. Genelkurmay Başkanı Yaşar Güler) haber vermiş ve tedbirler alınmış ancak darbe önlenememişti (Selvi, 2016). İbrahim Kalın ise MİT ve Genelkurmay başkanlığının Cumhurbaşkanına bilgilendirme yapabilmesi için olayın bütün detayları ile analiz edilip bütün halinde sunulmasının esas olduğunu, bu çalışma yapılırken olayın deşifre olduğunu ve tahminlerine göre darbenin erken saate alındığını yani gece 03:00'da

¹⁰⁵ 1996 yılına kadar Gülen Cemaati içinde görev almış, Gülen'e yakın kişilerdendi. 1995 ya da 1996 yılında FEM dershanesinde Gülen tarafından "askeriyeyi, mülkiyeyi ve yargıyı ve emniyeti ele geçirin. Hatta kan damarlarına kadar en uç noktalara kadar gidin ve hissedildiğiniz zaman olduğunuz yerde duymun sular gibi hareket edin..." şeklinde talimat verilince Veren bu durumu devleti istila etmek ele geçirmek olarak yorumladı. Cemaat tarafından bu tip bir açıklama ilk kez yapılıyordu. Gülen tarafından Veren'e yazılan bir mektup ile Veren'in cemaat ile olan bağlantısı kesildi. Bkz: (Veren & Keleş, 2016)

¹⁰⁶ İçlerinde milletvekili, hâkim, basın mensubu ve üst düzey bürokratların bulunduğu 251 kişiyi sahte belgeler düzenleyip dinleyen 76 emniyet mensubu hakkında yakalama ve gözaltı kararı verildi. Detaylar için bkz: Ek2. İstanbul Cumhuriyet Başsavcılığı 21.07.2017 Tarihli Soruşturmalar

gerçekleştirilmesi planlanan darbenin 21:00'a çekildiğini tahmin ettiğini beyan etmişti (Kaplan & Toprak, 2016). Yani MİT ve ilgili kurumlar 15 Temmuz günü darbe gerçekleşmeden darbe olacağı haberini almış, darbe saati erkene çekildiği için önlem konusunda yeteri kadar tedbir alacak zaman kalmamıştı.

Yine MİT'in ve Erdoğan'ın darbeyi daha önceden bilip bilmediğine dair Erdoğan'ın 16 Temmuz 2016 tarihinde 03:15'te İstanbul havalimanına vardıktan sonra yaptığı basın açıklamasını analiz ettiğimizde:

“...Eninde sonunda şu anda bu hareket, Allah'ın bize büyük bir lütfudur. Çünkü bu silahlı kuvvetlerimizin temizlenmesine sebep olacak. Yüksek Askerî Şûra (YAŞ) öncesinde böyle bir adım atılması manidardır...Şimdi burada paralel devlet yapılanmasının bir işgali söz konusu...”

Erdoğan'ın konuşmayı yaptığı anda darbe girişiminin FETÖ/PDY tarafından gerçekleştirildiğini bildiği anlaşıyor. Zaten yolsuzluk operasyonu ile Gülen ile Erdoğan arasında güç savaşlarının başladığını da dikkate alırsak “Yüksek Askerî Şûra (YAŞ) öncesinde böyle bir adım atılması manidardır” sözü ile Erdoğan'ın Askeriye içindeki atamalarda ve/ya görevden almalarda FETÖ'cü olarak tespit ettikleri kişilerin ayıklanması için adım atılacağı ancak bu yaşanan olayın süreci hızlandıracağı, geniş çaplı ve açık bir şekilde artık FETÖ ile mücadele etme imkânı sunacağı mesajını içermektedir. Diğer taraftan, 2013 yılından sonra Gülen ve Erdoğan arasındaki güç savaşında Gülen'in Erdoğan'ı iktidarda istemeyeceği aşikardır. Bu sebeple MİT'in FETÖ tarafından Erdoğan'ı iktidardan devirmek için kumpas kurabileceğini düşünmemiş olması pek olası görülmemektedir.

MİT ve Erdoğan'ın darbe girişiminden daha önceden haberdar olduğu çıkarımımızı destekler nitelikteki açıklama Ümit Özdağ'ın Haziran 2017'de Nil Sosyal ile yaptığı röportajda yer bulmuştur. Röportajda yer verdiği:

“... ‘Türk'ün Vatanla İmtihanı’ adlı son kitabımda Erdoğan'ın darbe hazırlıklarından haberdar olduğunu, kimlerin yapacağını bildiğini yazdım. Kısa bir süre öncesine kadar darbenin tarihini bilmediklerini

düşünüyordum. Ancak ulaştığım ve teyit ettiğim son bir bilgi var. Gerçekten doğru ise bu bilgi artık darbe tarihini de bildiklerini gösteriyor. Ona göre önlemler alınmış. Bence büyük bir riske girmiş. Ancak Erdoğan bilse de bilmece de FETÖ darbe girişiminde bulundu. Bu gerçeği hiçbir şey değiştiremez.” (Özdağ, 2017)

Sözleri ise elde ettiğimiz çıkarımlara ilaveten Erdoğan tarafından darbe tarihinin bilindiği iddiası yer almaktadır ancak konuşmadaki ‘Gerçekten doğru ise’ ifadesi ispata ihtiyaç duyduğunu ortaya koymaktadır. Diğer taraftan çok daha can alıcı bir açıklama yine MHP’den Semih Yalçın tarafından geliyordu. Bu açıklama 15 Temmuz Darbe girişiminden önce MHP’de muhalif sesler yükseldiğinde yaşanan gelişmeler neticesinde yapılmıştı. 23 Nisan 2016’daki bu açıklamada;

“Devleti ele geçirmeye çalışan malum cemaatin, bütün kurumlara sızmak suretiyle kadrolaştığının ve devleti ele geçirmeye çalıştığının ortaya çıkması üzerine bir süreden beri bu örgüte dönük operasyonlara hız verilmiştir. Bunun üzerine; düne kadar iktidar partisi bünyesine yapışarak bir tufeyli gibi devlet ve millet imkânlarını hortumlayan paralel yapıya hizmet eden kimse ve gruplar, kendilerine yeni bir melce ve siyasi şemsiye arayışına girmişlerdir” (Yalçın, 2016).

Şeklinde yer alan ifadeler çok net bir şekilde FETÖ’nün AK Parti ile ilişkileri bozulduktan sonra Gülen Cemaati’ne dair kadrolara yönelik operasyonların 15 Temmuz öncesi başladığı ve FETÖ’nün kendisine farklı siyasi grup arayışlarına girdiği mesajını veriyordu.

Diğer taraftan, Kılıçdaroğlu, NTV’ye verdiği bir röportajda dönemin Genelkurmay Başkanı ve MİT Müsteşarı’nın en kilit isimler olduklarını ve darbe komisyonunda ifade vermeye çağrılmalarını istediklerini¹⁰⁷ söylemiş;

¹⁰⁷ 15 Temmuz Darbe Girişimini Araştırma Komisyonu Ekim ayında dinleyecekleri kişilerin listesini belirlerken CHP’den Aykut Çıray Dönemin Genelkurmay Başkanının dinlenmesini gerektiğini, MHP’den Mehmet Doğan ise dönemin Genelkurmay Başkanı ve MİT Başkanının dinlenilmesi

“Bana diyorlar ki, neden buna kontrollü darbe girişimi diyorsun? Ne deyim ben Allah aşkına? Bir hükümet darbe girişiminin ortaya çıkmasını engellerse ne diyeceğim ben ona? Ne dememi istiyorlar?” (Kılıçdaroğlu, 2017).

Sözleri ile de neden kontrollü darbe dediğini açıklıyordu. Benzer şekilde MHP kanadından da aynı talep olmuştu. Genelkurmay Başkanı ve MİT müsteşarının komisyona ifade verebilmesi için hükümet kanadından izin verilmesi gerekiyordu. Ancak gerekli izinler verilmemişti. Kılıçdaroğlu bu sebeple AK Parti hükümetinin darbe konusunun kapanmasını istediğini, bir yerlere sıçramasını engellemeye çalıştığını söylüyordu (Kılıçdaroğlu, 2017). Kılıçdaroğlu’nun ifade ettiği gibi AK Parti hükümeti dönemin Genelkurmay Başkanı ve MİT müsteşarının komisyonda dinlenmesini istememişti, ancak, Genelkurmay Başkanlığı ve MİT müsteşarlığı tarafından düzenlenen raporlar darbe komisyonuna sunulmuştu. Her ne kadar rapor sunulsa da AK Parti hükümetinin darbe komisyonu tarafından Genelkurmay Başkanı ve MİT müsteşarının neden dinlemelerine izin vermediği sorusunu akıllara getiriyordu. Bu sorunun yanıtını henüz veremezsek bile CHP’nin ilerleyen zamanlarda “kontrollü darbe” sözünden vazgeçmiş olması ve 2018 yılı itibarıyla 15 Temmuz Anma Törenlerinde “kontrollü darbe girişimi” tabiri yerine, “FETÖ Darbe Girişimi”, “15 Temmuz Hain Darbe Girişimi”, “15 Temmuz Darbe Girişimi” ifadelerini kullanmaya başlaması bize CHP’nin darbenin FETÖ tarafından gerçekleştirildiği, önlenmediği değil önlenemediği konusuna dair sorularına yanıt bulduğunu ve/ya siyasi bir manevra olarak söylem değişikliğine gittiğini ortaya koyuyordu¹⁰⁸ (Kılıçdaroğlu, 2018).

Sonuç olarak; 15 Temmuz Darbe girişimi hangi tarihte olacağının bilinip bilinmediği net olmamak şartı ile olacağı öngörülmüş, önleme amaçlı alınan ve/ya alınmaya çalışılan tedbirler darbeciler tarafından fark edilince önce darbe tarihinin öne çekilmesi

gerektiğini ifade etmiştir. Detaylar için bkz: https://meclishaber.tbmm.gov.tr/develop/owa/haber_portal.aciklama?p1=138377 , E.T: [13.05.2022]

¹⁰⁸ <https://chp.org.tr/haberler/chpden-15-temmuz-anmasi> , E.T: [13.05.2022]

akabinde de saatinin öne çekilmesi sonucu alınan tedbirler yeterli gelmemiş ve darbe girişimi önlenememiştir. Darbe girişiminin başarısız olması neticesinde her şeyden öte Türkiye’de yeniden milli birlik ve beraberlik rüzgarlarını estirmiş, iktidar partisi AK Parti ve MHP açısından iyi değerlendirilerek siyasi fırsata dönüştürülmüştür.

Başarısız darbe girişiminden 5 gün sonra acil tedbir amaçlı olağanüstü hâl¹⁰⁹ (OHAL) ilan edildi¹¹⁰. Hükümetin OHAL yasa teklifi Meclis Genel Kurulu’nda görüşülürken AK Parti ve MHP ‘EVET’, CHP ve HDP ‘HAYIR’ diyeceklerini açıklamışlardı. AK Parti adına konuşan Bekir Bozdağ, OHAL’in millete yönelik alınan bir karar olmadığını belirterek asıl amacın devlet içerisindeki işleyişin hızlandırılması olduğunu söyledi. MHP, OHAL’in isabetli bir karar olduğunu söylerken, HPD adına konuşan Meral Daniş Bektaş ise OHAL ile parlamentonun devre dışı bırakılmak istendiğini ve “...*Şu anda biz tekrar tekrar öneriyoruz, Çözüm süreci ve Dolmabahçe mutabakatı bugünlerde en çok tartışılması gereken meselelerden bir tanesidir*” diyerek sadece OHAL’e karşı çıkmıyor, çözüm süreci ve Dolmabahçe mutabakatının tekrar tartışmaya açılmasını istiyordu. CHP adına konuşan Bülent Tezcan ise CHP’nin FETÖ’nün devlet içindeki uzantıları ile mücadeleye destek vereceklerini, parlamentoya getirilen bütün düzenlemelere destek vereceklerini ancak OHAL’e karşı olduklarını meclisin devre dışı bırakılmaması gerektiğini söylüyordu (Tezcan, Bozdağ, & Daniş, 2016).

21 Temmuz 2016 tarihinden itibaren 7 kez 3 aylığına OHAL süreci uzatıldı. 17 Temmuz 2018 tarihinde OHAL bitene kadar toplamda 36 KHK (Kanun Hükmünde Kararname) yayımlandı. O dönemdeki OHAL kanunu gereğince Cumhurbaşkanının başkanlığında toplanan bakanlar kurulu OHAL’in gerekli kıldığı konularda KHK’lar çıkartabilir, bu kararnameler Resmî Gazete ’de yayımlanır ve aynı gün TBMM onayına sunulurdu. OHAL kararları ile FETÖ/PDY ile bağlantılı olan kamu kurum ve

¹⁰⁹ 1983 tarihli OHAL Kanunu’nda 2/7/2018 tarihli ve 700 sayılı KHK’nin 84. maddesiyle, bazı fıkralarda yer alan “Cumhurbaşkanının başkanlığında toplanan Bakanlar Kurulu” ibaresi “Cumhurbaşkanı” olarak değiştirilmiştir. Bkz: (T.C Resmi Gazete, 1983)

¹¹⁰ 21.07.2016 tarihli TBMM’de başbakanlık tezkeresi (Olağanüstü Hal) açık oylama sonucu için bkz: <https://www5.tbmm.gov.tr/tutanak/donem26/yil1/ham/b22691oylama.htm> , E.T: [15.04.2022]

kuruluşlarından ihraçlar¹¹¹ yanı sıra çeşitli dernek, gazete, sağlık kuruluşları, özel radyo ve televizyon kurumları, eğitim kurumları, yurtlar, sendikalar ve vakıflar gibi çeşitli kurumların kapatılması söz konusu oldu. Güvenlik güçlerindeki hiyerarşik yapı gözden geçirildi, bazı bölümler ya kapatıldı ya da hiyerarşik yapısı değiştirildi (Altıok, 2018). Ayrıca, bu süreçte vatandaşın darbe ve darbecilere karşı tepkisini diri tutmak, olası başka darbe girişimlerini engellemek için dini, askeri ve siyasi alanlardan seçilen bazı sembol, simge ve ritüellerden istifade edilerek halktan gelen geniş demokratik refleks başarıyla yönetildi ve geliştirildi. Kollektif bilinç oluşturulmaya çalışıldı (Demirhan & Öztürk, 2020, s. 410).

OHAL sürecine muhalif partilerin tepkileri ve eleştirileri oldukça fazlaydı. CHP her fırsatta OHAL'in sivil darbe olduğunu dile getiriyor, Anayasanın 121. maddesinde yazdığı üzere KHK'ların "olağanüstü halin gerekli kıldığı konularda" çıkarılması gerektiğini, OHAL'in gerekçesi olan Gülenci Yapılanmayla mücadele ile alakası olmayan KHK'lar çıkarıldığını öne sürüyordu (Erem, 2018). Aslında siyasi arenada OHAL sürecinde Gülen Yapılanması ile alakalı olmayan KHK'lar ve kayyum tartışmalarının önünü açan gelişme, 2016 yılında Resmî Gazete 'de yayınlanan 674 sayılı KHK olmuştu (Erdem & Kavanoz, 2020, s. 162). Bu KHK ile 5393 sayılı Belediye Kanunu'nun 45. ve 57. maddelerine fıkralar eklenmesiyle tartışmalar başlamıştı. Getirilen ek hükümle terör nedeniyle görevden alınma sürecinin ardından yeni belediye başkanı ve meclis üyesi büyükşehir ve il belediyelerinde içişleri bakanı, diğer belediyelerde vali tarafından görevlendirecekti.¹¹² Yani 674 sayılı KHK'nın ilgili maddesince görevden alınan belediye başkanlığı, meclis içinden seçim yapılarak oluşturulamayacaktı. Aslında belediye başkanının eylemlerinin terör örgütü faaliyetleri içermesi sebebi ile görevden alınıp yerine belediye meclisi tarafından içlerinden birinin belediye başkanı olarak seçilmesi çözüm sunmayacağı gibi mantıklı

¹¹¹ Akademisyen, akademilerde idari personel (bunların 378'i Barış İçin Akademisyenler Bildirisine imza attılar), hâkim, savcı, HSYK üyesi, vali, vali yardımcısı, kaymakam ve MİT çalışanı olmak üzere toplam 115bin122 kamu çalışanı ihraç edildi. Kamu kurumlarından ihraç edilen 1823 kişi görevine iade edildi. Bkz: (Altıok, 2018, s. 14-15)

¹¹² 15/08/2016 tarihinde Resmî Gazete 'de yayınlanan 674 sayılı KHK'nın tartışmalara sebep olan maddeleri; madde 38, madde 39 ve madde 40'tır. 674 sayılı KHK ve bahsi geçen maddeler için bkz: <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2016/09/20160901M2-2.pdf> , E.T: [13.07.2022]

bir sebepten dolayı bahse konu karar alınmıştı. Alınan bu karar her ne kadar durumun mahiyetine uygun görünse de mevzuat açısından uygun olmadığı yönünde tartışma konusu olmuştu. HDP ise bahsi geçen KHK'nın yayımlanmasını tarihe düşecek bir darbe girişimi olarak değerlendirmişti (DHA, 2016).

Erdoğan'ın OHAL ilanı ile ilgili basın duyurusundaki;

“Anayasamızın 120. maddesi ülkede demokrasiyi temel hak ve hürriyetleri ortadan kaldırmaya yönelik şiddet hareketleri olması durumunda OHAL ilan edilmesine imkân sağlıyor.” (Erdoğan R. T., 2016)

İfadesi OHAL kanunun 3. maddesinin b bendindeki “şiddet olayları sebebiyle kamu düzeninin ciddi şekilde bozulması hallerinde” (T.C Resmi Gazete, 1983) ifadesine atıfta bulunarak OHAL ilan edildiğini vurguluyordu. Yani yasal olarak OHAL ilan edilebilir ve OHAL sürecinde her türlü terörün şiddet hareketleri içermesi sebebi ile FETÖ/PDY ile ilgili KHK çıkartılabildiği gibi PKK terörü ile bağlantılı unsurlar ile ilgili de KHK çıkartılması yasal zemine oturuyordu.

CHP açısından OHAL sürecinde hak ihlalleri yapılmış ve buna binaen 12 Ocak 2018 tarihinde olayları kronolojik bir şekilde ele alındığı “OHAL Hak İhlalleri” raporunu yayımlamıştı. Raporda kayyum atamalarına ve tutuklanan milletvekillerine de yer verilmişti. CHP'nin de dediği gibi OHAL sürecinde 3'ü büyükşehir olmak üzere 94 belediyeye (4'ü AK Parti, 1'i MHP ve 89'u HDP) kayyum atandı ve Kasım 2017 itibarıyla 89 belediye başkanı tutuklanmış, HDP Eş Genel Başkanları Selahattin Demirtaş ve Figen Yüksekdağ'ın da aralarında bulunduğu 11 HDP milletvekili ve 1 CHP milletvekili tutuklanmıştı (Altıok, 2018, s. 47-48). Maalesef Türkiye'nin iç meseleleri sadece FETÖ/PDY değildi ve OHAL sürecinde de eş zamanlı olarak diğer tüm sorunların yansısı terör örgütleri ile mücadelesi de devam ediyordu. Aslında 2016 yılının sonlarına doğru başlayan kayyum atamaları terörle mücadele kapsamında yukarıda bahsi geçen 674 nolu KHK ile gerçekleştirilmişti. Hatırlanacağı üzere PKK/KCK'nın başlattığı saldırılara paralel olarak terör örgütünün siyasal uzantılarının yönettiği birçok il ve ilçe belediyesinden art arda “öz yönetim ilanları” gelmişti. İlk olarak Şırnak Belediyesi, 10 Ağustos 2015'te öz yönetim (özerklik) ilan etmiş ve

şiddetli çatışmalar vukuu bulmuştu (T.C. İçişleri Bakanlığı, 2018, s. 10). Yine hatırlanacağı üzere meclisteki teröre destek veren unsurların ayıklanması amacı ile 15 Temmuz öncesi milletvekili dokunulmazlığı kaldırılması ile ilgili yasa çıkartılmıştı. Kısacası, 15 Temmuz ile ilgili tehlike kısmen kontrol altına alındığında meclisteki terör destekli unsurların yargılanma süreci başlatılmıştı.

HDP ise OHAL ilan edilir edilmez yani 21 Temmuz 2016 tarihli ve ilerleyen zamanlarında sayfalarından kaldırılan yazılı basın açıklamasında:

“...Türkiye’nin, anayasaya aykırı da olabilen Kanun Hükmünde Kararnamelerle yönetileceği, Bakanlar Kurulu’na Cumhurbaşkanı’nın başkanlık edeceği, valilerin yetkilerinin arttırılacağı, temel evrensel ve demokratik insan haklarının çiğneneceği bu dönemde ‘Türk tipi Başkanlık Sistemi’¹¹³ fiilen işletilecektir...”¹¹⁴

İfadelerine yer vermişti. OHAL sürecinde Türk Tipi Başkanlık Sistemi’nin fiilen işletileceği sözünde twitter hesabında da yer vermişti (bkz: Görsel 2.9). Valilerin yetkileri daha da arttırılacaktı. Çünkü Erdoğan, ilk OHAL ilan edildiğinde valilerin yetkilerinin daha da arttırılacağını ve TSK’nın valilerin emrinde, yönetiminde bu süreci sürdüreceğini Türk Kamuoyu ile paylaşmıştı (Erdoğan R. T., 2016). HDP’nin başından beri OHAL sürecine karşı olduğu ve anayasal dayanağı olan OHAL’in gereklilik çerçevesinde atılan adımlarından rahatsız olduğu ve Erdoğan’ın başkanlık sistemi konusunda ısrarcı tutumu göz önüne alındığında HDP’den gelen bu açıklamanın kamuoyunda OHAL’in gerçek amacı dışında algılanması amaçlı söylendiğini ifade edebiliriz. Ancak, şüpheleri ortadan kaldırmak amacıyla OHAL sürecinin amaçlarından birisinin Türk toplumunu yeni yönetim sistemine hazırlamak olup olmadığı sorusu yanı

¹¹³ 25 Mayıs 2015 tarihinde Erdoğan SETA’nın düzenlediği paneldeki konuşmasında Türk Tipi Başkanlık Sistemi’nden bahsediyor. <https://www.dailymotion.com/video/x2rfqyc> , E.T: [12.08.2022]

¹¹⁴ Bahsi geçen basın açıklaması basında yer almış ve kimi gazetelerde yazının tamamında yer verilmiştir. Ayrıca HDP’nin twitter hesabında yazının linki bulunmakta ama açılmamaktadır. Detaylar için bkz: <https://www.cumhuriyet.com.tr/haber/hdpden-cok-sert-ohal-aciklamasi-turk-tipi-baskanlik-sistemi-fiilen-isletilecek-571626> , <https://www.gazeteduvar.com.tr/politika/2016/07/21/hdpden-ohal-aciklamasi> , <https://140journos.com/hdp-merkez-y%C3%BCr%C3%BCtme-kurulu-ohal-ile-i%C3%87lgili-a%C3%A7%C4%B1klama-yapt%C4%B1-2872bb527a2d> , E.T: [29.06.2022]

sıra OHAL süreci yeni yönetim sisteminin bir denemesi mi? sorunsalı ayrı bir başlık altında detaylıca incelenecektir.

Görsel 2.9: HDP Twitter Hesabından

Kaynak:

https://twitter.com/HDPgenelmerkezi/status/756061931652382720?ref_src=twsrc%5Etfw%7Ctwcamp%5Etweetembed%7Ctwterm%5E756061931652382720%7Ctwgr%5E%7Ctwcon%5Es1_c10&ref_url=https%3A%2F%2Ftr.sputniknews.com%2F20160721%2Ftrt-darbe-girisimi-albay-1023991791.html E.T: [29.06.2022]

CHP'nin OHAL'in 7. kez uzatılmasını protesto etmek için ülke genelinde oturma eylemi başlatmasından kısa bir süre sonra OHAL kaldırılmış (17 Temmuz 2018) ve OHAL kaldırıldığında 16 Nisan 2017 anayasa değişikliği referandumunun üzerinden 1 yıl, Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi (9 Temmuz 2018) fiilen uygulanmaya başlayalı 10 gün geçmiş olacaktı.

2.1.4 16 Nisan 2017 Anayasa Değişikliğine MHP Desteği

Hatırlanacağı üzere 15 Temmuz Darbe Girişimi'nden yaklaşık 4 ay önce yeni anayasa çalışmaları için TBMM'de anayasa komisyonu kurulmuş AK Parti'nin "başkanlık"

sistemindeki ısrarı, CHP’inde “parlamentar sistem” ısrarı üzerine daha komisyon çalışma usul ve yöntemlerini belirleyemeden dağılmıştı. Komisyondan bir anayasa çıkmaması durumunda AK Parti, B planını devreye sokacak ve kendi hazırladığı anayasa taslağını meclise sunacaktı. Ancak yaşanan 15 Temmuz Darbe girişimi anayasa çalışmalarını geciktirmişti. Aynı zamanda, AK Parti’nin B planını uygulamaya koyabilmesi için 14 milletvekili desteğine ihtiyacı vardı. Eğer CHP ve MHP’den destek gelmezse HDP ile uzlaşarak yeni anayasa hazırlanıp referanduma gidilmesi durumu da olası ihtimaller arasında yerini alıyordu.

Darbe girişimi öncesi başbakanlık görevine atanan Binali Yıldırım (22 Mayıs 2016) yaptığı ilk açıklamada yapılması gereken önemli işin fiili durumu yasal hale getirmek için başkanlık sisteminin gelmesi gerektiğini (Yıldırım, 2016) söylüyordu. Aslında Binali Yıldırım, hukuken parlamenter sistemin olduğunu ama uygulamada başkanlık sistemi varmış gibi hareket edildiğini, bir anlamda var olan anayasaya ters düşüldüğünü itiraf ediyordu. Bu konuşmanın üzerine aynı gün Bahçeli TBMM’deki grup toplantısında MHP’nin başkanlık sistemine karşı olduğunu yenileyerek, MHP’den başkanlık sistemi ya da partili cumhurbaşkanlığı konusunda destek beklendiğini, ancak sistem tartışmalarının çok ciddi badirelere yol açacağını başkanlık sisteminin veya fiilen uygulansa da partili cumhurbaşkanlığının ileride aşırı bedellere mal olacağını ifade ediyordu. Bahçeli’nin 24 Mayıs 2016 tarihli konuşmasında yer verdiği;

“...Önemle bildirmek isterim ki, başkanlık sisteminin doğası gereği yasama ve yürütme arasında paylaşılan iktidar ve onun ürettiği çift başlılık bugünkü sorunları emin olunuz mumla aratacaktır.¹¹⁵ ... Başkanlık sisteminin kabulüyle yasama, yürütme ve yargı arasındaki hassas denge bozulacak, güç bir elde toplanabilecektir. Her fırsatta söylediğim gibi, demokrasi ararken despotizm bulunması kaçınılmaz olacaktır. Bizim AK Parti hükümetine desteğimiz terörle mücadeleyle sınırlıdır. Başkanlık sistemi ve

¹¹⁵ Bu duruma örnek olarak ABD’yi veriyor. ABD’de zaman zaman görüldüğü üzere başkanın siyasi tercihlerini her adımda sorgulayan bir yasama liderinin hükümeti kilitleyebildiğini söylüyor. Bkz: (Bahçeli D. , MHP Genel Başkanı Sayın Devlet Bahçeli’nin,TBMM Grup Toplantısında yapmış oldukları konuşma.24 Mayıs 2016, 2016)

partili cumhurbaşkanlığı konusunda vereceğimiz destek, sunacağımız herhangi bir katkı zamanın ve şartların ruhuna uygun olacak şekilde yoktur.”
(Bahçeli D. , 2016)

Sözleri ise MHP’nin başkanlık sistemine tamamıyla karşı olduğunu ortaya koyuyor ancak zamanın ve şartların uygun olması durumunda ise başkanlık sistemi konusunda katkı sunulabileceğini de ortaya koyuyordu.

15 Temmuz 2016 darbe girişimi sonrası yeni anayasa gündemdeki önemli konulardan birisi olarak tekrar yerini almıştı. Beştepe’de gerçekleştirilen Liderler Zirvesi’ne katılan üç lider arasında anayasa konusunda varılan ortak fikir anlayışında hareket edilmesine karar verilmişti (Çetiner, 2016). Nitekim, 11 Ağustos 2016 tarihinde Yenikapı ruhunu yansıtan hava içinde MHP, CHP ve AK Parti’nin ortak kararı ile yargı ile ilgili acil olan düzenlemelerin yapılması amacı ile anayasa komisyonu kuruldu. Bu ‘*mini anayasa paketi*’ çalışması son derece uyumlu bir şekilde gerçekleşmiş, 3 partinin arasında uzlaşabildikleri ve uzlaşamadıkları kısımlar çok daha net bir şekilde ortaya çıkmıştı.¹¹⁶ 23 Eylül 2016’da 7 madde üzerinde uzlaşa sağlanmış ancak bu maddeler kamuoyu ile tam olarak paylaşılmamıştı. Kamuya sızan bilgilerden ve yapılan açıklamalardan anlaşıldığı kadarıyla askeri yargı hem ilk derece mahkemeleri hem de yüksek yargısı (Askeri Yargıtay ve Askeri Yüksek İdare Mahkemesi) dahil olmak üzere kaldırılacak, yargı bağımsızlığı ve tarafsızlığını düzenleyen maddelerde bazı ifade değişiklikleri olacak ve Jandarma Genel Komutanlığı, Milli Güvenlik Kurulu üyeliğinden çıkartılacaktı. Ancak, asıl beklentinin olduğu ve yargıyla ilgili hayati önemdeki Hakimler ve Savcılar Yüksek Kurulunun yapısı, üyelerinin seçimi, görev ve yetkileri konusunda partiler arasında bir uzlaşma sağlanamadı. Bu mini paket sonrasında bütünüyle yeni bir anayasa yapım sürecinin başlatılması amaçlanıyordu. Fakat, mini anayasa paketinin son hali parti

¹¹⁶ 19 Ağustos 2016’da Bülent Tezcan yaptığı basın açıklamasında “...*bu çalışma içerisinde çok sevindirici birşeyi gördük, uyumlu birlikte herşeyi bütün açıklığı ile müzakere edebilen. Ve nerelerde buluşabileceğimizi, nerelerde hiç buluşamacağımızı ve nerelerde konuştuğumuz zaman belli mesafeler alabileceğimizi gördük. İyi bir çalışma oldu*” ifadelerine yer veriyordu. Detaylar için bkz: <https://www.youtube.com/watch?v=4B1iLr2WHQo> , E.T: [12.03.2022]

liderlerine sunulduktan yaklaşık iki hafta sonra yani 11 Ekim 2016'da Bahçeli, Başkanlık sistemine yeşil ışık yakan konuşmasını yapmıştı.

Bahçeli'nin başkanlık sisteminin önünü açan konuşmasından önce Yenikapı ruhunun zamanla kaybolması ve CHP'nin parlamenter sistem dışında kalan tüm anayasa tartışmalarına kapılarını tamamıyla kapatması üç partinin bir arada yeni anayasa yapma umudunu zayıflatmıştı. CHP'nin PKK'yı destekleyen belediyelere kayyum atamalarına sahip çıkması (Zeyrek, 2016), OHAL kapsamında çıkartılan KHK'ları Anayasa Mahkemesi'ne taşınması¹¹⁷ ve tartışmalı akademisyen bildirisine sahip çıkması gibi konular CHP'nin Yenikapı ruhundan uzaklaştığı söylemlerine sebebiyet verdi. CHP'nin bu yaklaşımları (PKK terör örgütüne destek veren HDP'yi meşrulaştıran ve HDP'li belediyelere kayyum atamasına tepki vermesi, çözüm sürecinin yeniden gündeme getirecek çalışmalarının olması gibi) MHP'nin temel politikalarına tamamıyla tersti. MHP siyasi arenadaki terörü destekleyen unsurların temizlenmesini isterken, CHP ise belediyelere kayyum atamalarına tepki veriyor bu durumu demokrasiye ters olarak niteliyordu. Bu durum bile en azından MHP ile CHP arasındaki fikir ayrılıklarını ortaya koymaya yetiyordu.

CHP kati suretle parlamenter sistemden taviz vermiyor, HDP ise özerk yönetimler talep ediyordu, farklı bir dille güçlendirilmiş yerel yönetimler istiyordu. Ancak Aralık 2016'da HDP'li Yıldırım üniter yapı içinde Kürtlere statü ve anadilde eğitim hakkının verilmesi (yani Kürtlerin Türkiye içinde yaşayan ayrı bir millet olarak tanındığı üniter devlet tipi) halinde referandumda evet diyeceklerini söylüyordu (Aslan F. , 2016). Bu şartlar altında başkanlık sistemine “EVET” diyeceklerdi. Bu durum ise bölgesel ya da yerel özerkliği akabinde de bağımsızlığı tetikliyordu. Bunun en güzel örnekleri yakın zamandaki İspanya'da Katalonya meselesi, Irak'ta Kuzey Irak'ın referandum yaparak kendi başına bağımsız olma yolunu açma girişimlerinde görülmüştü¹¹⁸. Dolayısıyla

¹¹⁷ <https://t24.com.tr/haber/chp-khklari-anayasa-mahkemesine-tasiyor,359334> , <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-37630485> , E.T: [25.02.2022]

¹¹⁸ Tartışmalı bölgeler arasında yer alan Musul'un 2014 yılında IŞİD tarafından ele geçirilmesinin ardından IKBY yönetimine bağlı peşmergeler Musul içindeki bazı bölgeleri ve Kerkük'ü ele geçirmiş, Kürt liderler Şubat 2015'te anayasanın 140. maddesinin artık hükümsüz olduğunu, yeni sınırın “kan”la çizildiğini ilan etmişti. IKBY Başkanı Mesut Barzani, bölgenin Irak'tan ayrılması için bir referandum düzenleneceğini açıklamış ve referandum talebini 2016'da yenilemişti (Aljumaily, 2017, s. 2-3)

buna “Evet” demek ileride bölünmeyle ya da bölgenin kendi bağımsızlığını ilan etmesi ile eşdeğerdi. Bu sebeple MHP’nin başından beri endişe ettiği ve gerçekleşmesini arzulamadığı anayasa şekli idi. Nitekim ilerleyen zamanlarda İKBY yönetiminin yani Mesut Barzani’nin 7 Haziran 2017’de bağımsızlık referandumu yapılacağı ve referandumu 25 Eylül 2017’de gerçekleştireceklerini duyurması¹¹⁹ MHP’nin bu endişelerinde yersiz olmadığını destekliyordu.

Bahçeli’nin 11 Ekim tarihli konuşmasına CHP kanadından bir anlam verilememiş ve hatta Kılıçdaroğlu CNN Türk kanalına verdiği bir röportajda Türkiye’nin yönetim sisteminin değişikliği konusunda “*Bahçeli’nin niye evet dediğini anlamış değilim*” (Kılıçdaroğlu, 2017) şeklinde beyanda bulunmuştu. Bazı mecralar ise daha ileri giderek Bahçeli’nin ancak bir tehdit ya da şantaj ile başkanlık sistemine evet diyebileceğini öne sürmüşlerdi. Şantaj unsuru olarak Bahçeli’nin şantaj kasetinin olduğu ve AK Parti’nin bu kaset ile Bahçeli’yi tehdit ettiği iddia ediliyordu. Aslında 2011 Milletvekili Genel Seçimleri öncesi MHP’ye FETÖ tarafından kaset operasyonları yapılmış ve genel kurmaylarının çoğunun istifasına sebep olmuştu. Bu operasyonlarda Bahçeli’ye “*istifa et, kaset yolda*” şeklinde şantaj yapılmış, Bahçeli ise bu şantaja boyun eğmeyerek “*Elinizde ne varsa açıklayın*” restini çekmişti¹²⁰. Bahçeli’ye istifa için yapılan şantaj işe yaramadığı gibi yayımlanan bir kaseti de olmamıştı. Sadece iddialara dayanan ve hiçbir şekilde kanıt sunulamayan şantaj kaseti iddiası kritik dönemlerde ortaya atılmakta ve birileri tarafından kullanılan malzeme halini aldığı siyasi algı operasyonu niteliğinde karşımıza çıkıyordu.

MHP’nin parlamenter sistemden yana olmasına rağmen başkanlık sisteminin önünü neden açtığını doğru yorumlayabilmek için Bahçeli’nin 4 Ekim ve 11 Ekim 2016 tarihli konuşmalarını doğru analiz edebilmek gerekmektedir. Bu sebeple Bahçeli’nin 4 Ekim 2016 konuşmasından öne çıkan satırlar:

¹¹⁹ Mesut Barzani’nin 7 Haziran 2015 tarihli Tweeti için bkz: https://twitter.com/masoud_barzani/status/872496589868290049, E.T: [25.06.2023]

¹²⁰ Yılmaz, Ö. (22.05.2011). “Bahçeli Kaset Haberiyle Uyandı”. Milliyet. <https://www.milliyet.com.tr/siyaset/bahceli-kaset-haberiyle-uyandi-1393145>, E.T: [25.06.2023]

1. *Anayasanın tadili veya yeniden yazımı konusunda dürüst, atılgan ve dayanışma içinde bulunmalıyız. Hassasiyet göstermemiz gereken önceliklerimiz vatandır, millettir, kardeşliğimizdir, istiklalimizin akıbetidir*
2. *Yönetmek bir yönüyle öngörme kabiliyeti, olacakları önceden yorumlama ve kestirebilme becerisidir. Gideceği limanı bilmeyen bir gemiye hiçbir rüzgârın yardım etmeyeceği bilinen bir gerçektir. Hadiselerin akışına kapılmış bir toplum, belirsizliklerin akıntısına düşmüş bir yönetim en azından belirleyici, yönlendirici, tayin edici vasfını kaybetmiş demektir. Bu durum başlı başına sorun ve açmazdır Ülkemiz çok kaygan ve kaygı verici bir süreçtedir.*
3. *Hükümetin bu konuya (FETÖ ile mücadele) samimiyetle eğildiği de meydandadır.*
4. *Beklentimiz, bari hiç olmazsa, Sayın Erdoğan'ın da Yenikapı ruh ve manevi sözleşmesine bağlı ve sadık kalması, AK Parti hükümetinin de buna uygun davranış göstermesidir.*
5. *Türkiye sınır emniyetini sağlamak, milli huzur ve istikrarı temin etmek maksadıyla; Cerablus'tan başlayarak Batıya ve Güneye doğru süren operasyonlar, 5 bin kilometrekare büyüklüğünde terör örgütlerinden tamamen arındırılmış güvenli bir bölgeyle derinleştirilmelidir. Milliyetçi Hareket Partisi'nin öteden beri savunduğu budur. Sayın Erdoğan ve AK Parti hükümetinin bu noktaya gelmesi bizim açımızdan sevindirici bir gelişmedir ki, buna desteğimiz tamdır¹²¹. (Bahçeli D. , 2016)*

Bahçeli'nin bu konuşmasında verdiği mesajlar oldukça açık ve nettir. Ülkeyi yönetenlerin ve yönetme niyetinde olanların hangi vasıflara sahip olmaları gerektiği konusunda bilgi verirken AK Parti'nin FETÖ ile ciddi anlamda mücadele ettiğine emin olmuş ve Türkiye'nin sınır güvenliği konusunda AK Parti'nin MHP ile aynı çizgiye gelmesinden duyduğu memnuniyeti de dile getirmiştir. Ancak anayasa ile ilgili çalışmalarda milletin birliğini ve vatanın bölünmezliğini hedefleyen bir hassasiyet

¹²¹ 17 Mart 2016'da PYD tarafından "Suriye Kürdistanı Federasyonu" ilan edilmiş, Terör örgütünün "Rojava öz yönetimi" olarak adlandırdığı bölgede geçerli kılınmaya çalışılan toplumsal sözleşmede, örgütün silahlı kanadı YPG'nin bu bölgeyi savunma görevinin olduğu ifadelerine yer verilmişti. PYD saflarından yapılan açıklamalara göre, federasyonun ilanının "öz yönetimi" daha da kuvvetlendireceği iddia edilmişti. (Acun & Görücü, 2023, s. 50-51) 1 Ağustos 2016 tarihine gelindiğinde PYD/YPG güçlerinin Suriye'nin Kuzeyinde, Türkiye'nin Güney sınırında terör koridorunu oluşturması için geriye sadece Cerablus ve El-Bab bölgelerini ele geçirmeleri kalmıştı. Bu gelişmeler neticesinde Türkiye, 24 Ağustos 2016 tarihinde Fırat Kalkanı Operasyonu ile birlikte Suriye'de güvenli bölge oluşturma stratejine geçildi.

içinde olunması gerektiğini ve Türkiye'nin geleceğini şekillendirecek bir öneme sahip olduğunu vurgulamıştı.

Bahçeli'nin yukarıdaki bu ön konuşmadan sonra başkanlık sistemi ile ilgili destek verebileceği mesajını ise 11 Ekim 2016 tarihli konuşmasında yapmıştı. Bu konuşmadaki anayasa ile ilgili bölümlere dikkat ettiğimizde Bahçeli, Anayasa kapsamında derinleşen hükümet sistemi tartışmalarının sonlanması Türkiye'nin önünü açacak ve geleceğini planlayan en önemli konularından biri olarak görüyordu. Bahçeli'ye göre;

1. *“Sistem tartışmaları siyaseti tıkarsa rejim krizine dönüşebilecektir. Eğer hukuk kuralları ihlal edilirse, yasa ve Anayasa açıkça yok sayılırsa en başta devleti ayakta tutan dinamikler laçkalaşacak, ardından da toplumsal huzur ve asayiş temelden bozulacaktır.”*
2. *“MHP, anayasanın ilk dört maddesinde asla taviz vermeyecektir”*
3. *“Erdoğan tüm eleştirilere rağmen anayasayı çiğnemekte ve fiili olarak başkanlık sistemini uygulamaktadır. Erdoğan başkanlık sisteminde çok ısrarcıdır, öyle ki 15 Temmuz darbe girişimi bile onu bu ısrardan vazgeçirememiş 19 Eylül 2016'da New York'ta verdiği bir mülakatta “Türkiye'nin yeni bir süreci Başkanlık sistemiyle devam etmesi” gerektiğini ifade etmişti.”*
4. *“Ülkemizde hukuksuz, kanunsuz ve Anayasaya tamamen aykırı bir yönetim modeli tecelli etmiştir. Ve Türkiye'nin mukavemeti bu nedenle esnemekte, zayıflamaktadır. **Türkiye Cumhuriyeti'nin beka mücadelesi verdiği bugünlerde**, siyasi iktidarın ve devletin en tepesinde bulunan Cumhurbaşkanının hukukla ters düşmesi geleceğimiz açısından çok mahsurlu, çok tehlikelidir. Bu açık tehlikenin bertaraf edilebilmesi için karşımızda iki alternatif yol bulunmaktadır: Bunlardan birincisi ve bizim açımızdan da en doğru, en sağlıklı olanı, Sayın Cumhurbaşkanı'nın fiilli başkanlık zorlamasından vazgeçmesi, yasa ve anayasal sınırlarına çekilmesidir¹²². İkinci olarak,*

¹²² Erdoğan 2014 yılında Cumhurbaşkanı olarak halk tarafından seçildikten sonra söyledikleriyle paralel yönetim tarzı ortaya koydu. Hükümetin bütün faaliyetlerine doğrudan müdahil oldu. Muhalefet partileri bu durumu sert bir şekilde eleştiriyor, Erdoğan'ın tarafsızlığı ihlal ettiğini belirtiyorlardı. Erdoğan ise bu eleştirilere hem Anayasanın kendisine tanıdığı hakları kullandığını söyleyerek karşılık veriyor ve hem de muhalefetin şikâyetçi olduğu hususun çözülmesi için bir anayasa değişikliğine gidilmesini teklif ediyordu. Detayları için bkz: (Coşkun, 16 Nisan 2017 Tarihinde Kabul Edilen Anayasa Değişikliklerinin Değerlendirmesi, 2017)

fiili durumun hukuki boyut kazanabilmesinin süratle yol ve yöntemlerinin aranmasıdır. İlk olarak AK Parti, hazırda tuttuğu veya üzerinde çalıştığı bir anayasa hazırlığı varsa, mutabık kalınan daha önceki maddeleri de ihtiva etmek kaydıyla TBMM'ne getirmelidir.” (Bahçeli D. , 2016)

Bahçeli'nin konuşmasındaki “*Sistem tartışmaları siyaseti tıkarsa rejim krizine dönebilecektir.*” Sözleri MHP'nin sistem tartışması sebebi ile bir rejim krizinin yaşanmasını istemediğini göstermektedir. Rejim krizinin yaşanmaması için referanduma götürecek süreci MHP başlatıyordu. Bu aşamada referandumdan “EVET” ya da “HAYIR” çıkabilirdi. Her iki durumda da rejim krizinin yaşanmasının önü kesilmiş olacaktı.

15 Temmuz sonrası Erdoğan ve AK Parti'nin başkanlık sistemi söyleminden vazgeçtikleri söylenmiş¹²³ ancak Bahçeli'nin dediğine göre 19 Eylül'de New York'ta verdiği mülakatta Türkiye'nin başkanlık sistemine geçmesi gerektiğini söylemişti. Erdoğan'ın başkanlık sistemi ısrarından vazgeçmediğini yine Erdoğan'ın sözleri ele veriyordu. Erdoğan'ın 23 Eylül 2016 tarihinde Bloomberg News'e verdiği röportajda “*Güçlerinizi arttırmayı düşünüyor musunuz? Şu anda Cumhurbaşkanı'nın yetkilerini ekstra attırması güç görünüyor bu hukuksal çerçeve içerisinde peki siz ne düşünüyorsunuz?*” sorusuna

- **Erdoğan:** “*Bunları zaman belirler. Şu anda Cumhurbaşkanıym. ...Üç yıl içinde ne olur ne olmaz belli değil...*” (Erdoğan R. T., 2016)

Şeklinde yanıt veriyordu. Geriye kalan 3 yıllık cumhurbaşkanlığı süresi boyunca başkanlık sistemi tartışmasını zamana bıraktığını yani vazgeçmediğini ifade ediyordu. Kısacası, Türkiye'de uygun bir konjonktür yakalandığında AK Parti tarafından tekrar gündeme getirilecekti. Bahçeli konuşmasında cumhurbaşkanının anayasal sınırlarına çekilmemesi durumunda ve/ya yeniden sistem tartışmalarının gündeme gelmesi durumlarında Türkiye'nin karşılaşılabileceği riskleri ortaya koymuştu. Aslında MHP parlamenter sistemi destekliyor, parlamenter sistemin güçlendirilmesi yönünde adım

¹²³ Kılıçdaroğlu Habertürk'te katıldığı canlı yayında “*başkanlık sisteminden, AK Parti ve Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan dahil herkes vazgeçmişken*” sözlerine yer vermişti.

atılması taraftarı idi ancak, Erdoğan'ın var olan yasal sınırlarına çekilmeyeceği ve başkanlık sistemi içeren bir anayasa değişikliği teklifi getireceği kesindi. Yani Bahçeli konuşmasında AK Parti tarafından getirilecek yasa teklifini görmek istediğini belirtiyordu.

MHP'nin kurmayları, AK Parti tarafından meclise sunulacak anayasa teklif metnindeki özellikle ilk 4 maddede değişikliğe gidilip gidilmeyeceğini yani, HDP ve AK Parti arasında el altından anayasa konusunda herhangi bir anlaşma olup olmadığını, AK Parti'nin milliyetçilikle ve terörle mücadele konusunda ne kadar samimi olduğunu görmek istediklerini vurguluyorlardı (Erdem U. , 2016). Bu sebeple Bahçeli'nin 11 Ekim tarihli konuşmasında AK Parti'ye 14 milletvekili desteği konusunda da net bir şey söylenmiyordu. Yani, MHP, AK Parti tarafından meclise sunulacak teklif metnine göre strateji belirleyecekti.

Hatırlanacağı üzere Bahçeli, 23 Şubat 2016 tarihinde bir çağrıda bulunmuştu. Çağrısında sunduğu maddelerin AK Parti tarafından uygulanması halinde her daim AK Parti hükümetinin destekçisi olacağını ve arkasında duracağını açıklamıştı. Geline nokta kadarki süreçte MHP, AK Parti'yi samimiyeti konusunda tartmış, uygulamaları görmek istemişti. Bahçeli'nin 11 Ekim'deki konuşmasına kadarki süreçte ise AK Parti, FETÖ ve PKK ile mücadele ediyor, PKK'yı destekleyen siyasi unsurların meclisten ve kamu yönetiminden lağvedilmesi için uğraşıyor, Türkiye'nin Güney sınırlarının güvenliği konusunda da MHP ile aynı çizgide hareket etmeye başlamıştı. Bahçeli, 11 Ekim tarihli rejim değişikliğine dair yeşil ışık yakmış ama AK Parti'nin sunacağı anayasa teklifinin MHP'nin hassasiyetlerini içerip içermediğini görmeden destek konusunda net bir yanıt vermemişti. Bu sebeple TBMM'ye gelen anayasa teklifini sadece görmek istediğini söylemiş destekleyip desteklemeyeceği konusunda açık kapı bırakmıştı. Nitekim rejim değişikliği içeren anayasa teklifi AK Parti tarafından meclise sunulmadan önce ilk olarak MHP'ye sunulmuş, MHP'nin endişe ettiği gibi Türkiye'nin bütünlüğüne zarar verebilecek HDP ile gizli anlaşılan maddeler olmamış (yani, Bahçeli'nin 11 Ekim'deki çıkışıyla AK Parti'nin HDP ile gerçekleştirilebileceği olası bir uzlaşmanın da önüne geçilmişti) ayrıca yeni anayasa MHP ile AK Parti arasında ortak bir çalışmanın ürünü olarak ortaya çıkmıştı. Bu

sayede referandumdan “EVET” çıkması halinde MHP’nin de onay verebileceği anayasa maddeleri ile rejim değişikliği söz konusu olmuştu.

Türkiye’de çokça tartışılan Bahçeli’nin başkanlık sistemine neden “EVET” dediği sorusunun yanıtı yine Bahçeli’den gelmişti. Bahçeli Türkiye’nin içinde bulunduğu kaos ve karmaşa ortamında Türkiye’nin yönetim krizini kaldıramayacağını, MHP’siz başkanlık modelinde eyalet sistemi ve federasyon olabileceğini belirtiyordu. Konuşmasındaki;

“...Türkiye’yi tekrar bir kaos, kriz, darbe çağrısına fırsat verilmeyecek ne olabilir sorusunun cevabını aradık. MHP böyle misyonu olan bir partidir. Bazı konular vardır ki siyasetin üstünde düşünmek mecburiyetindesiniz. Devlet bekası gibi, milli güvenlik gibi. Tabii çok yönlü düşündüğünüzde Türk milletine, Türkiye Cumhuriyeti devletine aykırı olacak her şeyi düşünmek mecburiyetindesiniz, ihtimalleri göz önüne alarak karşı tedbiri geliştirmek durumundasınız yani Türkiye gerçeği. Çözüm süreci ile ilgili gelinen noktalar var. CHP’nin çözüm sürecine yüksek katkıları var, HDP ve AK Partide ’de var. Bunları düşününce onlardan farklı düşünen tek parti MHP var... Sayın Recep Tayyip Erdoğan ile ilgili olarak birtakım şeyler söyleniyor. Bende ne söylemişsem hepsinin arkasındayım. Değişen bir tane cümlem yok. Ama bir de Türkiye gerçeği var. Diyoruz ki TBMM’ de bu aşamaya gelmiş olan bir yapılanmadan beklenen olmaz ise erken seçim kaçınılmaz olur. Bu bir saptama. Meclis nasıl çalışacak? Ya erken seçim olacak ya referandumda bu iş düzelecek diyoruz. Biz erken seçimi niye isteyelim. (Bahçeli D. , Bahçeli’den Star Haber’e Özel, 2017)

Sözleri MHP’nin rejim değişikliği içeren anayasa ile ilgili çok yönlü ve çok boyutlu düşündüğünü göstermektedir. Yani; başkanlık sistemi konusunda ısrarcı olan AK Parti’nin yalnız bırakılıp MHP’nin parlamenter sistem konusunda ısrarcı olma ihtimali yanı sıra AK Parti ile yeni anayasa yapımında yer alan ve MHP’nin de anayasa konusundaki hassasiyetlerini gözetebilecek yeni bir anayasal sistem olması ihtimali gibi olası her ihtimalin MHP tarafından değerlendirilip, olası ihtimallere göre olası her türlü çıktının masaya yatırılarak karar verildiğini göstermekteydi. Erdoğan ile ilgili geçmişte tüm söylediklerinin arkasında olduğunu ancak Türkiye’nin içinde bulunduğu

durumun yeni anayasa konusunda MHP ve AK Parti'nin beraber hareket etmesi gerektiği mesajı veriliyordu.

Bazı makalelerde ve haberlerde MHP'nin geleneğinde başkanlık sistemi olduğunu ve bu sebeple başkanlık sistemine sıcak baktığını iddia ediyordu. Aslında Türkeş'in "Temel Görüşler" kitabında "Milli İdare-Güçlü İktidar" başlığı altında cumhurbaşkanlığı ve başbakanlık yetkilerinin tek bir şahısta toplanması ve senatonun kapatılması gerektiği (O dönemde meclis ve senato vardı) şeklinde bir başkanlık sisteminden bahsediliyordu (Türkeş, Temel Görüşler, 1975, s. 156). Gönül Seferberliği kitabında Tek Başkan- Tek Meclis başlığı altında "*Milliyetçi Hareket, Tek başkan, Tek meclis sistemini savunur, çağımız kuvvetli, adil ve hızlı icra çağıdır*" diyordu. (Türkeş, Gönül Seferberliğine, 1979, s. 66) Yine aynı kitabında 30 Mayıs 1976 tarihli TBMM'de yaptığı basın toplantısındaki metnine yer vermişti. Bu metinde de "*Milliyetçi Hareket Partisinin yolu hukukun üstünlüğünü esas alan, çok partili, demokratik, parlamenter, hürriyetçi nizamdır*" diyordu (Türkeş, Gönül Seferberliğine, 1979, s. 243) . Hürriyet Gazetesi yazarlarından Taha Akyol, kaleme aldığı bir yazısında Türkeş'in kitabında yer verdiği gibi bir defa başkanlık sisteminden bahsettiğini daha sonra hiç başkanlık sistemi ile ilgili bir konuşması olmadığını söylüyordu (Akyol, 2013). Taha Akyol'unda dediği gibi Türkeş, Gönül Seferberliği adlı kitabında konuşmalarına kronolojik sıralama içinde yer vermiş, bir konuşmasında başkanlık sisteminden bahsetmiş ve sonraki süreçlerde bir daha hiç bahsetmemişti. Zaten Bahçeli'de 11 Ekim 2016'daki konuşmasında başkanlık sistemi ile ilgili ifadelerinin MHP geleneği ile bağdaştırılmaması için Türkeş'in kitaplarından örnekler veriyor ve aşağıdaki sözlere yer veriyordu:

"...Elbette dönemsel şartlar gereğince başkanlık sistemini savunması, konjonktürel gelişmelerin, stratejik düşüncesinin ve toplumsal ihtiyaçların doğal bir yansımasıdır. Ancak daha sonra da parlamenter sistemle ilgili görüşe dönüş yaptığı bilinmektedir...Merhum Türkeş Bey'in 1997'den vefatına kadar bir defa olsun başkanlık sistemini gündeme getirmediği, aksine 1985'te tahliye olduktan sonra Turgut Özal'ın başkanlık rejimi arzularına karşı çıktığı hatırimızdadır." (Bahçeli D. , 2016)

Sonuç olarak, Türkes'in bir dönem konjonktürel gelişmeler ve şartların getirisi olarak başkanlık sistemini savunduğunu fakat 30 Mayıs 1976¹²⁴ sonrası parlamenter sistemi savunduğunu söyleyebiliriz. Bu durumda MHP geleneğinde başkanlık sistemi olmadığını söyleyebildiğimiz gibi Türkiye'nin içinde bulunduğu şartlar ve konjonktür¹²⁵ gereği Bahçeli'nin yeni hükümet sistemine yeşil yaktığını da ortaya koymaktadır.

Kasım 2016'da AK Parti tarafından hazırlanan anayasa değişikliği taslağı MHP'ye ulaştırılmış ve ortak bir çalışma yapılmıştır. Her iki parti liderinin ortak aldığı karara göre anayasa değişikliğinin iki aşamalı olmasına karar verilmişti. İlk aşamada dar kapsamlı ve asgari düzeyde tutulacaktı (Bahçeli D. , 2016). Türkiye'nin rejim değişikliğini içeren anayasa teklifinin TBMM'deki yolcuğu Görsel 2.10'daki gibi olmuştur.

¹²⁴ Türkes, kitaplarında yer verdiği tüm konuşlarının tarihlerini belirtmemiştir. Bu sebeple Taha Akyol 1970 sonrasını, Bahçeli ise gönül seferberliği kitabının ilk basım yılı 1977'yi baz alarak Türkes'in parlamenter sistemi savunmaya başladığı yıl olarak bahsetmiştir. Yazımızda ise gönül seferberliği kitabındaki parlamenter sistemi savunduğu konuşmanın tarihi baz alınmıştır.

¹²⁵ OHAL'in devam ettiği, CHP'nin KHK'lara tepkilerinin sürdüğü, FETÖ'nün yarattığı tehlikenin henüz tam anlamı ile bertaraf edilemediği, PKK terörü ile mücadele edildiği, Türkiye'nin komşularında savaşın dinmediği ve sınır güvenliğini tehlike altında olduğu bir durumda Bahçeli yönetim sistemi konusunu açmıştır.

Görsel 2.10: Türkiye'nin Rejim Değişikliği 'ne Dair Anayasa Teklifinin Kronolojisi

Kaynak: <https://www.aa.com.tr/tr/politika/anayasa-degisikligi-teklifinin-meclis-yolculugu/731946>
,E.T: [22.03.2022]

16 Nisan 2017 referandumu ile mevcut Türkiye'nin anayasası üzerinde 18 maddesinin değişikliği oylandı. Değişiklik paketi yürürlükteki parlamenter sistemi kaldırarak yerine Türk Tipi Başkanlık Sistemi'nin gelmesini, başbakanlık makamının ortadan kaldırılmasını, meclisteki vekil sayısının 550'den 600'e çıkarılmasını Hakimler ve Savcılar Kurulunun (HSYK) yapısında değişiklikler yapılmasını içermektedir. Referandum sonucunda %51,41 "EVET" e karşılık %48,59 "HAYIR" oyu ile Türkiye'nin yeni hükümet sistemine geçişinin önü açılmış oluyordu.

2.1.5 Anayasa Değişikliğine Dair Tepkiler

Ana muhalefet partisi CHP, 12 Eylül darbesinden sonra parlamenter sistemin bozulduğunu ve var olan anayasada boşluklar olduğunu ifade ediyor bu sebeple parlamenter sistemin güçlendirilmesi gerektiğini savunuyordu¹²⁶, başkanlık sistemine kati suretle karşı çıkıyor ve var olan anayasadaki boşluklardan birini Kılıçdaroğlu:

“...Mesela güçler ayrılığı arasında ihtilaf çıktığı zaman yasama, yargı, yürütme arasında ihtilaf çıktığı zaman kim çözecek. Bunun en somut örneği de Cumhurbaşkanı’nın tarafsızlığı. Sayın Cumhurbaşkanı çıktı seçimler sırasında meydan meydan gezdi. Ama tarafsız bir Cumhurbaşkanı bir parti lehine konuşamazdı. Yüksek Seçim Kuruluna (YSK) bildirdik. Dedik ki: ‘Cumhurbaşkanı’nın tarafsızlığı esastır, seçime müdahale ediyor, konuşmalar yapıyor bu doğru değil’. YSK karar verdi: ‘Bu benim işim değil, ben bakmam.’ Başka bir organa başvurduk dedi ki: ‘bu benim işim değil.’ İyide kimin işi bu? Böyle bir boşluk var mı hukukta? Var. O zaman gelin bu boşluğu da dolduralım.” (Kılıçdaroğlu, 2017)

Sözleri ifade ediyordu. Bu boşluğun doldurulmasını isteyen CHP, cumhurbaşkanı’nın tarafsızlığı ilkesinin ihlali söz konusu olduğunda hangi kurumun yetkili olacağı ve tarafsızlık ilkesinin nasıl güvence altına alınacağı konusunda anayasada düzenleme yapılmasına dair teklifini bir önceki anayasa komisyonunda dile getirmişti. Bahsi geçen anayasal boşluğun doldurulması ise Erdoğan’ın anayasaya aykırı uygulamaları ile ilgili cezai yaptırıma razı gelmesi anlamına geliyordu. CHP’nin önerisini Erdoğan ve AK Parti’nin siyasi çıkarlarını gözetererek değerlendirecekleri göz önüne alınarak yorumlandığında AK Parti hükümeti tarafından kabul edilmesinin pek mümkün olmadığı ortadaydı. Diğer taraftan hangi şartlarda olursa olsun fiili durumu yasaya uydurma çabası içinde olan AK Parti’nin böyle bir teklife onay vermeyeceği de aşikardı.

Yukarıda yer verilen Kılıçdaroğlu’nun açıklamasında var olan parlamenter sistemdeki anayasa ile Cumhurbaşkanı’nın görev tanımının dışına taşması konusunda da cezai bir

¹²⁶ CHP, %10 baraj sisteminin kaldırılması, milletvekillerinin direkt millet seçsin ve anayasadaki bazı boşlukların doldurulması gibi mevcut anayasa üzerinde değişiklikler yapılarak parlamenter sistemin güçlendirilmesini savunuyordu. Bkz: (Kılıçdaroğlu, Kemal Kılıçdaroğlu Teke Tek’te, 2017)

yaptırımın olmadığı ifade ediliyordu. Gerçekten de Cumhurbaşkanı yasal sınırları dışına çıkarsa anayasada bu konuda bir madde bulunmuyordu. Türkiye'nin parlamenter sistemde uyguladığı Cumhurbaşkanının Sorumluluk ve Sorumsuzluk Hali madde 105'te açıklanmış ve bu maddede geçen cumhurbaşkanı sorumsuzluğu, cumhurbaşkanının göreviyle ilgili sözlerinden, eylemlerinden ve işlemlerinden ötürü hukuki veya cezai anlamda herhangi bir soruşturmaya veya kovuşturmaya tabi tutulmaması anlamında kullanılmıştı. Cumhurbaşkanının sorumsuzluğu süreklilik arz ediyor; görev süresi bitince de görevi dönemindeki, göreviyle ilgili söz ve eylemlerinden dolayı kovuşturulmamayı içeriyordu. Diğer yandan, cumhurbaşkanının vatana ihanet dışında herhangi bir siyasi sorumluluğu bulunmamaktaydı. Yani, Cumhurbaşkanı, 1982 Anayasası'na göre ancak vatana ihanet ile suçlandırılabilirdi. Bu TBMM üye tamsayısının 1/3'ünün önerisi ve 3/4'ünün kararı ile yapabilirdi. 184 milletvekili tarafından suçlandırılacağı, 414 milletvekili tarafından da Yüce Divan'a sevk edileceği anlamına gelmekteydi. (Taşkın, 2011, s. 387) Taha Parla'ya göre Cumhurbaşkanı Anayasa'ya bağlılık yemini ettiği için anayasaya aykırı davranması durumunda vatana ihanet gerçekleşmiş sayılacaktır. (Parla, 1999, s. 64). Bu durum göz önüne alındığında Cumhurbaşkanının Yüce Divan'da yargılanması için mecliste yeter oy sayısı alınmış olsa bile vatana ihanet kavramı anayasada net belirlenmediği için orada da sorun çıkmaktaydı. Kemal Gözler'e göre, ceza yasalarında vatana ihanet suçuna ilişkin bir düzenleme olmadıkça Cumhurbaşkanlarının vatana ihanetten ötürü sorumlu tutulamayacaklarını, yargılama makamlarının vatana ihanetten dava açılan cumhurbaşkanı hakkında beraat kararı vermesi gerekiyordu (Gözler, 2001, s. 106).

Kısacası, CHP'nin parlamenter sistem konusunda ısrarı ve Cumhurbaşkanı eğer yasal sınırları dışına çıkarsa yasada belirlenmesine dair önerileri AK Parti tarafından Erdoğan'ın yasal sınırlarının dışına taşmasından dolayı cezai yaptırım ile karşılaşmasına sebebiyet vereceği için karşılık bulmamıştı. Meclisteki milletvekili çoğunluğu AK Parti'de olduğu için CHP'nin önerisi meclise gelse bile yeter oy sayısını almaya yeterli gelmiyordu.

Kılıçdaroğlu, eleştirilerinden bir diğerini de 18 Ocak 2016 tarihli konuşmasında yapmıştı. Regimi değiştirmek için fırsat kolladıklarını, "OHAL'le biz bu düzeni nasıl

değiştirebiliriz?” diyerek OHAL’in rejim değişikliği için bir araç olarak kullanıldığını ima ediyor;

“Cumhurbaşkanı seçilen kişi, TBMM’de öngörülen yemini etmiştir...Dolayısıyla, eğer kuralın dışına çıktığı zaman bizim görevimiz kuralları hatırlatmaktır...Niye fiili durumu yasal hale getiriyoruz ve neden ona, sen neden yasalara uymuyorsun, anayasaya uymuyorsun diye hatırlatma ihtiyacı duymuyoruz?” (Kılıçdaroğlu, 2016)

Diyerek Cumhurbaşkanı’nın yasal sınırları içine çekilmesi için tüm muhalif partilerin uyarı yapmasının durumu düzeltebileceği şeklinde açıklama yapıyordu. Aslında CHP ve MHP defaatle cumhurbaşkanının yasal sınırları içine çekilmesi gerektiğini söylemişti. Bu durum; eğer söylem yeterli gelmiyorsa o zaman Cumhurbaşkanının yasal sınırları içine çekilmesini sağlayabilecek ne yapılabilirdi? Sorusunu akıllara getiriyordu. Parlamenter sistemde cumhurbaşkanı siyasi açıdan (vatana ihanet hariç) sorumluluk taşımadığı için cumhurbaşkanının görevine parlamento son veremezdi. Ancak parlamento bazı yollara başvurarak cumhurbaşkanını istifaya zorlayabilirdi. Bu yollar:

- Cumhurbaşkanın atadığı hükümetlere parlamento sürekli güvensizlik oyu verebilir
- Başbakan ya da bakanlar tarafından cumhurbaşkanının işlemlerine sürekli olarak imza atmamaları

Şeklinde Cumhurbaşkanını istifaya zorlama yolu ile olabilirdi (Gözler, 2001, s. 39-46). Bu yollar ise ancak var olan parlamenter sistemde meclisteki hakimiyetin cumhurbaşkanına muhalif güçlerin elinde olması ile mümkün olabilirdi. Ancak, var olan şartlar dikkate alındığında Kılıçdaroğlu’nun ‘Cumhurbaşkanına anayasaya uyma konusunda hatırlatma yapılması’ önerisinin yeterli gelmeyeceği oldukça açık ve netti. Diğer taraftan, cumhurbaşkanına karşı muhalif güçlerin mecliste çoğunluğu elde ettiği olası bir durumda cumhurbaşkanının yüce divana gönderilmesi; Türkiye’yi siyasi kriz, kaos ve istikrarsızlığa sürükleyerek yaratacağı zararların dışında bir fayda sağlamayacağı gibi, cumhurbaşkanın sadece yüce divanda yargılanması sağlanmış

olacak ama cumhurbaşkanı açısından herhangi bir cezai yaptırım söz konusu olmayacaktı.

Kılıçdaroğlu (28.10.2016) tarihli Habertürk TV’de katıldığı bir röportajda başkanlık sistemi ile Türkiye’nin bölünmesinin söz konusu olabileceğini aşağıdaki sözlerle savunuyordu:

*“Yarın bir kişi başkan olup, ‘Bu bölgeyi size veriyorum’ dese ne olacak?
Biz Türkiye’nin birliğini ve bütünlüğünü düşünüyoruz. Bizim rejim
sorunumuz yok”* (Kılıçdaroğlu, Özel Röportaj, 2016)

Sözlerle savunuyordu. Yeni sistemde başkan çıkıp ‘Bu bölgeyi size veriyorum’ deme hakkına sahip miydi? Sorusunun yanıtını yine anayasadan alacağımız aşikardır. Anayasanın ilk 4 maddesi ile Türkiye’nin bütünlüğü ve bölünmezliği güvence altına alınmıştı. Bu sebeple herhangi bir başkan çıkıp ‘Bu bölgeyi size veriyorum’ diyemezdi.

Doğu Perinçek (9 Mart 2017), referandum çalışmaları sürecinde bu anayasa değişikliğinin Erdoğan’a düzenlenen bir tuzak olduğunu söylüyordu. *“Atlantik güçleri, Erdoğan’ı tıpkı Saddam ve Kaddafi’ye yaptığı gibi diktatör söylemiyle yıkmak istiyor.”* Sözleri ile düzenlenmek istenen yeni sistemin Atlantik güçleri tarafından Erdoğan’a diktatör yaftasını yakıştırmaları için fırsat sunduğunu ima ediyordu.¹²⁷ Erdoğan’a AB, ABD’nin yayın kuruluşları tarafından diktatör yakıştırmaları yapılıyor¹²⁸ ve hatta Türkiye’deki bazı siyasilerde söylemlerinde diktatör yakıştırmalarını yapmaktan imtina etmiyorlardı (Erçetin & Açıkalin, 2016). 2017 yılında CHP’li Aytun Çıray, 15 Temmuz Başarısız darbe girişiminin ‘Tek adam devletine ulaşılmasını hızlandıracak

¹²⁷ Vatan Partisi Genel Başkanı Doğu Perinçek’in Rusya’nın haber portalı Gazete.Rau ile yaptığı röportajı için bkz: <https://www.aydinlik.com.tr/haber/baskanlik-sistemi-erdogana-tuzak-41419> ,E.T: [12.05.2022]

¹²⁸ Fransa’da Le Point Dergisi’nin 24 Mayıs 2018 tarihli baskısının kapak fotoğrafında Erdoğan’a “diktatör” diyerek manşet yapmıştı ve ayrıca 11 Mart 2018’de Washington Post Gazetesi’nin haberinde de “Erdogan is Transforming Turkey Into a Totalitarian Prison” başlıklı yazısında da Erdoğan’a diktatör yakıştırmaları yapılmıştı. Bkz: (Washington Post Editorial Board, 2018)

bir katalizör” olarak görüldüğü iddiasını ortaya atacaktı¹²⁹. Emek Partisi’de 15 Temmuz başarısız darbe girişiminin “*tek adam, tek parti diktatörlüğü*” olarak yeniden inşa edilmesine dayanak olarak kullanıldığını ifade ediyordu (Emek Partisi Genel Merkez, 2017).

Binali Yıldırım ise “*Bu başkanlık sistemi gelmezse Türkiye bölünür*” diyordu. Kılıçdaroğlu ise Binali Yıldırım’ın bu iddiasını

“15 yıldır yönetiyorsunuz Türkiye’yi bu bölünme noktasına 1920’lerden bu yana gelmedi de niçin son 15 yılda bölünme noktasına geldi”
(Kılıçdaroğlu, Kemal Kılıçdaroğlu Teke Tek'te, 2017)

İfadeleri ile çürütüyordu. Türkiye bölünme noktasına geldiyse bile sebebinin anayasa olmadığı çok netti. Türkiye 1920’lerden beri parlamenter sistem ile yönetiliyordu.

Referandumdan sonra HDP’den Selahattin Demirtaş ise tutuklu bulunduğu Edirne Cezaevi’nden 'Demokrasi cephesi' için yol haritası öneren bir yazı göndermişti. Demirtaş, 7 Haziran seçimlerinden sonra başlayan AK Parti-MHP koalisyonunun 15 Temmuz darbe girişiminin yarattığı tahribatla alanını genişlettiğini ve 16 Nisan’ın 'tek adam rejiminin inşa sürecinde önemli bir dönüm noktası olduğunu belirtiyordu ve bundan sonraki izlenecek süreç ile ilgili:

“...Öncelikli olarak yapılması gereken, “HAYIR” blokunda yer alan bütün toplumsal-siyasal kesimlerin temsilcilerinin bir yuvarlak masa etrafında toplanarak, eşitler arası bir hukukla ilkeler üzerinde tartışma yürütmesidir... bu saatten sonra “HAYIR” bloku olarak değil “Demokrasi Bloku” olarak yola devam etmek daha uygun olacaktır. İşte bunun için de asgari demokratik ilkelerde uzlaşmak bir ön şarttır... Kürt sorununun çözümüne dair önerisi olmayan bir programa ne demokrasi programı denilebilir ne de kimse ciddiye alır. Öncelikli olarak Kürt sorununda demokratik-barışçıl çözümün hayata geçebileceği gerçekçi bir müzakere

¹²⁹ <https://www.cumhuriyet.com.tr/haber/chpden-karsi-rapor-niteliginde-300-sayfalik-serh-kullanilmis-darbe-759297> , E.T: [18.03.2022]

zemini-mekanizması oluşmalıdır...Bir defa Kürt sorununda ana aktörler olan Sayın Öcalan ve PKK'yi dışlamaya çalışan, bu realiteleri yok sayan hiçbir arayışın ciddiyeti ve samimiyeti olmayacaktır. Bu saatten sonra Öcalan-PKK çözüm sürecinde olsun mu olmasın mı tartışmasını yapmak bile deve kuşu politikasından başka bir şey değildir...” (Demirtaş, Ne Yapmalı?, 2017) (28.05.2017)

Her fırsatta her konuyu çözüm sürecine bağlayan Demirtaş, HAYIR cephesinin birlikteliğinin bozulmaması gerektiğini, adının “Demokrasi Bloku” olması gerektiği ve bir yuvarlak masa etrafında toplanmaları gerektiğini ve izlenmesi gereken yol haritasını çiziyordu. Ancak demokrasi için yola çıkan ve bu masa etrafında birleşecek partilerin Kürt sorununa dair çözüm önerisi olmalı ve bu öneriyi kati suretle Öcalan ve PKK'yi dışarıda tutarak düşünmemeliydi. Aslında Demirtaş'ın bu yazısı parti politikalarına Kürt sorunu meselesini alan partilere bir mesajdı. Meclis içinde Kürt sorunu politikasına sahip ve çözüm süreci ile ilgili önerilere sahip parti ise CHP'ydi. Yani, Demirtaş, CHP'ye AK Parti ile olan süreçten ders çıkardıklarını, Öcalan ve PKK'nın dahil olmadığı çözüm süreçlerini samimi bulmadıkları mesajını iletiyor, CHP ile ortak hareket edebilme şartı olarak ortaya koyuyordu.

Kamuoyunda HAYIR ve EVET cepheleri tarafından ortaya atılan diğer eleştirilerin ve savunmaların maddeler halinde sıralanıp Türkiye'de uygulanan Parlamenter Hükümet Sisteminin kapsamı içindeki OHAL yasası ile CHS'nin kıyaslaması¹³⁰, OHAL sürecinin CHS'nin bir denemesi olup olmadığını açıklamamıza yardımcı olacaktır.

2.1.6 OHAL, Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminin Denemesi miydi?

CHS'yi savunan taraflara göre; parlamenter sistem vesayet kurumlarının baskı ve kontrolü altında işliyordu. Parlamenter sistemin genel özelliği, istikrardan yoksun siyasal sistem, kısa süreli hükümetler, askeri müdahaleler ve ekonomik ya da mali

¹³⁰ Parlamenter sistemde cumhurbaşkanı ve başbakan varken CHS'de cumhurbaşkanı ve başbakan görevleri birleştirilmiştir. Bu sebeple her iki sistem arasında kıyaslama yaparken yetki ve sorumluluk esasına göre parlamenter sistemdeki Başbakan ile CHS sistemindeki Cumhurbaşkanı arasında kıyaslama yapılacaktır.

krizler yaratmasıydı. Yetkili ama sorumsuz cumhurbaşkanı ile başbakan ve bakanlar kurulundan oluşan çift başlı yürütme erki arasında sıklıkla uyumsuzluklar yaşıyordu. Yürütmedeki çift başlılık, bundan sonra da kriz üretme potansiyeli taşımaktaydı. Bu sistemin bazı istisnai dönemler dışında, gelişen Türkiye'nin ihtiyaçlarına ve çağın gereklerine ayak uyduramadığı açıkça görülmüştü. Yeni anayasa arayışlarının hız kazanmasında sürekli istikrarsızlık ve kriz üreten mevcut sistemin büyük rolü olmuştu (Karatepe, Alkan, Atar , Bingöl, & Durgun, 2017, s. 23). Türk siyasi tarihi göz önünde bulundurulduğunda bahsi geçen durumlar gerçekten de tecrübe edilmişti.

Ancak; CHS öncesi Türkiye genelinde OHAL ilan edilmiş ve olağanüstü hâl süresince, Cumhurbaşkanının başkanlığında toplanan bakanlar kurulu, olağanüstü halin gerekli kıldığı konularda, kanun hükmünde kararnameler (KHK) çıkarmıştı. Muhalif kesimler tarafından OHAL'in Türk Tipi Başkanlık sisteminin bir denemesi olduğu ya da OHAL'in rejim değişikliği için bir araç olarak kullanıldığı ifade ediliyordu. Bu durumda OHAL'in CHS için bir deneme olup olmadığı ya da bir araç olarak kullanılıp kullanılmadığı sorunsalını ortaya çıkarıyordu.

Her şeyden önce OHAL'in uygulandığı dönem için bir gereklilik olup olmadığı sorgulamakta fayda vardır. CHP, OHAL ilanını 'sivil darbe' olarak nitelendiriyor, parlamentonun tamamıyla devre dışı bırakıldığını söylüyordu. CHP'ye göre FETÖ ile mücadele parlamentoda da yapılabilirdi ancak asıl amacın muhalefetle mücadele olduğunu bu sebeple OHAL'in uzatıldığını savunuyordu (Kılıçdaroğlu, 2018).

OHAL ilanı ile cumhurbaşkanı tarafından elde edilen haklar ve yetkiler ile CHS'de Cumhurbaşkanının elde ettiği haklar ve yetkiler arasındaki benzerlikler ve farkların sorgulanması OHAL'in CHS'nin bir denemesi olup olmadığı sorunsalının yanıtına ulaşmamızı sağlayacaktır. Aslında anayasanın 121. maddesi gereği Cumhurbaşkanı başkanlığında toplanan bakanlar kurulu, olağanüstü halin gerekli kıldığı konularda KHK çıkarma yetkisine sahipti. Fakat, bakanlar kurulu cumhurbaşkanının başkanlığında toplandığı için KHK'ların cumhurbaşkanının talimatları doğrultusunda hazırlandığını rahatlıkla söyleyebiliriz. Bu sebeple, OHAL sürecinin KHK'ları ile Cumhurbaşkanlığı

Kararnameleri arasından benzerlik olup olmadığının incelemek için öncelikle anayasa kapsamındaki özelliklerine bakıp kıyaslama yapılması yerinde olacaktır.¹³¹

OHAL KHK'ları, Resmî Gazete' de yayımlandıkları gün yürürlüğe girer. Ancak, kararnamede yürürlük tarihi olarak daha sonraki bir tarih de gösterilebilir. Kararnameler, Resmî Gazete' de yayımlandıkları gün TBMM'ye sunulur. Yetki kanunları ve bunlara dayanan kanun hükmünde kararnameler, TBMM komisyonları ve genel kurulunda öncelikle ve ivedilikle görüşülür. Yayımlandıkları gün TBMM'ye sunulmayan kararnameler bu tarihte, TBMM'ce reddedilen kararnameler ise bu kararın Resmî Gazete' de yayımlandığı tarihte yürürlükten kalkar. Değiştirilerek kabul edilen kararnamelerin değiştirilmiş hükümleri, bu değişikliklerin Resmî Gazete' de yayımlandığı gün yürürlüğe girer (bkz: eski md-91).

OHAL KHK'ları, konu bakımından iki tür sınırlandırmaya tâbidir. Bu sınırlandırmalardan birincisi anayasanın 15'inci maddesinden¹³² kaynaklanmaktadır. Şöyle ki, olağanüstü hâl kanun hükmünde kararnameleriyle temel hak ve özgürlükler sınırlandırılırken, bir kere, milletlerarası hukuktan doğan yükümlülükler ihlal edilmemeli, ikinci olarak ölçülülük ilkesine uyulmalı ve üçüncü olarak çekirdek alana dokunulmamalıdır. Bu çekirdek alan ise şu ilkelerden oluşmaktadır: “Kişinin yaşama hakkına, maddî ve manevî varlığının bütünlüğüne dokunulamaz; kimse din, vicdan, düşünce ve kanaatlerini açıklamaya zorlanamaz; suç ve cezalar geçmişe yürütülemez suçluluğu mahkeme kararı ile saptanıncaya kadar kimse suçlu sayılamaz”. (Gözler, 2020, s. 266-267) Ayrıca, Olağanüstü hallerde vatandaşlardan istenecek hizmetler;

¹³¹ Anayasa değişikliği teklifinin karşılaştırmalı ve açıklamalı metni için bkz: http://anayasadegisikligi.barobirlik.org.tr/Anayasa_Degisikligi.aspx , E.T: [14.08.2022]

¹³² **Madde 15** – Savaş, seferberlik, sıkıyönetim veya olağanüstü hallerde, milletlerarası hukuktan doğan yükümlülükler ihlal edilmemek kaydıyla, durumun gerektirdiği ölçüde temel hak ve hürriyetlerin kullanılması kısmen veya tamamen durdurulabilir veya bunlar için Anayasada öngörülen güvencelere aykırı tedbirler alınabilir. Birinci fıkrada belirlenen durumlarda da savaş hukukuna uygun fiiller sonucu meydana gelen ölümler (...) dışında, kişinin yaşama hakkına, maddî ve manevî varlığının bütünlüğüne dokunulamaz; kimse din, vicdan, düşünce ve kanaatlerini açıklamaya zorlanamaz ve bunlardan dolayı suçlanamaz; suç ve cezalar geçmişe yürütülemez, suçluluğu mahkeme kararı ile saptanıncaya kadar kimse suçlu sayılamaz. Meşru müdafaa hali, yakalama ve tutuklama kararlarının yerine getirilmesi, bir tutuklu veya hükümlünün kaçmasının önlenmesi, bir ayaklanma veya isyanın bastırılması, sıkıyönetim veya olağanüstü hallerde yetkili mercinin verdiği emirlerin uygulanması sırasında silah kullanılmasına kanunun cevaz verdiği zorunlu durumlarda meydana gelen öldürme fiilleri, birinci fıkra hükmü dışındadır Bkz: <http://anayasadegisikligi.barobirlik.org.tr/pdf/anayasa.pdf> , E.T: [14.08.2022]

ülke ihtiyaçlarının zorunlu kıldığı alanlarda öngörülen vatandaşlık ödevi niteliğindeki beden ve fikir çalışmaları, zorla çalıştırma sayılmaz (bkz: eski md-18).

OHAL durumunda çıkartılan KHK'lar şekil ve esas bakımından anayasaya aykırılığı iddiasıyla, Anayasa Mahkemesinde dava açılmaz. Cumhurbaşkanının başkanlığında toplanan bakanlar kurulu tarafından çıkarılan kararnamelerin Anayasa Mahkemesi tarafından denetlenmesi mümkün değildir. (Gözler, 2020, s. 266-268)

CHS'de ise Cumhurbaşkanına yürütme ile ilgili konularda Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi çıkarma yetkisi verilmiştir. Bu sebeple “*Kanun Hükmünde Kararname*” ibaresi Cumhurbaşkanlığı Kararnameleri olarak değiştirilmiştir. Düzenlenen madde 104'e göre Cumhurbaşkanı, yürütme yetkisine ilişkin konularda Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi çıkarabilir. Bu kararnamelerin sınırları:

- Anayasanın ikinci kısmının birinci ve ikinci bölümlerinde yer alan temel haklar, kişi hakları ve ödevleriyle dördüncü bölümde yer alan siyasi haklar ve ödevler Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi ile düzenlenemez.
- Anayasada münhasıran kanunla düzenlenmesi öngörülen konularda Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi çıkarılamaz.
- Kanunda açıkça düzenlenen konularda Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi çıkarılamaz.
- Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi ile kanunlarda farklı hükümler bulunması halinde kanun hükümleri uygulanır.
- Türkiye Büyük Millet Meclisinin aynı konuda kanun çıkarması durumunda Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi hükümsüz hale gelir (bkz: md-104).

Şeklindedir. Cumhurbaşkanlığı Kararnamelerine anayasaya aykırılığı sebebi ile iptal davası açabilme hakkı TBMM'de en fazla üyeye sahip iki siyasi parti grubuna ve üye tamsayısının en az beşte biri tutarındaki üyelere aittir (bkz: md-150)

Yukarıda edindiğimiz bilgilere göre OHAL dönemi KHK'ları ile Cumhurbaşkanlığı Kararnameleri arasındaki farkları:

1. OHAL ile çıkartılan KHK'lar OHAL'in gerekli kıldığı konularla sınırlanmış, CHS'de ise Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi sadece yürütme ile ilgilidir.
2. OHAL'de çıkartılan KHK'lar temel hak ve özgürlüklere sınırlama getirebilirken CHS ile çıkartılan kararnamelerde, yasa ile temel hak ve özgürlükler güvence altına alınmıştır. Cumhurbaşkanına temel hak ve özgürlüklere dokunan kararname çıkarma yetkisi verilmemiştir.
3. OHAL'de çıkartılan KHK'lar Resmî Gazete' de yayımlandıktan sonra meclis onayına sunulur. Mecliste reddedilen KHK'lar Resmî Gazete' de yayımlandığı tarihte yürürlükten kalkar ya da mecliste değiştirilerek kabul edilen KHK, bu değişikliklerin Resmî Gazete' de yayımlandığı gün yürürlüğe girer (bkz: md-91).

CHS' de ise TBMM'nin onayına sunulmasına gerek yoktur. Eğer, TBMM aynı konuda kanun çıkarırsa, Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi hükümsüz hale gelir. Anayasada münhasıran kanunla düzenlenmesi öngörülen konularda Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi çıkarılamaz. Yani CHS' de cumhurbaşkanı dilediği gibi kararname çıkartamaz.

4. OHAL'de çıkartılan KHK'lar şekil ve esas bakımından anayasaya aykırılığı iddiasıyla, Anayasa Mahkemesinde dava açılamaz.

CHS'de kararnameler (olağanüstü hâl ve savaş durumları hariç) Anayasa Mahkemesi tarafından şekil ve esasları bakımında uygunluğunu denetler ve bireysel başvurular karara bağlanır (bkz: md-148). Ayrıca, Cumhurbaşkanlığı Kararnamesinin anayasaya şekil ve esas bakımından aykırılığı iddiasıyla TBMM'nin en fazla üyeye sahip iki siyasi parti grubuna ve üye tamsayısının en az beşte biri tutarındaki üyeye Anayasa Mahkemesine doğrudan doğruya iptal davası açabilme hakkı verilmiştir (bkz: md-150).

Şeklinde 4 madde halinde değerlendirdiğimizde OHAL sürecindeki KHK'lar ile Cumhurbaşkanlığı kararnameleri arasında farklar olduğu, yeni hükümet sisteminde cumhurbaşkanının kararname çıkartmasının anayasa ile sınırlandırılarak,

cumhurbaşkanının dilediği gibi kararname çıkartmasına müsaade edilmemişti. Yani, OHAL sürecinin yeni hükümet sisteminin bir denemesi olduğunu söyleyemeyiz. Diğer taraftan, Fiiliyatta yürütme organı cumhurbaşkanı tarafından tek başına uygulanıyordu. Başbakan ise usulen varlığını sürdüren bir konumdaydı ve tarafsızlık yemini eden Cumhurbaşkanı Erdoğan, AK Parti'nin genel başkanymış gibi seçim çalışmalarında AK Parti'ye her türlü desteği vermekten de çekinmiyordu. Türkiye'de uygulanan parlamenter sistem içinde Erdoğan'ı yasal sınırlarına çekebilecek ya da cezai yaptırıma tabi tutacak herhangi bir madde de bulunmuyordu. Bu sebeple AK Parti'nin ya da Erdoğan'ın yeni sistemi denemesi için OHAL'in devamlılığına ihtiyacı yoktu. OHAL sürecinde çıkarılan KHK'lar ile terörle mücadele konusunda daha hızlı adımlar atılmasına yardımcı olan yasal bir hak olarak kullanılmıştır. Diğer taraftan, Cumhurbaşkanı tarafından anayasanın çiğnenmesinden dolayı toplumsal tepkilere zemin hazırlanması ve kriz ortamı yaratılma ihtimali ya da AK Parti'nin ısrarlı şekilde başkanlık sistemi istemesi sebebi ile federatif bir yapıya zemin hazırlanması ihtimallerinin önüne geçilmesi arzusu MHP'nin yeni anayasaya destek vermesindeki en önemli faktör olmuştu.

2.2 CUMHURBAŞKANLIĞI HÜKÜMET SİSTEMİ ÖNCESİ YAŞANAN SİYASİ GELİŞMELER

7 Haziran-1 Kasım 2015 seçimleri arasında MHP'de muhalif sesler yükselmiş, Bahçeli'nin olağanüstü kurultay düzenleyerek erken bir tarihte genel başkanlık seçimi yapılmasını talep edenler olmuştu. Bahçeli'nin genel başkanlıktan vazgeçmemek için her şeyi yapabileceği gibi bir algı oluşmuş ve kamuoyunda yankı uyandıran süreç mahkemelere kadar taşınmıştı.

AK Parti'de ise Erdoğan, Ağustos 2017 yılındaki *“metal yorgunluğu olursa Türkiye paslanır”* sözü ile AK Parti'de istifa furyasını başlatmıştı. Mahir Ünal'ın 9 Eylül'deki *“on iki yıl içerisinde 200'e yakın AK Parti ilçe başkanı, 20'ye yakın il başkanı değiştirilmiştir. Bu bir nöbet değişimi ve bayrak yarışıdır”* sözünden sonra istifalar

gelmeye başlamıştı. Ancak bu istifalardan önce Türkiye'nin başbakanı Ahmet Davutoğlu istifa ettirilmişti.

MHP içinde krize dönüşen Akşener önderliğindeki muhalif hareket yanı sıra AK Parti içinde Davutoğlu ve destekçilerinin üstü örtülü muhalif hareketlerinin içerdiği söylemlerin, Bölüm 2.1'de ortaya koyduğumuz, MHP'deki söylem değişikliğine etki eden unsurların AK Parti'nin MHP ile paralellik gösteren milliyetçi uygulamaları yanı sıra Türkiye'nin içinde bulunduğu konjonktürel durum olduğu iddiamıza ters düşen mesajlar içerdiği görülmektedir. Bu sebeple, İYİ Parti'nin kuruluşuna kadar geçen süreçteki gerçekleştirdiği parti içi muhalif hareketin süreci yanı sıra AK Parti içinde yaşanan istifa furyası (özellikle dönemin başbakanı Davutoğlu'nun istifa ettirilmesi süreci) süreci detaylandırılarak ele alınacaktır.

2.2.1 MHP İçinde Muhalefet ve İYİ Parti'nin Kuruluşu

1 Kasım 2015 genel seçimlerinden¹³³ sonra MHP'de sular durulmuyordu. Kamuoyunda Sinan Oğan, Meral Akşener ve Koray Aydın gibi isimlerin genel başkanlık için adaylığa hazırlandığı duyulmuştu. Genel başkanlığa adaylığını koyacağını ilk açıklayan isim Sinan Oğan olmuş ve hemen akabinde Al Jazeera Türk'e nasıl bir MHP vadettiğine dair açıklamalarda bulunmuştu. Oğan'a göre MHP'nin en önemli sorunu parti lideri Bahçeli'nin pasif kalması sebebiyle MHP'nin kadrolarının halka kendini anlatamamasıydı. Oğan'ın açıklamasındaki,

“Milliyetçi Hareket Partisi'nin ilkelerinden taviz vermesini kimse istemiyor, halk da istemiyor zaten. Halk sadece Milliyetçi Hareket Partisi'nden halka inmesini istiyor. Bir de bizim kucağımızı daha geniş açmamız lazım. Biz Türkiye'nin her yerinden, Diyarbakır da dahil olmak üzere, milletvekili çıkaracak bir potansiyele sahibiz ...MHP politikalarını sadece teröre endekslemek MHP'ye haksızlık yapmaktır. Şimdiye kadar en

¹³³ 7 Haziran 2015 seçimlerinden sonra seçim hükümetinin bakanlık görevi için MHP'den Tuğrul Türkeş, Meral Akşener ve Ahmet Kenan Tanrıkulu'na teklif gitmişti. MHP'den bakanlık teklifini bir tek Tuğrul Türkeş kabul etti. <https://m.bianet.org/bianet/siyaset/167101-secim-hukumeti-icin-bakanlik-teklifi-kimlere-gitti> , <https://www.sozcu.com.tr/2015/gundem/iste-63-hukumet-kuruluyor-922264/> , E.T: [15.04.2022]

büyük sorunlardan biri de bu olmuştur. Sanki MHP'nin çözüm üretebileceği tek konu terör gibi bir algı da oluşmuş.” (Oğan, 2015)

Sözlerine dikkat ettiğimizde MHP'deki muhalefetin partinin politikalarından son derece memnun olduğu ve değişmesini istemediği anlaşıyordu. Oğan'a göre tek sorun MHP'nin kendisini doğru anlatamadığı için halka daha çok inmesi gerektiği. Bu durumda sorumlusu olarak Bahçeli'yi görmesiydi.

Ajans Haber'e konuşan Nazif Okumuş ise neden kurultay istediklerini aşağıdaki sözlerle açıklıyordu,

*"Devlet Bahçeli'nin 7 Haziran ile 1 Kasım arasındaki süreç içerisinde sadece erken seçimde ısrarcı oluşu, Meclis Başkanlığı konusunda anlaşılmayan bir politik üslup takınması dışında MHP'nin uygulamaya karşı koyduğu politikaya kimsenin bir itirazı yok. **Bütün MHP'liler Bahçeli'nin politikalarının doğru olduğunu düşünüyor. Ancak Bahçeli zamanında yapılması gerekenleri yapmayıp zamana bıraka bıraka soğuduktan sonra bu konuyla ilgili söylemlerde bulunuyor. Politikayı aktif bir şekilde yapmadığı için, herkesin anlayabileceği bir lisanla yapmaması bizim şikâyetimiz.**"*¹³⁴(Vurgu yazara aittir)

Nazif Okumuş'a göre partililer MHP'nin politikalarını doğru buluyordu ancak, Bahçeli'nin zamanında açıklama yapmamasını eleştiriyordu. Bahçeli, kişiliği gereği önce olayları çok boyutlu değerlendirir, tam anlamıyla konuya vakıf olduktan sonra konu ile ilgili beyan vermeyi tercih ederdi (Gültekin & Gültekin, 2019). Bu sebeple olaylara dair açıklamalarını sığağı sığağına yapamıyor ve parti içindeki muhalif kesimin bir bölümü tepki veriyor, siyaseti aktif bir şekilde yapmadığı şeklinde yorumluyordu. Nazif Okumuş'a göre parti içi muhalefetin bir diğer eleştirisi de herkesin anlayabileceği bir dille açıklama yapmamasıydı. Bahçeli'nin bazı konuşmaları bazı kişi/kurum veya örgütlere mesajlar içerebiliyordu. Bahçeli'nin mesajları gereken alıcılara doğru şekilde ulaşırken, gerçek alıcı grubuna girmeyen

¹³⁴ <https://www.internethaber.com/mhpli-muhalifler-kac-imza-topladi-1500311h.htm> , E.T: [17.04.2022]

birey ya da gruplar tarafından anlaşılması oldukça güç oluyordu. Çünkü gerçek alıcı grubuna girmeyen grupların tam anlamı ile bahsedilen konunun geçmişi hakkında bilgi sahibi olmasını gerekli kılıyordu. Herkesin her konu hakkında detaylı bilgi sahibi olması beklenemeyeceği gibi herkesin her konuyu aynı algılaması da pek mümkün değildi.

Sinan Oğan'ın açıklamasından 7 gün sonra Meral Akşener bir basın toplantısı düzenleyerek olağanüstü kurultay talebini duyurmuş, olağanüstü kurultayda tüzük değişikliği yapılabilmesi için üst kurul delegelerinden olağanüstü kurultay toplantısı için noter onaylı dilekçe vermeleri çağrısında bulunmuştu. Basın toplantısında Akşener'e sorulan ilk soru

*“250'nin üzerinde delegeden noter onaylı kurultay çağrısı imzası aldığımız zaman kurultay toplanacak ancak genel merkezin bunu uygulamaya koymaması anladığım kadarı ile bir yargı süreci başlatılacak gibi bir durum söz konusu olabilir. Siz bu delegelerin imzasına karşılık kurultayı toplamaması durumunda yargıya gidecek misiniz?”*¹³⁵

Şeklindeki soru ile kamuoyuna MHP içinde Bahçeli'nin gitmesinin istendiği şeklinde yoğun bir talep olduğu ama Bahçeli'nin direndiği, öyle ki MHP'nin tüzüğünü bile dikkate almayacak kadar koltuğuna yapıştığı ve Bahçeli yüzünden olağanüstü kurultay için bir yargı sürecinin başlayabileceği mesajı veriliyordu. Ancak, Akşener'in basın açıklamasında bu sorunun sorulması ve ilk soru olarak sorulması oldukça dikkat çekiciydi. Çünkü Akşener bu konuşmasında delegelere imza toplanması çağrısında daha yeni bulunmuştu yani genel merkeze henüz delege imzaları toplanıp gönderilmemişti. Soru, sanki imzalar toplanıp genel merkeze gönderilmiş ve genel merkezde %100 reddedecekmiş gibi sorulmuştu. Bu soru ile üstü örtülü olarak MHP genel merkezine de muhalif cephenin ne kadar ileri gidebileceği mesajı verilirken, kamuoyu yanı sıra MHP seçmenine de MHP ile ilgili yargı süreci başlatılırsa ve MHP'yi yıpratacak bu sürecin sebebinin de Bahçeli olacağı mesajı veriliyordu. Diğer

¹³⁵ Meral Akşener'in 30 Kasım 2015 tarihli basın açıklamasının tamamı için bkz: https://www.youtube.com/watch?v=sMZpcYT_2uU , E.T [13.05.2022]

tarafından Akşener tarafından atılan ilk muhalif adımda sorulan sorunun, bundan sonraki gelişmelerin nasıl olacağına dair en ince ayrıntısına kadar ortaya koyan bir mesaj içermesi, MHP'ye operasyon yapıp yapılmadığı şüphelerini de uyandırıyor.

Basın toplantısı aracılığı ile MHP genel merkezine iletilen bu mesaja, genel merkezden verilecek yanıtlar açısından olası iki senaryo söz konusuydu. Birinci senaryo, MHP genel merkezi MHP'nin yargı yolu ile yıpratılmasına sıcak bakmayacak, olağan üstü kurultaya rıza gösterecek ve Bahçeli 'siz bir MHP kurulacak; ikinci senaryoda ise MHP genel merkezi Bahçeli'den vazgeçmeyecek ve MHP'nin yıpranması pahasına yargı yolunun açılmasına müsamaha gösterecekti. Bu olası senaryolar, MHP içindeki bu muhalif grubun, parti liderliğini elde edemezse kamuoyu nezdinde yıpranmış bir MHP'yi neden ve hangi amaçla hedeflerine oturttuğu sorusunu da ortaya koyuyordu.

Akşener aynı basın toplantısında MHP'nin hedefleri, tespitleri ve projeleri olan ve içinde muhbir barındırmayan bir parti olduğunu ifade ederek düzenlediği basın toplantısının sebebini

“...Asıl mesele bu kurultayın toplanmayacağının söylenmesidir. Sayın Genel Başkan, MYK tarafından kendisine verilmiş yetkileri kullandı. Bu yetki kullanımının sonucunda eğer MHP 7 Haziran'daki oylarını muhafaza edip, üç beş altı puan koymuş olsaydı, o zaman bu toplantıyı yapmıyor olacaktık...” (Akşener, Meral Akşener 30 Kasım 2015 Tarihli Basın Toplantısı, 2015)

Sözleri ile ifade etmişti. Akşener tarafından basın toplantısında verilen mesajlara bakıldığında muhalif grubun Bahçeli liderliğindeki MHP'nin projelerinden, tespitlerinden ve hedeflerinden rahatsızlık duymadığı ancak 1 Kasım 2015 seçimlerinde partinin oylarının düşmesinin parti içinde muhalif tepkilerin fitilini ateşlemeye yeterli geldiği görülmektedir.

10 Ocak 2016 tarihinde basın toplantısı düzenleyen Bahçeli, MHP'nin kongre sürecinin 18 Mart 2018 olarak belirlendiğini ifade etmiş,

“Ondan öncesi bizi ilgilendiren bir konu değildir. İmzayı kim ne kadar toplarsa toplansın, müracaatları halinde kabulü mümkün olmayacak. Yasal haklarını kullanma yolu da açık olacaktır. Onun için önümüzdeki günlerde bizimle değil mahkemelerle haklarını savunmalarını tavsiye ederiz.”
(Bahçeli D. , MHP'nin Kızılcahamam Kampı'nda Düzenlediği Basın Toplantısı, 2016)

Sözlerine yer vererek, henüz MHP genel merkezine gelen bir imza olmadığı ifade edilirken Akşener'in yukarıda bahsedilen basın açıklamasındaki yargıya gidecekleri mesajını aldıklarını ortaya koymuştu. MHP'nin genel başkanı olarak Bahçeli'nin devam etmesini isteyen genel merkez, parti içi muhalefete MHP'nin Bahçeli liderliğinde devamı konusunda her türlü mücadeleye hazır oldukları mesajını vermişti. Genel merkezden verilen bu mesaj ile yargı sürecinin önü açılmış, yaşanacak olan gelişmeler ile MHP tabanında ayrışmaya ve hatta MHP seçmeninin oy verme davranışını olumsuz etkileyebilecek bir sürece girilecekti.

MHP'nin genel başkanlığına aday olanların MHP tüzüğü gereği öncelikle tüzüğü değiştirmeleri gerekiyordu. Çünkü olağanüstü kurultayda genel başkan seçimi yapılamıyordu. Bu sebeple önce parti tüzüğünün değişmesi için kurultay yapılmalı ve akabinde de olağanüstü kurultay düzenlenip genel başkanlık seçimleri yapılmalıydı (MHP, 2009, s. 90-91). Nitekim, MHP içindeki muhalif genel başkan adayları (Akşener, Oğan ve Aydın) Ocak 2016'da tüzük kurultayını gerçekleştirmek için topladıkları 543 delegenin imzasını genel merkeze vermişti. Ancak genel merkezden olumlu yanıt alamayınca 5 Şubat 2016'da muhalifler Ankara 12. Sulh Hukuk Mahkemesi'ne dava açmış ve mahkeme olağan üstü kurultayın yapılması yönünde karar vermişti (Kılıç & Türkten, 2016).

Bahçeli, 8 Nisan'da Ankara 12. Sulh Mahkemesi'nin aldığı kararı temyize götüreceklerini ve muhalefetin kurultay talebini neden reddettiğini;

“...1 Kasım'dan sonra fırsatı ganimete çevirmeye kalkışan bazı isimler MHP'yi içten kemirmenin, içten çökertmenin arayış ve sevdasına kapıldılar. Neymiş, her şeye hayır demişiz, iktidarı elimizin tersiyle itmişiz...Milletvekili adayı olmayan veya olsa bile seçilemeyen ya da

milletvekili olup da sorumluluktan kaçan kim varsa birdenbire aynı mevzide toplanmışlardır. Bunların hepsi değişim korosunda buluşmuşlardır...Kimisi Okyanus ötesine umut bağlamış, kimisi de müzmin ve malum muhaliflerle ve MHP hasmı kalemşorlarla söz ve ağız birliği etmişlerdir...Bizim paralele teslim edecek bir partimiz yoktur. Ankara, Washington ve Pensilvanya arasında MHP düşmanlığının üçgeni kurulmuştur...” (Bahçeli D. , 2016) (Vurgu Yazara Aittir)

Şeklinde açıklıyordu. “Neymiş, her şeye hayır demişiz, iktidarı elimizin tersiyle itmişiz” ifadesi parti içindeki muhalif grubun MHP’nin dolaylı ya da dolaysız şekilde HDP’nin içinde olduğu bir hükümetin içinde yer almak istememesinden rahatsız olduğu mesajını veriyordu. Farklı bir deyişle, parti içindeki muhalif cephe AK Parti hükümetinin iktidardan devrilebilmesi için dolaylı ya da dolaysız HDP’nin de içinde yer aldığı bir koalisyon hükümetini talep ederken, Bahçeli ve destekçileri ise HDP’nin içinde olduğu bir hükümette hiçbir şekilde yer almak istemediğini ortaya koyuyordu¹³⁶.

“Bizim paralele teslim edecek bir partimiz yoktur. Ankara, Washington ve Pensilvanya arasında MHP düşmanlığının üçgeni kurulmuştur” sözü ile de Akşener ve destekçileri üzerinden ABD bağlantılı FETÖ üzerinden partiyi ele geçirme operasyonu gerçekleştirildiğini, partiyi teslim etmemek için ne pahasına olursa olsun yargı sürecinin başlatılmasına izin verdikleri mesajını veriyordu. Çözüm sürecine karşı çıkan ve HPD’yi PKK’nın siyasi uzantısı olarak gören ve teröre destek veren unsurların meclis içinde yer almasından rahatsız olan MHP’nin hiçbir şekilde HDP’nin

¹³⁶ 7 Haziran-1 Kasım 2015 seçimleri arasında ve sonrasında basında MHP, AK Parti’siz koalisyon hükümeti kurmaya yanaşmadığı için çok fazla eleştirilmiş, 1 Kasım seçimlerde AK Parti’nin tek başına iktidara gelmesinden MHP sorumlu tutulmuştu. Detaylar için bkz: Güngör, S. (2015) 7 Haziran ve 1 Kasım 2015 Seçimlerinin Basındaki Yansımaları. Yasama Dergisi (28), 142-159. Diğer taraftan MHP-AK Parti koalisyon hükümetinin de mümkün olduğu ancak koalisyon görüşmelerinin AK Parti’yi temsilen dönemin Başbakanı Sayın Ahmet Davutoğlu’yla birlikte Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanı Sayın Faruk Çelik ile yapıldığı görüşmede MHP tarafından sunulan ve kamuoyu ile de paylaşılan 4 maddelik ilke ve ön şartlar AK Parti tarafından kabul edilmediği için AK Parti-MHP koalisyonu da kurulamamıştı. Detaylar için bkz: (Bahçeli D. , MHP Genel Başkanı Sayın Devlet Bahçeli’nin “AKP Genel Başkanı ve Başbakan Ahmet Davutoğlu’yla TBMM’de KoalisyonHükümeti Kurulması Hususunda Yapılan Görüşme” Sonrasında Yapmış Olduğu Yazılı basın Açıklaması. 17 Ağustos 2015, 2015) Diğer taraftan MHP’nin AK Parti ile koalisyon hükümeti kurmak için sunduğu 4 maddelik ilke ve şart için ayrıca bkz: (Bahçeli D. , MHP Genel Başkanı Sayın Devlet Bahçeli’nin “Önümüzdeki Koalisyon Görüşmeleri Kapsamında” Yaptıkları Yazılı Basın Açıklaması. 9 Temmuz 2015, 2015)

olduğu bir hükümette yer almak istememesi sahiplendiği milliyetçi ideolojinin bir ürünüydü. Yani, Akşener önderliğindeki parti içi muhalif grup MHP'nin milliyetçi ideolojisinden ödün vermesini istemişti. MHP'nin HDP ile yan yana gelmemesi sonucu parti içinde başlayan Akşener önderliğindeki muhalif tepkilerin daha ilk adımında MHP'yi yıpratacak sürecin nasıl olacağına dair MHP genel merkezine mesaj olarak gönderilmesinin MHP genel merkezinde MHP'ye operasyon yapıldığı şeklinde bir kanaat oluştuğunu, MHP Genel Merkezinin Bahçeli'siz MHP istemediklerini ve bu sebeple de Bahçeli'ye sahip çıkmak amacıyla yargı sürecine gidilmesi yönünde karar verdiklerini gösteriyordu.

Akşener'in FETÖ ile bağlantısının olup olmadığı ayrı bir araştırma konusu olarak karşımıza çıkarken şu ana kadar elde ettiğimiz bulgulara göre, çözüm sürecinin devamlılığının önündeki tek engel olan Bahçeli liderliğindeki MHP'nin başına HDP ile koalisyon hükümetine olumlu bakabilen bir anlamda çözüm sürecinin devamlılığından rahatsız olmayacak bir liderin gelmesi, mümkün olmuyorsa da MHP yıpratılarak etkinliğinin zayıflatılmasının hedeflendiği bir yargı sürecine gidiliyordu.

MHP'nin davası temyize gitmiş ve temyiz kararı daha açıklanmadan¹³⁷ Ankara 12. Sulh Mahkemesi'nin açıkladığı çağrı heyeti 15 Mayıs'ta Olağanüstü Kurultayın yapılacağını açıklamıştı.¹³⁸ Temyiz kararının beklenmeden çağrı heyetinin olağan üstü kurultay kararı vermesi de ayrıca sorgulanması gereken bir durum halini almıştı. Yargıtay tarafından, mayıs ayı içinde temyiz kararının açıklanacağı¹³⁹ duyurulmasına rağmen bu kararın verilmesi, Bahçeli destekçileri ile muhalif kanadın arasında tartışmaların daha fazla şiddetlenmesine ve kamuoyu gündeminde daha fazla MHP'nin yıpranması, yıpratılması demektir. Çünkü iki tarafında istediklerini elde edene kadar

¹³⁷ Temyiz kararı 24 Mayıs 2016'da açıklandı ve Ankara 12. Sulh Hukuk Mahkemesi'nin MHP'de olağanüstü kongre toplanmasına ilişkin kararını oy birliğiyle onandı. <https://www.yeniakit.com.tr/haber/yargitaydan-flas-mhp-karari-177385.html> , E.T: [04.05.2022]

¹³⁸ Ankara 12. Sulh Mahkemesinin belirlediği MHP çağrı heyeti üyeleri Ali Sağır, Ayhan Erel ve Mehmet Birliç Olağanüstü kurul toplantısının 15 Mayıs 2016'da yapılacağını yazılı bası açıklaması ile duyurdular. Bkz: (Ateş C. , MHP'de Olağanüstü Kongre 15 Mayıs'ta, 2016)

¹³⁹ Beki, A. (12 Mayıs 2016). “Yargıtay'ın MHP Yüğü”. Hürriyet. <https://www.hurriyet.com.tr/yazarlar/akif-beki/yargitayin-mhp-yuku-40102676> , E.T: [04.05.2016]

her türlü aracı (hukuki, siyasi, propaganda, algı operasyonları, basın araçları gibi) deneyecekleri aşıkardı.

Zaten davanın temyize gittiği gün MHP genel merkezi ile muhalifleri arasında bu konuda hukuki tartışma başlıyor, MHP genel merkezi Yargıtayın kararının beklenmesi gerektiğini, muhalifler ise Yargıtayın beklenmesine gerek olmadığını savunuyordu. MHP genel merkezi, 15 Mayıs'ta düzenlenmesi planlanan kongreyi “Korsan Kongre” olarak değerlendiriyor ve “kaos yaratma girişimi” olarak niteliendiriyordu. Muhalif cephenin planladığı kongrenin “*Ankara 12'inci Sulh Hukuk Mahkemesi'nin kararı Türk Medeni Kanunu'nun 75/2'inci maddesi uyarınca verilmiş olup, HMK 367/2'inci maddesi uyarınca kesinleşmeden uygulanması mümkün değildir*” şeklindeki açıklama ile kanun maddesine dayandırılarak hukuksuzluğu ifade ediliyor (Öztürk, 2016) , MHP'li muhalifler ise 12. Sulh Mahkemesi'nin verdiği kararın idari bir karar olduğunu, siyasi bir karar olmadığını bu sebeple Yargıtay kararının beklenmesine gerek olmadığını savunuyordu.¹⁴⁰

Ankara 12. Sulh Hukuk Mahkemesi'nin MHP içinden atadığı çağrı heyetinin 15 Mayıs'ta tüzük kurultayının yapılacağına dair açıklamasından 1 gün sonra Bahçeli destekçilerinden Şefkat Çetin, MHP adına yaptığı yazılı basın açıklamasında MHP'nin sarayla anlaşarak kararı etkileyeceği yönünde çıkan haberlerin karalama olduğunu 12. Sulh Mahkemesi'nin verdiği karar ile ortaya koyarken,

“...Olağan Kurultay takviminde il kongresinde yarışmayı göze alamayanın olağanüstü kurultay talep etmeye hakkı yoktur. Bu tamamıyla fırsatçılık ve selden kütük kapmaktır. MHP yönetiminde söz sahibi olmak isteyenler, buyursunlar Ekim'de başlayacak il kongrelerimizde yarışa başlasınlar. Baskı ve şaibe konusunda kimsenin endişesi olmasın, çünkü orada da yargı denetimi var. Eğer samimi iseler çıkarsınlar adaylarını ve projelerini, daha iyi hizmet için yarışsınlar. Böylelikle tabandan bir hareketlenme ve sinerjiyle hem partimiz hem de Türkiye kazansın. Muhalif olarak tanımlanan isimler tamamıyla

¹⁴⁰ https://www.bbc.com/turkce/haberler/2016/04/160420_mhp_hukuk_tartismasi , E.T: [08.05.2022]

demokratik ve meşru böyle bir yolu neden göze alamıyorlar?” (Çetin, Dönüştürülen Türkiye ve MHP Üzerine Kurulan Siyasi Tezgâhlar Hakkındaki Yazılı Basın Açıklaması, 2016) (Vurgu Yazara Aittir)

Sözlerine yer veriyordu. MHP tüzüğüne göre önce ilçe kongreleri, akabinde il kongreleri yapılır ve buradan adayların proje ve fikirleri süzülerek olağan kongrede genel başkan seçimi yapılırdı. Bahçeli zaten genel başkanlık yarışının 9 Ekim’deki il kongresi ile başlayacağını ifade ediyordu (Bahçeli D. , 2016). Yani muhalif kanat olağan üstü kongreye giderek genel başkanlık seçimi yaparsa ortaya koyacakları projeden ziyade 1 Kasım’da yakaladıkları sinerji ile genel başkanlığa geçmeyi hedefliyordu.

MHP’nin genel merkezi, tüzük kurultayının yapılmaması için Yargıtayın temyiz kararını vermesinin beklenilmesi konusunda her türlü hukuki yola başvururken¹⁴¹ muhalif cephede 15 Mayıs’ta tüzük kurultayının yapılması için her türlü hukuki yolu deniyordu. MHP genel merkezi tarafından çeşitli mahkemelerden alınan ihtiyati tedbir kararlarının Ankara valiliğine iletmış olması neticesinde, Tüzük kurultayına 2 gün kala Ankara valiliği,

“Valiliğimize tebliğ edilen mahkeme kararlarından MHP kongresinin yapılamayacağı anlaşılmıştır. Mahkeme kararı doğrultusunda Valiliğimizce işlem tesis edileceğinden herhangi bir mağduriyetin oluşmaması bakımından vatandaşlarımızın bilgilendirilmesine ihtiyaç duyulmuştur. Kamuoyuna saygı ile duyurulur.” (T.C Ankara Valiliği, 2016)

Şeklinde duyuru yapmıştı. Mahkeme kararı ile 15 Mayıs’ta yapılması durdurulan ve Yargıtayın “Mayıs ayı içinde kararı açıklayacağım” duyurusuna rağmen kurultay muhalefet tarafından gerçekleştirilmeye çalışılmıştı. Yani tüzük kurultayı 15 Mayıs’ta gerçekleşmese bile temyizden yanıt en geç 15 gün sonra gelecekti. Sadece bu 15

¹⁴¹ Bazı MHP ilçe başkanlarının başvurusu üzerine karar alan Gemerek ve Tosya asliye hukuk mahkemeleri, Ankara 12. Sulh Hukuk Mahkemesi’nin kararını Yargıtay süreci sona erene kadar durdurdıklarını açıkladı. Ankara 25. İcra Dairesi Tosya’nınkini değil ama Gemerek’teki mahkemenin kararını uygulamaya aldı. Bkz: <https://www.cnnturk.com/turkiye/mhpnin-olaganustu-kurultay-surecinde-neler-yasandi?page=6>, E.T: [08.05.2022]

günlük gecikme için tüzük kurultayı ısrarla yapılmaya çalışılacaktı. Hatta olağanüstü kurultaydan yaklaşık 10 gün öncesi CNN Türk’e konuşan Meral Akşener:

“...eğer oraya (tüzük kurultayının yapılacağı yere) 700 civarında, ben çok daha fazlasının geleceğini biliyorum. Kolluk kuvvetlerine haber verildi, jandarma bölgesiyse jandarma geldi, emniyet bölgesiyse emniyet geldi, kaymakama yazılar yazıldı. O tedbir aldı ve o kişilere hayır kongre yapamazsın dendi. Ben ve diğer arkadaşlarımızla beraber çıktık huzurunuzda ve dedik ki: “hadi bakalım buyurun”. Yani bu kadar sayıda delegenin iradesini yok sayacak bir siyasi tavrı anlamam anlayabilmem mümkün değil. Bu tavra hayır efendim hukuken bu şudur diyen hukuk mantığını da anlamam anlayabilmemde mümkün değildir...” (Akşener, Neler Oluyor?, 2016)

Şeklinde açıklama yapmış, muhalif cephenin ısrarını ortaya koymuştu. Konuşmada, MHP’deki delegelerin büyük çoğunluğunun Bahçeli’yi istemediği, muhaliflerin tüzük kurultayını yapma hakları varken kolluk kuvvetleri tarafından mağdur edilecekler ve bunun sebebinin Bahçeli olacağı mesajı veriliyordu. Ayrıca, yapılacak bu kurultayın kamuoyunda çok ses uyandıracığı ve Bahçeli’nin daha çok yıpratılacağı izlerini de taşıyordu. Nitekim kamuoyuna yansıyan görüntüler, muhalefetin en başından beri planladığı gibi Bahçeli’yi dolayısıyla MHP’yi yıpratacak türdendi. Yani, yaşanan tüm bu gelişmeler parti tabanını ikiye bölecek ve MHP’ye oy veren seçmenin davranışını olumsuz etkileyecek yönde izler taşıyordu.

15 Mayıs günü yasal tedbirler alınmış ve kamuoyuna MHP’nin olaylı olağanüstü kurultayı şeklinde görüntüler yansımıştı. Yaşanan bu krizin üzerinden 2 hafta geçmemişti ki, Yargıtay (24 Mayıs 2016’da), 12. Sulh Mahkemesi’nin MHP’de olağanüstü kurultay toplanmasına ilişkin kararını oy birliği ile onadı.¹⁴² Temyizden gelen karar doğrultusunda hareket eden Bahçeli, 10 Temmuz 2016 tarihinde seçimli olağanüstü kurultay yapılması kararını aldığını yazılı basın açıklaması ile duyurmuştu (Bahçeli D. , 2016). Ancak çağrı heyeti yani MHP’li muhalifler 19 Haziran 2016’da

¹⁴² <https://www.ntv.com.tr/turkiye/yargitaydan-mhp-karari,UZ0c8eS2HUu5II6QmncM6g> , E.T: [12.05.2022]

6. Olağanüstü Kongre'nin gerçekleşeceğini duyurdu ve 1186 delegeye davetiye göndermişti (Ateş, 2022). MHP genel merkezinin tanımadığı 19 Haziran kongresinde seçimli olağanüstü kurultay düzenlenmiş, bu kurultaya Devlet Bahçeli katılmamış ve yasaya aykırı olduğunu açıklamıştı. 19 Haziran kongresinde tüzük değişikliğine dair sadece olağanüstü kongrede genel başkan seçilmesine dair karar alınmamış tüzükte yer alan 7 madde üzerinde değişiklik için oylamaya gidilmişti. Ayrıca, Bahçeli'nin uygun gördüğü 10 Temmuz 2016 tarihinde seçimli olağanüstü kurultay tarihi üzerinde de karar verilmişti (MHP 6. Olağanüstü Kurultayı 19 Haziran 2016, 2016). Bir üst kurul delegesinin müracaatı üzerine Ankara 3. Asliye Mahkemesi MHP'li muhaliflerin gerçekleştirdiği tüzük kurultayını iptal etmişti.¹⁴³

MHP'de genel başkanlık yarışına dair kriz sadece yukarıda anlatıldığı gibi hukuki çekişmeler olarak yaşanmamış bu süreçte MHP genel yönetimi ile muhalif taraf arasında çeşitli iddialar da ortaya atılmıştı. Önemli iddialardan birisi 8 Nisan'da mahkeme olağan üstü kurultay yapılacağına dair açıklama yapıldıktan 5 gün sonra AK Parti'ye yakınlığı ile bilinen yeni anayasa ve başkanlık sistemi üzerine çalışmalar yapan Hüseyin Kaya ile Bahçeli'nin görüşmesi ile ilgiliydi. Kaya'nın ismi gizli tutulan Anadolu Ajansı muhabirine röportaj verdiği ve bu röportajda Kaya'nın;

“Sayın Bahçeli, bu Meclis'ten yeni bir anayasa çıkabileceğini ifade etti. Başkanlık sisteminin faydaları yanında, sonraki süreçlerde kötüye kullanılabileceği rezerviyle değerlendirilebileceği şeklinde açıklamaları oldu. Bizim çalışmalarımızda başarılar diledi.

Sayın Bahçeli'nin ülkenin ve milletin hayrına olacak kritik konularda göstermiş olduğu tavrın çok ehemmiyetli olduğunu, MHP üzerinde birtakım operasyonlar yapılmak istendiğini gördüğümüzü, bu tür inisiyatiflerin nerede olursa olsun karşısında olduğumuzu ve mücadele ettiğimizi ifade ettik.” (Kaya, 2016)

Şeklinde açıklamada bulunduğu yer alıyordu. Basında yer alan diğer haberlerde ise “Bahçeli'nin gizemli görüşmesi”, “HUDER Başkanı Hüseyin Kaya, Bahçeli'nin

¹⁴³ <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-40325264> , E.T: [12.05.2022]

kendilerine ‘başkanlık sisteminin kötü bir şey olmadığını’ söylediğini belirtti”, “Bahçeli yeni çareler mi arıyor”¹⁴⁴ şeklindeki ifadeler Bahçeli’nin genel başkanlığı bırakmamak için AK Parti ile gizli bir pazarlığa girdiği ve bu sebeple de Bahçeli’nin başkanlık sistemine destek vereceği şeklinde mesaj içeriyordu. Üstü örtülü olarak AK Parti’nin yargıya müdahale edeceğini yani yargının bağımsızlığını yitirdiği ayrıca Bahçeli’nin şahsi çıkarlarını ön planda tutarak MHP’nin milliyetçi ideolojisini terk ettiği mesajını veriyordu.

Hüseyin Kaya, Bahçeli ile gerçekleştirdiği her görüşme sonrası Star Gazetesi’nde görüşmeye dair makale yayımlamış (8 Mart 2016¹⁴⁵ ve 14 Nisan 2016¹⁴⁶ tarihlerinde olmak üzere iki görüşmeye dair makaleler) olması görüşmelerin gizli olmadığını ve hatta görüşmenin kamuoyundan da gizlenmediğini gösteriyordu. Diğer taraftan, Kaya’nın AA’ya verdiği röportajdaki “Sayın Bahçeli, bu Meclis’ten yeni bir anayasa çıkabileceğini ifade etti” sözleri zaten Bahçeli’nin daha önceden 9 Mart 2016’daki anayasa yapımı süreci ile ilgili yaptığı açıklamadaki senaryolarda yer bulmuştu. Yani, Bahçeli ve Kaya görüşmesi kamuoyundan saklanılmadığı gibi zaten MHP, olası senaryolar üzerinden nasıl bir anayasaya MHP’nin destek vereceği mesajını AK Parti’ye iletmişti. Bu durum, Bahçeli’nin koltuğunu korumak için Kaya üzerinden AK Parti’ye gizli bir teklif sunmadığını gösteriyordu. Yani, Basın üzerinden *Bahçeli’nin gizemli görüşmesi*”, “Bahçeli yeni çareler mi arıyor” gibi ifadelerle kamuoyuna ve MHP seçmenine Bahçeli’nin koltuğunu terk etmemek için MHP’nin ideolojilerinden vazgeçtiğine dair verilen bu mesajlarla MHP’nin yeni anayasa destek vermesine neden olabilecek gerçek faktörlerin üstünü örtme amacı taşıdığını göstermekteydi.

¹⁴⁴ Bu ifadelerin yer aldığı bazı gazeteler için bkz: <https://www.cumhuriyet.com.tr/haber/mhpyi-karistiracak-iddia-bahcelinin-gizemli-gorusmesini-acikladi-516225> , <https://www.yenicaggazetesi.com.tr/mobi/-135281h.htm> , E.T: [17.06.2022]

¹⁴⁵ HUDER Başkanı Hüseyin Kaya’nın Bahçeli ile yaptığı görüşmesine dair 8 Mart 2016 tarihinde Star Gazetesi’nde yer verdiği makalesi için bkz: Kaya, H. (8 Mart 2016). “Gülüp Geçmiyorum, Durduğumda Söylenemez”. Star Gazetesi. <https://www.star.com.tr/yazar/gulup-gecmiyorum-durdugumda-soylenemez-yazi-1094329/> , E.T: [22.07.2022]

¹⁴⁶ HUDER Başkanı Hüseyin Kaya’nın 13 Nisan 2016 tarihinde Bahçeli ile yaptığı görüşmeye dair Star Gazetesi’nde yayımlanan makalesi için bkz. Kaya, H. (14 Nisan 2016). “Halimizi Arzdır”. Star Gazetesi. <https://www.star.com.tr/yazar/halimizi-arzdir-yazi-1103668/> , E.T: [27.07.2022]

CNN Türk'te Şirin Payzın'ın sorularını yanıtlayan Akşener:

*“...Biz 15 Mayıs'ta kongreyi yapacağız. Sarayı destekleyen medyanın yazıp çizdiklerine baktığımız zaman ortaya bir iş birliği çıkıyor. Sn. Cumhurbaşkanı da töhmet altındadır... Ben Reisçiyim diyen takım bizim kongrenin olmaması için mücadele ediyor. **Adalet bakanı çıktı beyanat verdi. Nerdeyse bu iş olmasın diye gayret sarf ediyor...**” (Akşener, Neler Oluyor?, 2016) (Vurgu yazara aittir)*

Diyordu. Gerçekten de AK Parti'ye yakın basın organlarında yer alan haberler ve yukarıda yer verdiğimiz bazı konuşmalardan anlaşılacağı üzere MHP'ye operasyon yapıldığı yönünde haberler yer alıyor, Akşener'in FETÖ ile bağlantılı olduğu iddiaları ortaya atılıyordu. Akşener bu haberleri dayanak göstererek ve Hüseyin Kaya haberleri ile bağlantılı olarak Bahçeli'nin AK parti ile başkanlık sistemi üzerinden anlaştığı, bu sebeple de AK Parti'nin Akşener'in önünü kesmek için her yola başvurduğu mesajını veriyordu. Yine üstü örtülü olarak AK Parti hükümeti sebebi ile yargının bağımsızlığını ve tarafsızlığını yitirdiği mesajı veriliyordu.

Meral Akşener bu süreçte AK Parti ve MHP genel merkezinin iş birliği içinde olduğunu ve MHP'den AK Parti'ye gidecek herhangi bir desteğin sebebi olarak Bahçeli'nin koltuğundan vazgeçmemek için MHP'nin ideolojilerini dahi göz ardı edeceği mesajını “*MHP'yi AK Parti'nin arka bahçesi yaptırmayacağız*”¹⁴⁷ diyerek vurguluyordu. Bu sözü niye dediğini ise,

“Yani izlenim öyle. Bir şey daha var. 17-25 Aralık MHP için bir mihenk taşıdır. Çünkü Sn. genel başkan 17-25 Aralık'ın bir yolsuzluk ve hırsızlık soruşturması olduğunu söyledi ve buna kanaat etti. Bütün grup konuşmalarını yani 1 Kasım seçimlerine kadar bunun üzerinden gitti...Bir tavır değişikliği var şu anda...şimdi eğer MHP'nin kurumsal görüşü 17-25

¹⁴⁷ Meral Akşener'in 7 Mayıs 2016 Tarihli Tweeti için bkz: https://twitter.com/meral_aksener/status/728999704407715842 , E.T: [17.06.2022]

Aralık'ın bir darbe olduğuna evrilmişse ben bunu bilmek durumundayım"
(Akşener, Neler Oluyor?, 2016) (2 Mayıs 2016)

Şeklinde açıklıyordu. Yani Meral Akşener, sorduğu soru ile 1 Kasım seçimlerinden sonra MHP'nin ideolojilerinden ve savunduğu değerlerden ödün vererek AK Parti ile yakınlaştığı mesajını veriyordu. Akşener'in sorduğu sorunun yanıtını ise MHP Genel Sekreteri İsmail Büyük Ataman'ın yazılı basın açıklamasında veriliyor, MHP'nin 17-25 Aralık'ın **"rüşvet ve yolsuzluk haftası"** ilan edilmesi için uğraşlarından bahsedilerek (Büyükataman, 2016) MHP'nin savunduğu değerlerden taviz vermediği mesajı veriliyordu.

Bahçeli ise bazı basın organları ve parti içi muhalefetin ortaya attığı MHP'nin partili Cumhurbaşkanlığına destek vereceği yönündeki iddialarını 31 Mayıs 2016'daki konuşmasındaki

"...Dediler ki, Olağanüstü Büyük Kurultay'ın engellenmesi karşılığında başkanlık sistemine onay vermişiz. Dediler ki, Olağanüstü Büyük Kurultay'ın hukuken önüne geçilmesi halinde partili cumhurbaşkanlığına evet demişiz. Peki kimdir bunlar? İçimizden dışımızdan ne kadar müfteri ne kadar paralel virüs, yazarçizer artığı, uzman yorumcu ve kiralanmış köşe yazarı, sermaye beslemesi, doğrusu ve rotası şaşmış çevre varsa hep bir ağızdan bize çamur attılar..." (Bahçeli D. , 2016)

Sözleri ile reddediyor, temyiz kararını işaret ederek FETÖ tarafından Akşener aracılığıyla MHP'yi bitirmek için operasyon yapıldığı mesajını veriyordu. Gerçekten de Yargıtay'ın temyiz kararı MHP'de olağanüstü kurultayın yapılması yönündeydi. Yani parti içi muhalefetin dediği ya da basın üzerinden verilen mesajlarda olduğu gibi AK Parti hukuki sürece müdahale etmemiş yani yargının bağımsızlık ve tarafsızlık ilkesi korunmuştu. Bu durum ise AK Parti ve MHP arasında yargı kararı üzerinden bir pazarlık olmadığı iddiamızı desteklerken, yaşanan bu krizin MHP – AK Parti yakınlaşmasına etki eden bir faktör olmadığını gösteriyordu. Süreçte muhalif cephe tarafından ortaya atılan söylem ve metinlerin MHP'yi destekleyen seçmenin oy verme

davranışını olumsuz etkilemeyi amaçladığı görülmekteydi. Bu durum ise MHP'nin bir sonraki seçimlerde meclis dışında kalması girişimi olarak da değerlendirilebilecek nitelikteydi.

Akşener, yaptığı basın açıklamalarında Türk toplumunun muhalefet boşluğu gördüğünü ve bu boşluğu ancak kendisinin doldurabileceği şeklinde iddialı söylemlerde bulunuyor ve havuz medyasının neden hedefinde olduğunu ise,

“Özellikle Tayyip Bey’in alıştırdığı bir siyaset yapma biçimi var. O iletişim yönünü yöntemini bilen çözen ve bir şekilde de o alanın içinden gelen bir insanım... bu konuşma biçiminin bu iletişim biçiminin benzerini ama saygılı bir dil olarak ben biliyorum yani saygı dili koyarak biliyorum...Muhalefet tarafından çok fazla milletin taleplerinin karşılığını veren bir dil oluşturulamadı. Bu yöntemlerin ne olduğunu ben biliyorum. Onun için bizim iç meselemiz olması dışına taşı. Onun için havuz medyası bize saldırıyor.” (Akşener, Neler Oluyor?, 2016). (2 Mayıs 2016)

Sözleriyle açıklıyordu. Daha önceki söylemlerinde AK Parti ve MHP arasında iş birliği olduğu ve bu sebeple AK Parti yanlısı basın medyasının kendisine saldırdığına yer verirken bu defa söylem değişikliğine gidiyor, AK Parti'yi iktidardan indirebilecek tek güç olarak kendisinin olduğu bu yüzdende havuz medyasının ona saldırdığı mesajını veriyordu. Ayrıca Akşener, Bahçeli' den bahsederken

“...Zeki satranç ustası yani satranç oynar kafasında, strateji ustasıdır. Bu davranışı o satranç ustası akla yakıştıramıyorum. Zeki, tecrübeli, bu yapıyı iyi bilen ve satranç oyuncusu diye kabul ettiğim bir aklı yani inanamıyorum. Bugünkü tavrını anlayabilmem mümkün değil? ...” (Akşener, Neler Oluyor?, 2016)

Sözlerine yer veriyordu. Eğer Bahçeli, zeki bir satranç ustası ve yapıyı iyi bilen bir kişi ise doğru muhalefet yapamaması çok mantıklı değildi. Siyasetin gerekliliği ve siyasi arenadaki yarışların gerekliliği doğrultusunda sürecin nasıl ilerleyeceğinin, Bahçeli'nin tavrının sebebinin Akşener tarafından bilinmemesi ya da anlaşılamaması

da pek mümkün değildi. Ancak Akşener yaptığı bu açıklamalarla, Bahçeli destekçilerine (gerek parti içinden gerek seçmen bazında) Bahçeli'yi olumlayarak, Bahçeli'nin koltuğundan vazgeçmemesinin sebebinin altında başka sebepler aranması gerektiği mesajını veriyordu. Akşener'in bir önceki ele aldığımız söyleminde Erdoğan'ı yenebilecek tek kişinin kendisi olduğu söylemini de dikkate alırsak, AK Parti iktidarının devam edebilmesi için Akşener'in önünün kesilmesi gerektiği, bu sebeple AK Parti yanlısı medyanın ona saldırdığı, vatanını her şeyin önünde tutan Bahçeli'nin ise herhangi bir sebeple Akşener'in önünü kestiği mesajını veriyordu.

Akşener yine 2015 yılında Kübra Par'a verdiği röportajda Bahçeli'yi;

“...Devlet Bey tam bir Adanalıdır. Adanalıların sohbetleri muhteşemdir. Devlet Bey de çok hoşsohbettir. Fevkalade mizahi bir tarafı vardır. Gençleri çok sever. Samimi ve inanmış bir demokrattır. Son derece yardımseverdir ama yardımlarını gizli yapar. Çok iyi de bir stratejik akla sahiptir. Satranç oyuncusudur, hep 5 hamle sonrasını görür. Bazı şeyleri göze alır, ama demokrasinin yanında durur. Partiye zarar getirecek bir şey Türkiye'ye faydalıysa, onu yapar. Rastgele konuşmaz. Çok edeplidir. Çocuğu yaşında birini de ceketini ilikleyerek karşılar. Devlet Bey'i kamuoyuna doğru düzgün anlatamamamız bizim eksikliğimizdir...”
(Akşener, 2015)

Şeklinde tarif ediyordu. Akşener'in her iki konuşmasında da Bahçeli'nin strateji dehası olduğu vurgusu yapılarak Bahçeli'nin liderlik özellikleri ortaya konuyordu. Akşener'e göre Bahçeli, parti zararına olsa bile Türkiye çıkarlarını önde tutuyordu ve hep 5 adım sonrasını planlıyordu. Akşener'in Bahçeli analizine göre, 1 Kasım seçimlerine gidilirken Türkiye'nin menfaati uğruna Bahçeli oy kaybını göze almıştı ve kafasında hesapladığı hamleler olmalıydı diyebiliriz. O zaman rahatlıkla 1 Kasım seçimlerinden sonra oy kaybının sebeplerinin muhalefet tarafından sorgulanmadığını ya da sorgulansa bile dikkate alınmadığını, Akşener önderliğindeki parti içi muhalefetin 1 Kasım seçimleri sonrası yakaladıkları rüzgâr ile partinin başkanlığını elde etme girişimi içinde olduğunu söyleyebiliriz.

Akşener tarafından ortaya atılan iddialardan biri de haziran seçimlerinde basın-yayın kuruluşlarını iyi değerlendirdiği için Bahçeli ile aralarının açıldığını ve “Niçin bu kadar basın-yayın kuruluşlarında siz göründünüz kardeşim?” sorusunun dendiğini ve Bahçeli için

“Sonra Sayın Bahçeli, seçim boyunca yapmadığı ziyaretleri yapmaya karar verdi ve birden Hürriyet Gazetesi’nin Ankara bürosunu ziyaret etti. Orada Hürriyet Ankara Temsilcisi Deniz Zeyrek ve arkadaşları, Sayın Bahçeli’ye “Meral Akşener Meclis başkan adayınız olacak mı?” diye sorunca... Bahçeli “Hep Meral Akşener, hep Meral Akşener derseniz... Kendisini çizerim” dedi.” (Akşener, 2015) (Vurgu yazara aittir)

Diyordu. Akşener’e göre Bahçeli, Akşener’in parlamasından rahatsız olmuştu. Bahçeli’nin sorgulayıcı kişiliği, Akşener’in basın tarafından neden parlatıldığını sorgulamış olabileceğini ancak yukarıdaki konuşmada yaratıldığı gibi Akşener’in öne çıkmasından değil, Akşener’in basın tarafından parlatılmasının altında yatan başka unsurların olup olmadığı şeklinde çok yönlü değerlendirmeye çalışmasından kaynaklandığını ortaya koymaktadır. Çünkü gerek Türkiye’de gerekse Dünya’da medya kuruluşları algı çalışmalarında en çok kullanılan araçlardan birisidir. Bu sayede istedikleri kişiyi rahatlıkla parlatabilir ve istedikleri kişiyi de rahatlıkla göz ardı edebilirlerdi. Diğer taraftan, Akşener’in açıklamasında geçen Deniz Zeyrek’in sorusuna Bahçeli’nin *“Hep Meral Akşener, hep Meral Akşener derseniz... Kendisini çizerim”* şeklinde cevap verip vermediği Deniz Zeyrek’e soruldu ancak henüz yanıt alınamadı.

Bahçeli, Ekim 2015’te Meral Akşener’in 1 Kasım seçimleri için neden aday gösterilmediği sorusuna;

“İstanbul Büyükşehir adayımız, 2007 yılında milletvekilimiz, aynı zamanda Meclis Başkan Vekilimiz, 2011 yılında milletvekilimiz, aynı zamanda Meclis Başkan Vekilimiz.7 Haziran’da milletvekili seçildi. 1 Kasım’da listeye almayan benim. Sebepleri vardır. Uluorta konuşulacak konu değildir. Bu değerleri vererek her türlü konuma taşıdığınız insan

sorgulanmıyorsa MHP sorgulanıyor. MHP bir kişinin gündemiyle oluşacak yönlendirilecek bir parti değildir. Hanımefendi biraz dinleneceklerdir.” (Bahçeli D. , Türkiye'nin Nabızı, 2015)

Şeklinde yanıt verirken 1 Kasım’da Akşener’in neden aday gösterilmediği konusunda partinin değil MHP tarafından her türlü konuma taşınan Akşener’in ne yaptı da ya da ne oldu da aday gösterilmedi? Şeklinde sorgulanmasının doğru cevapların bulunmasına yardımcı olacağına dair ipucu veriyor ancak sebebini anlatmıyordu.

Meral Akşener, kendisine yöneltilen “sizin eski Cumhurbaşkanı Abdullah Gül ve TBMM Meclis Başkanı Bülent Arınç ile Sapanca’da toplantı yaptığınız iddia edildi. Siz böyle bir toplantı yaptınız mı yaptıysanız niye yaptınız?” Sorusuna;

“Buradan büyük bir açıklıkla Sapanca’da ya da Türkiye’nin başka bir yerinde ne Sayın Bülent Arınç ile ne Sayın Abdullah Gül’le bir araya gelmedim. Geleceğe ya da MHP’ye ilişkin herhangi bir toplantıya katılmadım. Herhangi bir görüşme yapmadım...MHP’nin bünyesinde MHP bünyesine ait, oraya mensup kişi ve siyasetçiler dışında hiç kimse ile siyaset konuşmadım” (Akşener, 2015)

Şeklinde yanıt veriyordu. Akşener’in bu açıklamasından hemen hemen bir ay önce yani 1 Kasım seçimlerinden kısa bir süre önce Bülent Arınç¹⁴⁸ katıldığı bir TV programında

“Ben Meral Akşener hanımefendiyi çok sever ve takdir ederim. AK Parti’nin kurucusu olacaktı, Afyon’daki toplantıya gelecekti gelmedi...Bir yerde oturmuş ve sohbet etmiş değiliz. Bugün itibarıyla telefon konuşmalarımız çok oldu.” (Arınç, 2015)

¹⁴⁸ FETÖ örgütünün ilk yapılanma sürecinde yanında yer alıp daha sonra 1996 yıllarında örgütün gerçek amacını görüp ayrıldığı söyleyen Nurettin Veren, Bülent Arınç’ın FETÖ’cü olduğunu ifade ediyordu. Detaylar için bkz: Veren, N. (2016, Ağustos 5). Türkiye’nin Gündemi, (D. Arslan Yılmaz, Röportaj yapan). CNN Türk

Demişti. Meral Akşener, Bülent Arınç ile bir araya gelmemiş ama 2001’den bu yana telefonda defalarca görüşmüşlerdi (Arınç, 2015). Yani Akşener, Arınç ile bir araya gelmese de çok fazla telefon görüşmesi gerçekleştirmişti. Nurettin Veren tarafından FETÖ ile bağlantısı olduğu ortaya konulan Arınç, ilerleyen zamanlarda da Akşener’in FETÖ ile suçlanamayacağını söyleyecekti. Diğer taraftan 2019 yılında Fox TV’de İsmail Küçükkaya’nın programına katılan Meral Akşener:

“AK Parti benim evimde kuruldu, şahitli ispatlıdır. Buradan bir şey sormak istiyorum. Sayın Erdoğan’ın bu FETÖ terör örgütü ile o zamanda mesafesi uzaktı. Sayın Erdoğan’ın bu terör örgütü başı ve bu grupla masaya oturtan, el sıkıştıran kimdir? Kimlerdir? Bunun neticesinde eğitimi, yargıyı, askeri, ekonomiyi bunlara teslim ettiren güç kimdir, kimlerdir?” (Akşener, İsmail Küçükkaya ile Çalar Saat, 2019)

Şeklinde Erdoğan’a soru sorarken AK Parti’nin kendi evinde kurulduğunu söylüyordu. Yani Akşener, AK Parti’nin evinde kurulduğu görüşmede yer alan FETÖ’cülerini biliyor ve Erdoğan ile FETÖ arasındaki ilişkilerin kurulmasını sağlayan kişi ya da kişileri de biliyordu. Akşener’in bu açıklaması FETÖ’nün siyasilerle ilişkilerini düzenleyen kişi ya da kişileri bildiğini ve irtibatlı olabileceğini gösteriyordu. Bu gelişmeler ise, FETÖ tarafından dolaylı ya da dolaysız olarak Akşener’in kullanılıp kullanılmadığına dair şüpheler uyandıracak mesajlar barındırıyordu.

Kamuoyunda yer alan bazı haberlere göre Meral Akşener FETÖ’cüydü, MHP’ye operasyon yapılıyor ve Akşener’e de MHP’yi bölme görevi verilmişti. MHP yönetimi, MHP’ye operasyon düzenlendiğini söylüyordu. Meral Akşener ile Fetullah Gülen’in yan yana fotoğrafı olduğunu iddia eden bazı fotoğraflar kamuoyuna servis edilmiş ancak bu fotoğraflar sahte çıkmıştı (Bkz: Görsel 2.11).

Görsel 2.11: Meral Akşener'in Sosyal Medyada Dolaşan Sahte Fotoğrafi

Kaynak: Soldaki fotoğraf fotoşopludur. Sağdaki ise Meral Akşener'in eşi ile çekildiği orijinal fotoğraftır. Bkz: <https://teyit.org/fotografin-meral-aksener-fethullah-guleni-yan-yana-gosterdigi-iddiasi> , E.T: [02.06.2022]

Bu fotoğrafın sahte çıkmasının arkasından Oda TV, Meral Akşener'e FETÖ firarisi Emre Uslu ile yaptığı twitter yazışmalarını sordu (bkz: Görsel 2.12). Oda TV, konuyu İYİ Parti Genel Başkanı Meral Akşener'in özel kalemine soruyordu, ancak konuyla ilgili bir açıklamanın yapılmayacağı ifade edilmişti. Bu yazılar gündeme geldikten sonra ise Meral Akşener tarafından silindiği ifade edildi. ¹⁴⁹

¹⁴⁹ <https://www.odatv4.com/siyaset/odatv-meral-aksenere-fetocuyle-yazismasini-sordu-24041834-137522> , E.T: [18.06.2022]

Görsel 2.12: Meral Akşener – Emre Uslu Twitter Yazışmaları

Kaynak: <https://www.odatv4.com/siyaset/odatv-meral-aksenere-fetocuyile-yazismasini-sordu-24041834-137522> , E.T: [18.06.2022]

Babala TV'ye konuk olan Meral Akşener ,1997'de içişleri bakanı olduğu dönemde Celal Adan vesilesi ile Gülen ile görüşüğünü söylemişti (Akşener, Mevzular Erken Seçim Özel, 2018). Ancak, Meral Akşener'in 2015 yılında Habertürk'te katıldığı programa Celal Adan bağlanmış, Adan'ın açıklamalarından sonra Akşener;

"...beni götürdü değil. Celal Adan ile beraber gittik dedim...ben ne MHP'nin cemaatle bir illiyedi var dedim ne de MHP bünyesinde herhangi bir şahsın illiyedi var dedim. Ben böyle bir şey söylemedim..." (Akşener, Türkiye'nin Nabızı, 2015)

Şeklinde açıklama yapmış. Celal Adan tarafından götürülmediğini ve hatta MHP'nin FETÖ ile bir bağının olmadığını da eklemişti.

Doğu Perinçek, 19 Ekim 2021’de Ulusal Kanal’da verdiği röportajda Bahçeli tarafından ABD’nin Türkiye üzerindeki oyunlarının görüldüğünü ve bunun için ABD’nin Meral Akşener’leri harekete geçirdiğini ve MHP’ye bu tutumdan dolayı operasyon yapıldığını söylüyordu. Bahçeli’nin 19 Ekim 2021 tarihli konuşmasını tarihi bir konuşma olduğunu ifade ediyordu. Perinçek;

“Öyle bir operasyon yaptı ki ABD. MHP içinden bir gücü alıp PKK’nın yanına koyabilir miydiniz? Meral Akşener önderliğinde CHP’nin yanına alıp koyarak HDP-PKK’nın yanına koymuş oldu.” (Perinçek, 2021).

Diyerek ABD’nin bu operasyon ile neyi elde ettiğini söylüyordu. Diğer taraftan bu söylediklerinin altını dolduracak belgeler ortaya koyuyordu. İlk belgesi 3 Temmuz 1997 yılında dönemin başbakan yardımcısı Mesut Yılmaz’ın Milliyet Gazetesi’ne yaptığı açıklamalardı. Milliyet’e açıklama yapan dönemin başbakanı Mesut Yılmaz: *“Refahyol döneminde Genelkurmay’ı izlemek için özel birim kurulmuş”* diyordu (bkz: Görsel 2.13).

Görsel 2.13: Meral Akşener ile İlgili Milliyet Haberi

Kaynak: Milliyet Arşivi 3 Temmuz 1997 syf:1

Perinçek konuşmasına aşağıdaki sözlerle devam ediyordu;

“Bu birimin başında da Akşener var. Türk ordusunu dinlemek için CIA dışında kim kulak yerleştirir? Akşener Genelkurmay'a kulak yerleştiriyor, emniyet istihbaratının da başına FETÖ'cülerini getiriyor.” (Perinçek, 2021).

Meral Akşener tarafından emniyetin başına getirilen bu kişiler şu anda FETÖ'den yargılanıyordu Perinçek, yukarıda sunduğu belgeleri ve söylemleri Habertürk'te Kübra Par'ın programında da yeniliyordu ve Meral Akşener, gelsin konuşalım diyordu. Kübra Par, Akşener'in programa davet edildiğini ama gelmediğini ve cevap hakkı doğduğunu belirtmiş, ancak Akşener programa telefon bağlantısı yoluyla da katılmamıştı (Perinçek, Sevinç, & Kaya, Açık ve Net, 2021). Daha sonraları Akşener, içişleri bakanlığı boyunca göreve atadığı hiç kimsenin FETÖ mensubu olmadığını,

kendisine iftira atıldığını söyleyecekti. Diğer taraftan eski FETÖ'cü Nurettin Veren, Meral Akşener'e iç işleri bakanlığı görevi verilmesi için Gülen'in desteği olduğunu aşağıdaki sözlerle açıklıyordu;

“...FETÖ'nün MHP'ye kaset operasyonu yaptığı çıktı ortaya. O zamanda biliyorduk ama sözümüze itibar eden olmadığı için. Meral Akşener meselesinde gösterecektim ben size. Bu şekliyle yapıyor. Bakan atıyor. Tansu Çiller zamanında Meral Akşener'in bakan olması için Hocanın şeyiyle ben rica ettim. Kendisi de bilmiyor olabilir.” (Veren & Keleş, 2016)

Nurettin Veren ise yayında Meral Akşener tarafından kendisine gönderilen teşekkür mektubunu göstermiş ve mektubu Meral Akşener'in Gülen talimatı ile bakan olduğunu ispatlamak için sunuyordu. Ancak Meral Akşener'in Nurettin Veren üzerinden dolaylı olarak FETÖ tarafından iç işleri bakanı olması için müdahale edildiğini bilmiyor olabileceğini de ifade ediyordu. Zaten 2016 yılında Akşener'e FETÖ'den soruşturma açılmış ve gizlilik kararı alınan dava 7 yıl sonra yani Ağustos 2023'te savcılık kavuşturmaya gerek olmadığı kararı vermesiyle sonuçlanmıştı (Saymaz, 2023) .

MHP içinde yaşanan muhalefet krizi sürecinde Akşener'in FETÖ'cü olduğuna dair geçmişe dayanan bazı belgeler sunulmuş ve hatta sahte fotoğraf düzenlenerek FETÖ'cü olduğuna dair mesajlar verilmişti. Akşener'in geçmişte FETÖ ile bağlantısının olup olmadığı ya da yaşanan bu krizde FETÖ ile bağlantısının olup olmadığı ayrı bir araştırma konusu olarak karşımıza çıkıyordu. MHP içinde yaşanan bu krize ister FETÖ operasyonu olsun ister olmasın neticede, MHP bölünmüş 25 Ekim 2017'de İYİ Parti kurulmuştu. İYİ Parti'nin kurucular kurulunda merkez sağ, milliyetçi ve muhafazakâr kanattan isimler ağırlıklı olarak yer alırken, Ümit Özdağ, Yusuf Hallaçoğlu, Özcan Yeniçeri, Nevzat Bor, Koray Aydın, Nuri Okutan gibi isimler MHP'den İYİ Parti'ye geçen öne çıkan isimler arasında yer alıyordu.

Meral Akşener, İYİ Parti’yi hiçbir partinin devamı olmayan, çeşitli siyasi görüşten kişileri barındıran ve tam merkezde yer alan bir parti olarak tanımlıyor, parti ilkelerini ise,

“Türkiye’nin birliği bütünlüğü, milletin bütünlüğü, Türkiye’nin bekası, uluslararası kumpaslar ve emperyalist güçlerin Türkiye’ye kurduğu tuzaklar konusunda hassas, bu milletin kutuplaşmasının önüne geçecek vatanseverlik duygusu etrafında birleşmiş, herkesin kendini ifade edebileceği yer bulduğu bir siyasi partiyiz” (Akşener, Halk Arenası, 2017)

Şeklinde ifade ediyordu. İYİ Parti, başlangıçta Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluş felsefesi üzerinde 21. yüzyıla taşıma amacı taşıdığını beyan eden, AK Parti ve CHP arasında bölünmüş seçmenin önüne ise 3. bir seçenek koymak amacı ile kurulmuştu (Özdağ, TBMM Basın Açıklaması, 2021). Ancak ilerleyen zamanlarda İYİ Parti içindeki Atatürk çizgisindeki Türk milliyetçileri tasfiye edilecek ve yerlerine FETÖ ile bağlantılı ya da Türkiye Cumhuriyeti’ne hakaret eden isimlere yer verildiğine dair açıklamalar yapılacaktı.

2.2.2 AK Parti’de Yaşanan Gelişmeler

15 Temmuz Darbe Girişimi öncesi dönemin başbakanı Davutoğlu ile Tayyip Erdoğan yol ayrımına gelmişti. 1 Mayıs 2016 tarihinde sosyal medyada “Pelikan dosyası”¹⁵⁰ adlı bir blogdan¹⁵¹ ‘selam olsun!’ başlıklı yazılan yazıda, Davutoğlu’nun Erdoğan’ın arkasından iş çevirdiği, Erdoğan’ı gözden düşürmek istediği şeklinde bir anlam çıkıyor ve 27 madde de ikili arasındaki uyuşmazlıklar sıralanıyordu. Dönemin Başbakanı Ahmet Davutoğlu ile Erdoğan arasında kamuoyuna da yansıyan, aynı zamanda Pelikan Dosyasında da yer verilen fikir ayrılıkları olmuştu.

¹⁵⁰ <https://pelikandosyasi.wordpress.com/> , E.T: [23.03.2022]

¹⁵¹ Kaynağı belli olmayan bu bloğa ait bu paylaşım Bhosporus Global adlı bir STK tarafından yayınlanmış ve bu STK’nın başında ise Halil Kaplan ve eşi Süheyb Öğüt bulunuyordu. Detaylar için bkz: (Toprak V. , 2016), (Sever, 2016)

Kamuoyuna yansıdığı kadarıyla ilk fikir ayrılığı 14 Ocak 2015’ de Davutoğlu’nun “Kamuda Şeffaflık Paketi”ni açıklaması ile başlamıştı. Pakette yer alan en dikkat çekici madde ise mecliste yer alan siyasi grupların il başkanlarının bile TBMM’ye mal bildiriminde bulunma zorunluluğu idi. (Davutoğlu, 2015). 15 Ocak’ta AK Parti yöneticilerini sarayda ağırlayan Erdoğan, Davutoğlu’nun bu paketi açıklarken kendisi ile görüşmediği mesajını veriyordu. Ayrıca, eğer böyle bir paket hayata geçerse il ve ilçe başkanı görevini yapacak kimse bulunamayacağını yani haksız kazanç elde etmeyen yok demeye getiriyordu. (Meltem TV, 2015) Bu olay Pelikan Doyasında da yer alan olaylardan biriydi.

Şeffaflık paketi konusunda Davutoğlu tarafından fikri alınmayan Erdoğan bir gün sonra gerçekleştirilecek bakanlar kuruluna başkanlık edecekti. Cumhurbaşkanının yetkileri arasında bakanlar kuruluna başkanlık etme olsa da Türkiye’de çok ender olarak görülen bir durumdu. Erdoğan ile Davutoğlu arasında yaşananlar gizliden bir gövde gösterisine dönüşmüştü. İkili arasında çatışma sinyali ve kamuoyuna yansıyan başka olaylarda vardı. Mesela, 7 Haziran seçimlerinde milletvekili listesine Davutoğlu tarafından kendisine yakın 23 kişi listeye alınmış ve Erdoğan tarafından bu kişiler listeden çıkartılmıştı. Hakan Fidan’ın Davutoğlu ile görüşerek milletvekili adayı olması ve Erdoğan’ın kabul etmemesi, Barış için akademisyen bildirisine farklı yorumlar getirilmesi gibi (Aydın, 2016).

Yine Pelikan Dosyası’nda yer verilen ve 7 Haziran seçimlerinden sonra Sabah Grubuna ait Aktüel Dergisi’nin köşe yazarı Suheyb Ögüt, Davutoğlu’nu eleştiren bir yazı yazmıştı. Ancak daha sonra yazı kaldırılmıştı. Yazıda, Davutoğlu’nun Erdoğan’a vekalet etme ve başbakanlık sistemi ile mücadele etmek yerine Erdoğan ile cebelleşme yoluna gittiğini, anketlerde AK Parti’nin oyunun düştüğünü ama Erdoğan’ın sahneye çıktıktan sonra artış gösterdiğini ve yakın çevresinin Davutoğlu’na,

“Muhterem başbakanım, sizi Erdoğan’ın yerine geçirmemiz lazım. Fakat bu adamın millette olan karşılığı ve karizması çok büyük. Mücadele edersek zararlı çıkarız. Bu yüzden yapmamız gereken onun gölgesi olmaktır. Onun karizmasına referansla karizma kazanmaktır. Böyle yaparsak hem sizin

başkan yardımcılığınızı hem de onun başkanlığı bittikten sonra sizin başkanlığınızı garanti etmiş oluruz.” (Toprak V. , 2015)

Şeklinde tavsiyeler verdiğini yazıyordu. Yazı ya göre AK Parti’ye verilen oylar Erdoğan’ın çizdiği profil sebebi ile veriliyordu ve Davutoğlu, Erdoğan’dan sonraki başkan olma hedefi içinde hareket ediyordu.

Nitekim, 4 Mayıs 2016 tarihinde Erdoğan ile Ahmet Davutoğlu’nun Cumhurbaşkanlığı Sarayı’ndaki görüşmesinden AK Parti’nin olağanüstü kurultaya gitmesi ve Davutoğlu’nun aday olmaması kararı çıkmıştı. Davutoğlu, 5 Mayıs 2016 tarihli AK Parti’nin MKYK (Merkez Karar Yönetim Kurulu) toplantısında yaptığı basın toplantısında 22 Mayıs’ta gerçekleştirilecek olağanüstü kongrede aday olmayacağını açıklamış, “4 yıllık sürenin daha kısa sürmesi inanın benim tercihim değildir, zaruretin neticesidir” (Davutoğlu, 2016) diyerek kendi isteği ile başbakanlığı bırakmadığını ifade etmişti. 22 Mayıs’ta yapılan kongrede Binali Yıldırım hem yeni genel başkan hem de yeni Başbakan seçilmişti. Binali Yıldırım başbakan olduktan sonra 24 Mayıs 2016’daki ilk grup toplantısında aşağıdaki sözlerle dış politikadaki yumuşak geçiş dönemine girileceğinin sinyallerini veriyordu. Binali Yıldırım;

*"Coğrafyamızda yaşanan karışıklıklar tabiatıyla Türkiye'nin bölgedeki konumunu ve önemini daha da artırıyor. Bunun bilincindeyiz. Bu bilinçle ne yapacağız; yapacağımız çok basit, **dostlarımızın sayısını artıracacağız, düşmanlarımızın sayısını azaltacağız.**"¹⁵² (Vurgu yazara aittir)*

Diyerek Davutoğlu’nun izlediği dış politika anlayışının da terk edileceği mesajını veriyordu. Yıldırım, 16 Haziran 2016’da “*Dostlarımızın sayısını arttıracacağız, düşmanlarımızın sayısını azaltacağız*”¹⁵³ sözünü yenilemişti. İlerleyen zamanlarda da Davutoğlu “Gelecek Partisi’nin kurucusu olarak karşımıza çıkacaktı.

¹⁵² <https://www.trthaber.com/haber/gundem/65-hukumet-programi-bugun-tbmmye-sunulacak-252284.html> , E.T: [18.10.2022]

¹⁵³ <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/basbakan-binali-yildirim-dostlarini-artiran-dusmanlarini-azaltan-bir-dis-politika-anlayisini-guclendirecegiz-40118547> , E.T: [18.10.2022]

AK Parti’de yaşanan bir diğer önemli olayda parti içinde FETÖ bağlantılı unsurların temizlenmesine yönelik çalışmaydı. Al Jazeera’nın sorularını yanıtlayan AK Parti Genel Başkan Yardımcısı Mustafa Ataş, AK Parti içindeki FETÖ bağlantılı unsurların ayıklanması için titiz bir çalışma yürüttüklerini bu kapsamda 519 kişinin tespit edildiğini ve çeşitli görevlerde bulunan 100 kişinin istifasının istendiğini belirtmişti. AK Parti’deki temizliğin daha önceden başladığını ifade eden Ataş, 2014 yılındaki il ve ilçe kongrelerinde yapılan yönetim kadrosu değişiklikleri ile temizlik döneminin başladığını belirtiyordu. (Ataş, 2016) Yani, 17-25 Aralık 2013 yılında gerçekleştirilen yolsuzluk operasyonu neticesinde FETÖ ile arası açılan Erdoğan parti içindeki FETÖ yanlısı ya da FETÖ yanlısı olmayı tercih eden unsurları temizleme çabası içine girmişti.

16 Nisan 2017’deki referandumdan ‘EVET’ çıkması ile birlikte Erdoğan’ın AK Parti’ye yeniden üye olmasının önü açılmış ve 21 Mayıs’ta gerçekleştirilen olağanüstü kongrede yeniden genel başkan olmuştu. AK Parti’nin kontrolünü tamamen eline alan Erdoğan partide metal yorgunluğu gördüğünü söylemiş;

“Önümüzdeki süreyi çok iyi değerlendirmeliyiz. Tüm bakanlarımızdan 180 günlük kısa vadeli bir eylem programı istedim. Bu yıl sonuna kadar il teşkilatlarımız, ilçe teşkilatlarımız, belde teşkilatlarımızın tamamını güncelleyeceğiz. Yeniden gözden geçireceğiz; çünkü ortada bir metal yorgunluğu var. Bunu aşmamız lazım” (Erdoğan R. T., 2017) (30 Mayıs 2017)

Diyerek AK Parti içinde istifa furyasını başlatıyordu. Zaten 16 Nisan’dan bir gün sonra yapılan bakanlar kurulu toplantısında, “2017 yılı değişim, 2018 icraat, 2019 seçim yılı olacak” demişti. (Selvi, Başkanların İstifası ve Erken Seçim, 2017)

Diğer taraftan AK parti sözcüsü Mahir Ünal 9 Eylül 2017’de,

“Öncelikleriniz değişmişse, vatan, bayrak, devletin bekası söz konusu olduğunda sağına ve soluna bakınmadan ben varım, sorumlu olan benim diyemiyorsanız metal yorgunusunuz. Son iki yıl içerisinde 200’e yakın AK

*Parti ilçe başkanı, 20'ye yakın il başkanı değiştirilmiştir. Bu bir nöbet değişimi ve bayrak yarışıdır"*¹⁵⁴

Sözleri ile Erdoğan'ın kıvılcımını yaktığı istifa furyasında geline nokta anlatıyordu ve bu konuşmanın ardından AK Partili büyükşehir belediye başkanlarının istifa haberleri geliyordu. İlk istifa 23 Eylül'de İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanı Kadir Topbaş'tan gelirken art arda Niğde, Ankara ve Bursa Büyükşehir Belediye başkanlarından gelmişti.¹⁵⁵ Ünal'ın konuşmasından vatanın, devletin bekasını önde tutmayanlarla yollarını ayırdıkları anlaşıyordu. Tek sebep seçim hazırlıkları değildi. İçlerindeki FETÖ yanlısı unsurların temizliğine devam ediliyordu.

2.3 DEĞERLENDİRME

AK Parti hükümetinin mimarı olduğu çözüm süreci, Dolmabahçe Mutabakatı ile çatırdamaya başlamış ancak henüz çözüm sürecinin bittiğine dair söylem dışında bir uygulama gerçekleşmemişti. Çözüm sürecine taraflarından biri olan HDP sıcak bakıyor, CHP ise çözüm sürecinin daha şeffaf ve mecliste yürütülmesi gerektiğini savunarak, süreci sadece yöntem açısından eleştiriyordu. MHP ise mecliste yer edinen partiler içinde çözüm sürecini eleştiren tek partiydi. Çözüm sürecine bağlı olarak AK Parti ve CHP Türkiye'de Kürt sorunu olduğunu savunuyor, MHP ise Türkiye'de Kürt sorunu olmadığını asıl sorunun bölücü terör örgütü PKK'nın bölücü hedeflerinin Kürt sorunu adı altında meşru bir zemine oturtulmaya çalışıldığını savunuyordu.

Nitekim Dolmabahçe Mutabakatının ardından çözüm sürecinin sekteye uğraması ile 7 Haziran seçimlerinden sonra HDP, AK Parti'nin çözüm sürecine devam etmeyeceğine ve sürecin devam edebilmesi için yeni bir iktidar partisinin gelmesi gerektiğine kanaat getirmişti ayrıca, PKK'da HDP'ye verilen oyları kendisine destek olarak

¹⁵⁴ <https://www.cnnturk.com/turkiye/ak-partili-belediye-baskanlarinin-istifa-surecleri?page=2> , E.T: [13.03.2022]

¹⁵⁵ <https://www.cnnturk.com/turkiye/ak-partili-belediye-baskanlarinin-istifa-surecleri?page=2> , E.T: [13.03.2022]

yorumlamıştı. Bu durum 7 Haziran-1 Kasım 2015 seçimleri arasında yaşanan terör olaylarının sebeplerini, HDP'li belediyeler tarafından peşi sıra gelen özerklik ilanlarının sebebini açıklamaya destek oluyordu. Tüm bu yaşananlar ise Kürt sorunu ifadesi ile çözüm sürecinin meşru zemine oturtulmaya çalışıldığını; gerçekleştirilen DAESH saldırılarından AK Parti'nin sorumlu tutulmaya çalışılmasıyla HDP'li belediyelerin özerklik ilanlarının meşru bir zemine oturtulma çabası girişimi olduğunu gösteriyordu.

Türkiye'nin birçok bölgesinde yaşanan bu terör olaylarına rağmen AK Parti içinden çelişkili açıklamalar gelmesi, AK Parti'nin 1 Kasım 2015 seçim beyannamesinde çözüm sürecinin devam edeceğine dair ibare bulunması, TBMM'de Türkiye'nin güneydoğu ve doğudaki bazı illerini kapsayan bölgeye Kürdistan denilmesi gibi olaylar AK Parti'den gelen çözüm sürecinin bittiğine dair açıklamalara MHP'nin şüpheyile bakmasına sebep olmuştu. Yine AK Parti ve MHP arasında yaşanan uzlaşmazlıklardan birisi de Şubat 2016 yılında dönemin başbakanı Ahmet Davutoğlu tarafından master plan olarak adlandırılan terörle mücadele ve eylem planıydı. Plan MHP tarafından PKK'nın gizli taleplerinin sıkıştırıldığı ve çözüm sürecinin başka bir isimle Ankara'da yürütülmeye çalışıldığı şeklinde eleştirilirken, başından beri çözüm sürecinin mecliste yürütülmesi gerektiğini savunan CHP ise "*E günaydın Davutoğlu!*" sözü ile yaşanan sorunların AK Parti hükümetinin çözüm sürecini mecliste yürütmemesinden kaynaklandığını ve sonunda CHP ile aynı noktaya geldikleri mesajını veriyordu. Kısacası, MHP'nin dediği gibi master plan çözüm sürecinin farklı bir versiyonla devamı niteliğindeydi.

MHP için çözüm sürecinin bittiğine dair önemli adımlardan birisi TBMM'deki terörü destekleyen unsurların lağvedilmesi idi. Bu sebeple hükümet kanadından dokunulmazlık kalksın şeklinde ufacık bir ifade gelse hemen fırsatı değerlendiriyor, arkasından açıklamalarda bulunuyordu. Yaşanan terör olayları, mecliste Kürdistan sözlerinin çoğalması, özerklik ilanlarına rağmen şubat ayında Davutoğlu tarafından master planın açıklaması, Bahçeli'nin 23 Şubat 2016 tarihinde hangi şartlar altında AK Parti'ye destek olacağına dair açık çağrısına etki eden faktörler arasındaydı. MHP, eleştiri hakkı saklı kalmak kaydı ile Türkiye'nin içinde ve dışında PKK/PYD terör

unsurları ile mücadele, terörü destekleyen birey ya da çıkar gruplarının tespit edilip cezalandırılması, terörle mücadele kapsamında siyasi, ekonomik ve askeri tedbirlerin kademeli olarak alınmaya başlamasını ve Suriye politikası üzerinden değerlendirilen bir dış politika anlayışını içeriyordu. MHP, dış politikada Türkiye'nin menfaatlerinin göz önünde bulundurularak komşu ülkelerle ilişkilerini düzeltmesi gerektiği mesajını veriyordu.

Erdoğan 16 Mart 2016 tarihli konuşmasında TBMM'de terörü destekleyen milletvekilleri için yargı yolunun açılması çağrısında bulunurken, Davutoğlu ise *"506 dokunulmazlık fezlekesinin tümünü kaldırmak için geçici anayasa değişikliği"* önererek anayasa değişikliği olmadan daha hızlı şekilde sonuçlandırılabilen bir sürecin uzamasına ve meclisin 30 haftadan fazla sürede bu fezlekelerle meşgul olarak diğer işlerinin de aksamasına sebep olabilecek bir teklif ile yanıt veriyordu. Davutoğlu'nun bu yaklaşımı her ne kadar MHP tarafından eleştirilse de TBMM'deki terörü destekleyen unsurların ayıklanması için önemli bir adım olarak görülmüş 20 Mayıs 2016 tarihinde TBMM oylamasında MHP tam destek vermişti. Dokunulmazlıkların kaldırılması ile başlayan meclis içindeki terör unsurları ile mücadele girişimi, Bahçeli'nin tabiri ile *"MHP, PKK'nın siyasi uzantısı olan HDP'yle hiçbir şart altında bir araya gelmez, gelemaz"*¹⁵⁶ savını destekler nitelikte görülmekle birlikte, 7 Haziran seçimlerinden sonra da HDP'nin herhangi bir şekilde dahil olabileceği koalisyon hükümetine neden karşı çıktığını da gösteriyordu. Diğer taraftan milletvekillerinin dokunulmazlığının kaldırılması MHP ve AK Parti'yi ortak bir zeminde buluşturacak önemli bir adım olmuştu.

Bahçeli yine 23 Şubat 2016 tarihli konuşmasında 2016 yılını meşgul eden yeni anayasa konusuna da değinmişti. Aslında, 1 Kasım 2015 Genel Seçimlerine girdiklerinde bu üç partinin seçim beyannamelerine bakıldığında *"Yeni Anayasa"* vaatlerinin olduğu görülmektedir. CHP özgürlükçü bir anayasaya ihtiyaç olduğunu ve cumhurbaşkanlığı makamını parlamenter sistemin tanımladığı sınırlar içine alacak reformların yapılması

¹⁵⁶ Bahçeli, D. (1 Temmuz 2015). "TBMM Grup Toplantısında Yapmış Oldukları Konuşma". Detaylar için bkz: https://www.mhp.org.tr/htmldocs/genel_baskan/konusma/3890/index.html , E.T: [22.06.2023]

gerektiğini, MHP anayasanın ilk dört maddesinin korunması gerektiğini, özgürlükleri esas alacak ve demokratik standartları yükseltecek “toplum sözleşmesi niteliğinde” bir anayasa vaat ediyordu, HDP ise özyönetim istiyordu.

Bahçeli’nin 23 Şubat 2016 tarihli açıklamasındaki anayasa çalışmaları ile ilgili ifadelerini değerlendirecek olursak Bahçeli yani MHP, yeni anayasa yapımını sekteye uğratan en önemli faktör olarak siyasi ve toplumsal kutuplaşmanın her geçen gün derinleşerek iş birliği ve uzlaşma alanlarını tıkaması olarak görüyordu. Siyasal ve toplumsal olarak tıkanan iş birliği ve uzlaşma alanları ise Türkiye’nin milli güvenliğine hasar verebilecek hassas bir nokta olarak karşımıza çıkıyordu. Yani, siyasi ve toplumsal kutuplaşmanın boyutu, kutupların birbirlerine karşı uzlaşması mümkün olmayan bir hale evrilmesi durumunda toplumdaki “milli birlik ve beraberlik” duygusunu tamamıyla yok edebilir ve Türkiye’nin en ufak bir olayda kaosa sürüklenmesine sebep verebilirdi. Her şeyden önce Erdoğan’ın dolayısıyla AK Parti hükümetinin başkanlık sistemi konusunda ısrarcı tavrı, CHP’nin ise parlamenter sistemde ısrarcı tavrının siyasi kutuplaşma ile birlikte toplumsal kutuplaşmayı da körükleyeceği, bu sebeple de CHP’nin inisiyatif olarak daha uzlaşmacı tavır takınması gerektiği mesajını veriyordu. Çünkü AK Parti, anayasa komisyonundan uzlaşma çıkmazsa B planını uygulamaya sokacak, yeni anayasa için ihtiyaç duyduğu 14 milletvekilini ise uzlaşmayı reddeden MHP ve CHP yerine HDP’den tavizler vererek temin edebilirdi. Bu tavizlerin ise özerkliklerin önünü açabilecek ifadeler içereceği yüksek muhtemeldi.

Bahçeli 9 Mart 2016 tarihinde ise CHP’nin inisiyatif olarak yeni anayasa çalışmalarına destek vermesini ama destek vermezse olabilecek olası iki senaryodan bahsediyordu. Senaryoları tersten okuduğumuzda birinci senaryonun anayasanın ilk dört maddesine dokunulmadığı ve totaliter sisteme kaymayacak bir başkanlık sistemi önerisi ile gelinirse MHP’nin AK Parti’ye destek vereceği mesajını ilettiğini görüyoruz. 20 Mart’ta Erdoğan tarafından Bahçeli’den gelen açıklamaya yönelik olumlu mesaj verilmiş olması iki parti arasında yeni anayasa konusunda kamuoyu nezdinde örtülü mesajlarla uzlaşma zemini arandığını gösteriyordu.

İki partinin liderlerinin yeni anayasa hazırlanması konusunda kamuoyunda karşılıklı örtülü mesajlaşmaları üzerine dönemin başbakanı Davutoğlu'nun bir ay gibi kısa bir sürede yeni anayasa yazımını tamamlayıp meclise sunacaklarını açıklaması, MHP ile uzlaşılarak anayasa yapımını desteklemediğini gösteriyordu. Nitekim Erdoğan tepki vermiş ve bu olay Erdoğan ve Davutoğlu arasındaki fikir ayrılıklarından biri olarak karşımıza çıkmıştı. Aslında bu Davutoğlu-Erdoğan arasında kamuoyuna yansıyan ilk fikir ayrılığı değildi. 7 Haziran 2015 seçimlerinden sonra Davutoğlu, halkın var olan sistemi istediği açıklamasında bulunduktan sonra Erdoğan'ın başkanlık sistemi konusunda ısrarcı bir tutum takındığı görülmüştü.

1 Kasım 2015 seçimleri sonrası MHP'de muhalif sesler yükselmeye başlamış, ancak kamuoyu gündeminde büyük yankı uyandıracak olay, Meral Akşener'in olağanüstü kurultayda tüzük değişikliği yapılabilmesi için üst kurul delegelerinden noter onaylı imzalı belgeleri talep ettiği basın toplantısı olmuştu. Akşener, basın toplantısında delegelere daha yeni imza toplamaları için çağrıda bulunmuşken basından gelen ilk sorunun sanki bundan sonraki sürecin nasıl olacağını biliyormuş gibi sorması aslında Akşener ve destekçilerinin bundan sonraki süreci nasıl yürüteceklerini ortaya koyuyor ve MHP genel merkezine de yeter sayıda delege imzası toplanacak ve itiraz edilirse yargıya gidecekleri mesajını veriyordu. Bu mesaj Bahçeli'nin dolayısıyla MHP'yi yıpratmak süreci en başından itibaren Akşener ve destekçileri tarafından planlandığını ortaya koyuyordu. Akşener tarafından atılan ilk muhalif harekette bundan sonraki sürecin nasıl ilerleyeceğine dair mesajın verilmesi ise MHP'ye operasyon yapıp yapılmadığına dair şüphe uyandırıyordu.

MHP'nin davası ile ilgili yargı sürecine bakıldığında 5 Şubat 2016'da muhalif cephe dava açmış, 8 Nisan 2016'da MHP genel merkezi temyize gitmiş ve 24 Mayıs 2016'da yargıtay temyiz kararını açıklamış ve MHP'de olağanüstü kurultayın yapılması yani muhaliflerin talepleri doğrultusunda kararını açıklamıştı. Yargıdaki süreç değerlendirildiğinde,

- Yargıtaydan temyiz kararının mayıs ayı içinde açıklanacağı söylenmesine rağmen muhalif cephenin yargıtayın temyiz kararını beklemeden 15 Mayıs

2016’da olağanüstü kurultaya giderek bilinçli olarak Bahçeli’yi dolayısı ile MHP’yi yıpratma girişiminde bulunulduğu

- MHP’deki muhalif cepheden gelen ve bazı haberlerde de yer verilen MHP’nin AK Parti ile HUDER Başkanı aracılığıyla başkanlık sistemi konusunda anlaştığı ve yargıya müdahale edileceği gibi açıklamaların doğru olmadığı

Bulgularını tespit ediyoruz. Muhalif grubun açtığı dava sonucunda olağanüstü kurultay kararının verilmesi yanı sıra temyiz kararının da olağanüstü kurultay yapılması yönünde olması parti içindeki muhalefetin talep ettiği şekilde gerçekleşen kararlardı. Yani süreçte ortaya atılan “*Bahçeli yeni çareler mi arıyor*”, “*MHP’yi AK Parti’nin arka bahçesi yaptırmayacağız*” gibi ifadeler ile Bahçeli’nin dolayısıyla MHP’nin ideolojilerinden vazgeçtiği ve başkanlık sistemi karşılığında AK Parti’nin bağımsız yargıyı yok sayarak yargıya müdahale edeceği yönünde verdikleri mesajların doğru olmadığını ortaya koyuyordu. Ancak, muhalif cepheden verilen bu mesajlar ile MHP’nin hangi şartlarda AK Parti’ye destek olacağına dair açıklamasının (23 Şubat 2016) üstünün örtülmeye çalışılarak, MHP seçmeninin oy verme davranışını da olumsuz etkileme amacı taşıdığı görülmektedir. MHP seçmenin oy verme davranışının olumsuz etkilenmesi demek ise bir sonraki seçimlerde MHP’nin meclis dışında kalarak etkinliğinin zayıflatılması anlamına da gelmekteydi. Yaşanan sürecin AK Parti-MHP yakınlaşmasına da etki eden bir faktör olmadığı, tam tersine zorlaştırmaya çalışan bir süreç olarak karşımıza çıktığı görülmektedir. Öyle ki MHP içinde yaşanan krizin AK Parti hükümetinin terörle uzlaşma stratejisi yerine terörle mücadele stratejisine geçişi aşamasında olduğu bir döneme gelmesi ve bu dönüşümde AK Parti’ye destek verecek tek partinin MHP (meclis içindeki) olması, MHP’nin neden yıpratılmaya çalışıldığını ortaya koyuyordu.

15 Temmuz 2016 Başarısız darbe girişimi FETÖ tarafından gerçekleştirilen, MİT tarafından darbe girişiminin tespit edildiği ancak gününün ve saatinin erkene çekilmesi sebebiyle önlenemediği bir darbe girişimi olarak karşımıza çıkmaktadır. CHP her ne kadar başlarda “*öngörülen, önlenmeyen ve sonuçları kullanılan kontrollü bir darbe*” olarak nitelendirse de ilerleyen zamanlarda, “FETÖ Darbe Girişimi”, “15 Temmuz Hain Darbe Girişimi”, “15 Temmuz Darbe Girişimi” ifadelerini kullanması darbenin

FETÖ tarafından gerçekleştirildiği, önlenmediği değil önlenemediği konusunda CHP'nin darbenin FETÖ tarafından gerçekleştirildiği, önlenmediği değil önlenemediği konusuna dair sorularına yanıt bulduğunu ve/ya siyasi bir manevra olarak söylem değişikliğine gittiğini ortaya koyuyordu.

15 Temmuz Başarısız Darbe girişiminin bir ürünü olan OHAL uygulamalarına CHP ve HDP tarafından “sivil darbe” olduğu söylemiyle çıkartılan KHK'lara ve OHAL'e tepki verirlerken MHP, 15 Temmuz Başarısız darbe girişimi sonrası Yenikapı ruhu olarak adlandırılan “milli birlik ve beraberlik” ruhuna sahip çıkmış, AK Parti hükümetinin FETÖ ile mücadelesinde AK Parti'ye destek olmuş ve OHAL sürecinin nasıl işletileceği ve çıkartılacak KHK'larda AK Parti ile MHP benzer söylemlerde ve hatta birbirini tamamlayan söylemlerde bulunmuştu.

OHAL kapsamında AK Parti hükümetinin FETÖ ile mücadelesi daha da derinleşmiş, öyle ki 15 Temmuz 2016 başarısız darbe girişimine dair AK Parti'ye eleştirilerde bulunan CHP, TBMM Darbe Girişimini Araştırma Komisyonu Raporu'na AK parti ve FETÖ arasındaki ilişkinin 17 Aralık 2013 itibari ile ölümcül düelloya dönüştüğünü ifade ederek AK Parti ile FETÖ arasındaki ilişkinin zaten 17 Aralık 2013 tarihinde sonlandığını ortaya koyarken, MHP'den zaten 15 Temmuz Darbe Girişimi öncesi yani 23 Nisan 2016 tarihli basın açıklamasında AK Parti hükümetinin FETÖ ile mücadelesine hız verdiğini bu sebeple FETÖ'nün şemsiyesi altına gireceği yeni bir siyasi parti arayışı içine girdiği uyarısını yapıyordu. Nitekim AK Parti içinden yapılan açıklamaları da dikkate aldığımızda “metal yorgunluğu” adı altındaki istifa ettirme sürecinin bir anlamda içlerindeki FETÖ destekçilerini ayıklama operasyonu olarak değerlendirebiliriz.

Davutoğlu-Erdoğan ikilisi arasındaki bazı fikir ayrılıklarının kamuoyuna yansıdığını ve Davutoğlu'nun istifasından kısa bir süre önce ortaya atılan pelikan dosyasında da yer aldığını görüyoruz. Davutoğlu'nun Erdoğan'ın arkasından iş çevirdiği gibi bir durum ortaya çıkınca Erdoğan ile görüşmesi akabinde Davutoğlu istifa ettirildiğini açıklamıştı. Ancak, Davutoğlu tarafından atılan bazı adımlardan MHP'nin de rahatsız olduğu görülmektedir. 9 Mart 2016 itibarı ile kamuoyu önünde üstü örtülü olarak Bahçeli ve Erdoğan arasında anayasa yapımı konusunda uzlaşma zemini aranırken

Davutoğlu'nun 1 ay gibi bir sürede yeni anayasayı hazırlayacağını söylemesi, Davutoğlu'nun anayasa hazırlanmasında MHP'yi etkisiz bırakmaya çalıştığını gösteriyordu. Ayrıca, çözüm süreci bitmişken Davutoğlu'nun master plan ile ortaya çıkarak yeniden süreci başlatma girişimi, milletvekili dokunulmazlıklarının kaldırılması sürecinde Davutoğlu'nun süreci uzatacak bir öneri ile gelmesi ve süreci kısıltacak her türlü fikre karşı çıkması gibi olaylar da hem MHP'nin başından beri mücadele ettiği konulara Davutoğlu tarafından sahip çıkıldığını gösterirken MHP'nin Davutoğlu'ndan rahatsız olacağı konular olarak karşımıza çıkıyordu. Yani Davutoğlu'ndan Erdoğan'ın rahatız olduğu kadar MHP'de rahatsızdı diyebiliriz.

15 Temmuz 2016 başarısız darbe girişimi sonrası yeni anayasa yapımı yeniden gündemde yerini almıştı. Yeni anayasa ile ilgili komisyon yeniden kurulmuş CHP, AK Parti ve MHP'nin desteği ile “mini anayasa paketi” hazırlanmıştı. Bu çalışma ile partilerin anayasa konusunda nerelerde uzlaşabildikleri nerelerde hiç uzlaşamadıkları daha net ortaya çıkmıştı. Yani partiler hala hükümet sistemi konusunda uzlaşamıyorlardı. Her ne kadar Erdoğan'ın yani AK Parti'nin başkanlık sisteminden vazgeçtiği gibi bir söylem oluştuysa da Erdoğan'ın Washington'da verdiği röportajı başkanlık sistemi ile ilgili tartışmaları zamana bıraktığını uygun konjonktürü yakaladığında yeniden gündeme getireceğini ortaya koyuyordu.

Yeni anayasa çalışmalarına dair “mini anayasa paketi” parti liderlerine sunulduktan iki hafta sonra yani 11 Ekim 2016'da Bahçeli Türkiye'nin yönetim sisteminde değişikliğe gidilmesine yol açacak konuşmasını yapmıştı. Bu süre zarfında Türkiye içinde terörle mücadele ediliyor, Türkiye'nin yönetiminde (mecliste ve belediyelerde) söz sahibi olan terörü destekleyen unsurların lağvedilmesi süreci başlamış, Fırat kalkanı operasyonu ile Türkiye'nin sınır güvenliği ile ilgili yeni bir stratejiye geçilmiş ve FETÖ ile ciddi bir mücadele sürecine girilmişti. Bu atılan adımlar MHP'nin milliyetçi ideolojisi çerçevesinde savundukları ve destekledikleri adımlar olmakla birlikte AK Parti hükümetine her türlü desteği vereceklerini ifade ettikleri şartlardı. Yani AK Parti, terörle mücadele ve sınır güvenliği anlamında MHP ile aynı çizgiye gelmişti. Bahçeli'nin başkanlık sistemine neden “EVET” dediğine dair açıklaması MHP'nin “Türkiye'yi tekrar bir kaos, kriz ya da darbe çağrısına fırsat verilmeyecek ne

olabilir?” sorusuna yanıt aradığını ve olası tüm ihtimalleri detaylıca değerlendirdiklerini göstermekteydi. MHP’ye göre olası ihtimallere baktığımızda:

- MHP’siz başkanlık sisteminde eyalet sistemi ya da federasyon olabilir. Bunu AK Parti’nin anayasa değişikliği ile ilgili B planını uygulamaya koyarak ihtiyaç duyduğu 14 milletvekilini HDP’den elde etmesi mümkün kılabilirdi. Zaten HDP’den gelen açıklamada Kürtlere statü ve anadilde eğitim hakkı verilme şartı ile destek verecekleri şeklindeydi.
- Hazırlanan son mini anayasa paketi çalışması ve Erdoğan tarafından yapılan açıklamalar, ne CHP’nin parlamenter sistemden taviz vermeyeceğini ne de Erdoğan’ın başkanlık sisteminden vazgeçmeyeceğini (aslında partili cumhurbaşkanlığından geçmeyeceğini) gösteriyordu. Zaten fiiliyatta partili cumhurbaşkanlığı Erdoğan tarafından uygulanıyor bu ise uygulamadaki anayasa ile ters düşüyordu. Uygulamadaki anayasaya ve meclis çoğunluğu dikkate alındığında Erdoğan’ı anayasal sınırları içine çekebilecek bir zemin bulunmuyordu. Bu durumda ise
 - Erdoğan’ın anayasal sınırlarına çekilmemesinden kaynaklı riskler
 - Yönetim sistemi tartışmalarının yeniden başlaması ile oluşabilecek sistem krizi

Gibi ihtimalleri içeriyordu. Yani MHP, Türkiye’nin yeni bir kaos, kriz ya da darbe gibi bir durumun içine sürüklenmemesi/sürüklenmemesi için yönetim sistemi tartışmalarının kapanması gerektiğine kanaat getirmişti. Bahçeli’nin 11 Ekim 2016 tarihli konuşmasına bakıldığında MHP’nin yeni yönetim sistemi ile ilgili kararı halka bıraktığı görülmektedir. Ancak, anayasanın ilk dört maddesine dokunulmaması ve totaliter olmayan bir yönetim sistemine MHP’nin destek vereceği hem bu konuşmasında hem de Bahçeli ile Erdoğan arasındaki 15 Temmuz 2016 öncesi gerçekleşen yeni anayasa ile ilgili karşılıklı açıklamaları ile söylemlerinde üstü örtülü mesajlaşmalarında görülmüyordu.

Hükümet sistemi değişikliği içeren yeni anayasa AK Parti ve MHP’nin karşılıklı uzlaşmasının bir ürünü olarak, Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemi adıyla Türkiye’ye

özgü yepyeni bir hükümet sistemi olarak karşımıza çıkmıştı. MHP'nin istediği gibi anayasanın ilk dört maddesi korunmuş ve totaliter olmayan bir anayasa ortaya çıkmış ve AK Parti'nin istediği gibi fiiliyatta uygulanan partili cumhurbaşkanlığı korunmuştu. 16 Nisan 2017'de gerçekleştirilen referandum sonucunda Türk halkının onay vermesi ile CHS'ye geçişin önü açılmış oldu.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

CUMHURBAŞKANLIĞI HÜKÜMET SİSTEMİNE GEÇİŞ SÜRECİ VE SONRASI TÜRKİYE

16 Nisan 2017 referandumundan sonra cumhurbaşkanlığı hükümet sistemi ile ilgili uyum yasaları gündemi meşgul ederken var olan sorunların üzerine birbiri ile eklemlenebilen yeni iç ve dış politik sorunlar eklenmişti. Türkiye'nin iç ve dış politikasına yön vermede etkili olacak olaylara dair AK Parti hükümetinin ve MHP'nin benzer tutumları sergiledikleri görülmüştü. Bu durum AK Parti ve MHP arasındaki iş birliğinin devam ettiğini gösterirken 24 Haziran 2018 seçimlerine doğru AK Parti-MHP arasındaki iş birliği ittifaka dönüşmüştü.

24 Haziran 2018'de Türkiye'nin yeni yönetim sistemi CHS'ye geçişini sağlayacak seçimlerden önce Avrupa Konseyi Türkiye'yi siyasi denim sürecine geri alma kararı almış, ABD ise açık şekilde YPG'yi silahlandırmaya başlamıştı. ABD'nin Afrin'de SDG'den (Suriye Demokratik Güçleri) oluşan yaklaşık 30 bin kişilik askeri birlik oluşturacağını ve bu birliğin Türkiye-Suriye sınırı ile Suriye-Irak sınırına konuşlandırılacağını (sınır koruma gücü olarak) ilan etmesi Türkiye'nin Zeytin Dalı Harekatı'nı başlatmasını zorunlu kılmıştı (Polat, 2020, s. 70). İç siyasette ise seçim barajı tartışmaları gibi konular kamuoyunu meşgul ederken ittifaklar dönemi başlamıştı.

3.1 TÜRKİYE'NİN İÇ VE DIŞ POLİTİKASINA YÖN VEREN ÖNEMLİ OLAYLAR

Türkiye, 16 Nisan 2017 referandumundan 24 Haziran 2018 seçimlerine kadarki süreçte Avrupa Konseyi tarafından “siyasi denetim” sürecine geri alınmış, CHP genel başkanı Kılıçdaroğlu ise “bardağı taşıran son damla” diyerek CHP İstanbul Milletvekili Enis Berberoğlu'nun “*Devletin gizli kalması gereken bilgilerini, siyasal*

ve askeri casusluk maksadıyla açıklamak” suçundan cezaya çarptırılması kararı sonrası Adalet Yürüyüşü ’nü yapmaya kadar vermişti.

ABD ise YPG’yi silahlandırma kararı almış, Rakka Operasyonu için Türkiye yerine YPG’yi önemli müttefik olarak görerek, NATO’nun da YPG unsurları konusunda desteğini almıştı. İKBY’nin bağımsızlık referandumu yapması ve ABD’nin YPG güçlerinden oluşan bir birliği Türkiye-Suriye sınırı ile Suriye-Irak sınırına sınır koruma gücü olarak konuşlandıracağını açıklaması Türkiye’nin Zeytin Dalı Harekatı’nı başlatmasını zorunlu kılmıştı. Yani Türkiye referandumdan CHS’ye geçişe kadarki 14 aylık süre içinde iç ve dış politikasını şekillendirecek olaylar silsilesi ile karşı karşıya kalmıştı. Bu süreçte kamuoyu gündemine oturan olaylardan birisi de Avrupa Konseyi’nin Türkiye’yi yeniden siyasi denetim sürecine alma kararı olmuştu.

3.1.1 Avrupa Konseyi’nden Türkiye’yi Yeniden “Siyasi Denetim” Sürecine Alma Kararı

Türkiye-AB ilişkilerinde gerileme dönemine girildiği sinyalleri aslında Türkiye’nin milletvekilleri dokunulmazlıklarının kaldırılması sürecini görüşmeye başladığı zamanlar başlamıştı. Yani Avrupa Komisyonu, 4 Mayıs 2016 tarihinde yayımladığı Vize Serbestisi Diyalogu raporuna Türkiye’nin terörle mücadele yasasını değiştirmesinin talep edildiği bir madde eklemişti (Ekinci M. U., 2016, s. 44-45). Erdoğan ise Avrupa Komisyonu’nun bu raporuna tepkisini 2 gün sonra,

Türkiye dört bir yanından terör örgütlerinin ve onlara destek olan güçlerin doğrudan dolaylı saldırısı altındayken, şu anda Avrupa Birliği bakan vize için ‘Terörle Mücadele Yasası’nı değiştireceksiniz’ diyor. Siz önce Avrupa Parlamentosu’nun yanında çadır kuran teröristlere müsaade ederken bu zihniyetinizi niye değiştirmiyorsunuz? Teröristlere çadır kurdurtacaksın ve orada onlara imkân sağlayacaksın ve bunu demokrasi adına yaptığını söyleyeceksin, ee? Bize de ‘vize kaldıracağım, bunun şartı şunu değiştirmen.’ diyeceksin. Kusura bakma; hadi bakalım, biz yolumuza gidiyoruz, sen de yoluna git, kiminle anlaşabiliyorsan onlarla da anlaş.” (Erdoğan R. T., Eyüp Belediyesi Yeni Hizmet Binası ve Toplu Açılış Töreni’nde Yaptıkları Konuşma, 2016)

Sözleri ile vermiş ve Avrupa tarafından şart koşulan terörle mücadele yasasını düzenlemeyeceği mesajını vermişti. 15 Temmuz 2016 darbe girişiminden sonra ise Kasım ayı içinde Avrupa Komisyonu tarafından 2016 yılı Türkiye (İlerleme) Raporu” ve “Genişleme Strateji Belgesi” yayımlanmıştı.¹⁵⁷ Türkiye’nin çözüm sürecine geri dönmesi, HDP’li milletvekillerinin serbest bırakılması, Kıbrıs meselesi gibi önemli konular yer alıyor ve Türkiye’nin AB tarafından dayatılan bu şartlara kayıtsız şartsız uyması bekleniyordu. Erdoğan’dan “*Türkiye’nin terörle mücadele hakkını açıkça engellemeye çalışıyorlar.*” (Erdoğan R. T., 2016) Şeklinde Türkiye’nin AB dayatmaları doğrultusunda hareket etmeyeceği mesajını verirken Bahçeli’de “*AB, seçeneksiz ve mecbur olduğumuz bir oluşum değildir.*” (Bahçeli D. , 2016) Şeklindeki açıklaması ile Erdoğan’ı destekler açıklamalarda bulunuyordu. Nitekim, Türkiye AB’nin tavsiyelerini dikkate almamış ve Avrupa Parlamentosu Genel Kurulu 24 Kasım 2016’da Türkiye’nin katılım müzakerelerinin geçici olarak dondurulmasına karar vermişti.

Türkiye’nin AB ile ilişkilerinde zaten çözüm sürecinin bitmesi ile birlikte bir gerileme dönemine girilmişti fakat anayasa değişikliğine yol açacak 16 Nisan 2017 referandumundan 9 gün sonra Avrupa Konseyi tarafından Türkiye’nin yeniden siyasi denetim sürecine alınacağına dair karar, Türk kamuoyunda büyük yankı uyandırmış, muhalif siyasi aktörlerinde yoğun eleştirilerine maruz kalmıştı.

25 Nisan 2017’de Avrupa Konseyi Parlamenter Meclisi (AKPM) Genel Kurulu’nun “Türkiye’de Demokratik Kurumların İşleyişi” konulu oturumunda yapılan oylamada Türkiye’nin yeniden “*siyasi denetim*” sürecine döndürülmesi¹⁵⁸ karar tasarısı 113

¹⁵⁷ Avrupa Komisyonu tarafından hazırlanan tüm Türkiye raporlarını görmek için bkz: https://www.ab.gov.tr/ilerleme-raporlari_46224.html , E.T: [15.06.2023]

¹⁵⁸ 22 Nisan 2016 tarihli AKMP’nin “Türkiye’de Demokratik Kurumların İşleyişi” başlıklı raporda “**Dört bakan ve Cumhurbaşkanı Erdoğan’ın oğlu hakkındaki 17-25 Aralık 2013 tarihli yolsuzluk iddiaları ulusal politik süreçlerle ilgili değişikliklerin başlangıç noktası oldu**” ifadesi yer alırken Türkiye’den ‘**terörle mücadele**’ mevzuatını Avrupa normlarına uyarlaması talep edilen raporda, PKK’ya da ‘**terör eylemlerine son verme ve silah bırakma**’ çağrısı yapılmış, tüm taraflardan siyasi çözüm aramaları talebi dikkat çekmekteydi. Biten çözüm sürecine geri dönüş talepleri arasında yer alırken, AK Parti hükümetinin FETÖ ile iş birliğini bozan ve FETÖ ile mücadelesinin başlamasına sebep olan 17-25 Aralık Operasyonu, AKMP tarafından politik süreçlerde bozulmanın başlangıcı olarak

aleyhte 45 lehte ve 12 çekimser oy ile kabul edilmişti¹⁵⁹. AKMP'nin 40 maddelik karar raporunda Türkiye'nin meşru görülen terörle mücadelesi insan hakları ve hukuk standartları boyutuyla eleştirilmiş, HDP'li milletvekillerinin tutukluluklarından duyulan rahatsızlık dile getirilmiş, OHAL kapsamında alınan kararlar ve devamlılığın sona erdirilmesi, tutuklanan tüm milletvekillerinin ve belediye başkanlarının yargılanmak üzere serbest bırakılması, tutuklanan tüm gazetecilerin yargılanmak üzere serbest bırakılması, terörle mücadele yasasının değiştirilmesi gibi taleplere yer verilmişti (Council Of Europe Parliamentary Assembly, 2017).

Türkiye'deki siyasi arenadan kararlar ilgili farklı tepkiler gelmiş, AK Parti hükümetinden ve MHP'den kararı reddeden ve eleştiren açıklamalar gelirken, CHP ve HDP'den kararı destekleyen ve karara uyulması gerektiği şeklinde açıklamalar gelmişti. Bahçeli, AKPM'nin Türkiye'nin siyasi denetim sürecine alınması kararını sert bir dille eleştiriyor;

“...PKK'ya kucak açan Avrupa'nın, Türkiye'nin terörle meşru yollardan mücadelesini hukuk dışı olmakla suçlaması eşi görülmemiş bir pişkinlik ve riyakarlıktır.15 Temmuz FETÖ darbe girişiminin üstünü örtmek için seferber olan Avrupa'nın, OHAL uygulamaları nedeniyle Türkiye'yi eleştirmesi emsalsiz bir densizliktir... Türkiye'nin Avrupa ile ilişkilerini her yönüyle gözden geçireceği stratejik bir kavşak noktasına gelinmiştir... Milliyetçi Hareket Partisi, hükümetin Avrupa ile ilişkilerimizin her yönüyle değerlendirilmesi sonucunda alacağı kararları ve uygulayacağı tedbirleri bütünüyle desteleyecektir.” (Bahçeli D. , 2017)

Sözleri ile AK Parti hükümetinin AB ile ilişkileri yeniden gözden geçirmesini ve bu konuyu her yönü ile stratejik bir mesele olarak değerlendirmesini tavsiye ediyordu.

gösterilmişti. Bir anlamda 2016 raporu 2017 raporunun öncüsü niteliğindeydi. 2016 tarihli AKMP Karar raporunun tamamı için bkz: Council Of Europe Parliamentary Assembly. (22 June 2016). The Functioning Of Democratic Institutions In Turkey. Resolution 2121. <https://pace.coe.int/pdf/cd9a4a06214a55186d3139192840ddc1d21e2cffc720e64a79fbe2f81a85f59c/res.%202121.pdf> , E.T: [12.06.2023]

¹⁵⁹ 25 Nisan 2017 tarihli AKMP'nin “Türkiye’de Demokratik Kurumlarının İşleyisi” başlıklı Doc:14282, Resolution: 2156 için ve oylama sonuçları için bkz: <https://pace.coe.int/en/files/23665#trace-4> , E.T: [12.06.2023]

Türkiye'nin ulusal menfaatlerini göz ardı eden Avrupa'nın yaklaşımlarına karşı alınması gereken tedbirler olduğu mesajını iletiyordu.

Karar raporunun 1. ve 2. maddesinde 15 Temmuz başarısız darbe girişimine yer verilmiş ve bu girişimden FETÖ tarafından gerçekleştirilen bir darbe girişimi olarak değil “askeri darbe girişimi”, “tehlikeli bir silahlı komplo” olarak bahsedilmişti. Sadece madde 1’de “Türk makamları, darbe girişiminin arkasında Gülen hareketi üyelerinin olduğunu açıkladı.” ifadesine yer verilirken hareketin Gülen ile olan bağlantısı yönünde hiçbir ibareye yer verilmemiş, bu durum Bahçeli tarafından Avrupa’nın FETÖ darbe girişiminin üstünü örtmeye çalıştığı şeklinde yorumlanmıştı. Diğer taraftan Türkiye’nin güneydoğudaki terörle mücadelesine madde 6’da yer verilmiş, terörle mücadele mevzuatlarının Avrupa standartlarına uygun olarak yenilenmesinin gerektiği ifade edilirken, Türkiye’nin güneydoğudaki terörle mücadelesi hukuk kuralları ve insan hakları boyutuyla eleştirilmişti. Raporun 10 ve 11. maddelerinde ise HDP’nin PKK terör örgütü ile bağlantısı göz ardı edilerek parlamento içinde muhalif parti olarak değerlendirilmiş, “12 milletvekilinin Kasım 2016’dan bu yana devam eden tutukluluklarını da kınıyor ve Cumhuriyet savcılığının Halkların Demokratik Partisi (HDP) eş genel başkanları Selahattin Demirtaş ve Figen Yüksekdağ için sırasıyla 142 yıl ve 83 yıl hapis istemiyle AKMP dehşete düşüyor.” ifadelerine yer verilmişti. Raporda yer verilen bu ve benzeri maddeler sebebi ile Bahçeli, Avrupa tarafından Türkiye’nin terörle mücadele amacıyla aldığı uygulama ve tedbir kararlarını terörü göz ardı ederek değerlendirdiğini sözleri ile savunuyordu.

Kararın açıklandığı aynı gün T.C. Dışişleri Bakanlığında kınama gelmiş ve yapılan yazılı açıklamada;

“Ülkemiz PKK, FETÖ ve DEAŞ gibi en kanlı terör örgütleriyle aynı anda mücadele etmektedir. Anayasal düzenini ve ulusun varlığını hedef alan tehlikelere karşı, uluslararası yükümlülüklerine bağlı kalarak, gerekli ve orantılı tedbirler almaktadır. Bu bir devletin en temel ödevi ve meşru hakkıdır...Bu karar, başta FETÖ olmak üzere, sadece ülkemiz değil bütün Avrupa sistemine ve değerlerine tehlike oluşturan terör örgütlerine hizmet edecektir.” (T.C. Dışişleri Bakanlığı, 2017)

İfadelerine yer verilmişti. Dışışleri bakanlığı karardaki madde 6¹⁶⁰,ya atıfta bulunarak itiraz etmiş, Türkiye'nin zaten terörle mücadelesini yürütürken uluslararası yükümlülöklere uygun şekilde, gerektiğı gibi ve orantılı mücadele ettiğini belirtmişti. Diğer taraftan açıklamada, Avrupa tarafından Türkiye'nin terörle mücadelesinin insan hakları temelinde değerdendirip, meşru olan müdafaasının zedelenmeye çalışılmasının Avrupa'nın kendi içinde mücadele ettiğı terör unsurlarının eline koz vereceğı mesajı da verilmişti. Öyle ki, Avrupa Polis Teşkilatı EUROPOL'ün açıkladığı “AB Terörizm Durumu ve Trendi 2018” raporuna göre Avrupa'da 2017 yılında terör olaylarında %45 artış olmuştı ve PKK'nın da Avrupa'yı lojistik, silah temini, üye toplamak ve çatışmayı Kürt diasporasına taşımak için bir üs olarak kullandığı ayrıca finansal faaliyetlerde bulunduğu ifade ediliyordu¹⁶¹. Yani, T.C Dışışleri Bakanlığı'nın açıkladığı gibi Türkiye'nin terörle mücadele amaçlı aldığı kararların ve uygulamaların eleştirilerek yaptırım boyutuna evrilen kararları, Avrupa'nın mücadele etmeye çalıştığı terör örgütlerine de fırsatlar sunarak artışına sebep oluyordu.

Erdoğan ise Reuters Haber Ajansı'na verdiği röportajda AKPM'nin ‘siyasi denetim’ kararına ilişkin, “*Şu anda Türkiye'ye karşı alınan bu karar tamamen siyasideir. Biz zaten böyle bir kararı tanımıyoruz. İstedikleri kadar böyle bir kararı almış olsunlar*” (Erdoğan R. T., 2017) sözleri ile kararı tanımadıklarını ifade ederken gerekirse Türkiye'nin AB üyeliğinden vazgeçebileceğı imalarında bulunuyordu. Erdoğan'ın kararı neden siyasi olarak değerdendirdiğine dair açıklama AK Parti Eskişehir Milletvekili AKPM Türk Grubu Üyesi Emine Nur Günay'ın;

¹⁶⁰ Madde 6: Meclis, vatandaşlarını ve demokratik kurumlarını korumak için Türkiye'nin terörle mücadele ve güvenlik konularını ele alma hakkını ve görevini vurgular. Bununla birlikte ülke çapında terörle mücadelenin yanı sıra Türkiye'nin güneydoğusunda yürütölen operasyonların, Avrupa standartları doğrultusunda terörle ilgili mevzuat ve uygulamaların revizyonunu içeren uluslararası yükümlöklöler uyarınca, temel insan haklarına yönelik herhangi bir müdahalenin kanunla tanımlanmasını, demokratik bir toplumda gerekli olmasını ve izlenen amaçla kesinlikle orantılı olmasını gerektiren, hukukun üstönlüğü ilkelerine ve insan hakları standartlarına bağı kalması gerektiğini hatırlatır. Kararın orijinali için bkz: <https://pace.coe.int/en/files/23665/html> , E.T: [12.06.2023]

¹⁶¹ Avrupa Polis Teşkilatı EUROPOL'ün açıkladığı “AB Terörizm Durumu ve Trendi 2018” raporuna göre Avrupa'da 2017 yılında terör olayları %45 artmış, PKK terörü ise faaliyetlerini gerçekleştirebilmek için Avrupa'da paravan şirketleri ve hayır kurumlarını finans sağlamak için kullanmış, maddi kazanç sağlamak için suçla bağlantılı faaliyetlerde bulunmuştu. Ayrıca “*PKK'nın Avrupa'yı lojistik, silah temini, üye toplamak ve çatışmayı Kürt diasporasına taşımak için bir üs olarak kullandığına inanılıyor*” ifadelerine yer verilmişti. Detaylar için bkz: (EUROPOL, 2018, s. 9,11,46)

"Bu kararın alındığı bugün bulunduğumuz Fransa'da, OHAL 5 kez uzatıldı ve 2'nci yılı devam ediyor. Üstelik OHAL'in vatandaşların günlük hayatına etkileri, Türkiye'den çok daha hissedilir derecede. OHAL gerekçeleri terörle mücadele. Ancak hiçbir Avrupa ülkesi çıkıp Fransa'yı bu konuda eleştirmiyor, 'OHAL'de seçim yapılmaz' demiyor. Türkiye hem darbe girişimi hem de terörle mücadele için OHAL uyguluyor. Bu tam bir çifte standarttır, Türkiye'ye çok büyük haksızlıktır." (TBMM, 2017, s. 51)

İfadelerinde yer buluyordu. Öyle ki Fransa'da 13 Kasım 2015 tarihli terör saldırısı neticesinde 130 kişi hayatını kaybetmiş ve olayın ardından OHAL ilan edilmişti. 1 Kasım 2017 tarihine kadar devam eden OHAL süreci yaklaşık 2 yıl sürmüştü ve OHAL sürecinde terörle mücadele amacı ile valilere tanınan geniş yetkiler yanı sıra OHAL'in getirdiği yetki ve sınırlamalar terörle mücadele kanununa dahil edilmişti (Özcan Y. , 2017). AKMP veya Avrupa tarafından Fransa'daki OHAL kapsamındaki kararlar eleştirilmezken, Türkiye'nin OHAL sürecinde referandumu gerçekleştirmesini, HDP'li vekillerinin tutukluğu sebebi ile referanduma giden yolda demokratik tartışmaları ciddi şekilde kısıtladığı gibi sebeplerle, referandumun meşruiyetini sorgulayan ifadeler kullanmıştı.

Türkiye adına AKMP oylamasına katılan CHP'li üyeler, Türkiye'nin siyasi denetime girmemesi yönünde oy kullanırken¹⁶² CHP'li vekillerden ve Kılıçdaroğlu'ndan sanki tersiymiş gibi açıklamalar geliyordu. Kararın açıklandığı gün dönemin CHP Genel Başkan Yardımcısı Öztürk Yılmaz karardan dolayı üzüntü duyduklarını ifade ederken,

"Umuyoruz Türkiye bu süreci en kısa sürede atlatsın. OHAL bir an önce kaldırılır, Türkiye'de tekrar demokrasiye dönüş başlar. Biz Avrupa kurumlarını, bizim kurucusu olduğumuz uluslararası örgütlerin almış olduğu kararları ve eğilimleri tanımamak, onlara meydan okumak esasen bir yol değil. Türkiye uluslararası alanda iyice manevra alanını daraltmış

¹⁶² AKPM Türk Grubunda 18 asil, 18 yedek üye milletvekilimiz görev yapmaktadır. AKPM Türk Delegasyonu, 10 AK Parti, 5 CHP, 2 HDP ve 1 MHP'li üyeden oluşuyor. CHP'nin AKMP üyeleri Gülsün Bilgehan, Deniz Baykal, Haluk Koç, İlhan Kesici Türkiye'nin siyasi denetime girmemesi yönünde oy kullanmışlardı. AKMP'nin tüm üyelerinin kararlarının hangi yönde olduğunu görmek için ayrıca bkz: (TBMM, 2017, s. 54)

durumda. Bizim ciddi uyarılarımız vardı, bunların dikkate alınmadığını görüyoruz” (Yılmaz Ö. , 2017)

Sözlerine yer vermişti. Yılmaz’ın yaptığı açıklama AKMP raporunda Türkiye’nin uyması beklenen kararlar yönünden zaten CHP’nin eleştirileri ile aynı olduğu, CHP’nin eleştirileri dikkate alınmadığı için bu kararın verildiği ifade edilirken, AK Parti hükümetinin karar karşısında tepki vermek yerine uyması gerektiği mesajını veriyordu. Nitekim 2 Mayıs 2017 tarihli TBMM grup konuşmasında konuyu ele alan Kılıçdaroğlu raporda yer alan maddelere atıfta bulunarak *“Bunların hangisi yanlış? Hepsi doğru.”* (Kılıçdaroğlu, 2017) Sözleri CHP’nin tüm eleştirellerinin AKMP’nin karar raporundakiler ile aynı olduğunu teyit ediyordu. Bu durum CHP’nin izlediği politikalar ile AB’nin Türkiye’ye uyması konusunda dayattığı konuların birbiri ile paralellik içinde olduğunu gösteriyordu.

3 Mayıs 2017’de AKMP kararı ile ilgili basın açıklaması yapan ve HDP adına konuşan Ertuğrul Kürkçü ise, Avrupa Konseyi üyesi olan Türkiye’nin buraya 18 üye gönderdiğini ve HDP’nin de 2 asil 2 yedek üye olarak katılımını ifade etmiş, *“HDP’nin Konsey’de oy kullanma hakkı olan 2 milletvekili olarak hem bu kararlara hem de Türkiye’nin yeniden gözlem statüsüne alınmasına evet dedik. Bu kararımız için gurur duyuyoruz.”* (Kürkçü, 2017) sözleri ile de oylama da AKMP tarafından eleştirilen her konuda aynı düşünceye sahip oldukları mesajını veriyordu. Yine HDP’den Hişyar Özsoy;

“Türkiye Avrupa Konseyi üyesidir, kararlara uymak zorundadır. Uymazsa kriz derinleşir. Örneğin Türkiye’nin oy hakkı elinden alınabilir. Türkiye’nin alacağı tavra göre ya bu darboğazdan bu ülke çıkacak ya da kriz derinleşecek. Bunun zincirleme etkisi olacaktır, Avrupa Birliği-Türkiye ilişkilerinde belirleyici olacaktır.” (Özsoy, 2017)

Sözleri ile Türkiye’nin karara uyma konusunda direnmesinin Türkiye açısından daha büyük sorunlara yol açacağı hatta AB ile ilişkileri bile belirleyecek düzeyde etkili olacağı mesajını veriyordu. Özsoy’un açıklaması, AK Parti hükümetinin kararı yok saymasının Türkiye-AB ilişkilerini etkileyecek boyuta evrileceğini söylemesi bir öngörü gibi görünse de aslında 22 Haziran 2017 tarihinde Avrupa Parlamentosu Dış

İlişkiler Komisyonu'nun onayladığı Türkiye raporuna dayanıyordu. Avrupa Parlamentosu'nun Türkiye Raportörü Kati Piri tarafından 2016 yılında hazırlanmış ve bu raporun onaylanması için referandum sonucu beklenmişti. Türkiye raporu ile ilgili onay verildiği gün BBC Türkçeye konuşan Piri,

“Müzakerelerin referandumda kabul edilen anayasa değişikliklerinin 2019'daki seçimlerle birlikte yürürlüğe girmesi halinde müzakerelerin askıya alınmasını tavsiye ediyoruz” (Piri, 2017)

İfadelerine yer vermiş, AB'nin Türkiye'ye verdiği sözleri tuttuğunu düşünüyor musunuz? sorusuna ise

“Türkiye söz konusu olduğunda her zaman bir çifte standart olmuştur. Türkiye'nin katılımı bugüne kadarki en tartışmalı süreç oldu.” (Piri, 2017)

Şeklinde yanıt vermişti. Gümrük Birliği Anlaşması'nın güncellenmesi ekonomik bir konu iken neden siyasi kriterler getirilmesini önerdiği sorusuna ise *“Türk hükümeti üzerinde hala elimizde koz varsa, itibar kaybettiğimiz için bu katılım sürecinde değil, ekonomik tarafta. Dolayısıyla Gümrük Birliği çok önemli.”* (Piri, 2017) Şeklinde yanıt veriyordu.

Türkiye'ye karşı her zaman çifte standart uygulandığını açık şekilde ifade eden Piri'nin açıklaması, Avrupa'nın kendi çıkar ve menfaatleri doğrultusunda Türkiye hakkında uygulamalar ve kararlarda bulunduğunun net ifadesiydi. Avrupa tarafından Türkiye'nin milli çıkarlarına ters düşen kararlara artık Türkiye'nin taviz vermeyen bir tutum takındığının farkına varıldığını, bu sebeple Türkiye'ye istediklerini yaptırabilmek için Türkiye'nin ekonomisini sekteye uğratacak kararlar alınacağını mesajını da yine açık bir şekilde veriyordu.

Nitekim 6 Temmuz 2017'de Piri tarafından hazırlanan rapor AP Genel Kurulunda kabul edildi ve Türkiye ile müzakerelerin askıya alınması kararı verildi. Kararda yer verilen aşağıdaki ifadeler dikkat çekiyordu:

- 16 Nisan 2017'de olağanüstü hâl koşullarında ve kampanyanın iki tarafının eşit şartlarda olmaması nedeniyle adil bir kampanya ve bilinçli bir seçim yapılmasını engelleyen koşullarda yapılan referandumun sonucunu not eder. Sonucun geçerliliği ve meşruiyeti

hakkında; AGİT/DDHIR beyannamesinde listelenen usulsüzlüklerle ilgili tüm iddialara yönelik bağımsız bir soruşturmayı destekler (European Parliament, 2017)

- Eş başkanları Figen Yüksekdağ ve Selahattin Demirtaş da dahil olmak üzere Halkların Demokratik Partisi'ne (HDP) bağlı 11 milletvekilinin, Cumhuriyet Halk Partisi'nden (CHP) bir milletvekilinin ve 85 Kürt belediye başkanının tutuklanmasını şiddetle kınıyor. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne (AİHM) ilk örnek davaları derhal kabul etmesi ve **etkili bir ulusal hukuk yolu bulunmadığından** ilk yargılamaları mümkün olan en kısa sürede sonlandırması çağrısında bulunur. (European Parliament, 2017) (Vurgu yazara aittir)
- Türkiye ile AB arasındaki yükseltilmiş Gümrük Birliği'ne insan hakları ve temel özgürlüklerle ilgili bir madde eklemesi çağrısında bulunur (European Parliament, 2017)
- Türk Hükümetini, vize serbestisi yol haritasında tanımlandığı gibi, nihai bekleyen kriterlere tam olarak uymaya teşvik eder; **terörle mücadele mevzuatının gözden geçirilmesinin temel hak ve özgürlükleri güvence altına almak için kilit bir koşul olduğunun** ve vize serbestleşmesinin ancak tüm kriterler karşılandığında mümkün olacağının altını çizerek (European Parliament, 2017)(Vurgu yazara aittir)
- **Kürt sorununa kapsamlı ve sürdürülebilir bir çözüm bulunması amacıyla müzakerelerin yeniden başlatılması çağrısında bulunur** (European Parliament, 2017) (Vurgu Yazara aittir)
- 2017 yılında Katılım Öncesi Mali Yardım Aracı (IPA) fonlarının ara dönem incelemesini yürütürken Türkiye'deki son gelişmeleri dikkate alması ve **katılım müzakerelerinin askıya alınması durumunda katılım öncesi fonları askıya alması çağrısında bulunur** (European Parliament, 2017) (Vurgu yazara aittir)

Avrupa Parlamentosu Genel Kurulu tarafından alınan bu kararı T.C Dışışleri Bakanlığı'nın dönemin sözcüsü yaptığı yazılı açıklamada *“Asılsız iddialara ve iftiralara dayanan bu karar söz konusu kurumun itibarını ayaklar altına almaktadır. Bu karar tarafımızdan yok hükmünde sayılmaktadır.”* (Müftüoğlu, 2017) sözleri ile Türkiye'nin kararı tanımadığı ve dayatmaları yerine getirmeyeceğı mesajını veriyordu.

Özet olarak,16 Nisan 2017 referandumu sonrası Türkiye'nin FETÖ, PKK/PYD ile mücadelesi sebebi ile aldığı bütün kararlar ve izlediğı iç politikalar gerek Avrupa tarafından eleştirilmiş bir anlamda Türkiye'nin iç politikada FETÖ ile mücadele öncesi haline geri dönüşü ve çözüm sürecine geri dönüşü önerdikleri görölmüştür. Avrupa Komisyonu tarafından alınan “siyasi denetim” süreci kararına AK Parti ve MHP'de Türkiye'nin milli çıkarlarının öncelikli olduğı, gayri milli hiçbir karara boyun eğmeyeceğı söylemi ağır basarken gerekirse AB ile müzakereleri sonlandırmayı göze alan açıklamalar gelmişti. Diğer taraftan raporda bahsedilen konularla ilgili CHP ve HDP'den kararın içeriğini desteleyen açıklamalar gelirken, CHP ve HDP'nin yaklaşım bakımından aralarındaki tek fark ise komisyondaki oylamalarda CHP'nin hayır, HDP'nin ise evet oyu vermesi olmuştu.

Kati Piri tarafından 2016 yılında hazırlanan Türkiye raporu referandum sürecinden 6 gün sonra AP Dış İlişkiler Komisyonu tarafından onaylanmış, Avrupa'nın Türkiye'ye yaklaşımının tek taraflı yani sadece Avrupa'nın çıkarlarına göre şekillendiğini açıkça ifade eden Piri, Türkiye'nin yeni hükümet sistemine geçmesi halinde müzakerelerin dondurulacağı ve ancak Türkiye'nin zayıf ekonomisini daha da zayıflatarak AB'nin taleplerini sağlama yoluna gideceğini açıkça ifade etmişti. Türkiye'nin tutumu AB'yi ekonomik yaptırımlara başvurmaya sürüklerken 22 Temmuz 2017'de Avrupa Parlamentosu Genel Kurulu tarafından onaylanan karara Türkiye “yok hükmünde” diyerek ekonomisi sıkıntıya girse bile milli ve ulusal çıkarlarından taviz vermeyeceğı mesajını veriyordu.

3.2 CUMHURBAŞKANLIĞI HÜKÜMET SİSTEMİNE GEÇİŞ

16 Nisan 2017 referandumuyla cumhurbaşkanlığı hükümet sistemine geçişi sağlayacak anayasal ve yasal altyapı hazırlanmış, hatta kimi düzenlemelerin değişikliğine ilişkin halkoylamasından hemen sonra yürürlüğe girmesi kararlaştırılmış, kimi düzenlemelerin ise 2019 yılının Kasım ayında yapılması öngörülen seçimlerden sonra yürürlüğe gireceği hüküm altına alınmıştı. Uyum sorununun çözülmesi amacıyla da 6 ay içinde uyum yasalarının çıkarılması kararlaştırılmıştı (Turan, 2018, s. 43). Ancak 6 aylık sürenin dolmuş olmasına rağmen henüz uyum yasaları ile ilgili bir adım atılmamıştı.

Referandum öncesinde başlayan kamuoyu tartışmalarında ise ağırlıklı olarak

1. Siyasi partiler kanununda değişiklik yapılması
2. Seçim kanununda değişiklik yapılmaz ve barajda düşmezse sistemin çok sağlıklı demokrasi getirmeyeceği

Yönünde yorumlar yapılıyordu. Yani, yeni sistemin yönetimde istikrarı sağladığını ancak meclisin temsiliyette çoğulcu bir yapıya kavuşturulmasının meclisin üstlendiği denge-denetleme mekanizmasını sağlıklı işlemesi için zaruriyet olduğu, temsiliyette adalet ne kadar olursa sistemin o kadar demokratik olacağı yönündeki fikirler yoğun olarak gündemde yer alıyordu (Şen S. , 2018). Diğer bir önemli tartışma konusu ise %50+1 barajının en azından cumhurbaşkanlığı seçimlerinde siyasi partilere ittifak kurmayı zorunlu hale getirdiği yönündeydi.

3.2.1 Seçim Barajı Tartışmaları

8 Kasım 2017’de gazetecilerin sorularını yanıtlayan Bahçeli, uyum yasaları konusunda kendisine gelen bir metin olmadığını söylemiş, ancak;

"Yüzde 10 barajı, Türkiye’de çok ağır bir baraj. Uzlaşmaya varacak çalışma yapmak lazım. Yüzde 5 mi olur, yüzde 7 mi olur, yoksa yüzde 10’da mı kalır, bunları görmek lazım" (Bahçeli D. , 2017)

Sözleri ile siyasi arenada da seçim barajı tartışmalarını başlatmıştı. Bu açıklama ile uyum yasaları çerçevesinde değerlendirilmesi gerektiği mesajını vermişken, aynı gün dönemin başbakanı Binali Yıldırım, AK Parti'nin seçim barajı ile ilgili bir vaadi olmadığını, ancak uyum yasaları çerçevesinde ele alınabilecek konulardan biri olabileceğini söylüyor (Yıldırım, 2018) , CHP'den Bülent Tezcan ise CHP'nin seçim barajının hiç olmamasından yana olduğunu “*Seçim barajı hiç olmamalıdır. Israrla seçim barajı aranıyorsa belki yüzde 3 düşünülebilir. Ama arzu edilen hiç olmaması*” sözleri ile ifade ediyordu (Tezcan, 2018). Ancak MHP yönetiminden her ne kadar baraj endişesi taşımadıkları şeklinde açıklamalar gelmişse de CHP'den Özgür Özel'in

“Nereye bakacaksınız sayın Bahçeli. Ankette 8 seniz 7 iyidir. Ankette 6 iseniz 5 iyidir. Baraj sıfır olmalıdır” ya da “Devlet Bahçeli'nin açıklamaları beni çok güldürüyor. Canımı nasıl kurtarırım diye bakıyor olaya” (Özel, 2017)

Şeklindeki açıklamasına benzer ifadeler kamuoyu gündeminde yer almaya başlamıştı. Bazı siyasetçilerden benzer açıklamaların sıkça dile getirilmesi ve kamuoyu gündemine benzer ifadelerin yer alması yanı sıra yapılan çoğu anket çalışmalarında MHP'nin baraj altında kalacağı açıklamaları¹⁶³ seçmene MHP'nin barajı geçemeyeceği ve partisel çıkarlar sebebi ile barajın düşmesini istediği mesajını iletliyordu.

Her ne kadar kamuoyunda MHP'nin baraj sorunu yaşayıp yaşamadığı tartışmaları sürse de Bahçeli'nin söylemi ile başlayan seçim barajı tartışması ile geciken uyum yasalarının siyasi arenanın da gündemin de yer alması sağlanmıştı. Diğer taraftan, seçim barajının düşürülmesine AK Parti'nin sıcak bakmaması, çoğu anket firmasının ve CHP'nin seçimde yarattığı MHP'yi olumsuzlayan mesajı sebebi ile seçim

¹⁶³ Basına yansıyan SONAR araştırma şirketinin 1-6 Kasım 2017 tarihleri arasında gerçekleştirilen “Bugün Milletvekilliği seçimi olsa” anketinde MHP'nin ham oyu %6,9 olarak görülmektedir. Gezici Araştırma şirketinin 10-15 Ekim tarihler arasında gerçekleştirdiği ankete göre MHP'nin %7 oy alarak baraj altında kalacaktı. Detayları için bkz: <https://www.sozcu.com.tr/2017/gundem/sonarin-son-anketinde-sok-sonuc-akpnin-oy-orani-yuzde-38-51-mhp-barajin-altinda-2078951/> , <https://www.cumhuriyet.com.tr/haber/gezici-arastirmanin-son-anketi-olasi-bir-erken-genel-secimde-partilerin-oy-dagilimi-857433> , E.T: [11.06.2023]

barajındaki değişikliklerin 2022'ye kadar ertelenmesine sebep olmuştı. MHP'nin ise baraj sorunu yaşamadığını, böyle bir kaygı ile baraj tartışmasını ortaya atmadığını, yeni yönetim sistemindeki denge ve denetleme mekanizmasının sağlıklı işlemesi amacı ile tartışmaya açtığı bir konu olduğunu ise yine seçim sonuçları gösterecekti.

3.2.2 Uyum Yasaları Çerçevesinde İttifaklar Dönemi Başlıyor

Seçim ittifaklarının olması durumunda nasıl olacağına dair ilk açıklama yine Bahçeli'den gelmişti. 30 Kasım 2017'de Star TV ana haber programına konuk olan Bahçeli, seçim ittifaklarının nasıl olması gerektiği konusunda fikirlerini beyan etmiş ve AK Parti-MHP arasında kurulacak olası ittifakın adını ilk kez bu programda "Cumhur İttifakı" olarak açıklamıştı (Bahçeli D. , 2017).

8 Ocak 2018 tarihinde MHP'nin düzenlediği basın toplantısında gazetecilerin sorularını yanıtlayan Bahçeli, seçim kanununda siyasi partilere ittifak yapma imkânı verilmesi gerektiğini ve bu ittifakların nasıl olacağına dair bir maddenin yer alması gerektiğini belirtiyordu (Bahçeli D. , Basın Toplantısı, 2018). Çünkü fiiliyatta uygulanan siyasi partiler kanunun 90. maddesindeki "*Siyasi partiler, tüzük ve programları dışında faaliyette bulunamayacakları gibi seçimlerde başka bir partiyi destekleme kararı da alamazlar.*"¹⁶⁴ İbaresini partilerin başka parti adaylarına oy vermesine ya da ittifak kurmasına yasal zeminde müsaade etmiyordu. Türkiye'nin siyasi tarihinde partilerin birleşerek tek parti gibi seçime girmesi, bir partinin aday çıkartmadan diğer partinin adayını örtülü olarak desteklemesi gibi durumlardan kaynaklı fiiliyatta var olan örtülü ittifakların oluşması söz konusuydu. Bahçeli'nin önerisi ile ittifaklar yasal zemine oturtulmuş olacaktı.

Yine aynı basın toplantısında Türkiye'nin gündemine oturacak önemli bir çıkış daha yapmıştı. Bu çıkış ittifak olsa da olmasa da cumhurbaşkanlığı seçimlerinde MHP'nin **Erdoğan'ı destekleyeceği** açıklamasıydı. Bahçeli bu açıklamayı yaptığında henüz Erdoğan ile ittifak konusunda herhangi bir görüşme gerçekleştirilmemişlerdi. Ancak, seçim mevzuatı üzerinde bazı görüşmeler gerçekleştirilmiş ve bazı kararlar alınmıştı.

¹⁶⁴ Siyasi Partiler Kanunun Yürürlükten Kaldırılmış Tüm Hükümleri için bkz: <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/5.5.2820.pdf> , E.T: [11.06.2023]

Bahçeli'nin açıklamasından bir gün sonra Erdoğan yaptığı açıklamada Yenikapı ruhunu yaşatmakta kararlı olduklarını ifade etmiş,

“Bizler Sayın Bahçeli'yle bir araya geliriz, ülkemizin sorunlarını da dertleşiriz, konuşuruz, uyum yasalarını vesairesini ilgili arkadaşlarla beraber onların çalışmasını yapar, inşallah geleceğe beraber yürürüz. Çünkü birlikte yapmamız gereken çok şeyler var.” (Erdoğan R. T., 2018)

Sözleriyle de MHP ile ittifaka AK Parti'nin hazır olduğunu açıklamıştı. Açıklamadan bir gün sonra (10 Ocak 2018) bir araya gelen Erdoğan ve Bahçeli görüşmesinden milli mutabakat komisyonu kurulması kararı çıkmıştı. İlk toplantısını 18 Ocak 2018 tarihinde gerçekleştiren milli mutabakat komisyonunun hazırladığı seçimlerin temel hükümleri ve seçmen kütükleri hakkında kanun, siyasi partiler kanunu, mahalli idareler kanunu ve milletvekilliği kanunu olmak üzere 4 yasada değişiklik içeren 26 maddelik “Seçimlerin Temel Hükümleri ve Seçmen Kütükleri Hakkında Kanun ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun”¹⁶⁵ teklifi 13 Mart 2018'de TBMM'den geçmiş ve 16 Mart 2018'de de resmi gazetede yayınlanarak yürürlüğe girmesi ile siyasi partilerin yasal zeminde ittifak kurmalarının önünü açılmıştı.

Kılıçdaroğlu, 13 Mart 2018 tarihli TBMM grup toplantısında CHP'ye göre AK Parti ve MHP'nin önerisi ile neden ittifaklar döneminin başladığını aşağıdaki sözlerle söylüyordu.

*"Dün akşam sabaha kadar Türkiye Büyük Millet Meclisi çalıştı. **İttifak ve Seçim Hileleri Kanunu görüşüldü.** Recep Bey, 'Tek başıma seçilemiyorum, nasıl bir daha cumhurbaşkanı seçilebilirim, yanıma birisini almam lazım', Devlet Bey, 'Ben barajı aşamam ama aşmam lazım.' diyor. **Birisi seçim, birisi baraj derdinde yan yana geldiler.** Biz seçim hileleri kanunu hazırlayalım bunu da Meclisin görev yapmadığı, oturum yapmadığı pazartesine denk getirelim, televizyon o gün vermez. Sabaha kadar*

¹⁶⁵ Kanun no: 7102, Kabul tarihi: 13.03.2018 “Seçimlerin Temel Hükümleri ve Seçmen Kütükleri Hakkında Kanun ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun” için bkz: <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2018/03/20180316-28.htm> , E.T: [11.06.2023]

Meclisten geçiririz' dediler. Milletten kaçırıyolar. Seçimlerde nasıl hile yapılacağını kanun tek tek anlatıyor" (Kılıçdaroğlu, 2018)

Aynı konuşmasında 7 maddede yeni seçim kanununu eleştiriyordu. %10'luk seçim barajının düşmesinden yana görüş beyan eden Kılıçdaroğlu, seçim ittifakları kanunun partisel çıkarlar doğrultusunda hazırlandığı mesajını veriyordu.

25 Nisan 2018'de resmî gazetede 16 Mart 2018'deki kanunların devamı niteliğinde 10 maddelik mini uyum paketi yayımlanmıştı¹⁶⁶ Bahçeli, bu 10 maddelik kanun teklifinin yürürlüğe girmesi ile birlikte uyum yasalarının tamamlandığını ifade etmişti (Bahçeli D. , 2018).

MHP ve AK Parti arasında 15 Temmuz başarısız darbe girişim sonrası ortaya konulan iş birliği yasal zeminde Cumhur İttifakı'na dönüşmüş, Bahçeli'nin erken seçim çağrısı ile CHP, İYİ Parti, Saadet Partisi ve DP arasında 5 Mayıs 2018 tarihinde de Millet İttifakı kurulmuştu. 24 Haziran 2018 seçimlerine dayalı olarak Cumhur ittifakında BBP de yer almıştı.

3.2.3 MHP Lideri Devlet Bahçeli'den Erken Seçim Çağrısı

Bahçeli'nin 17 Nisan 2018'deki erken seçim çağrısı ile seçim tarihi erkene alınmış ve 24 Haziran 2018'de yapılmasına karar verilmişti. Bahçeli'nin neden erken seçim istediğine dair ibareler ise 17 Haziran 2018 tarihli konuşmasında yer alıyordu. Konuşmasında seçim sürecine tesir eden, öngörülebilir faktörler

- Türkiye'nin bölgesel ve uluslararası ilişkileriyle bunların sosyal, siyasal ve askerî yansımaları
- Ekonomik göstergeler ve hükümetin bu kapsamda alacağı tedbirler
- Siyasi dengeler ve bunlarla doğrudan ilişkili toplumsal dinamikler

¹⁶⁶ Kanun No:7140, Kabul Tarihi: 25.04.2018. "Seçimlerin Temel Hükümleri ve Seçmen Kütükleri Hakkında Kanun ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun" için bkz: <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2018/04/20180425M2-1.htm> , E.T: [11.06.2023]

- Uluslararası aktörler tarafından yönlendirilen denetimsiz göç trafiği, sosyal bünüeyi zora sokacak riskli nüfus hareketleri

Şeklinde sıralamıştı. Bu öngörülebilir faktörlerin bazılarını aşağıdaki şekilde detaylandırmıştı:

1. “*Türkiye bedeli ne olursa olsun teröristleri her düzeyde yok edecek, terörizmi her zeminde göğüsleyecek güce, kudrete çok şükür haizdir...Taviz yoktur. Geri adım yoktur. Mücadeleden dönüş yoktur. Müzakere ve mütareke arayışları kapalıdır, uçurumun dibindedir*” (Bahçeli D. , 2018)
2. “*Doğu Guta’nın Duma bölgesinde kimyasal silah kullanımı **gerek Suriye gerekse Ortadoğu açısından önümüzdeki dönemde yaşanacak şiddetli rekabet için bazı ülkeler tarafından fırsat olarak değerlendirilmiştir***¹⁶⁷. Buna da rejimi cezalandırma görüntüsü altında insani bir gerekçe bulunmuştur...*Asıl gaye küresel emperyalist hesapların gerçekleşmesidir.*” (Bahçeli D. , 2018) (Vurgu yazara aittir)
3. “*Demokrasinin gereği olarak da her siyasi partinin 16 Nisan Halkoylamasına saygı göstermesi haktır, hakikatin gereğidir...Aynı zamanda milli duruşun bir tezahürüdür...CHP’nin başını çektiği ilkesizler koalisyonu çürük çatısını örmektedir. Parlamenter sisteme dönüş söylemlerini, bloklaşma siyasetini, demokrasiyi istismar gayretlerini, bekamıza yönelik tehditlere can suyu olabilecek ifadeleri tasvip etmiyor, karşı çıkıyor, elimizin tersiyle itiyoruz.*” (Bahçeli D. , 2018) (Vurgu yazara aittir)
4. “*Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi üzerinde fitne üreten, dedikodu imal eden, kriz ve kaosa gel gel yapan yerli ve yabancı mihrakların son dönemlerde faaliyetlerine hız verdikleri bellidir, belgelidir.*” (Bahçeli D. , 2018)
5. “*Ana muhalefet partisi CHP, yanına yöresine aldığı ipsiziyle sapsızıyla, PKK’sıyla FETÖ’süyle, HDP ve diğer rejim ve millet muhalifleriyle komplo peşindedir. Devleti kurduğunu söyleyen CHP, siyasi köklerinden savrulup devlete kafa tutmak, daha vahimi devleti sokakta eritmek için kolları sıvamıştır. Karşımızda sokaklarda oturan bir ana muhalefet vardır. CHP’li yöneticilerin PKK’lılara methiyeler düzmesi de siyasi kopuş ve dağılıştır.*” (Bahçeli D. , 2018)
6. “*Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi resmen hayata geçmeden, malum ve melun odaklar tarafından; devamlı yargılanmakta, karalanmakta, hasar alması için eşzamanlı, eşanlı*

¹⁶⁷ 13 Nisan 2018’de Esad rejimi Doğu Guta’nın Duma bölgesinde kimyasal silah kullandığı gerekçesiyle ABD, Fransa ve İngiltere ortaklaşa askeri hareket düzenlemiştir. Detaylar için bkz: <https://dod.defense.gov/News/Special-Reports/Syria/> , E.T: [05.07.2023]

*faaliyetler yürütülmektedir...Türkiye'nin sistem tartışmalarıyla boğulmak istendiği bugünkü şartlar altında, 3 Kasım 2019'a kadar **istikrar ve denge** halinde ulaşması her geçen gün zorlaşmaktadır.” (Bahçeli D. , 2018) (Vurgu yazara aittir)*

7. ***“31 Mart 2019'daki Mahalli İdareler Seçim'inden sonra Türkiye'nin hangi badirelere maruz kalacağını, neyle muhatap kalacağını tahmin etmek zor değildir. Çünkü 3 Kasım üzerinde oynama ve kaos üretme çabaları şimdiden ortaya çıkmıştır. Mahalli İdareler Seçim'inde yaşanması muhtemel kutuplaşma ve anlaşmazlıkların 3 Kasım'a nasıl yansıtacağı, ne gibi olumsuzluklara kapı aralayacağı, Türkiye'yi nelerere sürükleyeceği az çok malumumuzdur. Bu riski kaynağında kesmek, demokrasinin erdem ve ilkeleriyle ülkemizin ufkunu aydınlatmak başlıca amacımızdır.”*** (Bahçeli D. , 2018). (Vurgu yazara aittir)

MHP'ye göre, Türkiye'nin ana gündemini meşgul etmesi gereken ve odaklanması gereken daha önemli konular vardı. Bu konular Bahçeli'nin konuşmasında; terörle kesintisiz ve tavizsiz mücadelenin devamı, Ortadoğu'daki savaş ve çatışmaların farklı bir boyuta evrilmesi, küresel düzeyde karşı karşıya kaldığı siyasi ve ekonomik baskılar ile mücadele ve tehditler, göç sebebi ile Türkiye'nin karşı karşıya kaldığı sosyal ve toplumsal riskler, FETÖ terör örgütü ile devam eden mücadele şeklinde yer bulmuştu. Bu sebeple biran evvel seçim tartışmalarına son verilmeli ve Türkiye'nin bahsi geçen konulara yoğun mesai harcamaya başlaması gerekiyordu. Diğer taraftan sistem tartışmalarının toplumdaki kutuplaşmayı artırarak çatışma ve kaos ortamı yaratacak boyuta evrilmesi tehlikesinin bertaraf edilmesi yani Türkiye'nin atlattığı bir dizi terör saldırılarından sonra AK Parti-MHP iş birliği sonrası Türkiye'nin yakaladığı “istikrar ve denge” halinin devamlılığı için Türkiye'nin yeni hükümet sistemine geçişini sağlayacak Cumhurbaşkanlığı seçimlerinin erkene alınması gerekiyordu.

Konuşmada, Cumhurbaşkanlığı seçimlerinin 31 Mart 2019 yerel seçimlerinden önce olması gerektiği vurgusu yapılmıştı. Neden 31 Mart 2019 seçimleri öncesinde yapılması istediğini ise yine kendisi açıklamıştı. 16 Nisan referandumu sonrası Türkiye'nin uyum yasaları, mahalli seçimler ve cumhurbaşkanlığı seçimleri ile karşı karşıya olduğu esnada yerli ve yabancı odakların erken seçim tartışmasını¹⁶⁸

¹⁶⁸ Kılıçdaroğlu, CHP'nin TBMM grup toplantılarındaki 24 Ekim 2017, 31 Ekim 2017, 7 Kasım 2017 tarihli konuşmalarında yerel seçimlerin erkene alınması talebinde bulunmuştu. Kemal Kılıçdaroğlu'nun

başlattığını, ancak bu tartışmalar yapılırken Türkiye'nin FETÖ ile mücadelesini ötekileştiren, öteleyen bir yaklaşımla yapıldığını, yapılan tartışmaların terörün yanında sosyal şiddeti, asayişsizliği ve toplumsal kutuplaşmayı arttırdığını, bu ortamda ise 31 Mart 2019 yerel seçimlerinin ise seçimlerin doğal özelliği olarak kutuplaşmayı daha çok arttıracaklarını ifade etmiş, “*bütün bunları dikkate aldığınız vakit Türkiye'deki CHS'nin 3 Kasım 2019'a kadar sürüncemede kalması bu sistemi doğmadan öldürür. Onun için bir erken seçim zarureti doğmuştur.*” sözleriyle cumhurbaşkanlığı seçimlerinin yerel seçimlerden önce olması gerektiğini söylemiştir. (Bahçeli D. , 2018). Yine aynı konuşmasında,

*“Türkiye'nin sistem tartışmalarıyla boğulmak istendiği bugünkü şartlar altında, 3 Kasım 2019'a kadar **istikrar ve denge** halinde ulaşması her geçen gün zorlaşmaktadır...Kaosa oynayanların oyunlarını bozmak şarttır. Seçim var mı yok mu, erken mi olacak, zamanında mı yapılacak anlaşmazlık ve çekişmelerine son verilmesinin vakti gelmiştir. İç ve dış tehditlerin ağırlaştığı zaman diliminde, Türkiye yeni hükümet sistemine çok seri şekilde geçmeli, taşlar yerine oturmalı, sık tartışmalar bıçak gibi kesilmelidir. Bize göre başka çare kalmamıştır. Seçim güvenliği bahanesine sığınıp siyasi kundakçılıktan medet uman, lekeli ortaklarıyla Türkiye'nin belini bükmeye çalışan CHP'ye ve diğer yancılara hodri meydan diyoruz. Seçimse istediğiniz buyurun gereğini yapalım. Bırakalım hükmü Türk milleti versin”*
(Bahçeli D. , 2018)

Sözleri ile de erken seçim çağrısını yapmıştı. Bahçeli'nin erken seçim çağrısının akabinde Bahçeli ve Erdoğan ikili görüşme gerçekleştirmiş, görüşmenin ardından Erdoğan,

“Suriye'deki gelişmelerin hızlandığı, makroekonomik dengelerden büyük yatırımlara kadar her konuda çok önemli kararlar vermemiz gereken bir

tüm TBMM konuşmaları için bkz: <https://chp.org.tr/gundem/tbmm-konusmalari?page=16> ,E.T: [12.02.2023]. Ümit Özdağ, Meral Akşener'in defaatle erken seçim çağrısında bulunduğunu ve 15 Temmuz'da yapılması için çağrıda bulunduğunu ifade ediyordu. Bkz: Alp, Aysel. (17 Nisan 2018) “İYİ Parti'den Seçim Çağrısına Yanıt”. Hürriyet.com.tr <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/iyi-partiden-secim-cagrisina-yanit-40807694> , E.T: [09.07.2023]

dönemde seçim konusunu ülkemizin gündeminden bir an önce çıkarmamız şarttır” (Erdoğan R. T., 2018)

Sözleri ile Bahçeli’nin Türkiye’yi erken seçime gitmesine sebebiyet veren bölgesel ve uluslararası ilişkilerinin yansımaları ile ekonomik faktörlere vurgu yaparak erken seçime gidileceğini açıklamıştı.

3.2.4 24 Haziran 2018 Cumhurbaşkanlığı ve Milletvekilliği Seçimleri

24 Haziran 2018’de Türkiye’de Cumhurbaşkanlığı ve milletvekili seçimlerine sekiz parti katılmış, bu partilerden AK Parti ve MHP Cumhur İttifakı; CHP, İYİ Parti, Saadet Partisi Millet İttifakı çatısı altında seçime girmiştir. Bununla birlikte HDP, Hür Dava Partisi (HÜDA PAR) ve Vatan Partisi seçimlere ayrı katılmışlardır. Ayrıca, Büyük Birlik Partisi (BBP)’nin adayları AK Parti’den Demokrat Parti (DP)’nin adayları İYİ Parti’den, Saadet Partisi’nin bazı adayları da CHP listelerinden aday gösterilmiştir.

Millet ittifakında Saadet Partisi’nin talebi ile Abdullah Gül’ün çatı adaylığı üzerine konuşulmuş¹⁶⁹ ancak uzlaşma sağlanamayınca her parti kendi adayını çıkarma kararı vermişti. İYİ Parti Meral Akşener’i, CHP Muharrem İnce’yi, Saadet Partisi Temel Karamollaoğlu’nu ve sözde bir ittifakın içinde yer almayan HDP Selahattin Demirtaş’ı, Vatan Partisi ise Doğu Perinçek’i cumhurbaşkanı adayı olarak göstermiş ve seçimlerde yarışmışlardı.

Cumhur ittifakı aralarında protokol imzalamış ve bu protokolü 4 Mayıs 2018’de YSK’ya teslim etmişlerdi. Protokolde, CHS’nin gelecek 5 yıl içinde tüm kurum ve kurallarıyla yerleşmesinin hedeflendiği ifade edilerek;

“Cumhur İttifakı sadece bir seçim ittifakı olmayıp, Türkiye’ye yönelik iç ve dış kaynaklı hasmane girişimler karşısında, millî ve ahlâkî bir duruş ve bu çerçevede sürdürülecek tarihi bir birlikteliktir...Cumhur İttifakı, Türkiye’yi hedef alan saldırılar karşısında parti çıkarları ve günlük siyaset hesapları

¹⁶⁹ Meral Akşener, Habertürk’te Fatih Altaylı’nın programında, Türkiye’de bir grubun; HDP’nin, Saadet Partisi’nin İYİ Parti’nin ve hepsinin bir araya gelip Abdullah Gül’ü çatı aday olarak göstermelerini istediğini, bu konuyu Kılıçdaroğlu ve Temel Karamollaoğlu ile görüştüğünü, onlardan Gül’e HDP’nin de razı olduğu bilgisini aldığını fakat, kendisinin çatı adaylığa ilkesel olarak karşı olduğunu ve bu sebeple Gül’ün çatı adaylığını kabul etmediğini ancak daha sonra bu gruptan haberdar olduğunu ifade etmişti. Bkz: (Akşener, TekeTek, 2018)

yapmaksızın ortak bir duruş ortaya koymaya ve Türkiye'yi zayıflatarak uluslararası operasyonlara açık hale getirmeye yönelik her türlü faaliyetin karşısında yer almaya kararlıdır. Bu kararlılık ve iş birliğiyle ittifakımız, Türkiye'yi bölgesel güç ve lider ülke yapacak 2023 hedeflerini gerçekleştirmenin yanı sıra İlaykelimetullah uğruna asırlarca dünya barışının ve adaletinin teminatı, İslam aleminin ve bütün mazlum milletlerin yegâne ümidi olan Türkiye'yi küresel bir güç haline getirecek 2053 ve 2071 vizyonunun altyapısını adım adım inşa edecektir” (Hoşgör, 2018).

İfadeleri ile Türkiye'nin karşılaştığı iç ve dış tehditlere karşı ortak mücadele edileceği gibi yakın tarihli ortaklık anlaşmaları yanı sıra ittifakın uzun vadeli 2053 ve 2071 vizyonu gibi hedeflerinde alt yapısını inşa etme yönünde ortak milli ve ahlaki duruş sergileme anlaşması olduğu görülmektedir. AK Parti¹⁷⁰ ve MHP¹⁷¹'nin seçim beyannamelerine bakıldığında ise PKK/PYD, DAESH, FETÖ terör örgütleri ile mücadele, dış politikanın çok yönlü çok boyutlu olarak ele alınması, Kıbrıs'ın iki milletli ve iki devletli bir yapıya kavuşmasını temel alan müzakere edilmiş adil ve kalıcı bir çözüm için garantör ülke olarak katkı sunmayı sürdüreceği gibi ortak anlayışlarının seçim beyannamelerine yansıdığı görülmüştür. Diğer taraftan Erdoğan seçim manifestosunu açıkladığı gün “*Tek millet, tek bayrak, tek vatan ve tek devlet*” söylemini yenilemiş, “*bu dört ilkenin çevresinde, yerli ve milli herkesle, el ele vererek, güçlü ve bağımsız Türkiye mücadelesine devam edeceğiz. İşte Cumhur İttifakı'nı bunun için kurduk*” diyerek ittifakın ana çatısını ortaya koymuştu ancak MHP'nin seçim beyannamesinde “*Tek vatan, tek bayrak, tek millet, tek devlet, tek dil*” ifadesi yer alıyordu. MHP, AK Parti'den farklı olarak milli birlik için dilin tekliğini de ön plana çıkartıyordu. Aslında MHP'nin anayasa ile ilgili çalışmalarda defaatle ortaya koyduğu anayasanın ilk dört maddesinin değiştirilmemesi şartı Türkiye'nin resmi dilinin Türkçe olarak kalmasını da garanti altına alıyordu. Yeni anayasanın MHP ve AK Parti ile uzlaşma zemininde hazırlandığını da göz önünde aldığımız da her iki partinin de halkın kendi arasında istediği dili konuşması ancak Türkiye'nin resmi dilinin “tek dil” yani “Türkçe” olarak kalması konusunda fikir birliği içinde olduklarını göstermektedir.

¹⁷⁰ AK Parti'nin 24 Haziran 2018 seçimleri için seçim beyannamesi için bkz: (Ak Parti, 2018)

¹⁷¹ MHP'nin 24 Haziran 2018 seçimleri için seçim beyannamesi için bkz: (MHP, 2018)

CHP'nin Cumhurbaşkanı adayı Muharrem İnce ise 19 Mayıs 2018'de seçim manifestosunu açıklamış, manifestonun ana çatısını ise kuvvetler ayrılığına dayalı güçlü bir parlamenter sistemin oluşturduğu yeni anayasa teşkil ediyordu. Hukuk, demokrasi, ekonomi, dış politika ve eğitim olmak üzere 5 sütun üzerine oturtulan seçim manifestosu; OHAL'in kaldırılması, yerel yönetimlerin güçlendirilmesi, FETÖ, PKK, IŞİD ve benzeri terör örgütleri ile mücadele edilmesi, *Batı ülkeleri ve Avrupa Birliği ile ilişkimizi ulusal çıkarlarımız doğrultusunda normalleştirme, AB ile sonuna kadar müzakere edileceği ve bu sürecin kesintiye uğramasına izin verilmeyeceği, Kıbrıs'ta adil ve iki taraflı hızlı bir çözüme ulaşmak* gibi hedefleri olduğu, 5 milyona yaklaşan göçmen sorunu, insani bir yaklaşımla ve milli çıkarlarımız doğrultusunda acilen çözüleceği gibi vaatler yer alıyordu. (İnce, 2018)¹⁷² Manifesto ile CHP'nin 2018 seçim bildirgesi kıyaslandığında söylemlerin birbirleri ile örtüştüğü fakat manifestoda yer verilen FETÖ, PKK, IŞİD terör örgütlerinin isimlerine seçim beyannamesinde yer verilmediği, sadece terörle mücadele edileceğine vurgu yapıldığı görülmektedir. Manifestoda Kürt meselesine yer verilmemiş (daha sonra İnce tarafından ele alındı) seçim beyannamesinde ise "Toplumsal Barış, Kürt Sorunu", "Kürt Sorununa Eşit Yurttaşlık temelinde çözüm" başlıkları altında ayrı bir yer verilmişti. Seçim beyannamesinde "Toplumsal Barış, Kürt Sorunu" başlığı altında yer verilen,

"CHP, Kürt Sorununun çözümünü TBMM bünyesinde kuracağı bir Toplumsal Mutabakat Komisyonu ile gerçekleştirecektir. TBMM içinden ve dışından geniş temsil platformu oluşturarak kurulacak bir Ortak Akıl Heyeti ile sorunu tüm boyutları ile ele alacak, toplumsal barışın düşünsel ve psikolojik altyapısını oluşturacaktır. CHP, sorunun çözümünde gizli bir ajanda gütmeksizin, samimi ve dürüst bir yaklaşım benimseyecektir" (CHP, 2018, s. 110-111).

¹⁷² <https://t24.com.tr/haber/iste-muharrem-incenin-gelecek-bildirgesinin-tam-metni.631955> , E.T: [19.10.2022]

Şeklindeki ifadeler 2015 yılı öncesi AK Parti'nin uyguladığı çözüm süreci politikasının bir benzerini uygulamaya koyacaklarını gösteriyordu. “Kürt Sorununa Eşit Yurttaşlık Temelinde Çözüm” başlıklı bölümde yer verilen

*“Kamu hizmetlerinin eşit yurttaşlık temelinde tüm yurttaşlarımıza eksiksiz olarak götürülebilmesi için **anadili Türkçe olmayan yurttaşlarımızı da** gözetecek bir anlayışı hayata geçireceğiz. Yerel yönetimlerin özerkliklerini AB standartlarına kavuşturacağız. TBMM tarafından 8.5.1991 tarihinde kabul edilen Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı'nı uygulayacağız”* (CHP, 2018, s. 113) . (Vurgu yazara aittir)

Şeklindeki ifadeler ile “Güçlü Yerel Yönetimler” başlığı altındaki

*“**Türkiye'nin idari yapısını yerel yönetimleri daha güçlü ve özerk hale getirecek şekilde yeniden yapılandıracağız. Yerel yönetimlere bu doğrultuda daha fazla kaynak ayıracağız. Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı'ndaki çekinceleri kaldıracağız**”* (CHP, 2018, s. 142).

İfadeleri, CHP'nin özerk yerel yönetimleri vaat ettiğini ortaya koyuyordu. Bu vaatler ise partiye yönelik uzun süredir dile getirilen “CHP'nin HDP'lileştiği”¹⁷³ şeklindeki yorumlara ve Bahçeli'nin dile getirdiği “CHP'nin siyasi köklerinden savrulduğu” söylemlerini destekler nitelikteydi.

Erdoğan, 3 Haziran 2018'deki Diyarbakır mitinginde “*Türkiye hepimizin ülkesi, Türkiye Cumhuriyeti devleti hepimizin devleti. Kimse Kürtlere devlet aramasın. Kürtlerin devleti Türkiye Cumhuriyeti devletidir.*” (Erdoğan R. T., 2018) sözleri Türkiye'nin güneydoğusunda Kürt devleti kurma çabası içinde olanların olduğu ancak AK Parti'nin Türkiye'nin bütünlüğü konusunda tavrının çok net olduğu mesajını veriyordu. Yine 9 Haziran 2018'de Bahçeli,

“İnce'nin sözde Kürt sorununda hiçbir kırmızı çizgisi yokmuş. Önce vatan değil, önce adaletmiş. Kırmızı çizgisi olmayan bir gafilin Cumhurbaşkanı adayı olması bile züldür...İnceden inceye gerçek niyet ve fikriyatını deşifre

¹⁷³ CHP'nin HDP'lileştiği şeklinde bazı makaleler yazıldı. Makalelere örnek olarak bkz: (Miş, CHP'nin HDP'lileşme Serüveni, 2017)

eden CHP'linin işi bitmiş, pusulası şaşmış, dümeni kırılmıştır. PKK'ya umut veren birisinin Cumhurbaşkanı olması mümkün değildir. FETÖ'ye tek kelime laf etmeyen birisinin Cumhurbaşkanı olması ham hayaldir. Daha vahimi, İP'in adayı, tıpkı CHP'nin adayı gibi, PKK'lı Demirtaş'ın serbest bırakılmasını istiyor, sözde Kürt sorunu çerçevesinde İRA modeli öneriyor. Bunlarda ne ilkeli duruş var ne ülke kaygısı. CHP, gayri milli çevrelerin ümit kapısıdır. İP, Türkiye muhaliflerinin moral kaynağıdır. HDP, CHP ve İP'in gizli ve potansiyel ortağıdır. PKK-FETÖ-YPG bunların destekçisidir.”
(Bahçeli D. , 2018)

Sözlerine yer vermişti. Konuşmasında yer verdiği “İnce'nin sözde Kürt sorununda hiçbir kırmızı çizgisi yokmuş. Önce vatan değil, önce adaletmiş” sözlerinin kaynağı, Muharrem İnce'nin 1 Haziran 2018'de Financial Times'a verdiği röportajdaki “Bırakın herkes tartışsın. Kırmızı çizgimiz olmasın” (İnce, 2018) sözlerine dayanıyordu. Yine konuşmasındaki “PKK'ya umut veren birisinin Cumhurbaşkanı olması mümkün değildir” sözlerinin kaynağı ise Muharrem İnce'nin 24 Mayıs 2018'de CNN Türk'teki,

“Bazen Türkler kızacak bize bazen Kürtler ama yapmayacağımız hiçbir şeyi söylemeyeceğiz. İnandırıcı, samimi. Örneğin bütün bunları yaparken halkı kandırmadan, herkesin gözünün önünde sorumuz şu. 81 milyona soracağız. 1. Beraber mi yaşayacağız? 2. Yan yana mı yaşayacağız? 3. ayrı ayrımı yaşayacağız?” (İnce, Seçime Doğru Özel, 2018)

Sözlerine dayanıyordu. “FETÖ'ye tek kelime laf etmeyen birisinin Cumhurbaşkanı olması ham hayaldir” sözlerinin kaynağı ise İnce'nin açıkladığı manifestosu dışında FETÖ ile mücadele konusunda hiçbir söylemde bulunmamasına dayanıyordu. Bu kaynaklardan hareketle Bahçeli Türk halkının İnce'yi Cumhurbaşkanı olarak seçmeyeceği mesajını veriyordu.

Yine Bahçeli'nin konuşmasındaki “Daha vahimi, İP'in adayı, tıpkı CHP'nin adayı gibi, PKK'lı Demirtaş'ın serbest bırakılmasını istiyor, sözde Kürt sorunu çerçevesinde İRA modeli öneriyor.” sözlerinin kaynağını ise CHP'den Ünal Çeviköz'ün Hürriyet

Gazetesi'nde yer alan “Özgürlük İçin Barış ve Demokrasi”¹⁷⁴ başlıklı yazısındaki sözde Kürt sorunun çözümü için İRA modelini Türkiye için örnek göstermesinden geliyordu. O dönemde İYİ Parti adayının söylemi ile ilgili kaynak bulunamamış fakat 24 Haziran 2018 seçimleri sonrası Meral Akşener'in yaptığı basın açıklamasında HDP için “*kürt siyasi hareketinin temsilcisi durumunda olan HDP %11 oy aldı*”¹⁷⁵ sözleri ile HDP'yi Kürt siyasi hareketinin bir temsilcisi olarak ifade etmesi dikkat çekiciydi. Diğer taraftan medyascope'ta Ruşen Çakır'a verdiği röportajdaki

“...Diyelim ki siz bir Kürt'sünüz. Ben diyeceğim ki size; -iktidar olduğumuzda- “Ruşen Bey ne istiyorsunuz?” Ben bu konuyu çalışmış bir insanım. Siz söyleyeceksiniz. Sonra siz bana soracaksınız; “Meral Hanım siz ne istiyorsunuz?” Ben de bir Türk'üm. Ben de size söyleyeceğim. Sonra ikimiz -en zoru budur- ‘nasıl yani’yi konuşacağız. ... Sonra başka talepler de var elbette. Ama o işte ‘nasıl yani’sinde ortaya çıkar... Temel soru bu: Biz bu çoğunluğun içinde miyiz değil miyiz kardeşim? Kürtlerin oransal olarak büyük çoğunluğu bunun içinde. Eziyetleri var, problemleri var, talepleri var. Onlara saygı duyulur, o başka bir şey. **Çift unsurluluk isteniyor mu istenmiyor mu? Yarın ayrı bir devlet isteniyor mu istenmiyor mu? Federasyon isteniyor mu istenmiyor mu?** Abdullah Öcalan'ın fi tarihinde söylediği bir şey: ‘Biz büyük hatalar yaptık’. **Bunlar bu ülkede konuşuluyor mu? Konuşulmuyor. Velhasıl-ı kelam dönüyoruz bireye. Eğer Kürt'se Ruşen Bey ne istiyorsun kardeşim ne istiyorsun kardeşim, ‘nasıl yani’si...Türkiye’de açılım süreçleri geçti... Sn. Erdoğan o dönemi değerlendiremedi. ...BASK efendim İRA İrlanda mevzusu, biz okuldayken çalışmıştık bunları. Bir ayda iki ayda bir vatandaş bilgilendirilir. Bunların hiçbirisi yapılmadı. Oturuldu masaya Kürt kim Türk kim? bunun öncesinde yapılacak çok şey vardı...**” (Akşener, 2022) (Vurgu yazara aittir)

Şeklindeki açıklamasında Akşener, çözüm sürecinden yana olduğu ve geçmişteki yaşanan süreçte İRA (Kuzey İrlanda/İngiltere) ve BASK (İspanya) vakalarına atıfta

¹⁷⁴ Çeviköz, Ü. (29 Eylül 2016). “Özgürlük İçin Barış ve Demokrasi”. Hürriyet. <https://www.hurriyet.com.tr/yazarlar/unal-cevikoz/ozgurluk-icin-baris-ve-demokrasi-40234477> ,E.T: [09.09.2023]

¹⁷⁵ AA. (26 Haziran 2018). “Akşener'den Seçim Sonrası İlk Açıklama”, AA. <https://www.youtube.com/watch?v=qKKn52UU4FM> , E.T: [09.09.2023]

bulunarak bu olay vakalarının hiç gündeme gelmemesi ile çözüm sürecinde hata yapıldığını ve bu sebeple çözümün sağlanamadığı mesajını veriyordu.

CHP ve İYİ Parti tarafından serbest bırakılması gerektiği ifade edilen HDP'nin Cumhurbaşkanı adayı Selahattin Demirtaş ise 14 Mayıs 2018'de seçim manifestosunu açıklamıştı. Manifestosunda Milli Güvenlik Kurulu, Terörle Mücadele Kanunu gibi yapı ve düzenlemeler vesayetçi ve darbe ürünü olarak nitelendirilmiş ve bu tip yapıların kaldırılması, merkeziyetçiliği değil yerel demokrasi ve yerinden yönetimi temel alan yeni anayasa yapımı, Kürt sorununun çözümü, OHAL'i kaldırma gibi vaatler yer alıyordu (HDP, 2018)¹⁷⁶. Bu vaatlere HDP'nin seçim beyannamesinde de yer verilmiş ayrıca seçim beyannamesinde;

“Ortadoğu’da mevcut iktidar tarafından yürütülen Kürt düşmanı politikaya derhal son vereceğiz. Suriye’deki iç savaşın sona erdirilmesi, halkların kardeşliğine ve eşitliğine dayalı demokratik bir çözümün ortaya çıkarılması için çaba harcayacak ve Rojava halkının açığa çıkardığı demokratik yönetim iradesinin tanınması ve Demokratik Suriye Yönetimi’nin yaşam bulması için mücadele edeceğiz” (HDP, 2018, s. 64).

Şeklindeki ifadelerle AK Parti hükümeti Kürt düşmanı olarak yorumlanmış, YPG terör örgütü ile verdiği mücadele Kürt düşmanlığı olarak değerlendirilerek YGP'ye meşruiyet sağlanmaya çalışılmıştı. Diğer taraftan Türkiye'nin Suriye'deki varlığından rahatız olan HDP'nin YPG ve uzantıları tarafından Suriye'nin kuzeyinde talep ettiği özerk yönetim talebinin gerçekleşmesi için HDP'nin destek olacağı vaatler arasında yer alıyordu. Seçim beyannamesindeki Türkiye'nin Ermenistan'a uyguladığı ekonomik ambargoyu kaldıracağı, AB'nin özellikle Yunanistan krizinde ve göçmen katliamlarında belirgin hale gelen neo-liberal politikalarına karşı duruşunu ve Avrupa'nın ezilenleriyle ortak mücadelesini destekleyeceği, Suriyeli göçmenlerin Geçici koruma statüsünden çıkartılıp, eşit yurttaşlık hukuku kapsamında değerlendirileceği gibi vaatler dikkat çekiyordu.

¹⁷⁶ HDP'nin 24 Haziran 2018 Seçim bildirgesinin tamamı için bkz: <https://hdp.org.tr/tr/24-haziran-secimleri-materyalleri/11967/>, E.T: [10.09.2023]

Seçim kampanyası boyunca CHP, İYİ Parti, Saadet Partisi ve HDP seçim vaatlerini parlamenter sisteme geri dönüş üzerine kurmuştu. Özellikle CHP, İYİ Parti ve Saadet Partisi iyileştirilmiş bir parlamenter sisteme geçileceğı vaadinde bulunurken bu şekilde parlamenter sisteme geri dönüşün eski yönetim krizlerini geri getirmeyeceğini iddia etmiştir (Miş & Duran, 2018, s. 11). 24 Haziran seçimleri ile ilgili en çok merak edilen bir diğ er mesele HDP'nin barajı geçip geçemeyeceğiydi. Bu husus parlamentodaki sayısal dağılımı önemli oranda değıştirecekti. HDP seçim kampanyasını Millet İttifakı ile benzer bir söylem üzerine inşa etmiş, HDP'nin barajı geçmesi halinde Cumhur İttifakı'nın parlamentoda çoğunluğu kaybedeceğı söylemi öne çıkarılmıştı. Bu sebeple sosyal medyada “Her Evden HDP'ye 1 Oy”, “1 Oy İnce'ye, 1 Oy HDP'ye” gibi kampanyalar düzenlenmiş (Miş & Duran, 2018, s. 9), basında ve bazı dergi makalelerinde HDP'nin barajı geçme sebebinin CHP olduğı gibi haberler yer almıştı.

CHP İstanbul İl Başkanı Canan Kaftancıoğlu Habertürk TV'de verdiğı röportajdaki,

“CHP'den İstanbul'da en azından özellikle İstanbul'un ikinci bölgesinde HDP'ye yoğun bir oy geçişinin oldukça yoğun bir şekilde olduğunu görüyoruz. İYİ Parti'ye giden oylarımız var ama çok beklendiğı ölçüde değil.” (Kaftancıoğlu, 2018)

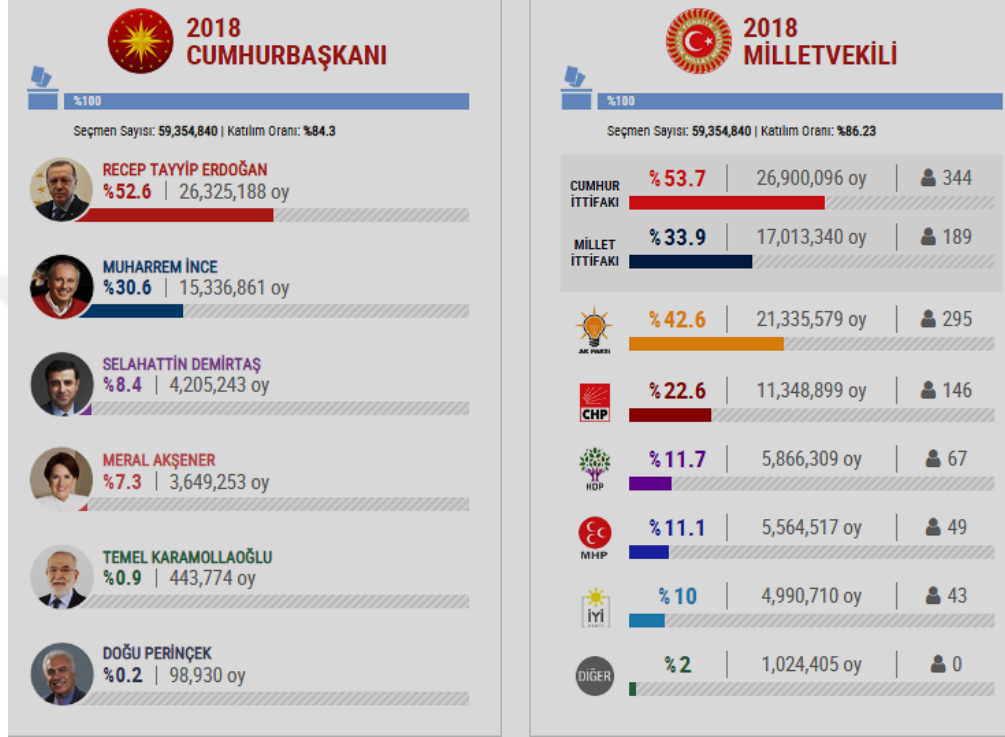
İfadeleri doğrultusunda “Her evden HDP'ye bir oy” kampanyasının İstanbul özelinde kısmen başarılı olduğunu söyleyebilirsek bile KONDA araştırma şirketinin ortaya koyduğı seçim analizi değıerlendirmesi açıkça gösteriyordu ki, HDP'nin barajı geçmesinin sebebinin CHP'den HDP'ye gerçekleşen oy geçişkenliğı değildi.¹⁷⁷

Görsel 3.1'de yer verilen 24 Haziran 2018 Genel Seçim Sonuçlarına göre %33,9 oy oranı ile Millet İttifakı'nın 189 milletvekili, %53,6 oy oranı ile Cumhur İttifakı'nın

¹⁷⁷ HDP oy artışlarının bir kısmı elbette CHP seçmeninden kaynaklanıyor olsa da iki başka demografik veriyi de bu tartışmalarda dikkate almak gerekmektedir. Birincisi, Kürt nüfusun yaş dağılımına ve hanelerde çocuk sahipliğine bakıldığında yeni seçmenlere katılım oranları görece en yüksek küme olmasıdır. İkincisi, özellikle 1 Kasım sonrası bölgede terör ve şiddetin yoğun olarak yaşandığı dönemde yol açtığı göç hareketidir. Bu nedenlerle CHP'den HDP'ye stratejik oyun büyüklüğü en azami olarak HDP oyundaki 0,9 puan artış kadar, ama muhtemelen bu oranın gerisinde bir seviye olduğu kabul edilmelidir” detaylar için Bkz: (KONDA, 2018, s. 56)

344 milletvekili TBMM’de yer almaya hak kazandı. Cumhur İttifakı’nın Cumhurbaşkanı adayı olan Recep Tayyip Erdoğan ise %52,6 oy oranı ile CHS’nin ilk cumhurbaşkanı olmuştur.

Görsel 3.1: 24 Haziran 2018 Genel Seçim Sonuçları

Kaynak: <https://www.sabah.com.tr/secim/24-haziran-2018-secim-sonuclari> , E.T: [12.10.2023]

MHP’nin %11,1 oy oranına sahip olması ve AK Parti’nin %42,6 oy oranına sahip olması CHP’nin dediği gibi ne MHP baraj altında kalacağı ne de AK Parti’nin tek başına iktidar olamayacağı endişesi taşımadığını göstermiş, İttifaklar Kanunu’nun CHP’nin bahsettiği endişeler sebebi ile çıkarılmadığını ortaya koymuştu. Diğer taraftan anket firmalarının MHP’nin oy oranını doğru tahmin edemediklerinin ve CHP’nin söylediği gibi MHP’nin baraj endişesi yaşayarak, partisel çıkarlarını göz önünde tutarak hareket etmediğinin kanıtı niteliğindedir. Yani, seçim barajı tartışmaları başlatan MHP’nin baraj endişesi ile değil, mecliste temsili adalet talebi ile hareket etmişti.

24 Haziran 2018’de seçim sonuçları açıklandıktan sonra Bahçeli,

“Türkiye’nin önü açılmıştır. Türkiye’nin geleceği aydınlanmıştır...Önce ülkem ve milletim, sonra partim ve ben kararlılığımızdan asla taviz vermeden mücadelemize mücadele katacağımızdan herkes emin olmalıdır. Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi’nin tüm kurum ve kurallarıyla yerleşmesi konusunda üstümüze düşen her görevi azimle yerine getireceğiz. Tarafımız Türkiye’dir. Safımız büyük Türk milletidir. Hedefimiz milli birlik ve dayanışmanın güçlenmesidir. Temel önceliğimiz var olan, üst üste yığılan, günden güne tesir alanını genişleten vahim sorunların çözümüne katkı sunmak, destek vermektir. Bu maksatla da elimizi taşın altına koymaktan asla vazgeçmeyeceğiz. Yapıcı, müspet, uzlaşmacı tavrımızı sonuna kadar muhafaza edeceğiz. Milli ve yerli duruşun Türkiye’de tam hâkim olması için tüm gücümüzle çalışacağız.” (Bahçeli D. , 2018)

İfadelerine yer vermiş “Ne Mutlu Türküm Diyene” sözü ile de konuşmasını tamamlamıştı. MHP ile AK Parti arasında herhangi bir bakanlık pazarlığı olmamış, MHP’den herhangi bir bakan tayin edilmemişti. CHS’nin sağladığı yasal çerçevede bakanları tayin etme görevi Cumhurbaşkanına yani Erdoğan’a bırakılmıştı. MHP’nin “Önce ülkem ve milletim, sonra partim ve ben” sloganı önce Cumhur ittifakı protokolünde yer almış akabinde açıklanan bakanlar listesinde ve cumhurbaşkanı yardımcılar kadrosunda MHP’li bir ismin yer almaması ise sloganın MHP için sözde kalmadığını gösteren bir uygulama olarak karşımıza çıkıyordu.

3.2.4.1 AK Parti’de Yaşanan Söylem Değişikliği

Erdoğan, yeni sistemin ilk Cumhurbaşkanı seçildiği 24 Haziran 2018 tarihinde yaptığı balkon konuşmasında;

*“Kazanan milli iradesinin üstünlüğü olmuştur, kazanan Türkiye olmuştur, kazanan **Türk milleti** olmuştur... Bayrağımız inşallah çok daha nazlı dalgalanacak. Ezanlarımız çok daha huşu ile okunacak. Her bir vatandaşımızın huzurunu ve refahını daha ileriye taşıyacağız. Rabia’mızı çok daha gür bir sesle ifade edeceğiz. Hazır mıyız? Tek millet, tek bayrak, tek vatan, tek devlet. Bunun için bir olacağız, iri olacağız, diri olacağız, hep beraber kardeş olacağız ve hep birlikte Türkiye olacağız.” (Erdoğan R. T., 2018).*

Sözlerinde “Türk milleti” ifadesine yer verilmişti. Aslında 15 Temmuz 2016 başarısız darbe girişimi sonrası “Türk milleti” ifadesine sıklıkla yer veren Erdoğan, 22 Kasım 2016 tarihli konuşmasında,

“Türk milleti ülkesini ve devletini bu ihanet şebekesine elbette teslim etmezdi. Biz şu anda 80 milyon tek milletiz. Türk’ü, Kürt’ü, Laz’ı, Çerkez’i, Gürcü’sü, Abhaza’sı, hepsi tek millet. Aslında bizim şöyle geçmişimize baktığımız zaman, nereden geliyoruz? Âdemle Havva’dan geliyoruz. Millet olarak baktığımızda milleti İbrahim, oradan geliyoruz, tek milletiz.”
(Erdoğan R. T., 2016)

Sözleri ile Türkiye’deki tüm etnik farklılıklar “inanç” ortak paydasında birleştirilerek “Türk milleti” olarak ifade edilmişti. Bu konuşmada ifade edilen “millet” kavramı ise öncekilerden farklıydı. Çünkü ulus-devlet kavramının ifade ettiği “millet” tanımı ile Osmanlı döneminde ifade edilen “din” anlamında kullanılan “millet” anlayışının bir birleşimi görülmektedir. Yine Erdoğan’ın 27 Mart 2017’deki konuşmasında yer verdiği,

“Onun için ne Türkçülük ne Kürtçülük ne Lazcılık ne şuculuk buculuk yok. Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlığı ortak paydasında bütünleşmişiz ve biz bunlarda ayırım yapmıyoruz. Yaratılanı Yaradan’dan ötürü seviyoruz. 80 milyon kardeşler diyoruz. Biz bunu başaracağız. Ve hepimiz de Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlığıyla övüneceğiz” (Erdoğan R. T., 2017)

Sözlerinde ise “millet” kavramını farklı etnik unsurların “vatandaşlık bağı” ve İslam inancının yarattığı “ortak kültür” paydasında birleştirerek “tek millet” şeklinde ifade ediyordu. Yani Erdoğan’ın farklı söylemlerinde Türkiye Cumhuriyeti Devleti içindeki farklı etnik unsurları ve inançları “tek millet” çatısı altında toplayan yeni bir millet tanımı girişiminde bulunduğu görülmekteydi. Nitekim, AK Parti’nin “tek millet, tek bayrak, tek vatan, tek devlet” söylemi 21.05.2017’de AK Parti’nin tüzüğünde

“Milletin tüm fertleri, hiçbir ayırım gözetilmeksizin ülkemizin birinci sınıf vatandaşlarıdır. Türkiye Cumhuriyeti’nin tüm vatandaşları tek bir milleti

teşkil eder. Bayrağımız bağımsızlığımızın ortak sembolüdür. Şehitlerimizin emaneti olan, milletimizin üzerinde yaşadığı, bayrağımızın özgürce dalgalandığı toprak, vatanımızdır. Devlet, milletimizin ortak eseridir. AK PARTİ, yukarda belirtilen temel amaç ve hedefler doğrultusunda, “Tek Millet, Tek Bayrak, Tek Vatan, Tek Devlet” anlayışını sarsılmaz bir ilke olarak kabul eder.” (AK Parti, 2023, s. 27)

Şeklinde yerini almış ve yeni bir boyut kazanmıştı. Millet tanımında birleştirici unsur “vatandaşlık bağı” ve “ortak tarih” olarak ifade edilmiş, bayrak sembolü üzerinden Mustafa Kemal Atatürk’ün başlattığı Kurtuluş Savaşı mücadelesine atıfla bölünmez bütünlüğünden asla taviz verilmemesi gereken¹⁷⁸ Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nin sınırları vatan olarak ifade edilmiştir. Farklı etnik grupların ve dillerin bir arada oluşu “kültürel zenginlik” olarak ifade edilmiştir. Buradaki “millet” tanımının AK Parti’nin daha önce Osmanlı’nın ifade ettiği “millet” kavramından ayrışarak aslında ulus-devlet kavramının ifade ettiği “millet” tanımına dönüştüğü görülmektedir. Erdoğan’ın “Türk milleti” söylemindeki Türklük ise “vatandaşlık bağı¹⁷⁹” kavramı ile özdeşleştirmişti. Yani “Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olmak” ile “Türk milletinin parçası olmak” aynı anlama geliyordu. Ancak Erdoğan’ın konuşmalarında milleti ifade ederken kullandığı “*yaratılanı yaratandan ötürü sevdik*” gibi dini temalar sebebiyle İslam inancının sosyal ve toplumsal yarattığı “ortak kültür” millet tanımında birleştirici unsur olarak karşımıza çıkmaktadır.

¹⁷⁸ 30 Eylül 2017’de Ak Parti tarafından dağıtılan broşürde “tek millet, tek bayrak, tek vatan, tek devlet” kavramlarının tanımı yapılmış. “Tek millet”; Bin yıldır beraber yaşamış, beraber bedel ödemiş aziz milletimizin tüm fertleriyle, hiçbir ayırım gözetilmeksizin ülkemizin birinci sınıf, eşit vatandaşlarıdır. “Tek devlet”: “Milli iradenin tecellisi ve milletimizin ortak eseri olan Türkiye Cumhuriyeti’dir. Çatısı altında huzur ve kardeşlik içinde özgürce yaşadığımız devletimizdir”. “Tek bayrak”: “Rengini şehidimizin kanından alan, hilali ile bağımsızlığımızı ifade eden, yıldızı şehitlerimizin ta kendisi olan bayrağımızdır. Bağımsızlığımıza ve demokrasimize olan tutkumuzdur” tek vatan”: “Bin yıldır yurt bellediğimiz 780 kilometrekarelik vatan toprağımız Türkiye’imizdir. Tek bir karış toprağından vazgeçmeyeceğimiz, bölünmez bütünlüğünden asla taviz vermeyeceğimiz kadim yurdumuzdur.” Şeklinde ifade edilmiştir. Bkz: <https://www.milliyet.com.tr/siyaset/ak-parti-teskilati-rabia-yi-ogrenecek-2528568>, E.T: [10.11.2023]

¹⁷⁹ Madde 66- Türk Devletine vatandaşlık bağı ile bağlı olan herkes Türk’tür. https://www.tbmm.gov.tr/yayinlar/2021/TC_Anayasasi_ve_TBMM_Ic_Tuzugu.pdf , E.T: [10.11.2023]

Sonuç olarak, AK Parti'nin millet tanımı Mayıs 2017 sonrası tüzüğünde yer verdiği “tek millet, tek bayrak, tek vatan, tek devlet” ifadesi yanı sıra İslam inancının yarattığı “ortak kültür” kavramları üzerinde şekillendiğini söyleyebiliriz. O halde AK Parti'ye göre “millet” tanımında birleştirici unsur “vatandaşlık bağı”, “ortak tarih” ve İslam inancının yarattığı “ortak kültür” olarak, farklı etnik grupların ve dillerin bir arada oluşu “kültürel zenginlik” olarak ifade edilmiştir. Bu sebeple farklı etnik grupların etnisiteleri ile övünmeleri normaldi. Yani etnik kökenler alt kimliği oluştururken vatandaşlık bağı anlamına gelen “Türk milleti” ifadesi üst kimliği oluşturuyordu. Buradaki “millet” tanımının AK Parti'nin daha önce Osmanlı'nın ifade ettiği “millet” kavramından ayrılarak aslında ulus-devlet kavramının ifade ettiği “millet” tanımına dönüştüğü görülmektedir. Erdoğan'ın “Türk milleti” söylemindeki Türklük ise “vatandaşlık bağı” kavramı ile özdeşleştirmişti. Yani 2017 yıllarında AK Parti muhafazakâr milliyetçi çizgiye evrilirken MHP'nin milliyetçilik anlayışı arasında ortak değerlerdeki artış, çatışma alanı yaratabilecek az sayıdaki farklılığın önüne geçerek iki partinin ortak anlayış çerçevesinde hareket etmesine sebep olmuştu.

3.3 CUMHURBAŞKANLIĞI HÜKÜMET SİSTEMİNE GEÇİŞ SONRASI YAŞANAN SİYASİ GELİŞMELER

CHS'ye geçişle birlikte bazı belediyelere kayyum atamaları ve çıkartılan KHK'lar ile Türkiye'nin yönetiminde söz sahibi olan teröre destek veren unsurlarla mücadele süreci devam etmişti. 19 Nisan 2019 tarihinde HDP'li 6 belediye başkanı KHK ile kamu görevinden ihraç edilmiş, 16 Ağustos 2019'da da Diyarbakır, Mardin ve Van büyükşehir belediyelerine kayyum atanmış, 21 Haziran 2021'de de HDP'ye kapatma davası açılmıştı. Yani CHS öncesi başlayan teröre destek veren unsurların lağvedilmesi sürecine CHS'ye geçiş sonrasında da devam edilmişti.

24 Haziran 2018 seçimlerinin ardından Türkiye'de 31 Mart 2019 Yerel Seçimleri gerçekleştirilmiş, AK Parti % 44.33, CHP % 30.12, İyi Parti % 7.45, MHP % 7.32, HDP yüzde 4.24, diğer partiler ise % 6.55 düzeyinde oy almış ancak İstanbul ve Ankara gibi büyükşehir belediyelerini CHP kazanmıştı. İstanbul Belediye seçimlerini

CHP'nin adayı Ekrem İmamoğlu kazanmış ancak YSK'ya yapılan itirazlar neticesinde İstanbul belediye seçimleri 23 Haziran 2019'da yenilenmiş (T.C Yüksek Seçim Kurulu, 2019) ve CHP'nin adayı Ekrem İmamoğlu'nun belediye başkanlığı teyit edilmişti. Bu durum CHP'de AK Parti hükümetinin bir sonraki seçimlerde iktidarı kaybedeceği şeklinde yorumlanmıştı.

CHP'nin 37. Olağan Kurultayı Temmuz 2020'de gerçekleşmiş ve 25 Temmuz 2020'de yapılan genel başkan seçimlerine tek aday olarak giren Kemal Kılıçdaroğlu, 1318 delegenin 1251'inin oyunu alarak yeniden genel başkan olarak seçilmişti. Kemal Kılıçdaroğlu'nun genel başkanlığını muhafaza etmesi parti içindeki muhalif tepkilerin dinmesine yeterli gelmemişti. Muharrem İnce'nin başlattığı "Memleket Hareketi" ve İYİ Parti'den Ümit Özdağ'ın ise gizli anayasa çıkışı ile kamuoyu gündemini meşgul eden önemli siyasi gelişmeler olarak karşımıza çıkmıştı. Muharrem İnce'nin ve Ümit Özdağ'ın söylemlerinde yer verdikleri ifadelere ilişkin yapacağımız arka plan çalışması CHP'nin ideolojisinden uzaklaşıp uzaklaşmadığı, İYİ Parti'nin ise milliyetçi çizgisinden çıkıp çıkmadığı sorunsallarını değerlendirmemize yardımcı olacaktır.

3.3.1 Muharrem İnce Memleket Hareketi

4 Eylül 2020'de "Bin Günde Memleket Hareketi" sloganıyla memleket hareketini başlatan Muharrem İnce, her ne kadar "*Biz bir muhalefet hareketi değiliz, biz parti içi muhalefet hareketi hiç değiliz.*" (İnce, 2020) sözlerine yer vermiş olsa da; 8 Aralık 2020'de YouTube'da gazeteci Fatih Portakal'a konuk olan Muharrem İnce, yeni parti kurma hazırlığında olduğunu ifade etmiş, parti kurarak yeniden Cumhurbaşkanı adayı olacağını açıklamıştı. 8 Şubat 2021 tarihinde basın açıklaması ile CHP'den ayrıldığını ilan eden İnce,

"CHP ideolojik savrulmalar yaşamaktadır, parti tabanı ile üyeler arasında derin uçurum oluşmuştur...ABD'den demokrasi dilenenlerden yollarımı ayırıyorum, Atatürk'e kefare diyenlerle yolumu ayırıyorum, Mustafa Kemal deyip de Mustafa Kemal Atatürk diyemeyenlerle yolumu ayırıyorum, grup başkanvekili seçimini atamaya getirenlerle yolumu ayırıyorum...Bu arkadaşlardan yolumu ayırıyorum. Atatürk'ün emanetini işgalden kurtarmak için yolumu ayırıyorum" (İnce, 2021)

Sözleri ile CHP'yi eleştirmiş, CHP seçmeninin CHP'yi hala Atatürk ilkeleri doğrultusunda hareket eden bir parti olarak nitelediğini fakat CHP yönetiminin ideolojik olarak Atatürk ilkelerinden uzaklaşan bir yapıya dönüştüğü mesajını vermişti. İnce'nin verdiği mesajdan ziyade ortaya attığı cümlelerin bir dayanağının olup olmadığı yani sözlerinin arka plan çalışması CHP'nin ideolojik olarak savrulduğu iddialarını değerlendirmemize katkı sunacak türdendi.

“CHP ideolojik savrulmalar yaşamaktadır, parti tabanı ile üyeler arasında derin uçurum oluşmuştur” sözünün arka planını incelediğimizde 7 Haziran 2017'deki HDP Eş Genel Başkanı Serpil Kemalbay'ın Anadolu Ajansı'na verdiği röportajı görüyoruz. Röportajda Kemalbay, 16 Nisan 2017 referandumunda oluşan “HAYIR” blokunu “demokrasi cephesi” ya da “demokrasi bloku” şeklinde birleştirmeyi hedefleyen bir yol haritası çizdiklerini ifade ediyordu. Kemalbay'ın konuşmasında ifade ettiği yol haritası ise referandumdan sonra Selahattin Demirtaş tarafından kaleme alınmıştı (yol haritasının detayları için (bkz syf: 129-130). Bu yol haritası ile ilgili süreci somutlaştırmak amacıyla görüşmelere başlayacaklarını ve iki gün sonra da Kılıçdaroğlu ile bir araya geleceklerini belirten Kemalbay,

*“Demokrasi cephesini oluşturma görevi CHP'nin de görevi, Türkiye'de demokratik siyasetten yana olan bütün kesimlerin de görevi. Bu konuda herkesin elini taşın altına koyması gerekiyor. **Tabii ki ortak ilkeler etrafında hareket edebiliriz.** 16 Nisan'a baktığımız zaman, oradaki en önemli aktörün Halkların Demokratik Partisi olduğunu biz görüyoruz. Çünkü, Türkiye'nin köklü sorunları var. **90 yıldır çözüm bekleyen sorunlar.** Bu sorunlara bugüne kadar derli toplu, ilkeli bir program önerebilen tek parti HDP'dir.**Biz, bu anlamda yapılan görüşmeleri değerlendireceğiz. Ortak ilkeleri oluşturmaya çalışacağız.** Bu konuda bütün siyasi aktörlerle görüşebiliriz. Cuma günü de Sayın Kılıçdaroğlu ile onların randevu talebi üzerine bir görüşme yapacağız. Kılıçdaroğlu'nu dinleyeceğiz. Biz de bu dönemdeki kendi bakış açımızı ifade edeceğiz”* (Kemalbay, 2017) (Vurgu yazara aittir)

Sözleri ile HAYIR blokunu CHP önderliğinde tek çatı altında birleştirme girişiminde olduklarını ifade ediyordu. Nitekim, CHP heyeti görüşmek için HDP genel merkezini ziyaret etmişti¹⁸⁰.

9 Haziran'da gerçekleşen görüşmenin ardından CHP ve HDP'nin gerçekleştirdikleri ortak basın açıklamasında Kılıçdaroğlu;

*“Bir referandum süreci yaşadık. Bu süreçte demokrasiyi savunan kim varsa bugün de demokrasiyi savunmalıyız...Siyasal görüşlerimiz farklı olabilir, farklı siyasi partilerde, derneklerde, sendikalarda olabiliriz ama **bir demokrasi ortak paydasında buluşmak zorundayız**” (Kılıçdaroğlu, 2017)¹⁸¹*

Sözlerine yer vermiş, HDP'nin önerdiği demokrasi bloğunu kurma konusunda uzlaşa sağlandığı, CHP'nin bu oluşuma önderlik edeceği, ortak ilkelerde buluşulduğu mesajı veriliyordu. Bu görüşme sonucunda yapılan basın açıklaması ise CHP'nin ideolojik çizgisinden uzaklaştığı söylemlerini destekliyordu. Çünkü Selahattin Demirtaş tarafından kaleme alınan yol haritasına göre sözde Kürt sorununun çözümü için masanın bir programı olmalıydı. Bu program, sözde Kürt sorununu demokratik-barışçıl çözümünü hayata geçirileceği bir müzakere sürecini içermeli ve bu müzakere süreci de Öcalan ve PKK'yı dışlamamalıydı. Yani Kılıçdaroğlu, Öcalan ve PKK'yı dışlamayan çözüm sürecinin yeniden başlatılmasını kabul etmişti. Diğer taraftan CHP ve HDP'nin gerçekleştirdiği bu görüşmeden bir hafta sonra CHP tarafından Adalet Yürüyüşünün gerçekleştirilmesi, adalet adı altında hayır blokunu konsolide etmişti yani CHP, HDP'nin önerisi ile CHP çatısı adı altında hayır blokunu birleştirme yönünde uygulamaya dönük bir adım atmıştı.

¹⁸⁰ <https://hdp.org.tr/tr/kemalbay-ve-kilicdaroglu-bir-araya-geldi/10471/>, E.T: [23.07.2023]

¹⁸¹ Ayrıca bkz: HDP. (9 Haziran 2017). “Kemalbay ve Kılıçdaroğlu Bir Araya Geldi.” <https://hdp.org.tr/tr/kemalbay-ve-kilicdaroglu-bir-araya-geldi/10471/>, E.T: [23.07.2023]

“ABD’den demokrasi dilenenlerle yollarımı ayırıyorum” sözü CHP’nin Dış İlişkilerden Sorumlu Genel Başkan Başdanışmanı Ünal Çeviköz¹⁸²’ün “*Türkiye’nin 2021’de Dış Politika Öncelikleri: Ana Muhalefet Partisinden Bir Bakış*” başlıklı online panelde yaptığı konuşmadan kaynağını alıyordu. Panelde Çeviköz’e “*Biden’in Türk-Amerikan ilişkilerini onarmak için Türkiye’ye Trump’ın önermediği neleri önerebileceği*” sorusu yöneltilmiş, Çeviköz ise soruya;

“Biden yönetiminden ilk beklentimizin şu olacağını düşünüyorum: Hukukun üstünlüğüne, demokrasiye, yargı sisteminin siyasetten arındırılmasına, güçler ayrılığına, demokratik reformlara, medya, ifade, toplanma özgürlüğü gibi tüm temel hak ve özgürlüklere çok güçlü bir vurgu yapması” (Çeviköz A. Ü., 2020) (Vurgu yazara aittir)

Şeklinde yanıt vermişti. Çeviköz, ABD yönetimine Türkiye’nin iç işlerine müdahale etmesi gerektiği mesajını veriyordu. Bunun anlamı ise ABD’nin dizayn edeceği, Batı güdümünde bir Türkiye demekti. Aslında Ünal Çeviköz, 10 Ağustos 2018 tarihinde CHP’nin dış ilişkilerden sorumlu genel başkan yardımcısı olarak görevlendirilmiş, ancak, 37. olağan kurultayında parti meclisine girememişti. Kurultayda yeniden genel başkan seçilen Kemal Kılıçdaroğlu ise parti meclisine giremeyen Çeviköz’ün “dış ilişkilerden sorumlu genel başkan yardımcılığı” koltuğunu boş bırakarak, Çeviköz’ü “dış ilişkilerden sorumlu genel başkan danışmanı” olarak atamıştı. (Kılıç M. , 2020) Bu durum ise Ağustos 2018 yılı itibarıyla CHP’nin dış politika anlayışını Ünal Çeviköz’ün belirlediğini ortaya koyuyordu. Yani CHP, dış politikasını Ünal Çeviköz anlayışı üzerine dizayn ederken dış politikada milli çıkar ve değerlerden uzaklaşıyor, Amerikancı dış politika izleyen siyasi bir harekete dönüşüyordu.

“Atatürk’e kefare diyenlerle yolumu ayırıyorum” sözünün kaynağı ise Mehmet Bekaroğlu’nun 1993 yılında kaleme aldığı “Su üzerinde yürümek” aldı makalesine dayanıyordu. Makalede yer verilen,

¹⁸² Azerbaycan, Irak ve İngiltere’de hizmet eden eski büyükelçi Ünal Çeviköz 2015 yılından beri CHP’de siyaset yapmaktadır. Bkz: (Tafolar, 2015)

“Bir zamanlar şanlı ecdat vardı; dört kıtada at koşturan, sonra Ayasofya, Yunanistan’ı telin mitingleri ve Büyük Doğu. Bir de kefare Kemal.”
(Bekaroğlu, 1993, s. 12)

Sözler, 2014 yılından beri CHP’de genel başkan yardımcılığı görevinde bulunan ve milli görüş geleneğinden gelen Bekaroğlu¹⁸³,nun Mustafa Kemal Atatürk’ü kefare olarak nitelendirdiğini ortaya koyuyordu.

“Mustafa Kemal Atatürk diyemeyenlerle yolumu ayırıyorum” sözünün kaynağını ise CHP İl Başkanı Canan Kaftancıoğlu teşkil ediyordu. 2020 yılında Taksim Toplantıları’ndaki 1,5 saatlik konuşmasında üç defa Gazi Mustafa deyip Atatürk dememiş, gazeteci Uluç Gürkan toplantının soru-cevap kısmında Kaftancıoğlu’na *“Atatürk adını kullanmamak tercihiniz mi?”* diye sormuş, Kaftancıoğlu ise

*“Kişilerin isimlerinden söz ederken, belirli alışkanlıklarla bunların özel atıflarla kategorize edilmesine karşıyım. Yıllardır kullandığım gibi bu şekilde ifade etmek, kendimi ait hissettiğim bir ifade olduğu için tercih ediyorum”*¹⁸⁴ (Basın Konseyi, 2020)

Şeklinde yanıt vermişti. Olayı gazete manşetlerine taşıyan gazeteci Serpil Yılmaz, bu haberdan dolayı Basın Konseyi’ne şikâyet edilmiş ancak şikâyet sebebi haberin yalan ya da yanlış olduğu yönünde değil Kaftancıoğlu’nun sözleri toplantının kapalı oturumunda söylediği, kapalı oturumda olmasına rağmen Serpil Yılmaz’ın haber yapması ve Kaftancıoğlu’na sormadan haberi yapmasıydı. Haber, basın ilkelerinin *“Saklı kalması kaydıyla verilen bilgiler, kamu yararı gerektirmedikçe yayımlanamaz”* şeklindeki 7’nci maddesi gereği ihlal edildiği sebebi ile oy çokluğu ile

¹⁸³ Mehmet Bekaroğlu, her ne kadar Mustafa Kemal Atatürk’e kefare demediğini iddia etse de yazının tamamına da bakıldığında İran’daki İslami hareketin, Türkiye’deki İslamcı kesime umut ışığı olduğu şeklindeki ifadeleri sözün Mustafa Kemal Atatürk’e hitaben dendiğini netleştiriyordu.

¹⁸⁴ Serpil Yılmaz tarafından kaleme alınan yazının tamamı için bkz: <https://www.sozcu.com.tr/2020/yazarlar/serpil-yilmaz/ataturke-atfen-gazi-mustafa-kemal-ismini-kullanmayi-tercih-ettigini-soyleyen-chp-istanbul-il-baskani-canan-kaftancioglu-kendimi-ait-hissettigim-bir-ifade-6035403/> , E.T: [12.07.2023]

kabul edilmiş, haberi yapan Serpil Yılmaz uyarı kararı alınmıştı (Basın Konseyi, 2020)
. Yani CHP içinde Atatürk diyemeyen bir ekol vardı.

3.3.2 Ümit Özdağ Gizli Anayasa Çıkışı

İYİ Parti'den Ümit Özdağ'ın kamuoyuna yansıyan ilk parti içi muhalif tepkileri, 19 Ekim 2020'de katıldığı bir programda İstanbul İl Başkanı Buğra Kavuncu'nun "FETÖ'cü" olduğu iddiaları ile başlamış, anayasa açıklamaları ile devam etmişti. İYİ Parti yönetimi Özdağ'ın açıklamalarını iftira boyutundaki söylem olarak nitelendirmiş ve 16 Kasım 2020'de Ümit Özdağ partiden ihraç edilmişti (SETA, 2021, s. 51-54).

Ümit Özdağ'ın İYİ Parti'den ihraç kararının verilmesinden altı gün önce (10 Kasım 2020) Sözcü Gazetesi'ne verdiği röportajda,

“Türk milletine HDP ile ilişkiler konusunda Meral Akşener doğruları söylememiştir. 2018 genel seçimlerinden önce İYİ Parti'den iki kişi Akşener'in talimatı ile divandan habersiz CHP, Saadet ve HDP'lilerle birlikte oturup dört ay boyunca seçimlerin ikinci tura kalması durumunda açıklanacak bir anayasa hazırlamışlar. Ve bundan benim ancak yerel seçimlerden sonra haberim oldu.” (Özdağ, 2020)

Sözleri ile İYİ Parti üyelerinin bile haberinin olmadığı bir anayasa taslağı hazırlandığını ve anayasa taslağının ikinci tura kalması halinde açıklanacağını iddia ediyor, hazırlanan taslağı İbrahim Kaboğlu'ndan temin ettiğini ve taslağın “mahrem bir yol haritası” öngördüğünü ifade ediyordu (Özdağ, 2020). Kamuoyunda büyük yankı uyandıran bu tartışma İYİ Parti tarafından iftira olarak nitelendirilirken, Kılıçdaroğlu tarafından gelen ilk açıklama,

“Bizim 4 partiyle bir araya gelip, oturup, anayasa taslağı hazırlamamız asla söz konusu olmadı. Böyle bir şey yok...Eğer biz bir anayasa konusunda çalışma yapacaksak, önce başvuracağım, kapısını çalacağım parti elbette İYİ Parti, Sayın Meral Akşener olacaktır. Onun görüşlerini almak olacaktır. Dediğim gibi böyle bir çalışma yok” (Kılıçdaroğlu, 2020) (15 Kasım 2020)

Şeklinde olmuştu. Ancak Kılıçdaroğlu'nun bu açıklamasından üç gün sonra, Ahmet Davutoğlu ile düzenlediği ortak basın açıklamasında, Kılıçdaroğlu'nun anayasa ile ilgili 2018 yılında yaptığı açıklama sorulması üzerine ortak ilkeler üzerinde konuştuklarını ancak bir anayasa çalışması olmadığını ifade etmişti. Ortaya atılan tartışmanın sebebini ise

“Ayrıca bu neden bu kadar çok tartışılıyor? Neden tartışılıyor ben onu da anlamıyorum. Farz edelim ki anayasa çalışmaları parlamentoda oldu mu? Oldu. Uzlaşma komisyonu var mıydı? Vardı. Her partiden eşit sayıda milletvekili katılıyor muydu? Katılıyordu. En son 63 maddesi üzerinde uzlaşma sağlandı mı? Sağlandı. Peki ne oluyor orada HDP var mıydı, yok muydu? MHP var mıydı, yok muydu? AK Parti var mıydı, yok muydu? Yani bütün bunları bir tarafa atarak demokrasinin önünü tıkamak için, baskı rejimini yasallaştırmak için her şeyi yapıyorlar.” (Kılıçtaoğlu, 2020)

Şeklinde açıklamıştı. Yeni bir anayasa çalışması söz konusu olduğunda HDP'nin de yer almasının meşru olduğu, Özdağ tarafından ortaya atılan bu tartışmanın CHS'nin yasallaştırılması amacıyla ortaya atıldığı mesajını veriyordu. Aslında 2 Haziran 2018'de Sözcü'ye konuşan Kılıçdaroğlu,

“Biz Millet İttifakı'nı oluşturan partiler olarak anayasa değişikliği çalışması yaptık. Başında İbrahim Kaboğlu vardı. “Bizim hazırlığımız Muharrem İnce'nin cumhurbaşkanı seçilmesinden sonra başlamayacak. Daha önce başladı zaten. Üç aşağı beş yukarı bir mutabakat metni şu anda elimizde var” (Kılıçdaroğlu, 2018). (Vurgu yazara aittir)

Sözleri millet ittifakı tarafından 24 Haziran seçimleri öncesi bir anayasa metni ya da anayasa dair ortak ilkeler üzerinde çalışma yapıldığını koyarken HDP'nin mutabakat metni ya da anayasa yol haritası çalışmasında yer aldığını ortaya koymuyordu. Ancak Özdağ ile Kılıçdaroğlu'nun bahsettiği anayasa metninin İbrahim Kaboğlu başkanlığında 24 Haziran 2018 seçimleri öncesinde hazırlandığını netleştiriyordu.

Ekim 2019’da CNN Türk’te Gece Görüşü programına telefon ile bağlanan İbrahim Kaboğlu’nun açıklamaları üzerine Metin Özkan, İbrahim Kaboğlu ve Hande Fırat arasındaki diyalog ise,

- **Metin Özkan:** *HDP milletvekilleri ve İYİ partinin milletvekilleri diyor ki, HDP milletvekilleri birlikte bir anayasa çalışması yapıyoruz diyor, İYİ Partinin milletvekilleri diyor ki HDP ile bir anayasa çalışması yapan CHP ile bizi kimse yan yana getiremez diyor. Bu açıklamalar günlerdir ortalarda dolaşıyor...Siz bunlara yani niye böyle düşünüyorsunuz? Biz sizle anayasa mı yapıyoruz? Bunu nerden çıkarıyorsunuz? diye bir cevaplama şansınız oldu mu?*
- **İbrahim Kaboğlu:** *...Bu konu esasen 2018 Ocak ve Nisan ayında 4 parti arasında yapılan anayasa çalışmasına ilişkin bir bilgidir. Doğrudur. CHP, HDP, Saadet Partisi ve İYİ parti uzmanlarıyla, yetkilileriyle bir ortak paydalar oluşturan anayasa raporu hazırlandı. Ama bu 2018 başlarında yapılan bir çalışma idi.*
- **Hande Fırat:** *Bahsettiğiniz partiler 2018 anayasa çalışması için CHP, HDP, Saadet, İYİ Parti. O dönem İYİ Parti, HDP’nin orada olmasından bir rahatsızlık dile getirmiş miydi?*
- **İbrahim Kaboğlu:** *Bu çalışma yapıldı. Dolayısıyla şimdi yapılan çalışmada neler konuşuldu bunları tabii ki iki yıl sonra söylemek uygun düşmez ama 4 partinin katılımıyla bir anayasa çalışması yapıldı.*

Şeklindeydi.¹⁸⁵ Kaboğlu’nun yaptığı açıklama ile Ümit Özdağ’ın ortaya attığı anayasa taslağının 24 Haziran 2018 seçimlerinden önce İYİ Parti, CHP, Saadet Partisi ve HDP’li uzmanların bir araya gelmesi ile hazırlandığını ortaya koyuyordu.

Kaboğlu, Sözcü Gazetesi’nden İsmail Saymaz’a verdiği röportajda anayasa taslağının olmadığını ifade etmiş, Saymaz’ın “O halde 30 sayfalık metin nedir?” sorusuna ise “Orada ilkeler söz konusu. Yoksa maddelerin kaleme alınması söz konusu değil.” (Kaboğlu, 2020) şeklinde yanıt vermişti. Saymaz’ın konuşmada ifade ettiği metin

¹⁸⁵ Hande Fırat Moderatörlüğünde 03.10.2019 tarihli CNN Türk Gece Görüşü Programının tamamı için bkz: <https://www.youtube.com/watch?v=YjrWWjCT21c> , E.T: [13.08.2023]

Kaboğlu ile yapılan röportajından bir gün önce kamuoyu gündeminde yer almış ve Kaboğlu tarafından yalanlanmamıştı sadece, metni isimlendirme yönünde (anayasa metni ya da anayasa üzerine ortak ilkelerde uzlaşma metni gibi) ayrışma yaşanmıştı. Kaboğlu'nun metni yalanlamaması ise kamuoyuna yansıyan 30 maddelik metnin CHP, HPD, İYİ Parti ve Saadet Partisi uzmanları tarafından hazırlanan metin olduğunu teyit ediyordu.

Ümit Özdağ'ın 11 Kasım 2020 tarihli basın açıklamasında; Kaboğlu'ndan elde ettiği CHP, HPD, Saadet Partisi ve İYİ Parti tarafından hazırlanan ortak ilkelerde uzlaşılan anayasa yol haritası niteliğindeki 30 maddelik metni göstermiş ve akabinde de metin kamuoyuna yansımıştı. Bu basın açıklamasında Özdağ, bahsi geçen 4 parti tarafından hazırlanan anayasa değişikliğine dair ortak ilkeleri içeren çerçeve metnin T.C anayasasının değiştirilmesi dahi teklif edilmeyecek ilk 4 maddesinden 2. ve 3. maddelerin değişikliğini içerdiğini ifade etmişti. 2. maddeye dair taslakta yer alan değişikliği

“2. maddeden milli dayanışma ve Atatürk milliyetçiliği çıkarılıp, ‘Türkiye Cumhuriyeti, insan haklarına dayanan, milli, demokratik, laik ve sosyal hukuk devletidir’ şekline dönüştürülmüş.” (Özdağ, 2020)

Şeklinde ifade etmiş, hakikaten de CHP-HDP-Saadet Partisi ve İYİ Parti temsilcileri tarafından hazırlanan Anayasal İlkeler Dair Çerçeve Metnin Değiştirilmez Hükümleri kısmında da benzer ifadenin yer aldığı görülmüştür.

Özet olarak ister adına anayasa taslağı denilsin ister ortak ilkeler istenirse çerçeve metin denilsin her ne kadar bir anayasa taslağı değil denilse de bahsi geçen dört partinin güçlendirilmiş parlamenter sistem talebi ile T.C anayasasının ilk dört maddesinde değişiklik içeren ortak bir anlayışla anayasa değişikliği çalışması içinde olduğunu söyleyebiliriz. Diğer taraftan görünürde her ne kadar HDP millet ittifakının içinde yer almasa da gizli tutulması kararlaştırılan anayasa ilkeleri çalışmasında yer alarak, millet ittifakının gizli ortağı olduğu söylemlerin de doğruluk payı olduğunu da gözler önüne sermiştir. Diğer taraftan anayasanın ilk 4 maddesinde değişikliğe

gidilebileceğini öngören bir anayasa taslağı çalışmasında yer alan İYİ Parti'nin milliyetçi söylemini, aslında arka plan yapılanmasında terk ettiğini, CHP'nin ise ideolojik çizgisinin dışına çıktığının kanıtıydı. İYİ Parti'nin ve CHP'nin milliyetçi ideolojilerinden uzaklaşmaları AK Parti- MHP iş birliğine giden süreci etkileyen faktörlerden biri olarak karşımıza çıkmaktaydı.

Akşener liderliğindeki İYİ Parti'nin içinde çok az bir kesim tarafından bilinen ve gizlice yürütülen anayasanın ilk dört maddesinin değiştirilmesine ilişkin çalışma, Akşener'in çözüm sürecine de olumlu baktığına dair çıkarımımızı destekliyordu. Dolayısıyla, Bahçeli tarafından yürütülen “*çözüm sürecine karşı olma*” ve “*PKK terör örgütünün uzantısı olan HDP ile hiçbir şekilde yan yana gelmeme*” politikalarından Akşener'in rahatsız olduğunu da ortaya koyuyordu. Bu durum ise İYİ Parti kurulmadan önceki Akşener önderliğindeki MHP içindeki muhalefetin neden “*olursa Bahçeli'siz MHP olmazsa yıpranmış MHP*” yi hedefleyerek yola çıktıklarını açıklıyordu. Yaşanan bu gelişme, Akşener önderliğinde MHP içinde yaşanan kriz süreci ile ilgili bölüm 2.2.1'de elde ettiğimiz, terörle uzlaşma yerine terörle mücadele sürecine geçiş aşamasındaki AK Parti'yi desteklemek isteyen Bahçeli önderliğindeki MHP'nin zayıflatılmaya çalışıldığı iddiamızı destekleyen gelişmeler olarak karşımıza çıkmaktaydı.

3.4 TÜRKİYE'NİN YENİ DIŞ POLİTİKA SÖYLEMİ

15 Temmuz başarısız darbe girişimini, Türkiye'nin Batılı müttefiklerinin çoğunluğu tarafından FETÖ terör örgütü tarafından gerçekleştirilen darbe girişimi olarak görülmemesi ve kapılarını FETÖ terör örgütü mensuplarına açmaları, Türkiye'nin Batılı müttefikleriyle ilişkilerine daha şüpheci bakmasına sebep olurken Rusya ve İran gibi ülkelerle farklı ilişki modelleri geliştirmesine sebep olmuştu. Türkiye, kurduğu ikili ilişkileri bazen tamamlayıcı bazen ise dengeleyici politika izleyerek sürdürmeye çalışıyordu.

Türkiye, Davutoğlu'nun belirlediği ve akabinde “Türkiye'nin onurlu yalnızlığı”na dönüşen dış politika anlayışını değiştireceğine dair ilk sinyali Binali Yıldırım'ın başbakan olduktan sonra “*dostlarımızın sayısını artıracamız, düşmanlarımızın sayısını azaltacağız*” sözleriyle vermişti. Uygulamaya dönük ilk adım ise Erdoğan'ın 27 Haziran 2016 tarihinde Putin'e gönderdiği mektup olmuştu. Türkiye'nin öncelikle komşuları ile ikili ilişkilerini düzeltme yönündeki bu girişiminin olumlu etkileri Suriye'de görülmeye başlamıştı. Rusya'nın Esad rejimi ve İran, Türkiye'nin de muhalif gruplar üzerindeki etkinliği neticesinde iki ülke Suriye konusunda ciddi inisiyatif almıştı (Koçak, 2017, s. 10-11).

2017 yılında ve sonrasında başta komşu ve yakın coğrafyalardaki ülkeler olmak üzere, diğer ülkelerle ilişkilerin diyalog ve iş birliği temelinde yürütülmesi için adımlar atılmaya devam etmiş, siyasi diplomasi kanalları yeniden tesis edilmeye başlanmış ve ikili ilişkilerde her ne şartlar altında olursa olsun siyasi diplomasi kanallarının açık bırakılması anlayışı ile hareket edilmeye başlanmıştı. Bunun en güzel örneği ise 9 Ekim 2019'da Barış Pınarı Harekâtı öncesi Trump'ın Erdoğan'a gönderdiği mektup¹⁸⁶ olayında yaşanmıştı. Trump'ın Türkiye'yi ekonomik olarak mahvedeceğini söyleyerek tehdit ettiği mektubundan sonra bile Türkiye, ABD ile siyasi diplomasi kanallarını açık bırakmış, ayrıca Trump'ın tehditlerini dikkate almayarak Barış Pınarı Harekâtı'nı başlatmıştı.

Dönemin Dışişleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu'nun 9 Aralık 2016 tarihli TBMM sunumu üzerine hazırlanan “2017 yılına girerken dış politikamız” başlıklı kitapçıkta yer alan,

“Bölgesel ve uluslararası alandaki tüm girişimlerimiz ve faaliyetlerimiz, çok-boyutlu, aktif, vizyoner ve sorumluluk sahibi dış politikalarımızın yansımalarını oluşturmaktadır. Ülkemiz, dış politikadaki çalışmalarını bu

¹⁸⁶ The New York Times. (16 October 2019). “Read Trump's Letter to President Erdogan of Turkey”.<https://www.nytimes.com/interactive/2019/10/16/us/politics/trump-letter-turkey.html> , E.T: [04.10.2023]

anlayışla hız kesmeden sürdürmekte, çok yönlü ve ön alıcı şekilde yürütmektedir.” (Çavuşoğlu, 2016, s. 10) (Vurgu yazara aittir.)

İfadeler Türkiye’nin dış politikasını hem bölgesel hem de küresel gelişmeleri dikkate alarak çok boyutlu bir değerlendirmede bulunarak belirlediğini aynı zamanda da dış ve güvenlik politikasında “reaksiyoner” yani “bekle-gör sonra harekete geç” şeklindeki yaklaşımı terk etmiş yerine “ön alma, önleyici hamlelerde bulunma” şeklindeki yaklaşımla hareket etmeye başlamıştı.

Türkiye, 2018 yılı itibarıyla **Mustafa Kemal Atatürk’ün “Yurtta Barış, Dünyada Barış”** ülküsü doğrultusunda “girişimci ve insani dış politika”¹⁸⁷ anlayışı benimsemiş ve dış politikasını bu doğrultuda şekillendirmeye başlamıştı. “Gerek bölgesel gerek küresel gelişmeler ve temel önceliklerimiz çerçevesinde” (Çavuşoğlu, 2017, s. 6) ifadeleri Türkiye’nin yeni dış politikasını bölgesel ve küresel gelişmeleri değerlendirerek milli çıkarları doğrultusunda şekillendireceğini ortaya koyuyordu.

24 Haziran 2018 seçimleri öncesi MHP tarafından yayımlanan “Cumhur İttifakı Millet Aklı” başlıklı kitapçıkta ittifakın amaç ve hedefleri sıralanmış dış politika ile ilgili,

- Dış politikada, siyasette ve ekonomide Türkiye’yi köşeye sıkıştırmaya yönelik faaliyetlerin önüne geçmek, Türk devletinin ve Türk milletinin bekâsına yönelik tüm tehditleri ortadan kaldırmaktır (MHP, 2018, s. 26).
- Türkiye’nin jeostratejik konumunu dikkate alan, dünya ölçeğinde siyasî, sosyal ve ekonomik politikaların oluşturulmasında söz sahibi olan, gelişme ve sorunları gerçekçi ve millî bir strateji çerçevesinde değerlendiren, Türkiye merkezli ve çok yönlü bir dış politika yürütmektir (MHP, 2018, s. 29).

İfadelerine yer verilmişti. Yani CHS’ye geçişle birlikte Türkiye’nin dış politikası ile ilgili yine Dünyadaki gelişmelerin makro ve mikro düzeyde yaşanan gelişmelerin

¹⁸⁷ Türkiye’nin 2018 yılına girerken girişimci ve insani dış politikası için bkz: (Çavuşoğlu, 2018 Yılına Girerken Girişimci ve İnsani Dış Politika, 2017)

değerlendirileceği, Türkiye'nin jeopolitik konumunun göz önüne alınarak değerlendirme yapıldıktan sonra Türkiye'nin milli çıkarlarını ve bütünlüğünü göz önünde bulunduran çok yönlü dış politika üretileceği mesajı veriliyordu. Yani, AK Parti ve MHP, Türkiye'nin dış politikası ile ilgili ortak hedefler koymuşlar ve bu ortak hedefler doğrultusunda Türkiye'nin dış politikasına şekillendirme kararı almışlardı. Zaten 15 Temmuz Darbe girişimi sonrası Türkiye'nin dış politikası ile ilgili Erdoğan ve Bahçeli'nin konuşmaları dikkate alındığında bir bütünlük arz ettiği, birbirini destekleyen açıklamaların geldiği görülmekteydi.

3.4.1 Güvenli Bölge Strateji Çerçevesinde Ortadoğu Politikası

15 Temmuz 2016 sonrası Türkiye, Suriye'de "güvenli bölge" stratejisi doğrultusunda hareket ediyor ve bu kapsamda gerçekleştirdiği ilk eylem Ağustos 2016'da Fırat Kalkanı harekâtı olmuştu. Bu doğrultuda 2018 yılında Zeytin Dalı Harekâtı gerçekleştirilmiş ve CHS'ye geçiş sonrası da harekatlara yoğunluk verilerek Barış Pınarı, Bahar Kalkanı harekatları ve Pençe Serisi harekatları gerçekleştirilmişti. Suriye'de gerçekleştirilen operasyonlar neticesinde, Suriye sınırları boyunca 8.200 km²'lik bir alan PKK/PYD/YPG ve DAESH teröründen arındırılmıştı. 2019 yılı içinde de Irak'ta gerçekleştirilen bir dizi Pençe Serisi Harekatları ile de Suriye'de uygulanan 30 km derinliğindeki güvenli bölge stratejisi Irak'ta da uygulanmaya başlanmış, Şubat 2022'de Kış Kartalı Harekâtı gerçekleştirilmişti ve günümüzde ise güvenli bölge stratejisi doğrultusunda harekatlar devam etmektedir.

2022 yılında Türkiye, sınırları boyunca terörden arındırılmış olan güvenli bölgelere, meşru Suriye muhalefetine yürütme organı Suriye Geçici Hükümeti'nin bu bölgelerde icra ettiği istikrarlaştırma faaliyetleri sayesinde Türkiye'deki 530 binden fazla Suriyelinin onurlu, gönüllü ve güvenli bir şekilde ülkelerine geri dönmeleri sağlamıştı (Çavuşoğlu, 2022, s. 18).

2016 yılı itibarıyla yaptığımız araştırmalara göre Türkiye, Filistin meselesini Ortadoğu'nun istikrarının önündeki en büyük engellerden biri olarak görmüş ve İsrail-Filistin ihtilafına müzakereler yoluyla adil, kapsamlı ve kalıcı bir çözüm getirilmesini

ve 1967 sınırları dâhilinde, başkenti Doğu Kudüs olan bağımsız, egemen ve coğrafi bütünlüğe sahip bir Filistin Devleti'nin vücut bulmasını desteklemiştir.

3.4.2 Mavi Vatan Doktrini Çerçevesinde Şekillenen Doğu Akdeniz ve Ege Politikası

27 Kasım 2019 tarihinde Türkiye-Libya¹⁸⁸ arasında imzalanan Münhasır Ekonomik Bölge (MEB) anlaşması, 11 Aralık 2019 tarihinde Birleşmiş Milletlere (BM) tescil ettirilmişti. BM tarafından yayımlanan tescil belgesine göre, Türkiye ve Libya arasında imzalanan MEB anlaşmasını¹⁸⁹ 30 Eylül 2020'de BM Şartı'nın 102'nci maddesi gereği onaylamıştı (United Nations, 2020). Bu anlaşma ile her iki ülkenin Akdeniz'de karşılıklı kıyıları arasındaki deniz yetki alanlarının sınırı belirlenirken, o ana kadarki Türkiye'nin Doğu Akdeniz'deki haklarını göz ardı eden ve Türkiye 'siz kurulması istenen jeo-politik ve jeo-ekonomik dengeleri değiştirme özelliğine sahip olmuştur.

2019 yılında Türkiye-Libya arasında yapılan MEB anlaşması ile Türkiye, Doğu Akdeniz'de “Mavi Vatan Doktrini” çerçevesinde hareket edeceğinin sinyallerini verirken 2020 yılında Türkiye'nin dış politikasında “Doğu Akdeniz ve Ege” başlığı altında ayrıca ele alarak denizler politikasını “Mavi Vatan Doktrini” üzerine kurmaya başlamıştı.

2020 yılında Doğu Akdeniz'de sismik arama ve sondaj faaliyetleri yürütülürken, Ege'deki sorunlar ise Yunanistan'ın karasularını tek taraflı olarak 12 mile çıkarma yönündeki girişimleri, egemenliği uluslararası antlaşmalarla Yunanistan'a bırakılmamış adacık ve kayalıkların aidiyeti ve Ege Adaları'nın silahsızlandırılmış statüsünün ihlali gibi konular teşkil etmişti. Türkiye, Yunanistan tarafından Türkiye'ye

¹⁸⁸ Bu Anlaşmaya dayalı olarak oluşturulan Ulusal Mutabakat Hükümeti, BM Güvenlik Konseyi'nin 2259 sayılı kararı uyarınca uluslararası toplum nezdinde tüm Libya'yı temsil eden meşru Hükümet olarak tanınmıştır. Bkz: (T.C. Cumhurbaşkanlığı İletişim Yayınları, 2022, s. 37)

¹⁸⁹ BM tarafından onaylanan Türkiye Cumhuriyeti ve Libya Devleti Ulusal Mutabakat Hükümeti Arasında Akdeniz'de Deniz Yetki Alanlarının Sınırlandırılmasına İlişkin Mutabakat Muhtırası'nın tamamı için bkz: https://www.un.org/Depts/los/LEGISLATIONANDTREATIES/PDFFILES/TREATIES/Turkey_1112_2019_%28HC%29_MoU_Libya-Delimitation-areas-Mediterranean.pdf , E.T: [12.09.2023]

dayatılmak istenen Sevilla Haritasının hukuki hükümsüzlüğü yönünde açıklama yapmış ve bu dönemde ABD ve AB tarafından da Sevilla Haritasının bir hüküm taşımadığının ifade edilmesi (Çavuşoğlu, 2020, s. 7-8) ise Türkiye açısından önemli bir gelişme olarak karşımıza çıkmıştı. Fakat, Kıbrıs'ın tamamını GKRY'ye aitmiş gibi gören ve Türk tarafını görmemezlikten gelen AB, Türkiye'nin Doğu Akdeniz'deki faaliyetlerini yasa dışı nitelendirerek 27 Şubat 2020 tarihinde Türkiye'nin Doğu Akdeniz'deki arama faaliyetleri sebebi ile yaptırım kararı almış,¹⁹⁰ ve uyguladığı yaptırımları bir kez daha 12 Kasım 2022'ye kadar uzatacağını açıklamıştı (Council of EU , 2021).

2020 yılında Türkiye Kıbrıs politikasını iki devletli çözüm¹⁹¹ üzerine kurgulamış, farklı çözüm önerilerine de kapılarını kapatmıştı. 2021 yılında ise Doğu Akdeniz'de diyalog süreci başlatmak istemiş, deniz sınırlarının adil ve barışçıl şekilde sınırlandırılmasını teminen, Güney Kıbrıs Rum Yönetimi (GKRY) hariç tüm taraflarla diyaloga hazır olduğunu ifade etmişti. GKRY ile görüşülmesi ise ancak Kıbrıs sorunu çözüldükten sonra mümkün olacağı şartına bağlanmıştı (Çavuşoğlu, 2021, s. 5). 2022 yılında Türkiye Doğu Akdeniz'de sismik arama ve sondaj faaliyetlerine yeniden başlamış ayrıca 2020 yılında Mavi Vatan Doktrini çerçevesinde BM'ye tescil ettirilen Doğu Akdeniz kıta sahanlığı içinde hiçbir üçüncü ülke bayraklı araştırma gemisinin izinsiz faaliyetlerine izin verilmemiştir (Çavuşoğlu, 2022, s. 5).

2021 yılında Yunanistan ile istikşafı görüşmeleri yeniden başlamış ve Ege sorunları ele alınmıştı. 2022 senesinin ilk aylarında diyalogun sürdürülmesinden yana hareket edilmiş, Türkiye ve Yunanistan, ikili ilişkilere üçüncü tarafların karıştırılmaması konusunda mutabakata varmışlardı. Ancak, Yunanistan'ın samimi ve dürüst bir yaklaşım göstermemesi, provakatif ve gerginliği tırmandırıcı eylem ve beyanlara

¹⁹⁰ Türkiye'nin Doğu Akdeniz'deki faaliyetlerini yasa dışı nitelendiren AB, 27 Şubat 2020'de, Doğu Akdeniz'de arama faaliyetlerinde bulunan TPAO'ya ilk yaptırım kararını almış, TPAO Başkan yardımcısı Ferruh Akalın ve TPAO Arama Dairesi Başkan Yardımcısı Ali Coşkun Namoglu'nu yaptırım listesine eklemişti. Detaylar için bkz: (The Council Of European Union, 2020).

¹⁹¹ 18 Eylül 2020'de Dışişleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu Anadolu Ajansı'na verdiği röportajda Crans-Montana'da Rum tarafının tavrını hatırlatarak *"Kıbrıs meselesinde biz bir daha federasyonu müzakere etmeyeceğiz."* (Çavuşoğlu, 2020) diyerek Türkiye'nin siyasi kanadından ilk kez bundan sonra Ada'da federasyondan yana olunmayacağı mesajı gelmişti.

devam etmesi neticesine istikşafı görüşmelerinin iptal edilmesine karar verilmiş ve tüm üst düzey diyalog mekanizmaları askıya alınmıştı (Çavuşoğlu, 2022, s. 7).

Doğu Akdeniz’de karşılıklı deniz alanları bulunan Mısır ile maslahatgüzar seviyesinde yürütülen ilişkilerin düzeltilmesi amacıyla 2020’den beri iki ülke arasında dışişleri bakan yardımcıları düzeyinde normalleşme süreci başlatılmış, 2021 yılında ise ikisi Kahire’de ikisi Ankara’da olmak üzere siyasi istişare görüşmeleri yapılmış ve ikili ilişkilerde normalleşme sürecinde adımlar atılmaya devam edilmiştir (T.C Dış İşleri Bakanlığı).

3.4.3 Türkiye’nin AB Üyeliği Süreci

Türkiye’nin AB üyeliğine dair müzakereler 3 Ekim 2005 tarihinde müzakerelerin usul ve esaslarını belirleyen Müzakere Çerçeve Belgesi’nin kabul edilmesini müteakiben ilk toplantısı Ekim 2005’te ‘Bilim ve Araştırma’ faslı için yapılmış ve bu fasıl Ekim 2006’da Hükümetler arası Konferans’ta geçici olarak kapatılmıştı. O tarihten 2016 yılı ortalarına kadar toplam 14 fasıl açılmış ama sadece yukarıda sözü edilen faslın dışında hiçbir kapanmamıştı. Ne var ki, bu fasılların kapatılmamasında problem Türkiye’den kaynaklanmamaktaydı. AB Komisyonu’nun daha önce hiçbir müzakereci ülkeye uygulanmayan bir yöntem kullanarak, fasılların kapatılması kararını üye ülkelerin oybirliğiyle alması koşulunu uygulamaya koymuş olmasıydı (İnaç, 2016, s. 232)

2015 yılında AB’nin Türkiye’ye yaklaşımındaki değişiklikte ve ilişkilerdeki yeniden canlanmada Avrupa’da sarsıntı yaratan Suriye sorunu kaynaklı mülteci krizi belirleyici olmuştu. Avrupa’ya düzensiz göç akışının önüne geçilmesi ve mali destek sunularak göçmenlerin Türkiye’de yerleşmesi sağlanması amacıyla Türkiye-AB zirveleri gerçekleştirilmiş ve 18 Mart 2016 yılında gerçekleştirilen 3. Türkiye-AB zirvesinde¹⁹² *“Türkiye’ye Sığınmacı Mali İmkânı kapsamında teklif edilen 3 milyar euro’nun*

¹⁹² 29 Kasım 2015’ de birinci Türkiye-AB zirvesi düzenlendi. Bu zirvede Ortak Göç Eylem Planının Uygulanması ve Türk vatandaşlarının AB ülkelerine vizesiz seyahatinin Ekim 2016’da kaldırılması konularında mutabık kalındı. 7 Mart 2016’da düzenlenen 2. zirvede ortak eylem planı doğrultusunda kararlar alınırken Türkiye ve AB arasındaki düzensiz geçişler sona erdiğinde ya da en azından büyük ölçüde ve sürdürülebilir şekilde azaldığında Gönüllü İnsani Kabul Planı uygulamaya girmesi yönünde karar alındı. Bkz: (T.C Dışişleri Bakanlığı Avrupa Birliği Başkanlığı, 2020)

kullanımının hızlandırılması ve ilave 3 milyar euro'luk fon sağlanması”, “Vize Serbestisi Diyalogunun hızlandırılarak Haziran 2016 Sonu itibarıyla vizenin kaldırılması” ifadeleri Türkiye-AB mutabakat metninde yer almıştı (T.C Dışişleri Bakanlığı Avrupa Birliği Başkanlığı, 2020). Yani Türkiye, Avrupa'ya Suriye'den gerçekleşecek düzensiz göçün önünde kalkan olurken, AB vizesi kaldırılacaktı.

Avrupa Komisyonu, 4 Mayıs 2016 tarihinde yayımladığı Vize Serbestisi Diyalogu hakkındaki son raporu ile Türkiye'nin Vize Serbestisi Yol Haritasında yer alan 72 kriterin 65'ini tamamen karşıladığını teyit etmişti. Geriye yerine getirilmesi gereken sadece 6 yükümlülük kalmıştı ama AB ilave bir yükümlülük eklemişti¹⁹³. Türkiye'nin terörle mücadele yasasını değiştirmesi ile ilgili olan bu ilave yükümlülük, Türkiye'nin önüne terörün önemli bir güvenlik tehdidi oluşturduğu dönemde şart koşuluyordu. Türkiye bu sürede AB'nin mülteci toplama kampı konumuna gelirken, AB'nin sunduğu bu ilave yükümlülük Türkiye'nin güvenliğini, orta ve uzun vadede bütünlüğünü bozmaya yönelik adımların atılmasına fırsat sunacak nitelikteydi.

Vize muafiyeti için AB tarafından şart koşulan “Türkiye'nin terörle mücadele yasasını değiştirmesini ön gören ilave yükümlülük AK Parti hükümeti tarafından eleştirilmiş, “‘vize kaldıracağım, bunun şartı şunu değiştirmen.’ diyeceksin. Kusura bakma; hadi bakalım, **biz yolumuza gidiyoruz, sen de yoluna git, kiminle anlaşabiliyorsan onlarla da anlaş**” (Erdoğan R. T., 2016) sözleri ile Cumhurbaşkanı düzeyinde tepki ile karşılanmıştı. Bu gelişmeden sonra AB ile canlanan ilişkiler tekrar durgunluk evresine girmişti.

AB'nin Türkiye'deki büyükelçileri 8 Kasım 2016'da HDP'nin grup toplantısına katılmış ve bir gün sonra da Avrupa Komisyonu tarafından “2016 yılı Türkiye (İlerleme) Raporu” ve “Genişleme Strateji Belgesi” yayımlanmıştı. Raporda milletvekili dokunulmazlıkların kaldırılması ve akabinde birkaç HDP'li milletvekilinin tutuklanmasından endişe duyulduğu, 15 Temmuz Darbe girişimi sonrası OHAL ilanı ve güvenlik amaçlı alınan kararlara tepki, tekrar çözüm sürecine

¹⁹³ Avrupa Komisyonu'nun 4 Mayıs 2016 tarihinde yayınladığı Vize Serbestisi Diyalogu hakkındaki son raporunda sunduğu 7 yükümlülüğün detayları için bkz: (Ekinci M. U., 2016, s. 44-45).

geri dönülmesi gerektiği, Kıbrıs meselesi gibi konular dikkat çekiyordu. Ayrıca raporda siyasi kriterlere ilişkin olarak,

“Türkiye’nin kesin surette, gerekirse Uluslararası Adalet Divanına başvurmak suretiyle, BM Şartı’yla uyumlu olarak, iyi komşuluk ilişkilerine, uluslararası anlaşmalara ve sorunların barışçıl şekilde çözümüne bağlı kalması gerekmektedir” (Avrupa Komisyonu, 2016)

İfadesine yer vermesi AB tarafından Türkiye’ye çözüm sürecine tekrar geri dönülmesi için baskı yapıldığı gösteriyordu. Türkiye’nin güvenlik odaklı yürüttüğü politika ile AB’nin taleplerinin ters düşmesi, dolaylı olarak müzakere sürecine de yansımıştı. Nitekim 13 Aralık 2016 tarihli AB Zirvesi Dönem Başkanlığı Sonuçlarında “*mevcut koşullar altında yeni fasılların müzakereye açılmasının düşünülmediği*” (Avrupa Konseyi, 2016) belirtilmişti.

16 Nisan 2017 referandumdan 1 yıl sonra ve seçimlere bir hafta kala Avrupa Komisyonu tarafından “2018 yılı Türkiye (İlerleme) Raporu” ve “Genişleme Strateji Belgesi” yayımlanmış, çözüm sürecinin sonlanmasından, milletvekillerinin dokunulmazlıklarının kaldırılmasından, OHAL süreci uygulamalarından duydukları rahatsızlık tekrarlanmışken bu seferde “*Mart 2018’de AB Zirvesi, Türkiye’nin Ege Denizi’nde ve Doğu Akdeniz’de devam eden hukuk dışı eylemlerini güçlü bir şekilde kınamıştır*” ifadeleri eklenmişti. Yani AB, Türkiye’nin Mavi Vatan Doktrini çerçevesindeki politikalarından rahatsız olduğunu belirtiyordu.

AB, GKRY’ni Kıbrıs Adası’nın tek hâkimi olarak görmüş ve AB üyesi¹⁹⁴ olduğunu gerekçe göstererek Türkiye’ye yaptırım uygulamak için meşruiyet alanı sağlamaya

¹⁹⁴ GKRY, 1 Mayıs 2004’te “Kıbrıs Cumhuriyeti” adı altında AB’ye üye olmuştur. 16 Nisan 2003 tarihinde Atina’da imzalanan ve 1 Mayıs 2004 tarihinde yürürlüğe giren Katılım Antlaşması’na ek 10. Protokol ile KKTC, AB nezdinde yeni bir statü kazanmıştır. Protokol’de KKTC topraklarından, “Kıbrıs Cumhuriyeti hükümetinin etkin kontrol uygulamadığı Kıbrıs Cumhuriyeti bölgeleri” olarak söz edilmektedir. Bkz: <http://abkm.gov.ct.tr/tr-tr/Kktc-AB-%C4%B0li%C5%9Fkileri/Tarih%C3%A7e> , <http://abkm.gov.ct.tr/tr-tr/Kktc-AB-%C4%B0li%C5%9Fkileri/Tarih%C3%A7e> , https://european-union.europa.eu/principles-countries-history/country-profiles/cyprus_en E.T: [10.09.2023]

çalışmıştı,¹⁹⁵ 15 Temmuz 2019 tarihinde AB Dış İlişkiler Konseyi; Doğu Akdeniz'deki sondaj faaliyetlerinin “uluslararası hukuka aykırı” ve “Kıbrıs Cumhuriyeti'nin egemenlik haklarının ihlali” olduğu gerekçesiyle Türkiye'ye yaptırım uygulanması kararı almıştı. AB Konseyi ise KKTC'nin ve Türkiye'nin haklarını ihlal eden yaptırım kararlarına devam etmiş, 14 Ekim 2019¹⁹⁶ ve 17-18 Ekim 2019¹⁹⁷ tarihinde aldığı kararlar ile Kıbrıs'ın tamamının GKRY'ine aitmiş gibi hareket etmeye devam ederek GKRY'ine tam destek vereceğini göstermiş ve bu doğrultuda yaptırımlara devam edeceği mesajını vermişti¹⁹⁸. AB, 12 Aralık 2019'da aldığı kararla, Türkiye-Libya Doğu Akdeniz'deki Deniz Yetki Alanlarının Sınırlandırılmasıyla İlgili Karşılıklı Anlayış Mutabakatının üçüncü devletlerin egemenlik haklarını ihlâl ettiğini, deniz hukukuna uymadığını ve üçüncü devletler açısından yasal sonuç üretmediğini iddia etmişti (European Council, 2019). Oysa, AB'nin deniz yetki alanlarının belirlenmesi konusunda herhangi bir yetkisi yoktu ve bir uluslararası mahkeme de değildi. Bu çerçevede, Türkiye ile Libya arasında usulüne uygun olarak imzalanan bir muhtıranın hukuka uygunluğuna dair bir hüküm verme hakkı olmayan AB, uluslararası hukuka göre, Türkiye'nin hidrokarbon faaliyetlerini yasadışı olarak niteleyemezdi. Halbuki, AB'nin çakışan deniz yetki alanları konusunda tarafsız kalması gerekirdi (T.C. Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı, 2020, s. 28) ,fakat, yaptığı açıklama ve baskılarla taraf olduğunu çok net bir şekilde ilan etmişti.

¹⁹⁵ Avrupa Konseyi Başkanı Donald Tusk, 9 Mayıs 2019'da yaptığı açıklamada “*“Avrupa Birliği Kıbrıs'ın arkasındadır. Türkiye'yi AB üyesi ülkelerin egemenliğine saygılı olmaya çağırıyoruz. Avrupa Konseyi gelişmeleri yakından izlemeye devam edecektir”* ifadelerine yer vermiştir. Detaylar için bkz: (Council of the European Union, 2019)

¹⁹⁶ 14 Ekim 2019'da AB Konseyinde yine Türkiye'nin yasadışı sondaj faaliyetleri başlığı ile konu ele alınmış, karada “*Türkiye'nin Doğu Akdeniz'de devam eden yasadışı sondaj faaliyetleri ışığında, Konsey, uluslararası hukuka uygun olarak egemenliğe ve egemenlik haklarına saygı gösterilmesi konusunda Kıbrıs'la tam dayanışmasını bir kez daha teyit eder.”* ifadelerine yer verilmişti. Detaylar için bkz: (Council of European Union, 2019, s. 5)

¹⁹⁷ 17-18 Eki 2019'da yine Türkiye'nin yasadışı sondaj faaliyetleri başlığı ile konu ele alınmış “*Avrupa Konseyi Kıbrıs'la dayanışmasını bir kez daha teyit etti. Avrupa Konseyi bu konuya el atmaya devam edecek.”* ifadelerine yer verildi. Detaylar için bkz: (European Council, 2019, s. 2)

¹⁹⁸ 8 Kasım 2019'da AB konseyi, Türkiye'nin Doğu Akdeniz'deki faaliyetleri ile ilgili yaptırımlara ilişkin çerçeve hazırlamış, 11 Kasım 2019'da da yaptırımlara ilişkin çerçeveyi kabul etmişti. Detaylar için bkz: (Council of European Union, 2019) ve (Council of EU, 2019) (Council of EU, 2019)

2019 yılına kadar AB üyeliği Türkiye'nin stratejik hedefleri arasında yer alırken (Çavuşoğlu, 2019, s. 12), 2020 yılı içinde stratejik hedef olmaktan çıkmıştı. Yunanistan, GKRY ve Fransa'nın Türkiye ile ikili sorunlarını AB'ye taşıması ve üyelik dayanışması konusunda Türkiye aleyhine kullanmaları AB ile ilişkilerde gerginlik yaşanmasına ve Türkiye için AB'nin inandırıcılığını sorgulanmasına sebep olmuştu. Türkiye; Yunanistan ile istikşafı görüşmelerin başlatılabilmesi, Doğu Akdeniz Konferansı konusunda gelişme kaydedilebilmesi, Kıbrıs Türkleri ile Kıbrıs Rumları arasında hidrokarbon gelirleri paylaşımı konusunda görüşmelerin başlatılabilmesi halinde, üyelik perspektifi doğrultusunda ilerleme sağlanabileceğini belirtmişti (Çavuşoğlu, 2020, s. 11-12). Bu tarih itibarıyla da AB'nin Yunanistan ve GKRY'ni destekleyen kararlar almaya devam etmesi ve AB üyelik sürecinin önünde engel olarak görülmüştür. 2022 yılında AB ile ilişkilerde teknik konularda ilerleme sağlanabilmiş ancak ilişkilerin siyasi boyutunda ve genel seyrinde bir değişiklik yaşanmamıştır.

3.4.4 Türk Dünyası Çerçevesinde Türk Devletleri Teşkilatı

2002 yılı itibarı ile Türk Dünyası ile inişli-çıkışlı bir seyir izleyen ilişkiler, özellikle 2016 sonrası Türkiye'nin Türk Dünyasına ilgisinin artmasında, Ortadoğu politikasında yaşadığı sıkıntılar sebebiyle alternatif coğrafyalara yönelme isteği ve MHP faktörü etkili olmuştur (Bostancı & Lülecı, 2019, s. 715).

Geleneği gereği Orta Asya Türk Cumhuriyetleri ile ilgili projeler üreten ve öncü parti olan MHP'nin tüm parti programları Orta Asya Türk Cumhuriyetleri ile ilişkileri güçlendirmeye yönelik vaatler içermiş, Türk Birliği öncelikli dış politika vaatleri arasında yerini almıştı. Bahçeli'nin 29 Kasım 2016 tarihli TBMM Grup toplantısındaki konuşmasındaki

“Ne Avrupa Birliği ne Şangay İş birliği, biz diyoruz ki sonuna kadar Türk birliği. Niye tek millet iki devlet olduğumuz Azerbaycan'la ayrı duralım? Niye sınır ve duvarları aramızdan kaldırmayalım? Nüfusu 300 milyonu aşan Türk dünyasıyla soğuyan ilişkilerimizi neden canlandırmayalım?” (Bahçeli D. , 2016)

Sözleri ile de Türk Birliğinin MHP için önemini ortaya koymuştu. 2017 yılı ve sonrasında Türkiye'nin dış politikasında Türk Dünyası öncelikli konulardan biri olmaya devam etmişti (Çavuşoğlu, 2017, s. 104). 12 Kasım 2021'de gerçekleştirilen Türk Konseyi 8. zirvesinde “Türk Dili Konuşan Ülkeler İş birliği Konseyi”nin adının “Türk Devletleri Teşkilatı” olarak değiştirilmesi kararlaştırılmıştı (T.C Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı, 2023, s. 142). 8. Zirve'de ortaya konulan “Zirve bildirgesi” ve “Türk Dünyası 2040 Vizyon Belgesi” TDT'nin bir dönüm noktasına girdiğini, AB benzeri bir uluslararası örgüt olma yolunda hareket ettiğini gösteriyordu.

2019 yılında Özbekistan'ın tam, 2018 yılında Macaristan ve 2022 yılında Türkmenistan ile Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti (KKTC) gözlemci üye olarak katılması (T.C Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı, 2023, s. 13) ile TDT etki alanını genişletmiş, Orta Asya'dan Doğu Akdeniz'e kadar tüm Türk Dünyasının birleşmesi sağlanmıştı.

Türk Dünyasını ilgilendiren önemli konulardan biri ise Çin'in Asya ve Avrupa'yı birbirine bağlamak istediği ekonomik ticaret yolları projesiydi. Çünkü projenin Orta Koridoru, Türkiye¹⁹⁹'den başlayarak demiryolu ve karayolu bağlantılarıyla sırasıyla Gürcistan, Azerbaycan ve Hazar Denizi'ne, buradan da (Hazar geçişi kullanılarak) Türkmenistan-Özbekistan-Kırgızistan veya Kazakistan güzergâhını takip ederek Çin'e uzanmaktadır (T.C Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı, 2023, s. 120). Yani proje, tarihi İpek Yolu'nu yeniden canlandıracak, tüm Orta Asya Türk Cumhuriyetleri ile Türkiye arasında bağlantının kurulmasına hizmet edecek hem de ticari, ekonomik ve kültürel ilişkilerin artmasına katkı sağlayacaktı.

¹⁹⁹ 24 Mayıs 2016 yılında Türkiye ile Çin arasında imzalanan “İpek yolu Ekonomik Kuşağı'nın 21. yüzyıl Denizdeki İpek yolunun ve Orta Koridor Girişiminin Uyumlaştırılmasına İlişkin Mutabakat Zaptı Tasarısı ile “Türkiye-Çin Demiryolu İş birliği Anlaşma Tasarı” TBMM Dışişleri Komisyonu'ndan geçmiştir. Detaylar için bkz: (Ece, 2023)

Eylül 2020’de Ermenistan tarafından Azerbaycan’a yapılan saldırılar 2. Karabağ savaşına dönüşmüş, 10 Kasım 2020’de Rusya’nın arabuluculuğunda taraflar anlaşmaya²⁰⁰ varmıştı. Rusya’nın hiç gündeminde olmayan Azerbaycan’ın Nahçıvan bölgesi ile bağlantısını sağlayacak ve Türkiye’nin Zengezur Koridoru adını verdiği bu bağlantı yolunun gerçekleştirilmesi anlaşma maddelerinin arasında yerini almıştı. Zengezur Koridoru ise Azerbaycan ile Azerbaycan toprağı olan Nahçıvan’ı birbirine bağlayacak olması, Türkiye ile Türk Dünyasını birbirine bağlayacak olan geçiş güzergahı olması yanı sıra Orta koridor bağlantı yollarından biri olması yönleri ile önemli bir yere sahipti.

Orta Koridor geçişlerinden birini oluşturan Lapis Lazuli Koridoru’nun (Türkiye-Gürcistan-Azerbaycan-Türkmenistan-Afganistan transit taşımacılık koridoru) güvenli şekilde işletilebilmesi için bölgesel istikrar ve refahın önemi büyüktü. Bu sebeple Orta Asya Türk Cumhuriyetlerinin bölgesel istikrarı ve refahı ne kadar önemliyse Afganistan’da da bölgesel istikrar ve refahın sağlanması önem arz etmekteydi.

3.5 DEĞERLENDİRME

AKPM’den 1 Nisan 2017 referandumundan 9 gün sonra Türkiye’yi yeniden siyasi denetim sürecine alma kararı gelmişti. Karara bakıldığında yaşanan 15 Temmuz başarısız darbesinin FETÖ ile bağlantısının göz ardı edildiği görülmekteydi. Öyle ki FETÖ tarafından gerçekleştirilen başarısız darbe girişiminden “*askeri darbe girişimi*”, “*tehlikeli bir silahlı komplo*” şeklinde bahsedilmiş, OHAL kapsamında alınan kararlar ve devamlılığın sona erdirilmesi, tutuklanan tüm milletvekillerinin ve belediye başkanlarının yargılanmak üzere serbest bırakılması, tutuklanan tüm gazetecilerin yargılanmak üzere serbest bırakılması, terörle mücadele yasasının değiştirilmesi gibi taleplere yer verilmişti. Yani AKPM kararı Türkiye’nin terörle mücadelesinden

²⁰⁰ Rusya Federasyonu Dışişleri Bakanlığının yayımladığı ateşkes metninin tamamı için bkz. Министерство иностранных дел Российской Федерации. (10 Kasım 2020) “Заявление Президента Азербайджанской Республики, Премьер-министра Республики Армения и Президента Российской Федерации”, https://archive.mid.ru/ru/foreign_policy/news/-/asset_publisher/cKNonkJE02Bw/content/id/4419267 , E.T: [26.10.2023]

duyduğu rahatsızlığı ifade ediyor bir anlamda çözüm sürecine geri dönülmesini istediğini ortaya koyuyordu. AKPM kararlarını AK Parti hükümeti ve MHP yok hükmünde saymış, CHP ve HDP ise kararda öne sürülen taleplerin yerine getirilmesini istemişlerdi. Zaten AKPM'nin hazırladığı karar raporu incelendiğinde CHP ve HDP'nin talepleri ile örtüştüğü de görülmekteydi.

Avrupa Parlamentosu'nun Türkiye Raportörü Kati Piri tarafından 2016 yılında hazırlanmış ve onayı için referandum sonucunun beklendiği AP Türkiye raporunda da açık bir şekilde Türkiye'nin çözüm sürecine geri dönmesi talep edilmiş ve Türkiye'ye ekonomik yaptırımlar uygulanmasına dair de maddelere yer verilmişti. Kati Piri'nin BBC Türkçe 'ye verdiği röportajda *"Türkiye söz konusu olduğunda her zaman bir çifte standart olmuştur...Türk hükümeti üzerinde hala elimizde koz varsa, itibar kaybettiğimiz için bu katılım sürecinde değil, ekonomik tarafta. Dolayısıyla Gümrük Birliği çok önemli."* İfadelerine yer vermesi ise Avrupa'nın Türkiye'ye karşı kendi çıkar ve menfaatleri doğrultusunda hareket ettiğini ortaya koyarken, özellikle 15 Temmuz 2016 sonrası Türkiye'nin uygulamaları ile AB'nin taleplerinin örtüşmediğini net bir şekilde ortaya koyuyordu. Yani Türkiye milli çıkarları ve menfaatleri doğrultusunda adım atıyor, Avrupa'da Türkiye'yi ekonomik yaptırımlarla zor durumda bırakıp istediklerini yaptırmak için çabalıyordu. Bu durum parti sınırlarını AB tarafından belirlenmiş çerçeve ile sınırlayan AK Parti'nin 15 Temmuz 2016 başarısız darbe girişimi sonrası *"AB kriterlerinin ekonomik ve siyasi hükümlerinin hayata geçirilmesi gereken önemli bir adım"* olarak görmek yerine Türkiye'nin milli çıkarlarına ne uygunsa o şekilde bakılması gerektiği şeklinde değiştirmiş AB konusunda MHP ile benzer çizgiye gelmişti.

16 Nisan 2017 referandumu sonrası 6 ay içinde uyum yasalarının çıkartılmasına karar verilmiş ancak hazırlanan bir yasa olmamıştı. Bahçeli'nin 8 Kasım 2017'de seçim barajı tartışmalarını kamuoyu tartışmasına açmasıyla uyum yasaları ile ilgili ilk adım atılmış, ancak, MHP'den gelen bu öneri CHP tarafından (her ne kadar seçim barajının olmamasını talep eden bir parti olsa da) MHP'nin siyasi çıkarlarını dikkate alarak ortaya attığı bir talep olarak değerlendirilerek, AK Parti tarafından da partilerinin bir baraj vaadi olmadığı sözü ile destek görmemiş ve seçim barajının düşürülmesi 2022'ye kadar ertelenmişti. Ancak; kamuoyu tartışmalarında ağırlıklı olarak yeni sistemin

yönetimde istikrarı sağladığını ancak meclisin temsiliyette çoğulcu bir yapıya kavuşturulmasının meclisin üstlendiği denge-denetleme mekanizmasını sağlıklı işlemesi için zaruriyet olduğu, temsiliyette adalet ne kadar olursa sistemin o kadar demokratik olacağı yönündeki fikirlerinde birleşildiğini gösteriyordu. Meclisin çoğulcu yapıya kavuşması içinde seçim barajı üzerinde çalışma yapılması gerekiyordu.

Uyum yasaları çerçevesinde seçim ittifaklarının gündeme gelmesi ise yine Bahçeli tarafından ortaya atılmış ve ilk kez 30 Kasım 2017’de Star TV’ye verdiği bir röportajda dile getirmişti. Siyasi partiler kanununa göre siyasi partiler kendi partileri dışında başka bir partiyi destekleyemezdi. Fiiliyatta ise siyasi partilerin birleşerek tek parti gibi seçime girmesi, bir partinin aday çıkarmayarak başka partinin adayını örtülü olarak desteklemesi söz konusuydu. Bu öneri ile siyasi parti ittifakları yasal zemine oturtulmuş olacaktı. Bahçeli’nin 8 Ocak 2018 tarihli basın toplantısında MHP’nin cumhurbaşkanlığı seçimlerinde **Erdoğan’ı destekleyeceğini** açıklaması ise hem siyasi arenada hem de kamuoyunda büyük yankı uyandırmıştı. Bahçeli bu açıklamayı yaptığında henüz AK parti ile ittifaklar ile ilgili bir görüşme gerçekleşmemiş ve Erdoğan ise bir gün sonra yaptığı açıklamadaki Yenikapı ruhunu yaşatmakta kararlı olduğu sözü ile öne çıkan “milli birlik ve beraberlik”, “vatan”, “Türkiye’nin istikbali” gibi kavramlara sahip çıkacağını ifade etmiş ve *“Bizler Sayın Bahçeli’yle bir araya geliriz, ülkemizin sorunlarını da dertleşiriz, konuşuruz... inşallah geleceğe beraber yürürüz. Çünkü birlikte yapmamız gereken çok şeyler var”* sözleri ile hem ittifaklar kanunu desteklediğini hem de AK Parti ile MHP’nin birlikte Türkiye’de gerçekleştirmek istedikleri başka konular olduğu mesajını da vermişti.

16 Nisan 2017 referandumu sonrası HAYIR bloku CHP çatısı altında birleşme kararı almıştı. Referandum sonuçlarına bakıldığında ise %51,41 “EVET” e karşılık %48,59 “HAYIR” oyu ile Türkiye’nin yeni hükümet sistemine geçtiği görülmekteydi yani Türk toplumu hemen hemen yarı yarıya bölünmüş durumdaydı. CHP önderliğinde tek bir çatı altında birleşen ve iktidar olması halinde MHP’nin milliyeti ideolojisi ile tamamıyla ters düşen, çözüm süreci dönemine geri dönülmesini ve Türkiye’nin terörle mücadelesindeki stratejisini yine çözüm süreci öncesi haline getirme niyetinde olan bir siyasi bloğa karşı, MHP, Erdoğan’ı destekleme kararı alarak AK Parti- MHP

ittifakının kurulmasına öncülük etmişti. Yani, Bahçeli, Erdoğan'ı destekleme kararı verdiği ve ittifakları yasal zemine oturtmanın önünü açan konuşmasını yaptığında zaten HDP'nin önerisi ile hayır bloku CHP'nin önderliğinde örtülü ittifak yapmıştı.

16 Nisan 2017 referandumu sonrası Selahattin Demirtaş, HAYIR blokunu demokrasi cephesi gibi nitelendirerek tek bir çatış etrafında birleştiren bir yol haritası çizmişti ancak bu tek bir çatı altında birleşmenin şartı çözüm sürecinin kabul edilmesi ve bu kapsamda PKK ve Öcalan'ın dışlanmamasıydı. 9 Haziran 2017'de HDP genel merkezinde CHP ve HDP bir görüşme gerçekleştirmiş, görüşmenin ardından Kılıçdaroğlu'nun verdiği röportajda *“Bir referandum süreci yaşadık. Bu süreçte demokrasiyi savunan kim varsa bugün de demokrasiyi savunmalıyız... bir demokrasi ortak paydasında buluşmak zorundayız”* sözleri CHP önderliğinde PKK ve Öcalan'ı yok saymayan çözüm sürecine sahip çıkmanın demokrasi olarak adlandırıldığı tüm HAYIR blokunu tek bir çatı altında birleştirileceği mesajını veriyordu. Yani Bahçeli, 8 Ocak 2018 tarihinde Cumhurbaşkanı Erdoğan'ı destekleme kararı verdiğiğinde CHP önderliğinde kurulan bu örtülü ittifaka da Erdoğan'ın yalnız olmadığı mesajını da vermişti.

Bahçeli'nin 17 Nisan 2018 tarihindeki açıklaması ile 2019 yılında gerçekleştirilmesi gereken cumhurbaşkanlığı seçimleri erkene alınmış ve 24 Haziran 2018'de gerçekleştirilmesine karar verilmişti. 16 Nisan 2017 referandumu ile CHS'nin halk tarafından onaylanması hayır blokunu tatmin etmemiş, Türkiye'nin gündeminde CHS karşıtı söylemler yoğun şekilde yer almıştı, öyle ki 24 Haziran 2018 seçimlerinde muhalif cephe seçim kampanyasını parlamenter sisteme geri dönüş üzerine kurgulamıştı. Bahçeli'nin erken seçim çağrısı yaptığı konuşmasına bakıldığında Türkiye'nin ana gündemini meşgul etmesi gereken ve odaklanması gereken daha önemli konular vardı. Bu konular; terörle kesintisiz ve tavizsiz mücadelenin devamı, Ortadoğu'da savaş ve çatışmaların farklı bir boyuta evrilmesi üzerine Türkiye'nin yeniden şekillendirmesi gereken Ortadoğu politikası, küresel düzeyde karşı karşıya kaldığı siyasi ve ekonomik baskılar ile mücadele ve tehditler, göç sebebi ile Türkiye'nin karşı karşıya kaldığı sosyal ve toplumsal riskler, FETÖ terör örgütü ile devam eden mücadele şeklindeydi. Bu sebeple biran evvel seçim tartışmalarına son verilmeli ve Türkiye'nin bahsi geçen konulara yoğun mesai harcamaya başlaması

gerekiyordu. Yerel seçim dinamikleri yanı sıra Türkiye'nin içine bulunduğu durumunda etkilerini dikkate alan Bahçeli, CHS'nin doğmadan ölmesinin önüne geçmek için erken seçim çağrısı yapmıştı.

MHP ve AK Parti arasında 15 Temmuz başarısız darbe girişim sonrası ortaya konulan iş birliği yasal zeminde Cumhur İttifakı'na dönüşmüş, Bahçeli'nin erken seçim çağrısı ile CHP, İYİ Parti, SP (Saadet Partisi) ve DP arasında 5 Mayıs 2018 tarihinde de Millet İttifakı kurulmuştu. 24 Haziran 2018 seçimlerine dayalı olarak Cumhur ittifakında BBP'de yer almıştı.

24 Haziran 2018 seçimleri öncesi AK Parti ve MHP imzaladıkları ittifak protokolünü YSK'ya teslim etmişlerdi. Protokolde, Cumhur İttifakı, Türkiye'ye yönelik iç ve dış kaynaklı hasmane girişimler karşısında, millî ve ahlâkî bir duruş ve bu çerçevede ortak hareket etmeyi amaçlayan bir birliktelik şeklinde ifade ediliyor sadece seçime dayalı bir ittifak olmadığı vurgusu yapılıyordu. Protokolde yer verilen *“Cumhur İttifakı, Türkiye'yi hedef alan saldırılar karşısında parti çıkarları ve günlük siyaset hesapları yapmaksızın ortak bir duruş ortaya koymaya ve Türkiye'yi zayıflatarak uluslararası operasyonlara açık hale getirmeye yönelik her türlü faaliyetin karşısında yer almaya kararlıdır.”* ifadeler ise MHP'nin *“önce ülkem ve milletim, sonra partim ve ben”* sloganının farklı bir ifade ile protokolde yer aldığını, *“İlayikelimetullah uğruna asırlarca dünya barışının ve adaletinin teminatı, İslam aleminin ve bütün mazlum milletlerin yegâne ümidi olan Türkiye'yi küresel bir güç haline getirecek”* ifadesi ile AK Parti'nin İslami hassasiyetlerine yer verilmişti. Her iki partiyi de rahatsız etmeyecek ortak bir anlayış ile hazırlanan protokol AK Parti ve MHP'nin birlikte gerçekleştirmek istedikleri 2023 hedefleri yanı sıra Türkiye'nin 2053 ve 2071 vizyonun alt yapısını inşa edecekleri şekilde hazırlanmıştı.

AK Parti ve MHP'nin 2018 seçimlerine giderken Erdoğan *Tek millet, tek bayrak, tek vatan ve tek devlet* söylemini yenilemiş, *“bu dört ilkenin çevresinde, yerli ve milli herkesle, el ele vererek, güçlü ve bağımsız Türkiye mücadelesine devam edeceğiz. İşte Cumhur İttifakı'nı bunun için kurduk”* diyerek ittifakın ana çatısını ortaya koymuş ve MHP ile AK Parti ittifakının hangi değerler üzerine kurulduğunu ortaya koymuştu. MHP'nin seçim beyannamesinde ise *“Tek vatan, tek bayrak, tek millet, tek devlet, tek*

dil” ifadesi yer alıyordu. MHP, AK Parti’den farklı olarak milli birlik için dilin tekliğini de ön plana çıkartıyordu. Fakat, MHP’nin anayasa ile ilgili çalışmalarda defaatle ortaya koyduğu anayasanın ilk dört maddesinin değiştirilmemesi şartı Türkiye’nin resmi dilinin Türkçe olarak kalmasını da garanti altına alıyordu.

21 Mayıs 2017 tarihinde AK Parti tüzüğünde yaptığı değişiklik ile ““tek millet, tek bayrak, tek vatan, tek devlet” söylemini tüzüğüne yerleştirmiş

“Milletin tüm fertleri, hiçbir ayırım gözetilmeksizin ülkemizin birinci sınıf vatandaşlarıdır. Türkiye Cumhuriyeti’nin tüm vatandaşları tek bir milleti teşkil eder. Bayrağımız bağımsızlığımızın ortak sembolüdür. Şehitlerimizin emaneti olan, milletimizin üzerinde yaşadığı, bayrağımızın özgürce dalgalandığı toprak, vatanımızdır”

İfadeleri ile AK Parti’nin sahiplendiği millet tanımının değişime uğradığı görülmüştür. Buradaki millet tanımının AK Parti’nin daha önce Osmanlı’nın ifade ettiği “millet” kavramından ayrışarak aslında ulus-devlet kavramının ifade ettiği “millet” tanımına dönüştüğü görülmektedir. Erdoğan’ın “Türk milleti” söylemindeki Türklük ise “vatandaşlık bağı” kavramı ile özdeşleştirilmişti. Yani “Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olmak” ile “Türk milletinin parçası olmak” aynı anlama geliyordu. Ancak Erdoğan’ın konuşmalarında milleti ifade ederken kullandığı “*yaratılanı yaratandan ötürü sevdik*” gibi dini temalar sebebiyle İslam inancının sosyal ve toplumsal yarattığı “ortak kültür” millet tanımında birleştirici unsur olarak karşımıza çıkmaktaydı. Yani 2017 yıllarında AK Parti ideolojik olarak muhafazakâr milliyetçi çizgiye evrilirken MHP’nin milliyetçilik anlayışı arasında ortak değerlerdeki artış, çatışma alanı yaratabilecek az sayıdaki farklılığın önüne geçerek iki partinin ortak anlayış çerçevesinde hareket etmesine sebep olmuştu.

CHS’ye geçiş sonrası CHP ve İYİ Parti içinde yükselen sesler parti içi muhalefetin boyutunu ortaya koyuyordu. Türkiye gündemine oturan Muharrem İnce’nin “Memleket hareketi” sürecinde 8 Şubat 2021’de CHP’den ayrılacağına dair yaptığı basın açıklamasındaki söylemi ve söyleminin arka planını değerlendirdiğimizde CHP’nin dış politikasını Ünal Çeviköz’ün anlayışı üzerine şekillendirdiğini ve Amerikancı dış politika izleyen siyasi bir harekete dönüştüğünü gösteriyordu. Diğer

tarafından CHP, Selahattin Demirtaş'ın hazırladığı hayır blokunu tek bir çatı altında birleştiren yol haritasının şartlarını kabul edeceğini ve bu hayır blokuna önderlik edeceğini açıklamıştı. Zaten CHP'nin 2018 seçim beyannamesine baktığımızda da kamuda anadili Türkçe olmayan vatandaşlar için bir anlayışın hayata geçirileceği, *“Türkiye'nin idari yapısını yerel yönetimleri daha güçlü ve özerk hale getirecek şekilde yeniden yapılandıracağız.... Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı'ndaki çekinceleri kaldıracağız”* gibi ifadeler yer alıyordu. Bu durum CHP ve HDP'nin hangi şartlar altında uzlaştığını ve CHP'nin HDP çizgisinde siyaset yapan bir partiye dönüştüğünü gösteriyordu.

Ümit Özdağ tarafından ortaya atılan “gizli anayasa” söylemi ile ortaya çıkan CHP, HPD, İYİ Parti ve Saadet Partisi uzmanları tarafından hazırlanan, anayasa değişikliğine dair ortak ilkeleri içeren çerçeve metin kamuoyuna yansımış ve İbrahim Kaboğlu başkanlığında hazırlanan bu metnin Kaboğlu tarafından yalanlanmaması ise kamuoyuna yansıyan metnin doğruluğunu teyit ediyordu. Metne bakıldığında anayasanın ikinci maddesinden “Atatürk milliyetçiliği” ifadesinin çıkartıldığı görülmüştü. Yani CHP kuruluş felsefesi olan ve ideolojisinin parçası olan Atatürk milliyetçiliği ilkesinden uzaklaştığını, İYİ Parti'nin ise milliyetçi tondaki söylemlerini aslında arka planda terk ettiğini ortaya koyan faktörlerden biri olarak karşımıza çıkıyordu.

Davutoğlu'nun dış politika anlayışı üzerine şekillenen Türkiye'nin dış politika anlayışı “Türkiye'nin onurlu yalnızlığı” sürecine evrilmiş fakat Binali Yıldırım'ın başbakan olmasından sonra değişme sinyalleri vermişti. Erdoğan'ın Putin'e gönderdiği mektup Türkiye'nin ikili ilişkilerde siyasi diplomasi kanallarını yeniden başlatmak için yeni bir sürece girileceğine dair ilk adım olmuştu. 2016 yılında başlayan başta komşu ve yakın coğrafyalardaki ülkeler olmak üzere, diğer ülkelerle ilişkilerin diyalog ve iş birliği temelinde yürütülmesi süreci devam ettirilmiş, Trump'ın 2019 yılında Erdoğan'a gönderdiği tehdit mektubundan sonra bile Türkiye-Amerika ilişkilerinde siyasi diplomasi kanallarının açık bırakılması ise hangi şartlar altında olursa olsun siyasi diplomasi kanallarının açık kalması için gayret edileceğini gösteriyordu. Türkiye, kurduğu ikili ilişkileri bazen tamamlayıcı bazen ise dengeleyici politika izleyerek sürdürmeye çalışıyordu.

15 Temmuz 2016 başarısız darbe girişimi sonrası Türkiye dış ve güvenlik politikasında “reaksiyoner” yani “bekle-gör sonra harekete geç” şeklindeki yaklaşımı terk etmiş yerine “ön alma, önleyici hamlelerde bulunma” şeklindeki yaklaşıma yönelmişti. Yani Türkiye dış politikasını belirlerken önce bölgesel ve küresel gelişmeleri değerlendiriyor, olası ihtimalleri göz önünde bulunduruyor ve bu doğrultuda gelişmelere göre milli menfaatleri doğrultusunda ön alıcı hamlelerle süreci yönetmeye çalışıyordu. 15 Temmuz 2016 sonrası AK Parti tarafından uygulamaya konulan dış politika anlayışı ile MHP’nin anlayışı birbiri ile örtüşüyordu. 2016’da uygulamaya konulan bu dış politika anlayışı 2018 seçimlerinde ittifakın dış politika anlayışında yerini almış ve CHS’ye geçiş sonrası da bu anlayış ile hareket edilmişti.

Türkiye’nin Ortadoğu politikası güvenli bölge stratejisine göre şekilleniyor ve bu doğrultuda 2016 yılı itibarıyla askeri operasyonlar gerçekleştirmiş ve CHS’ye geçiş sonrası operasyonları arttırmıştı. Filistin meselesini ise Ortadoğu ile bağlantılı olarak değerlendiriyor, Ortadoğu’da yaşanan çatışma ve terör olaylarının en önemli sebeplerinden biri olarak görüyordu.

2016 sonrası Türkiye’nin inişli çıkışlı seyreden Türk Dünyası ile ilişkileri 2021 yılında yeni bir boyut kazanmış gerçekleştirilen Türk Konseyi 8. zirvesinde “Türk Dili Konuşan Ülkeler İş birliği Konseyi”nin adının “Türk Devletleri Teşkilatı” olarak değiştirilmiş ve alınan kararlarla AB benzeri uluslararası etkinliği olan bir birlik olma yolunda ilerlediğini ve hareket ettiğini göstermişti.

SONUÇ

Milliyetçilik, genel ilke olarak bir ulus tasavvuru ve bu ulus tasavvuruna tabii yurttaşlar yaratmaya çalışan bir ideolojidir. 18. yüzyılda Fransız Devrimi ile birlikte bugünkü milliyetçiliğin tanımladığı ulus tanımına rastlanmamaktadır. İlk ulus tanımlarından birini yapan Sieyes, ulus tanımını “*ortak bir yasa altında yaşayan, aynı yasama organı ile temsil edilen ortak insanlar topluluğu*” olarak yapmıştı. Fakat tarihsel koşullar ve toplumsal farklılıklardan kaynaklanan “ulus” tanımlarındaki farklılıklar milliyetçilik tanımlarına ve türlerine de yansımıştı.

Toplumsal yapıdaki farklılıklar açısından bakıldığında Fransız ve Alman modellerinde kendini net şekilde gösterdiği görülmektedir. Schnapper’in ifadesine göre Almanların tarihi bilinçlerinde, kültürel aidiyet, siyasi organizasyondan her zaman ayrılmış bir haldedir. Tarihsel açıdan yaşanan bu farklılıklar karşımıza iki model olarak çıkmaktadır. Fransız modeli, siyasal, bireyci, rasyonalist ve gönüllülük esasına dayalı bir ulus kurgusunu öngörürken; Alman modeli, kökende bir halk topluluğuna dayanan, aynı soydan gelen, aynı kültürü, geçmişi, etnik ulusu paylaşan bir anlayışı öngörmekteydi.

Tarihsel koşullar açısından bakıldığında milliyetçilik hareketleri İngiltere ve Fransa’da mevcut devlette iktidarın niteliğini değiştirmek amacıyla, Almanya’da çeşitli birimleri tek bir milli devlet şeklinde birleştirmek amacıyla, Balkanlarda ise Akdeniz bölgesinde etkin olmak isteyen Batılı devletlerin milli bilinci uyandırmada etkileri üzerine Osmanlı İmparatorluğu’ndan ayrılmak amacıyla, Türkiye’de de Osmanlı İmparatorluğu’ndan geride kalan topraklarda bağımsızlığın kazanılması amacı ile gerçekleştiği görülmektedir.

Osmanlı İmparatorluğu’nda milliyetçi hareketler 1820’li yıllarda Balkanlarda ayrılıkçı hareket olarak başlamış, Yunan, Sırp, Hırvat, Makedon, Romen, Bulgar ulus-devletleri

ortaya çıkmıştı. Osmanlı içindeki bu ayrılıkçı hareketler Batı'dan Doğuya doğru yayılmış 20. yüzyılda Anadolu'ya oradan Arap Yarımadası'na ulaşmıştı.

Balkanlardaki ayrılıkçı milliyetçi hareketler Osmanlı subaylarında milliyetçi duyguların uyanmasına sebep olmuştu. Diğer taraftan 19. yüzyıldan itibaren başlayan toprak kayıplarının bir sonucu olarak elde kalan topraklara Kırım, Kafkasya ve Balkanlardan birçok göç yaşanmış ve göçenler içinde eğitim düzeyi yüksek birçok insan bulunmaktaydı. Osmanlı Devleti'nin siyasi hayatında da etkili olan bu kişiler sahip oldukları milli duygular ve milliyetçi düşüncelerle Osmanlı'daki Türk aydınlarını da etkilemişlerdi. II. Abdülhamit döneminde, aşağılanma ile eşdeğer görülen Türk kavramı ırki ve lisani manada artık şerefli ve gurur duyulan bir kavram haline gelmiş, birçok milliyetçilik akımında olduğu gibi Türkçülük kendini, dil, edebiyat ve tarih alanındaki çalışmalarda göstermişti.

Osmanlı İmparatorluğu çöküş dönemine kadar bünyesinde birden çok milleti barındırdığı için “millet sistemi” ile yönetiliyordu. Millet sistemi, etnik ve dil aidiyetine değil din ve mezhep aidiyetine dayanmaktaydı. Osmanlı toplumunda Müslüman milleti, Rum Milleti, Ermeni milleti ve Yahudi milleti olmak üzere dört millet vardı. Yunanistan'ın bağımsızlığı ile millet sisteminde ilk çöküşler başlamıştı. Balkanlardaki milliyetçi ayaklanmaların etkisi ile millet sistemi çökmüş imparatorluğun çöküşünü engellemek için Osmanlıcılık, İslamcılık ve Türkçülük akımları sırasıyla uygulamaya konulmuştu.

20. yüzyılın başlarında Türkiye'deki siyasete yön veren üç düşünce akımından Osmanlıcılık Balkan Savaşları sırasında, İslamcılık (ümmetçilik) ise Arapların ve Arnavutların Türklere karşı şahlanmasıyla yıkıma uğramıştı. Bakü'nün işgaliyle şanssız bir ortamda doğan ve Enver Paşa tarafından desteklenen Turancılık, I. Dünya Savaşı'nın kaybedilmesiyle sonuçsuz kalmıştı ve geriye sadece Türkçülük kalmıştı. Türkçüler önce dernek ve cemiyetlerle faaliyetlerini yürütürken, II. Meşrutiyetin ilanı ile siyasi parti olarak-yeni Jön Türk hareketi sayılan İttihat ve Terakki Partisi-faaliyetlerine devam etmişlerdi.

II. Meşrutiyet döneminde Türkçülük akımı ve fikirleri güçlenirken, I. Dünya Savaşı'nın Mondros Ateşkes Antlaşması imzalanmış ve akabinde Sevr Anlaşması imzalanmıştı. Mondros Ateşkes Antlaşması'nın ihtiva ettiği şartlar Osmanlı'nın sonunu getirmekle kalmayıp aynı zamanda Türklerinde sonunu getirecek nitelikteydi. Fakat akabinde imzalanan Sevr antlaşması çok daha ağır şartları ihtiva ediyordu. Mustafa Kemal Atatürk, milli mücadeleyi başlatmadan önce Osmanlı İmparatorluğu'nu temsil eden İstanbul Hükümeti ile defalarca görüşmüş ancak İstanbul hükümetinin teslimiyetçi tutumu, mücadelenin İstanbul Hükümeti'nden bağımsız olarak gelişmesine sebep olmuştu. Bu durum ise milli mücadeleden zaferle çıkıldığı takdirde yeni bir devlet anlayışının doğmasına da meşru zemin hazırlamıştı.

1919-1922 yılları arasında Mustafa Kemal önderliğinde gerçekleştirilen Türklerin bağımsızlık mücadelesi tamamıyla milli duygularla gerçekleştirilen milliyetçi bir hareketti. Yani, Türkiye'de milliyetçilik tamamıyla sömürgeciliğe karşı bir direnç olarak gelişmiş ve Atatürk tarafından tam bağımsızlığın sağlanabilmesi için milliyetçilik vazgeçilmez bir değer olarak atfedilmişti.

Atatürk dünyadaki ulus-devletlerin oluşum süreçlerindeki farklılıkları ve oluşan ulus-devletlerin farklı topluluk yapılarına sahip olduğunu bu sebeple bu farklılıkların farklı millet tanımlarını ürettiğini görmüştü. O zaman, Türk milletini tanımlamakta o farklılıklara özgü olacaktı. Her şeyden önce Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulabilmesi için Kurtuluş Savaşı'nda mücadele eden Türkiye halkına Türk milleti demişti. Dil birliği, yurt birliği, ortak tarih, ahlaki yakınlık değerlerine sahip, Türkiye Cumhuriyeti için mücadele eden farklı din ve kökenden vatandaşları kendinden farklı görmeyen, Türkiye sınırları içindeki vatandaşlara Türk milleti demişti. Türk milliyetçiliğini ise *“ilerleme ve gelişme yolunda ve uluslararası görüşme ve ilişkilerde, bütün çağdaş milletlere paralel ve onlarla aynı uyumda bir ahenkte yürümekle birlikte, Türk toplumunun özel yaradılışını ve başlı başına bağımsız kimliğini korunmuş tutmaktır.”* şeklinde tanımlamıştı. Türkiye'nin bağımsızlığının korumasını Türk milliyetçiliğinin bir unsuru olarak ifade eden Atatürk, tam bağımsızlığı ise ***“Tam bağımsızlık denildiği zaman, elbette siyasî, malî, iktisadî, adlî, askerî, kültürel ve benzeri her hususta tam bağımsızlık ve tam serbestlik demektir.”*** şeklinde ifade ediyor, dış politikada izlediği

temel ilkeler ise “*Tam bağımsızlık, gerçekçilik, barışçılık, hukuka bağlılık, güvenilirlik, akılcılık, ileri görüşlülük.*” esasına dayanıyordu.

Mustafa Kemal Atatürk, milliyetçiliği sadece Türkiye sınırlarının mevcut durumunun muhafazası olarak değil aynı zamanda Türkiye’nin, Türk toplumun tam bağımsızlığının koruyuculuğu olarak ifade etmişti. Tam bağımsızlığın içerdiği değerlere bakıldığında ise her alanda milli politikalar izlenmesi gerekliliği şeklinde kendini gösteriyordu.

1940’lı yıllarda devlet içindeki milliyetçilerin tasfiyesi, Türkçülük-Turancılık ya da Irkçılık-Turancılık davaları ve 1960 darbe sürecinin sonuçları Türkiye’deki tüm milliyetçileri tek bir çatı altında toplamayı amaçlayan siyasi bir yapının oluşumuna zemin hazırlamıştı. 1970’ler siyasal dönüşümlerin yaşandığı ve 1980 darbesine zemin hazırlayan bir dönem olmuş, ayrıca günümüzde hala mücadelesinin devam ettiği kimilerine göre “Kürt meselesi” kimilerine göre “PKK terör sorunu”nun temelleri o yıllarda atılmıştı. DP ve akabinde AP’nin içinde yer alan İslamcılar kendilerini daha net göstermeye başlamışlar ve Millî Görüş Hareketi şeklinde siyasallaşmaya başlamış, yasa dışı solcu örgütler, Ermeni terör örgütleri, legal ve illegal İslamcı örgütler ortaya çıkmıştı.

1970 öncesi sağcı-solcu çatışmalarında iç içe geçen İslamcılar ve milliyetçiler arasında ayrışma gerçekleşmesiyle, MHP çatısı altında toplanan milliyetçiler hem komünizm hem de İslamcılarla mücadeleye başlamıştı. Fakat komünizmle mücadele konusunda birlikte hareket etmeye devam etmişlerdi. 1976 yılında ülkücüler ile İslamcıların karşı karşıya gelip çatışmaya girmesi milliyetçi gençliğin o dönemler İslamcılarla da mücadeleye giriştiğini gösteriyordu. 1977 yılında İslam birlikçilerinin ülkücüleri “faşist” ve “İslam karşıtı” olarak tanımlamaları yanı sıra 1978 yılında ülkücüleri “CIA tarafından teşkilatlandırılmakla” suçlayan mesnetsiz bildirileri üzerine ülkücü ve akıncı gençlik tamamen birbirinden ayrılmış, komünizme karşı mücadelede de birbirlerinden tamamen ayrılmışlardı.

27 Mayıs 1960 darbe girişiminin içinde yer alan Alparslan Türkeş ve arkadaşlarının gözünde o dönemde var olan partiler CHP ve DP arasında bir fark yoktu. Onlara göre

Türkiye'nin yüz yüze olduğu bölgesel gelişmişlik farklarını ortadan kaldıracak hamleler ve reformlar kesintiye uğratılmış ve bu farklar ancak Atatürk devrimlerinin sonuçlandırılmasıyla giderilecekti. 1963 yılında sürgünden dönen Türkeş CMKP'ye üye olmuş ve 1965 yılında partinin genel başkanlığına seçilmişti. 1969 yılında partinin adını MHP (Milliyetçi Hareket Partisi) olarak ve sembolü de üç hilal olarak değiştiren Türkeş, Türkçülük/milliyetçilik anlayışını, parti siyasetinin merkezine koyacağı, Dokuz Işık prensiplerinde açıklamıştı. MHP'nin ideolojisini oluşturan Dokuz Işık prensiplerine bakıldığında “Türk”, “millet”, “milliyetçilik” gibi kavramların resmî ideolojiden yani Atatürk'ün ifade ettiği tanımlardan farklı olmadığı görülmektedir ancak MHP'de İslam dini, Türk toplumunun kültürünü şekillendirmede önemli bir unsur olarak değerlendiriliyordu.

MHP'ye göre, 1200 yıldan beri İslamiyet ile yoğrulmuş Türk milletinin sosyal yapısında ve kültüründe önemli bir yer tutuyordu. Buna göre, dünyada inançsız hiçbir toplum yoktu. Türkeş, Atatürk'ün laiklik ilkesine sahip çıkıyor, her bireyin kendi inancını özgürce yaşaması gerektiğine ve başkasını inancı sebebi ile suçlamaması, dışlanmaması gerektiğini savunuyordu, ancak, Türk toplumu için din müessesini gerekli buluyordu. Çünkü devletin kontrolü ve denetiminde, okullarda din eğitiminin temelleri verilmesi, doğru bilgi edinmesi ve içinde yaşadığı toplumun doğru yorumlanması açısından önemliydi. Bu sayede Türklerin din istismarı ile yanlış şartlanmasının önüne geçebilecekti (Küçük, 1997-1998).

Yetmişli yıllarda MHP, özellikle ülkü ocaklarında gitgide ilerleyen İslamcılışmaya mesafe koymuştu. 1980 ihtilali sonrası milliyetçilerin tutuklanması, en uzun süreli yargılama yapılan partinin MHP olması, liderleri Alparslan Türkeş'in idamla yargılanması ve uzun süre tutuklu kalması, zaten geleneğinde inançlı bireyler barındıran ülkücü camiada hayal kırıklığı uğratmış ve tutuklu ülkücüler islamcılığa yönelmiş ya da yönlendirilmişti. 1987 yılında siyasi yasağı kalkan Türkeş yeniden MHP'nin genel başkanlığına seçilmiş ve bu dönemde Türkeş, parti tabanında güçlenen İslamcılışma eğilimi tarafından “laik, statükocu, teslimiyetçi” olarak eleştirilmişti. Bu gelişmelerin etkisiyle MHP içinde İslamcı çizgiye kayan milliyetçiler, 1992 yılında

Muhsin Yazıcıoğlu önderliğinde kurulan Büyük Birlik Partisi içinde siyasi faaliyetlerine devam etmişlerdi.

MHP'nin Türk Dünyası'na bakışı yine Atatürk'ten farklı değildi. Atatürk, Türk Cumhuriyetleri'nin hürriyet ve bağımsızlıkları için yardım etmeyi benimseyen söylemleri yanı sıra, Güneş Dil Teorisi'ni üretirken Türk Cumhuriyetleri'ndeki soydaşlarımızla hep birlikte anlayabileceğimiz bir dilin oluşturulmasının üzerinde durmuştu. MHP'nin Türk Cumhuriyetleri'ne bakışı bazı kesimlerde her ne kadar Turancı olarak algılansa da, hayali maceralardan uzak, Türkiye'yi riske atmadan Türk Cumhuriyetlerine her türlü yardımı esirgemeyen, birlik ve beraberlik içinde karşılıklı çıkarların gözetildiği bir anlayışı içeriyordu. Atatürk'ün milliyetçilere yüklediği tam bağımsızlık ilkesi ise MHP'de *Türk milleti bağımlı yaşayamaz...her türlü emperyalizme ve bu arada komünist Rus emperyalizmine de hayır!* şeklinde vücut bulmuştu. MHP'nin dış politikası da yine bu ilke üzerinden şekillenmişti. Alparslan Türkeş'in vefatından sonra genel başkanlığa seçilen Devlet Bahçeli ise geleneksel anlayışa sahip çıkmıştı. Zaten 1987 yılında Türkeş'ten aldığı görev ile partiyi darbe öncesinden kalma kavgacı ve militan görünümünden arındırmış, alanlarında uzmanlaşmış kişilerle parti kadrolarını donatıp, modern çağa daha uyumlu olabilecek yeniden yapılandırma sürecine başlamıştı. Bahçeli, genel başkan olduktan sonra da bu tutumunu devam ettirmiş, 1970-80'li yıllarda yaşananlardan edinilen tecrübeyi parti tabanına aktararak, sokaklarda değil Türk halkının taktirini kazanarak sandıkta başarı elde edilebileceğini parti tabanına yaymıştı.

AK Parti ise islamcı ideolojiyi siyasi hayata taşıyan Milli Görüş Hareketi'nin yenilikçi grubunu teşkil ediyordu. Yenilikçi grup, Milli Görüş Hareketi'nin uzantısı olan Refah Partisi'den ayrılarak, 2001 yılında muhafazakar-demokrat kimliği ile Recep Tayyip Erdoğan önderliğinde AK Parti'yi kurmuştu. AK Parti ve Refah Partisi, İslam'a bakışta ve topluma İslami bileşenleri dahil etmek bağlamında paralel bakış açılarına sahipti. Sadece kullanılan yöntem belirli bir değişiklik göstermişti. Fakat Millî Görüş Hareketi, İslami yaşam tarzının temel siyasal örgütlenme biçimini şekillendirmesi gerektiğini talep ediyorken, AK Parti, dine toplumun bir unsuru olarak bakıyor, temel hak ve özgürlükler boyutunda değerlendiriyordu. Bu yönü ile AK Parti İslamcı

çizgiden ayrılmış, muhafazakâr bir çizgiye evrilmişti. AK Parti, milliyetçilik kavrayışı açısından Millî Görüş çizgisinden çok, 1980 sonrasında ANAP'ın milliyetçilik anlayışına benzemekteydi. Milliyetçiliği alışılmış olduğu üzere yalnızca muhafazakâr motiflerle değil, liberal ekonomi ile harmanlama girişiminde bulunmuştu (Şen, 2015, s. 159) Yani AK Parti'nin çizmeye çalıştığı milliyetçilik profili, güçlü bir kapitalizmi, piyasa toplumunu milliyetçiliğin temel hedefi ve ulusun güvencesi olarak görmek şeklindeydi.

AK Parti'nin resmi metinleri ve liderlik kadrosunun siyasi söylemine bakıldığında milliyetçiliğin çekirdek unsurları “millet”, “ulus”, “milli çıkar” gibi çekirdek unsurlara sahiplendiği fakat Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin resmî ideolojisinden ve MHP'nin milliyetçilik anlayışından farklı olarak tanımlandıkları görülmektedir. “Millet” kavramı modern anlamdaki tanımının dışında Osmanlı millet sistemindeki şekli ile ifade edilen Arapça köken karşılığındaki din toplumu anlamı ile kullanılmıştı. AK Parti'de “ulus” kavramının resmi söylemdeki ağırlığı azalmış, Osmanlı geçmişini karakterize eden Sünni İslam tonlu bir kavrama evrilmeye başlamıştı. “Milli çıkar” ise Osmanlı İmparatorluğu'nun siyasi kudretli dönemine yeniden erişmek olarak tarif edilmiş ve “Büyük Türkiye” hedefi ile idealleştirilmişti. AK Parti'nin “millet” kavramını nasıl tanımladığı çözüm sürecindeki konuşmalarında kendini gösterirken, “ulus” ve “milli çıkar” kavramlarına bakışı ise izlediği dış politikada kendini gösteriyordu.

AK Parti iktidarının 2009-2014 yılları arasında dışişleri bakanlığını Ahmet Davutoğlu yapıyordu ve bu dönemde Türkiye'nin dış politikasında Ahmet Davutoğlu'nun stratejik derinlik doktrini yol gösterici olarak değerlendiriliyor, “sıfır sorun” politikasından, “Türkiye'nin değerli yalnızlığı” stratejisine geçişe kadar Davutoğlu'nun stratejik derinlik doktrini üzerine kurulu bir dış politika anlayışı izlenmişti. Davutoğlu, Osmanlı tarihini ön plana çıkaran, İslam medeniyeti içerisinde Türkiye'ye liderlik atfeden bir anlayış ile dış politikasını şekillendirmişti. Ancak bu yaklaşım “Türkiye'nin değerli yalnızlığı” stratejisine geçiş ile son bulmuştu.

1 Kasım 2015 seçimlerine gelindiğinde Türkiye'nin iktidar partisi AK Parti, parti sınırlarını AB tarafından belirlenmiş çerçeve ile sınırılıyor ve AB'nin Kopenghag Kriterleri'de "çözüm süreci" adı altında uygulamaya konulmuştu. Çözüm sürecinde Erdoğan'ın "*Biz her türlü milliyetçiliği, ayaklarının altına almış bir iktidarız*" sözleri AK Parti'nin, Atatürk'ün ve MHP'nin ifade ettiği milliyetçilik anlayışından farklı bir anlayışa sahip olduğunu gösteriyordu. Çözüm sürecindeki etnik kimlikleri ortaya koyan ve bunun toplumsal zenginlik olarak ifade edildiği ve Türkiyelilik kavramının ortaya atıldığı konuşması yine AK Parti'nin Atatürk ve MHP'nin tanımladığı "millet" kavramının dışında farklı bir "millet" tanımı yaptığı görülüyordu. Bu millet tanımı Osmanlı imparatorluğu döneminde uygulanan "Osmanlı Millet Sistemi"ndeki anlayışa denk düşüyordu. Türkiye'nin Kürt halkı için birleştirici unsur olarak "ortak din" anlayışının yarattığı "ortak kültür" görülüyor, bu millet anlayışı üzerinde millet inşası sürecine geçileceği ifade ediliyordu.

MHP ise AK Parti'nin yaptığı ve bu İslamcı ideolojinin sahiplendiği millet anlayışına karşı çıkıyor, Türkiye'nin resmi millet anlayışına sahip çıkılması gerekliliği üzerinde duruyordu. AK Parti'nin millet anlayışı üzerine kurguladığı çözüm sürecine mecliste tamamıyla karşı çıkan tek parti MHP'ydi. Bu sürece sadece AK Parti'nin kurmaya çalıştığı millet inşa süreci açısından tepki vermiyor, aynı zamanda da Türkiye'yi bölecek ve ayrıştıracak bir süreç olarak ta değerlendiriyordu. Yani, çözüm sürecine bağlı olarak AK Parti ve CHP Türkiye'de Kürt sorunu olduğunu savunuyor, MHP ise Türkiye'ye de Kürt sorunu olmadığını asıl sorunun bölücü terör örgütü PKK'nın bölücü hedeflerinin Kürt sorunu adı altında meşru bir zemine oturtulmaya çalışıldığını savunuyordu.

Dolmabahçe Mutabakatının ardından çözüm sürecinin sekteye uğraması ile 7 Haziran seçimlerinden sonra HDP, AK Parti'nin çözüm sürecine devam etmeyeceğine ve sürecin devam edebilmesi için yeni bir iktidar partisinin gelmesi gerektiğine kanaat getirmişti ayrıca, PKK'da HDP'ye verilen oyları kendisine destek olarak yorumlamıştı. Bu durum 7 Haziran-1 Kasım 2015 seçimleri arasında yaşanan terör olaylarının sebeplerini, HDP'li belediyeler tarafından peşi sıra gelen özerklik ilanlarının sebebini açıklamaya destek oluyordu. Tüm bu yaşananlar ise Kürt sorunu

ifadesi ile çözüm sürecinin meşru zemine oturtulmaya çalışıldığını; gerçekleştirilen DAES saldırılarından AK Parti'nin sorumlu tutulmaya çalışılmasıyla HDP'li belediyelerin özerklik ilanlarının meşru zemine oturtulma çabası girişimi olduğunu gösteriyordu.

1 Kasım 2015 seçimleri sonrası kamuoyu gündemine MHP'de muhalif sesler yükselmiş, Bahçeli'nin genel başkanlığı sorgulanmaya başlanmıştı. MHP'de genel başkanlık krizine dönüşen sürece bakıldığında krizin fitilinin 30 Kasım 2015'teki Akşener'in parti delegelerinden olağanüstü kurultaya gidilebilmesi için imza toplanması çağrısını yaptığı basın açıklamasında ateşlendiği görülmüştür. Basın toplantısında daha yeni imza çağrısı yapılmışken bir basın üyesinin sanki imzalar toplanmış, genel merkeze gönderilmiş ve sanki MHP genel merkezi itiraz etmiş ve süreç yargıya taşınacakmış gibi soru sorması, Akşener ve destekçileri tarafından Bahçeli'siz MHP sağlanamazsa MHP'nin yıpratılması sürecinin en başından planlandığını gösteriyordu. Nitekim Yargı sürecindeki gelişmeler irdelendiğinde MHP'deki krize dair parti içi muhalif cepheden atılan adımların ve söylemlerin Bahçeli'yi, dolayısıyla MHP'yi yıpratacak nitelikte olduğunu gösteriyordu. MHP'nin çözüm sürecine direnen tek parti olması, iki seçim arasında HDP ile hiçbir şekilde yan yana gelmeyeceğini ortaya koyması sebebi ile MHP'nin yıpratılması süreci başlatılmıştı. Süreç irdelendiğinde “*MHP'yi AK Parti'nin arka bahçesi yaptırmayacağız*” gibi ifadeler ile kamuoyuna ve MHP seçmenine verilen mesajlarla, MHP'den AK Parti'ye gelecek herhangi bir desteğin gerçek amacının üstünün örtülmesi girişimi olduğunu göstermekteydi. Yani MHP içindeki muhalefet krizi süreci, MHP'nin AK Parti ile iş birliğinin oluşmasına etki eden bir faktör değil tam tersine AK Parti-MHP iş birliğini engellemeye çalışan, olumsuzlayan bir süreç olarak karşımıza çıkmaktadır.

2016 yılına girildiğinde siyasi arenanın gündeminde iki önemli konu yer alıyordu. Bunlardan ilki milletvekilleri dokunulmazlıklarının kaldırılması, ikincisi ise başkanlık sistemi idi. Ancak AK Parti hükümetinin dokunulmazlık konusundaki söylemleri uygulamaya dönüşemiyor ve Bahçeli her fırsatta bunun sebebinin kapalı kapılar arkasında PKK'ya verilen sözler olup olmadığını sorguluyordu. Hala AK Parti ile HDP

arasında gizli görüşmelerin olup olmadığını anlamaya çalışıyordu. Bahçeli, 23 Şubat 2016 yılında yaptığı konuşmada hangi şartlarda AK Parti hükümetinin yanında olacağını ve destek vereceğini açıklıyordu. Bu konuşma, Türkiye'nin içinde ve dışında PKK/PYD terör unsurları ile mücadele, terörle mücadele kapsamında siyasi, ekonomik ve askeri tedbirlerin kademeli olarak alınmaya başlanmasını içeriyordu. Atılması gereken ilk adım olarak TBMM içinde yer alan terörü destekleyen unsurların lağvedilmesi geliyordu. Suriye rejimi yani Esad ile ilişkiler üzerinden "Türkiye'nin onurlu yalnızlığı" stratejisine dönüşmüş olan dış politika anlayışının değişmesi, dış politikasında komşu ülkelerle, Türkiye'nin menfaatleri doğrultusunda anlaşma zeminlerinin yeniden oluşturulması yer alıyordu. Bu şartlar 1. bölümde yapılan tanımlar ve açıklamalar dikkate alındığında, Mustafa Kemal Atatürk tarafında da ortaya konulan Türkiye'nin resmî ideolojisi, dış politika anlayışı ve MHP'nin milliyetçilik anlayışı ile paralellik göstermekteydi.

2016 yılının ikinci gündem maddesi olan anayasa değişikliği, TBMM'de yer alan CHP, AK Parti, MHP ve HDP'nin de istediği bir durumdu. 2015 seçim beyannamelerine bakıldığında AK Parti başkanlık sistemi diyor, CHP özgürlükçü bir anayasaya ihtiyaç olduğunu ve cumhurbaşkanlığı makamını parlamenter sistemin tanımladığı sınırlar içine alacak reformların yapılması gerektiğini, MHP anayasanın ilk dört maddesinin korunması gerektiğini, özgürlükleri esas alacak ve demokrasi standartları yükseltecek "toplum sözleşmesi niteliğinde" bir anayasa vaat ediyordu, HDP ise özyönetim istiyordu. Anayasa komisyonlarında CHP, parlamenter sistemde ısrar ediyor, AK Parti ise başkanlık sistemi dışında başka bir sistem istemiyordu. Eğer anayasa komisyonundan bir uzlaşma anayasası çıkmazsa, AK Parti başkanlık sistemini uygulamaya koymak için kendi başına yeni anayasa düzenleyecek ve TBMM'de oylamada yeter oy sayısına ulaşmak için 14 milletvekili eksikliğini ise başka bir partiden sağlayabileceği B planını devreye sokacaktı.

Bahçeli'nin 11 Ekim 2016'daki yeni anayasa ile ilgili konuşmasına kadarki süreçte ise tek başına iktidarda olan AK Parti Hükümeti'yle Türkiye'de,

1. Bahçeli, 23 Şubat 2016 tarihinde AK Parti'ye eleştiri hakkı saklı kalmak şartı ile her daim destek vereceğini ifade eden şartlarını açıkladı.
2. Bahçeli, 9 Mart 2016 tarihindeki konuşmasında yine CHP'yi AK Parti'nin başkanlık sistemi ile ilgili B planı konusunda uyarmış, inisiyatif alması çağrısında bulunmuş. Eğer CHP, yeni anayasa yapımı sürecinde yer almazsa gerçekleşebilecek 2 senaryoyu ortaya koymuştu. Birinci senaryo tersten okunduğunda anayasanın ilk dört maddesinin değişmemesi ve totaliter bir sisteme kaymaması kaydı ile MHP'nin destek vereceği mesajını AK Partiye ilettili.
3. 20 Mart 2016 tarihinde Erdoğan, MHP ile ortak yönleri olduğunu söyleyerek kamuoyu önünde AK Parti ve MHP arasında üstü örtülü olarak karşılıklı yeni anayasa süreci ile ilgili iki parti arasında mesajlaşma süreci başladı.
4. Erdoğan, 6 Mayıs 2016 tarihli konuşmasında “*biz yolumuza gidiyoruz, sende yoluna git*” sözlerine yer vererek, Türkiye'nin iç işlerine ve terörle mücadelesi konusunda AB'nin herhangi bir dayatmasına izin verilmeyeceği mesajı verdi.
5. Çözüm süreci bitirilmiş, 20 Mayıs 2016'da TBMM içinde yer alan bölücü terör örgütü PKK'nın siyasi uzantıları ile mücadele edilmesine yönelik milletvekili dokunulmazlığına ilişkin yasa değişikliği TBMM'de kabul edildi.
6. Binali Yıldırım başbakan olduktan sonra 24 Mayıs 2016 tarihli konuşmasında Türkiye'nin dış politikasında uyguladığı “onurlu yalnızlık” politikasını değiştirme sinyalleri verdi.
7. Türkiye'nin milli çıkarlarını önde tutan uzlaşmacı ve akılcı bir dış politika anlayışına geçileceğini ve komşu ülkelerle Türkiye'nin menfaatleri doğrultusunda anlaşma yoluna gidileceğini gösteren önemli adımlardan birisi Erdoğan'ın Rusya ile ikili ilişkileri yumuşatmak için Putin'e mektup göndermesi oldu. (27 Haziran 2016)
8. Yolsuzluk operasyonları sebebi ile FETÖ ile arası açılan AK Parti, FETÖ ile gizliden mücadeleye girişmiş, ancak 15 Temmuz 2016 Darbe Girişimi ile birlikte FETÖ ile mücadele daha net ve açık şekilde yapılmaya başlandı.
9. 20 Temmuz 2016'da OHAL ilan edildi. 7 kez 3 aylığına OHAL süreci uzatıldı. 17 Temmuz 2018 tarihinde OHAL bitene kadar toplamda 36 KHK yayınlandı. OHAL ilanını sivil darbe ya da kontrollü darbe olarak ifade eden CHP, 2018

yılı itibarıyla “FETÖ Darbe Girişimi”, “15 Temmuz Hain Darbe Girişimi” ifadelerine yer vermeye başladı. MHP ise OHAL konusunda ve OHAL süresi boyunca AK Parti’ye destek verdi.

10. 7 Ağustos 2016’da Yenikapı mitingi yapıldı. Yenikapı ruhu adı altında “milli birlik ve beraberlik”, “vatan”, “Türkiye’nin istikbali” gibi kavramlar ön plana çıkartıldı. CHP’nin ise ilerleyen zamanlarda OHAL kararlarına tepki vermesi, terörü destekleyen milletvekillerinin tutuklu yargılanmasına tepkileri, 674 nolu KHK ile tutuklanan belediye başkanlarının yerine kayyum atamaları gibi konulardaki tepkileri MHP ve AK Parti tarafından Yenikapı ruhundan uzaklaştırıldığı yönünde değerlendirildi.

11. 11 Ağustos 2016 tarihinde yeni anayasa için CHP, AK Parti ve MHP bir araya gelmiş ve 23 Eylül 2016 itibarıyla 7 madde üzerinde uzlaşa sağlanmıştı. Ancak CHP parlamenter sistemde ısrar ediyor, AK Parti ise Başkanlık sistemi düşüncesinden vazgeçmiyordu. Her ne kadar gelişmeler olumlu olsa da CHP ve AK Parti’nin ısrarı bu üç partinin uzlaşarak ortak bir anayasa yapılmasına mâni oluyor ve 15 Temmuz Darbe girişimi bile AK Parti’yi başkanlık sistemi ısrardan vazgeçirememişti. AK Parti’nin anayasa konusunda B Planı ve Erdoğan’ın hem cumhurbaşkanı hem de AK Parti genel başkanı gibi anayasal sınırların dışına taşan davranışları da Türkiye için riskler içeriyordu. Anayasal tartışma üzerine çıkacak bir siyasal krizin Türkiye’nin içinde bulunduğu sorunlara eklenmesi ise siyasi ve toplumsal riskler barındırıyordu.

12. 24 Ağustos 2016 tarihinde Fırat Kalkanı Operasyonu ile birlikte Türkiye’nin sınır güvenliği ve terörle mücadele amaçlı sınır dışı operasyonlara başlandı.

13. Bahçeli, 4 Ekim 2016 tarihli konuşmasında AK Parti’nin FETÖ ile mücadelesinde samimiyetine inandığını ve Türkiye’nin sınır güvenliği konusunda AK Parti’nin attığı adımlardan dolayı memnuniyetini dile getirmişti. Konuşmasındaki *“Beklentimiz, bari hiç olmazsa, Sayın Erdoğan’ın da Yenikapı ruh ve manevi sözleşmesine bağlı ve sadık kalması, AK Parti hükümetinin de buna uygun davranış göstermesidir.”* sözleri ile de AK Parti’de bundan sonraki süreçlerde de “milli birlik ve beraberlik”, “Türkiye’nin istikbali”, “vatan” gibi kavramlara sahip çıkması ve ona uygun aksiyonlar alınması talep ediliyordu.

Şeklinde gelişmeler yaşanmıştı. MHP'nin milliyetçilik anlayışı ile AK Parti'nin "milli güvenlik", "Türkiye'nin birliği ve bütünlüğü", AB'nin dayatmalarına karşı Türkiye'nin verdiği net tavır ile "Türkiye'nin bağımsızlığı", "Türkiye'nin milli menfaatleri" konusundaki tutum ve uygulamaları paralellik göstermeye başlamış, 23 Şubat 2016'da ifade ettiği AK Parti'ye destek şartları da yerine getirilmiş veya önemli adımlar atılmıştı. Ancak 4 Ekim 2016'da yaptığı konuşmadaki "*beklentimiz bari hiç olmazsa*" ifadesi ile AK Parti'nin ideolojik duruşundaki bu değişimin arkasına alabileceği başka rüzgarlarla değişip değişmeyeceği konusunda MHP'de bir soru işareti uyandırdığını da göstermektedir.

Bahçeli, 9 Mart 2016 itibari ile AK Parti'nin B planının önünü kesmek için zaten Erdoğan'a üstü örtülü MHP ile anayasa yapabilecekleri mesajını iletmişti. Ancak 15 Temmuz darbe girişiminin yaşanması ile "Erdoğan'ın başkanlık sistemi ısrarından vaz geçip geçmeyeceği" sorusunun da değerlendirildiği görülmektedir. 11 Ekim 2016 tarihli Bahçeli'nin konuşmasına bakıldığında MHP'nin "Türkiye'yi tekrar bir kaos, kriz ya da darbe çağrısına fırsat verilmeyecek ne olabilir?" sorusuna yanıt aradığını bu sebeple aslında parlamenter sistem yanlısı olan MHP tarafından

- Anayasal sınırlarına çekilmeyeceği netleşen Erdoğan'ın var olan sistem içinde anayasa ters düşmesinin yaratacağı risklerin
- Erdoğan'ın yeniden sistem tartışması başlatması halinde (Erdoğan'ın Eylül 2016'da Amerika'da verdiği röportajda uygun konjonktürde yeniden rejim tartışması başlatabileceğini ortaya koyuyordu) oluşacak siyasal ve toplumsal kutuplaşmadan kaynaklı risklerin

tespit edildiği ve bu risklerin siyasal ve toplumsal kutuplaşmayı arttırarak Türkiye'nin yeni bir kaosa sürüklenme ihtimalini kuvvetlendirdiğinin ortaya konulması yanı sıra Erdoğan'ın başkanlık sistemi ısrarı sebebi ile MHP'siz hazırlanacak yeni anayasa da HDP'ye tavizler verilerek bölünmenin önünü açabilecek bir anayasa hazırlanma ihtimalini bertaraf etmek için, AK Parti'den gelecek anayasa çalışmasını görmek istediğini söylemişti. Yani MHP yeni anayasanın AK Parti ile uzlaşısı içinde yapılmasını

sağlayarak rejim değişikliği kararının referandum ile Türk milletine bırakılmasına ön ayak olmuştu.

16 Nisan 2017’de oylanan referandumdan “EVET” oyu çıkması neticesinde ilk kez Türkiye’de denenecek Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi’ne geçişe halk tarafından karar verilmişti. CHS’yi incelediğimizde ise partili cumhurbaşkanlığı özelliği ile başkanlık sistemine benzediği, MHP’nin beyannamesinde yer verdiği anayasanın ilk dört maddesine dokunulmadığını ve Türkiye’ye özgü ayrı bir hükümet sistemi olarak karşımıza çıktığını görmekteyiz. Yani MHP parlamenter sistemden vazgeçmiş, AK Parti’de başkanlık sisteminden vazgeçerek, anayasanın ilk dört maddesine dokunulmadığı totaliter olmayan yepyeni bir hükümet sistemi ortaya konulmuştu.

16 Nisan 2017 referandum öncesi siyasi arena “EVET” bloku ve “HAYIR” bloku olarak kutuplaşmıştı. Her fırsatta her konuyu çözüm sürecine bağlayan Demirtaş 28 Mayıs 2017 tarihinde HAYIR cephesinin “Demokrasi Bloku” adı altında, yuvarlak bir masa etrafında birleşmesi gerektiğini öneren bir yol haritası çiziyordu. Çizdiği yol haritasına göre sözde Kürt sorununun çözümü için masanın bir programı olmalıydı. Bu program, sözde Kürt sorununu demokratik- barışçıl çözümün hayata geçirileceği bir müzakere sürecini içermeli ve bu müzakere süreci de Öcalan ve PKK’yı dışlamamalıydı. 7 Haziran 2017 tarihinde Kemalbay basın açıklamasında “*Demokrasi cephesini oluşturma görevi CHP’nin de görevi*” sözleri ile Demirtaş’ın ifade ettiği demokrasi blokunu CHP’nin kurması gerektiğini ifade ediyordu. Kemalbay’ın konuşmasında sık sık dile getirdiği “*90 yıldır çözüm bekleyen sorunlar var*” sözü ise üstü örtülü şekilde Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluşu ve kurucu önder Mustafa Kemal Atatürk’ten HDP’nin duyduğu rahatsızlığı ifade ediyordu. Yani Kemalbay, Türk toplumunu oluşturan vatandaşlara Türk milleti denilmesinden duyduğu rahatsızlık yansırı Mustafa Kemal Atatürk tarafından çizilen Türkiye sınırlarından rahatsız olduğu mesajını üstü örtülü olarak veriyordu. Nitekim Kılıçdaroğlu 9 Haziran 2017’de HDP genel merkezine ziyarete gitmiş açıklamasındaki “*Bir referandum süreci yaşadık. Bu süreçte demokrasiyi savunan kim varsa bugün de demokrasiyi savunmalıyız... bir demokrasi ortak paydasında buluşmak zorundayız*” sözleri ile HDP’nin önerdiği demokrasi cephesini kurma görevini üstleneceğini ve “HAYIR”

blokunda kim varsa bir araya getirmeye öncülük edeceği mesajını vermişti. Bu durum 24 Haziran 2018 seçimleri öncesi ve sonrası CHP'nin (yanı sıra CHP ile ittifak yapan diğer partilerin) siyasal çizgisinden uzaklaştığı ve terör örgütleri ile hareket etmeye başladığı şeklinde AK Parti ve MHP'nin söylemlerinde yerini alırken, CHP'nin ise ideolojisinden uzaklaştığı, Atatürk'ün ortaya koyduğu milliyetçilik ilkesini terk ettiği söylemlerini de destekler nitelikteydi.

AK Parti'nin “tek millet, tek bayrak, tek vatan, tek devlet” söylemi 21.05.2017'de AK Parti'nin tüzüğünde yerini almış millet kavramı ise *Milletin tüm fertleri, hiçbir ayrım gözetilmeksizin ülkemizin birinci sınıf vatandaşlarıdır. Türkiye Cumhuriyeti'nin tüm vatandaşları tek bir milleti teşkil eder.*” şeklinde ifade edilmişti ve bu tarih itibarıyla Erdoğan'ın milleti ifade eden söylemlerinde İslam inancının yarattığı “ortak kültür” kavramını birleştirici unsur olarak kullanması, AK Parti'nin “millet” tanımında değişikliğe gittiğini göstermişti. AK Parti'ye göre “millet” tanımında birleştirici unsur “vatandaşlık bağı”, “ortak tarih” ve “İslam inancının yarattığı “ortak kültür” olarak ifade edilmiş, bayrak sembolü üzerinden Mustafa Kemal Atatürk'ün başlattığı Kurtuluş Savaşı mücadelesine atıfla bölünmez bütünlüğünden asla taviz verilmemesi gereken Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin sınırları “vatan” olarak tanımlanmıştı. Yani 2017 yıllarında AK Parti ideolojik olarak muhafazakâr milliyetçi çizgiye evrilirken MHP'nin milliyetçilik anlayışı arasında ortak değerlerdeki artış, çatışma alanı yaratabilecek az sayıdaki farklılığın önüne geçerek iki partinin ortak anlayış çerçevesinde hareket etmesine sebep olmuştu.

16 Nisan 2017 referandumundan sonra uyum sorunun çözülmesi amacıyla 6 ay içinde uyum yasalarının çıkarılmasına karar verilmişti. Bahçeli seçim barajı tartışmalarını başlatarak uyum yasalarına dair tartışmaların başlamasına önayak olmuştu. Her ne kadar seçim barajına karşı olan bir parti olsa da CHP tarafından Bahçeli'nin çıkışı MHP'nin baraj sorunu yaşadığı, partisel çıkarları sebebiyle tartışmaları başlattığı şeklinde ifade edilerek desteklenmemiş, AK Parti ise gündemlerinde böyle bir konu olmadığını söyleyerek yanaşmamıştı. 2018 seçimleri MHP'nin baraj sorunu olmadığını ortaya koyarken, meclisin temsiliyette çoğulcu bir yapıya kavuşmasının amaçlandığını söyleyebiliriz.

Kamuoyunda büyük yankı uyandıran ve ittifaklar dönemini başlatan Bahçeli'nin 8 Ocak 2018 tarihli konuşmasında MHP'nin cumhurbaşkanlığı seçimlerinde Erdoğan'ı destekleyeceğini açıklaması olmuştu. Bahçeli bu açıklamasını yaptığında anayasada olmayan ama fiiliyattaki uygulamalarla anayasanın delinerek zaten partilerin ittifaklar yaptığını söylüyordu. Hakikaten de Türk siyasi tarihinde bu tip ittifaklara örnekler verilebilirdi. Yakın zaman içinde de zaten Kılıçdaroğlu'nun HDP tarafından önerilen hayır blokunu demokrasi cephesi olarak tek çatı altında birleştirme görevini üstlenmesi ile 16 Nisan 2017 referandum sürecindeki muhalif cephede yer alan partilerin ittifak içinde olacaklarını gösteriyordu. Yani Bahçeli bu açıklamayı yapmadan muhalif cephe zaten örtülü ittifak kurmuştu. Bahçeli ise bu açıklaması ile hem örtülü olarak gerçekleşen ittifakların yasal zemine oturtulmasını sağlamış hem de MHP'nin milliyetçilik anlayışı doğrultusunda iç ve dış politikalar üreten Erdoğan'ı destekleme kararı vererek, muhalif cepheye Erdoğan'ın yalnız olmadığı mesajını vermişti.

Ortadoğu'daki savaş ve çatışmaların farklı bir boyuta evrilmesi, Türkiye'nin küresel düzeyde karşı karşıya kaldığı siyasi ve ekonomik baskılar ve tehditler, FETÖ darbe girişiminin hala izlerinin silinmeye çalışıldığı ve daha sonra gerçekleşmesi muhtemel darbe girişimlerini engellemek için düzenlemelerin yapılmaya çalışıldığı ortamda HAYIR cephesi tarafından sistem tartışmalarının her geçen gün artarak yarattığı sosyal ve toplumsal kutuplaşmanın meydana getirebileceği kriz ve kaosu bertaraf etmek, aynı zamanda yerel seçimlerin doğası gereği toplumsal kutuplaşmayı daha çok arttıracak nitelik taşıması, CHS'nin doğmadan ölmesine sebep olabilecek faktörler olarak Bahçeli tarafından sunulmuştu. Bu sebeple Bahçeli, 2019 yılında gerçekleştirilmesi gereken Cumhurbaşkanlığı seçimlerinin 31 Mart 2019 yerel seçimlerinden önce yapılması önerisinde bulunmuş ve seçim tarihi 24 Haziran 2018'e çekilmişti.

24 Haziran 2018 Cumhurbaşkanlığı ve Milletvekilliği seçimlerine giderken CHP'nin vaatleri arasında özerk yönetimlerin kurulması, kamuda Türkçe bilmeyen vatandaşlar için farklı dillerde hizmet gibi vaatler göze çarpıyordu. CHP'nin cumhurbaşkanı adayı Muharrem İnce ise *"81 milyona soracağız. 1. beraber mi yaşayacağız? 2. Yan yana mı yaşayacağız? 3. ayrı ayrımı yaşayacağız?"* sözleri ile Kürt sorunu çözümü konusunda referanduma gidilmesi vaatleri arasında yer almıştı. Bu durum CHP'nin ideolojisinden

sapma ve HDP çizgisinde hareket eden bir parti görünümü alması şeklinde yorumlanmıştı.

Muharrem İnce'nin CHP'den ayrılırken sarf ettiği sözlerin arka planı değerlendirildiğinde ise CHP'nin dış politikasında ABD yanlısı bir politika izlemeye başladığı hem de 9 Ekim 2017'de HDP'nin önerisi ile muhalif tüm partileri tek çatı altında toplamaya önderlik etmeyi kabul ettiği ve HDP'nin çözüm sürecinde PKK ve Öcalan'ın dışlanmaması şartlarını kabul ederek CHP'nin Atatürk çizgisinden uzaklaştığı görülmüyordu. Bu doğrultuda CHP'nin 2018 seçim beyannamesinde yer verdiği “*kamusal alanlarda **anadili Türkçe olmayan yurttaşlarımızı da gözetecek bir anlayışı hayata geçireceğiz.**”*, “*Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı'ndaki çekinceleri **kaldıracağız***” gibi ifadelerle yer verilmesi CHP'nin HDP'ye ne gibi tavizler verdiğini ortaya koyarken CHP'nin HDP çizgisinde bir partiye dönüştüğü söylemlerini de destekliyordu.

Ümit Özdağ tarafından ortaya çıkartılan 2018 yılında CHP-HDP-Saadet Partisi ve İYİ Parti uzmanları tarafından düzenlenen ve anayasanın ilk dört maddesinde değişiklik öngören gizli anayasa taslağı metnin (kamuoyuna yansıyan metin) İbrahim Kaboğlu tarafından yalanlanmaması, Kılıçdaroğlu'nun Kaboğlu önderliğinde anayasa değişikliği çalışması yapıldığını ifade etmesi bahsi geçen çalışmanın yapıldığını ve tartışmaların kamuoyuna yansıyan metnin adlandırılması yönünde olduğu görülmüştür. İster adına anayasa taslağı metni denilsin, ister ortak ilkeler denilsin anayasadan “Atatürk milliyetçiliği” ifadesinin çıkartılması, ilk dört maddede değişikliğe gidilmesi CHP'nin Atatürk çizgisinden uzaklaştığını ve Atatürk'ün ifade ettiği milliyetçiliğin temel unsurlarına sahip çıkmadığını, milliyetçi bir görünüme sahip İYİ Parti'nin ise arka planda milliyetçi çizgiden uzaklaştığını kanıtlar nitelikteydi.

24 Haziran 2018 seçimlerine giderken Erdoğan seçim manifestosunu açıkladığı gün “*Tek millet, tek bayrak, tek vatan ve tek devlet*” söylemini yenilemiş, “*bu dört ilkenin çevresinde, yerli ve milli herkesle, el ele vererek, güçlü ve bağımsız Türkiye mücadelesine devam edeceğiz. İşte Cumhur İttifakı'nı bunun için kurduk*” diyerek ittifakın ana çatısını ortaya koymuştu ancak MHP'nin seçim beyannamesinde “*Tek*

vatan, tek bayrak, tek millet, tek devlet, tek dil” ifadesi yer alıyordu. MHP, AK Parti’den farklı olarak milli birlik için dilin tekliğini de ön plana çıkartıyordu. Aslında MHP’nin anayasa ile ilgili çalışmalarda defaatle ortaya koyduğu anayasanın ilk dört maddesinin değiştirilmemesi şartı Türkiye’nin resmi dilinin Türkçe olarak kalmasını da garanti altına alıyordu.

24 Haziran 2018 seçim sürecinde AK Parti ve MHP’nin aralarında imzaladıkları ve YSK’ya teslim ettikleri seçim protokolünde milli ve ahlaki bir ittifakın temellerinin atıldığı vurgusu yapılırken, ittifakın sadece seçimle kalmayacağı, Türkiye’nin milli çıkarları çerçevesinde güçlü ve büyük Türkiye ideali doğrultusunda ortak anlayışla hareket edecekleri mesajı veriliyordu. MHP’nin “*Önce ülkem ve milletim, sonra partim ve ben*” sloganına yer verildiği “*İlaykelimetullah uğruna asırlarca dünya barışının ve adaletinin teminatı, İslam aleminin ve bütün mazlum milletlerin yegâne ümidi olan Türkiye’yi küresel bir güç haline getirecek*” ifadesi ile AK Parti’nin İslami hassasiyetlerine yer verilmişti. Her iki partiyi de rahatsız etmeyecek ortak bir anlayış ile hazırlanan protokol AK Parti ve MHP’nin birlikte gerçekleştirmek istedikleri 2023 hedefleri yanı sıra Türkiye’nin 2053 ve 2071 vizyonun alt yapısını inşa edecekleri şekilde hazırlanmıştı. Cumhur İttifakı’nın protokole dönüşen ve tarihi olarak nitelendirilen birlikteliğinin kâğıt üzerinde kalıp kalmayacağını ise CHS’ye geçiş sonrası Türkiye’nin iç ve dış politikasında izledikleri politikaların uygulamalarında kendini gösterecekti.

15 Temmuz 2016 başarısız darbe girişimi sonrası Türkiye dış ve güvenlik politikasında “reaksiyoner” yani “bekle-gör sonra hareke geç” şeklindeki yaklaşımı terk etmiş yerine “ön alma, önleyici hamlelerde bulunma” şeklindeki yaklaşıma yönelmişti. Yani Türkiye dış politikasını belirlerken önce bölgesel ve küresel gelişmeleri değerlendiriyor, jeopolitik ve jeoekonomik konumunu da değerlendirerek olası ihtimalleri göz önünde bulunduruyor ve bu doğrultuda gelişmelere göre milli menfaatleri doğrultusunda ön alıcı hamlelerle dış politikasını şekillendirmeye çalışıyordu. 15 Temmuz 2016 sonrası AK Parti tarafından uygulamaya konulan dış politika anlayışı ile MHP’nin anlayışı birbiri ile örtüşüyordu. Yani 2016 sonrası uygulamaya konulan bu dış politika anlayışı 2018 seçimlerinde ittifakın dış politika anlayışında yerini almış ve CHS’ye geçiş sonrası da bu anlayış ile hareket edilmişti.

2018 yılına girerken Mustafa **Kemal Atatürk'ün Yurtta Barış, Dünyada Barış** ülküsü doğrultusunda “girişimci ve insani dış politika” anlayışını benimsemiş, küresel ve bölgesel gelişmeler değerlendirilerek, Türkiye'nin milli çıkarlarının ön planda tutulduğu bir dış politika anlayışının izleneceği ifade edilmişti. CHS sonrası Türkiye'nin denizlerinde “Mavi Vatan Doktrini” çerçevesinde hareket ettiği, Ortadoğu'da sınırları boyunca terörden arındırılmış güvenli bölge stratejisi doğrultusunda hareket ettiği ve Türk Dünyasının öneminin arttığı görülmüştü.

Türkiye'nin çözüm sürecini bitirmesi ve bittikten sonra terörle mücadelesi Avrupa ve Batı tarafından eleştirilmiş, Türkiye'nin çözüm sürecine geri dönmesi için baskılar yapılmıştı. AB ya da bağlantılı kurumlar Türkiye'nin AB üyelik sürecini dondurmuş, Avrupa komisyonu ise Türkiye'yi yeniden siyasi denetim sürecine almıştı. Türkiye'nin milli menfaatleri doğrultusunda hareket etmesi AB'nin Türkiye'ye baskı unsuru olarak kullanabileceği elindeki tek koz olan ekonomik yaptırımları Türkiye ile ilgili açıkladığı raporların içine eklemeye başlamıştı. Yani AK Parti kurulduğunda ortaya koyduğu parti sınırların AB tarafından belirlenmiş çerçeve ile çizildiği anlayışını çözüm sürecinin bitişi ile terk etmiş hatta AB üyelik sürecinin devam edebilmesi için Türkiye de bazı talepler ortaya koymuştu. Öyle ki 2020 yılında AB üyeliği Türkiye'nin stratejik hedefleri arasından çıkartılmış Yunanistan ile istikşafi görüşmelerin başlatılması, Doğu Akdeniz Konferansı konusunda gelişme kaydedilmesi, Kıbrıs Türkleri ile Kıbrıs Rumları arasında hidrokarbon gelirleri paylaşımı konusunda görüşmelerin başlatılması Türkiye'nin AB üyelik müzakerelerine devam edilebilmesi için Türkiye'nin koyduğu ön şartlar olarak karşımıza çıkmıştı.

Sonuç olarak, MHP geleneksel milliyetçilik anlayışının dışına çıkmamış, Türkiye'deki muhalif siyasi partilerin yaşadığı ideolojik dönüşümün MHP'nin savunduğu milliyetçi ideoloji ile ters düşmesi ve AK Parti'nin bu sürede muhafazakâr-milliyetçi bir partiye evrilmesi MHP ve AK Parti arasındaki milliyetçi ideoloji çerçevesinde ortak değerlerdeki artışta etki ederken MHP-AK Parti arasındaki iş birliğinin ittifaka dönüşmesine sebep olmuştu. 24 Haziran 2018 seçimlerinde imzalayıp YSK'ya

verdikleri protokol ile AK Parti-MHP ittifakı, “milli birlik ve beraberlik”, “vatan”, “tek millet”, “milli çıkar”, gibi kavramların ön plana çıktığı Türkiye’nin milli menfaatlerine zarar verebilecek iç ve dış odaklara karşı iki partinin birlikte mücadele edileceği tarihi bir birliktelik olarak ifade edilmişti. MHP ve AK Parti’nin protokole uygun hareket ettikleri, Bahçeli ve Erdoğan’ın söylemlerinin birbirleri ile paralellik göstermesinden yeri geldiğinde birbirini tamamlayıcı etkiye sahip olması, CHS’ye geçiş sonrası cumhurbaşkanlığı hükümetinin uyguladığı iç ve dış politikalarda görülmüştü.

KAYNAKÇA

- AA. (2011, Mayıs 12). Bahçeli: AKP Okyanus Ötesi Bir Hesaba Kurban Gitmesin. *Hürriyet.com.tr*. Mayıs 18, 2022 tarihinde <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/bahceli-akp-okyanus-otesi-bir-hesaba-kurban-gitmesin-17771709> adresinden alındı
- AA. (2015, Eylül 09). Çatışmasızlığa son veren üçgen: HDP-PKK-KCK. *Anadolu Ajansı*. Mart 03, 2022 tarihinde <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/catismasizliga-son-veren-ucgen-hdp-pkk-kck/11255> adresinden alındı
- AA. (2015, Aralık 31). Erdoğan'dan Başkanlık Sistemi Açıklaması. *Star*. <https://www.star.com.tr/guncel/erdogandan-baskanlik-sistemi-aciklamasi-haber-1079575/> adresinden alındı
- AA. (2015, Nisan 4). İç Güvenlik Yasası Resmi Gazete'de. Mart 01, 2022 tarihinde <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/ic-guvenlik-yasasi-resmi-gazetede/60789> adresinden alındı
- AA. (2016, Nisan 15). Bahçeli, Bu Meclis'ten Yeni Bir Anayasa Çıkabileceğini Söyledi. AA. <https://www.aa.com.tr/tr/politika/bahceli-bu-meclisten-yeni-bir-anayasa-cikabilecegini-soyledi/555657> adresinden alındı
- AA. (2016, Şubat 05). Davutoğlu, Teröre karşı 10 Maddelik Eylem Planını Açıkladı. *Hürriyet*. Mart 27, 2022 tarihinde <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/basbakan-davutoglu-terorle-mucadele-eylem-planini-acikladi-40049782> adresinden alındı
- AA. (2016, Mart 27). Davutoğlu: Önümüzdeki ay anayasa yazım çalışması bitecek. *Bloomberght*. Nisan 28, 2022 tarihinde <https://www.bloomberght.com/haberler/haber/1867829-davutoglu-onumuzdeki-ay-anayasa-yazim-calismasi-bitecek> adresinden alındı

- AA. (2016, Mayıs 2). HDP'li Milletvekilleri TBMM Anayasa Komisyonunu Terk Etti. 10 17, 2022 tarihinde <https://www.aa.com.tr/tr/politika/hdpli-milletvekilleri-tbmm-anayasa-komisyonunu-terk-etti/565348> adresinden alındı
- AA. (2016, 08 02). July 15 Tweets Pose Questions On 'Shadow CIA' Stratfor. AA. 07 01, 2022 tarihinde <https://www.aa.com.tr/en/americas/july-15-tweets-pose-questions-on-shadow-cia-stratfor/620283> adresinden alındı
- Acun, C., & Görücü, K. (2023). *PKK/YPG'nin Suriye'de Devlet Hayali* (1 b.). İstanbul: SETA.
- AK Parti. (2002). 2002 Genel Seçimleri Beyannamesi. Ak Parti.
- AK Parti. (2015, Kasım). 1 Kasım 2015 AK Parti Genel Seçim Beyannamesi: Huzur Ve İstikrarla Türkiye'nin Yol Haritası. AK Parti.
- AK Parti. (2018). Güçlü Meclis Güçlü hükümet Güçlü Türkiye : Yaparsa Yine AK Parti Yapar . *Cumhurbaşkanlığı Seçimleri ve Genel Seçimler Seçim Beyannamesi*. Ak Parti.
- AK Parti. (2023, Ocak). AK Parti Tüzük. AK Parti .
- Akçam, T. (2008). Türk Ulusal Kimliği Üzerine Bazı Tezler. T. Bora, & M. Gültekinil (Dü) içinde, *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Milliyetçilik 1* (Cilt 4, s. 53-65). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Akçura, Y. (1987). *Üç Tarz-ı Siyaset*. Ankara: T.T.K.
- Akçura, Y. (1988). *Osmanlı Devleti'nin Dağılma Devri (XVIII. ve XIX. Asırlarda)* (3 b.). Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Akıncı, M. (2021). Türk Muhafazakarlığı ve Milliyetçilik. M. Yiğit (Dü.) içinde, *Türkiye'de Siyasi Partiler ve Milliyetçilik* (s. 341-346). Konya: Palet Yayınları.
- Akşener, M. (2015, Aralık 02). Mağlubiyetin Sorumluluğunu Üstlenmeli. (A. Hakan, Röportaj Yapan) Hürriyet.
- Akşener, M. (2015, 12 01). Meral Akşener 30 Kasım 2015 Tarihli Basın Toplantısı. *Meral Akşener'in Adaylık Açıklamaları*. MHP Meral Akşener. Mayıs 13, 2022 tarihinde https://www.youtube.com/watch?v=sMZpcYT_2uU adresinden alındı

- Akşener, M. (2015, Mayıs 05). Meral Akşener: O Geceyi Hayatımdan Silmek İsterim. (K. Par, Röportaj Yapan) Habertürk.
- Akşener, M. (2015, Aralık 07). Türkiye'nin Nabzı. (D. Arslan Yılmaz, Röportaj Yapan) Habertürk.
- Akşener, M. (2016, Mayıs 02). Neler Oluyor? (Ş. Payzın, Röportaj Yapan) CNN Türk.
- Akşener, M. (2017, Aralık 22). Halk Arenası. (U. Dünder, Röportaj Yapan) HalkTV.
- Akşener, M. (2018, Haziran 11). Mevzular Erken Seçim Özel. (O. Uğur, Röportaj Yapan) Babala TV.
- Akşener, M. (2018, Haziran 05). TekeTek. (F. Altaylı, Röportaj Yapan) Habertürk TV.
- Akşener, M. (2019, Mart 28). *İsmail Küçükkaya ile Çalar Saat*. (İ. Küçükkaya, Röportaj Yapan) Fox TV.
- Akşener, M. (2022, Aralık 09). Meral Akşener, Ruşen Çakır'ın Sorularını Yanıtladı. (R. Çakır, Röportaj Yapan) Medyascope. 09 10, 2023 tarihinde <https://www.youtube.com/watch?v=tfiSDsWb9r8> adresinden alındı
- Aktay, Y. (2006). T. Bora, & M. Gültekinil (Dü) içinde, *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Muhafazakarlık I* (Cilt 5, s. 346-360). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Akyol, T. (2013, Mayıs 03). Türkeş Yaşasaydı. *Hürriyet*.
- Aljumaily, A. Y. (2017). *IKBY Referandumu ve Bağdat Hükümetinin Krizi Yönetmesi*. Ankara: ORSAM.
- Altıok, Z. (2018). *OHAL Bilançosu Hak İhlalleri Raporu*. CHP.
- Anderson, B. (2009). *Hayali Cemaatler: Milliyetçiliğin Kökenleri ve Yayılması* (5 b.). (S. Dolanoğlu, & S. Sökmen, Çev.) İstanbul: Metis Yayınlar.
- Argalı, M. (2020, Eylül 09). Milliyetçilik Tartışmalarının Kuramsal Boyutu: Etno-Sembolist Milliyetçilik Kuramı Kapsamında Türk Milliyetçiliği. *TASAM*, s. 1-12.
- Arınç, B. (2015, Ekim 24). Hafta Sonu. (H. Çelik, Röportaj Yapan) CNN Türk.

- Arslan, A. D., & Karadağ, M. (2020). *Geçmişten Günümüze Miliyetçi Hareket Partisi ve MHP Milletvekilleri*. (A. Arslan, Dü.) Mersin: Mer-Ak Mersin Akademi Yayınları.
- Arslan, R. (2016, Mayıs 5). Davutoğlu'nun istifası: Şimdi Ne Olacak?
- Aslan, A. (2016, Mayıs 21). 7 Soruda Dokunulmazlıkların Kaldırılması. *SETA*.
- Aslan, F. (2016, Aralık 18). HDP'li Yıldırım: Kürtlere Statü ve Anadilde Eğitim Hakkının Yer Almadığı Bir Anayasayı Desteklemeyeceğiz. *Hürriyet*.
- Atabey, F. (2020). Bir Devlet Kurucusu Olarak Mustafa Kemal Atatürk'ün Hayatı ve İlkeleri. B. Sayılır (Dü.) içinde, *Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi II* (s. 39-55). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi .
- Ataş, M. (2016, Eylül 24). AK Parti Teşkilatında İlk Tasfiyeler. (D. Özel Tümer, Röportaj Yapan) Aljazeera.
- Atatürk'ün Bütün Eserleri Danışma Kurulu. (2015). *Gazi Mustafa Kemal Nutuk*. İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Ateş, C. (2016, 04 19). MHP'de Olağanüstü Kongre 15 Mayıs'ta. AA.
- Ateş, C. (2022, Haziran 17). MHP'de gözler 19 Haziran'da. AA.
- Atılğan, G. (2015). Sanayi Kapitalizminin Şafağında. G. Atılğan, A. E. Aytekin, E. Deniz Ozan, C. Saraçoğlu, M. Şener, A. Uslu, & M. Yeşilbağ içinde, *Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'de Siyasal Hayat* (s. 515-616). İstanbul: Yordam Yayınları.
- Avrupa Komisyonu. (2016). *Komisyon Çalışma Dökümanı 2016 Türkiye Raporu* . Brüksel: AB. 07 22, 2022 tarihinde https://www.ab.gov.tr/files/ceb/Progress_Reports/2016_ilerleme_raporu_tr.pdf adresinden alındı
- Avrupa Konseyi. (2016). *Outcome of the Council Meeting*. Brussel: Council of the European Union. 07 22, 2022 tarihinde <https://www.consilium.europa.eu/media/21524/st15536en16.pdf> adresinden alındı

- Aydın, F. (1998). Atatürk ve Milliyetçilik. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 14(42), 758-777.
- Aydın, K. (2016, Mayıs 05). Erdoğan Davutoğlu Krizinin Geçmişi. *Sözcü Gazetesi*.
- Bahçeli, D. (2015, Ekim 15). *Türkiye'nin Nabızı*. (D. Arslan Yılmaz, Röportaj Yapan) Show TV, Bloomber HT.
- Bahçeli, D. (2015, 12 15). 15 Aralık 2015 MHP Genel Başkanı Sayın Devlet Bahçeli'nin TBMM Grup Toplantısında Yapmış Olduğu Konuşma. MHP.
- Bahçeli, D. (2015, 08 17). MHP Genel Başkanı Sayın Devlet Bahçeli'nin "AKP Genel Başkanı ve Başbakan Ahmet Davutoğlu'yla TBMM'de KoalisyonHükümeti Kurulması Hususunda Yapılan Görüşme" Sonrasında Yapmış Olduğu Yazılı basın Açıklaması. 17 Ağustos 2015. MHP.
- Bahçeli, D. (2015, 07 09). MHP Genel Başkanı Sayın Devlet Bahçeli'nin "Önümüzdeki Koalisyon Görüşmeleri Kapsamında" Yaptıkları Yazılı Basın Açıklaması. 9 Temmuz 2015. MHP.
- Bahçeli, D. (2015, 11 17). MHP Genel Başkanı Sayın Devlet Bahçeli'nin TBMM Grup Toplantısında Yapmış Oldukları Konuşma. MHP.
- Bahçeli, D. (2015, Temmuz 26). MHP Sayın Devlet Bahçeli'nin "Artan Terör Olayları ve Bu Çerçevede Yürütülen Operasyonlarla" ilgili Yazılı Basın Açıklaması. MHP.
- Bahçeli, D. (2015, Temmuz 1). TBMM Grup Toplantısında yapmış oldukları konuşma. Ankara.
- Bahçeli, D. (2016, Mart 17). 17 Mart 2016 MHP Genel Başkanı Sayın Devlet Bahçeli'nin "Dokunulmazlıkların Kaldırılması ile İlgili" Yaptıkları Yazılı Basın Açıklaması. MHP.
- Bahçeli, D. (2016, Şubat 23). 23 Şubat 2016 MHP Genel Başkanı Sayın Devlet Bahçeli'nin TBMM Grup Toplantısında Yapmış Oldukları Konuşma. MHP.
- Bahçeli, D. (2016, Ocak 5). 5 Ocak 2016 MHP Genel Başkanı Sayın Devlet Bahçeli'nin TBMM Grup Toplantısında Yapmış Oldukları Konuşma. MHP.

- Bahçeli, D. (2016, Mart 9). MHP Genel Başkanı Sayın Devlet BAHÇELİ'nin "Gündemdeki Yeni Anayasa Hazırlığı Kapsamında" Yaptıkları Yazılı Basın Açıklaması. MHP.
- Bahçeli, D. (2016, 11 22). MHP Genel Başkanı Devlet Bahçeli'nin TBMM GRup Toplantısında Yapmış Olduğu Konuşma 22 Kasım 2016. MHP.
- Bahçeli, D. (2016, Kasım 29). MHP Genel Başkanı Sayın Devlet BAHÇELİ'nin TBMM Grup Toplantısında yapmış oldukları konuşma. 29 Kasım 2016. MHP.
- Bahçeli, D. (2016, Mayıs 24). MHP Genel Başkanı Sayın Devlet Bahçeli'nin, TBMM Grup Toplantısında yapmış oldukları konuşma. 24 Mayıs 2016. MHP.
- Bahçeli, D. (2016, Temmuz 30). MHP Genel Başkanı Sayın Devlet Bahçeli'nin " PKK Terör Örgütünün Hakkari'nin Çukurcuma'da Düzenlediği Saldırı" Hakkında Yaptıkları Yazılı Basın Açıklaması. MHP.
- Bahçeli, D. (2016, Temmuz 16). MHP Genel Başkanı Sayın Devlet Bahçeli'nin 16 Temmuz 2016 Tarihli Basın Açıklaması. MHP.
- Bahçeli, D. (2016, Mayıs 04). MHP Genel Başkanı Sayın Devlet Bahçeli'nin Teşkilatlara Yayınladığı Genelge. MHP.
- Bahçeli, D. (2016, Nisan 12). MHP Genel Başkanı Sn Devlet Bahçeli'nin TBMM Grup Toplantısı Konuşması 12 Nisan 2016. MHP.
- Bahçeli, D. (2016, Mayıs 25). MHP Genel Başkanı Sn. DEvlet Bahçeli'nin "Olağanüstü Büyük Kurultay süreciyle" İlgili Yaptıkları Yazılı Basın Açıklaması. MHP.
- Bahçeli, D. (2016, Mayıs 31). MHP Genel Başkanı Sn. Devlet Bahçeli'nin TBMM Grup Toplantısında Yapmış Oldukları Konuşma 31 Mayıs 2016. MHP.
- Bahçeli, D. (2016, Kasım 15). MHP Sayın Devlet BAHÇELİ'nin, BMM Grup Toplantısında yapmış oldukları konuşma. 15 Kasım 2016.
- Bahçeli, D. (2016, Ocak 10). MHP'nin Kızılcahamam Kampı'nda Düzenlediği Basın Toplantısı. *Liderimiz Devlet Bahçeli'nin Kızılcahamam Kampı Sonrası Düzenledikleri Basın Toplantısı - 10.01.2016*. Ankara: MHP. Haziran 21, 2022 tarihinde <https://www.youtube.com/watch?v=Ayltu8iIjaI> adresinden alındı

- Bahçeli, D. (2016, 10 4). Milliyetçi Hareket Partisi Genel Başkanı Sayın Devlet BAHÇELİ'nin TBMM Grup Toplantısında Yapmış Oldukları Konuşma. MHP.
- Bahçeli, D. (2016, Şubat 23). Milliyetçi Hareket Partisi Genel Başkanı Sayın Devlet Bahçeli'nin, TBMM Grup Toplantısında Yapmış Oldukları Konuşma. 23 Şubat 2016. MHP.
- Bahçeli, D. (2016, 10 11). Milliyetçi Hareket Partisi Genel Başkanı Sayın Devlet Bahçeli'nin TBMM Grup Toplantısında Yaptıkları Konuşma. MHP.
- Bahçeli, D. (2017, 03 05). Bahçeli'den Star Haber'e Özel. (N. Çelik, Röportaj Yapan) Star TV.
- Bahçeli, D. (2017, Nisan 25). MHP Genel Başkanı Sayın Devlet Bahçeli'nin 'Avrupa Konseyi Parlamenter Meclisi'nin Türkiye Hakkında Bugün Aldığı Kararla' İlgili Yaptıkları Basın Açıklaması . MHP.
- Bahçeli, D. (2017, Kasım 08). MHP Lideri Devlet Bahçeli TBMM'de Gazetecilerler Sohpet Toplantısı . *Bahçeli'den 'Seçim Barajı Düşürülebilir' Mesajı*. (Y. Şimşek, Röportaj Yapan) Sputnik Türkiye.
- Bahçeli, D. (2017, Kasım 30). Özel Röportaj: Bahçeli'den Star Haber'e Çok Özel Açıklamalar. (N. Çelik, Röportaj Yapan) Star TV.
- Bahçeli, D. (2018, Haziran 20). (Ş. Bursalı, Röportaj Yapan) ATV.
- Bahçeli, D. (2018, Ocak 8). Basın Toplantısı. Ankara: MHP.
- Bahçeli, D. (2018, Nisan 17). MHP Genel Başkanı Sayın Devlet Bahçeli'nin TBMM Grup Toplantısında Yapmış Oldukları Konuşma Metni. 17 Nisan 2018. MHP.
- Bahçeli, D. (2018, Haziran 24). Milliyetçi Hareket Partisi Genel Başkanı Sayın Devlet BAHÇELİ'nin Ankara'da Parti Genel Merkezinde Yapmış Oldukları Konuşma. MHP.
- Bahçeli, D. (2018, Haziran 09). Milliyetçi Hareket Partisi Genel Başkanı Sayın Devlet BAHÇELİ'nin Bursa Merkezli Bölge İstişare Toplantısında Yapmış Oldukları Konuşma. MHP.

- Bahçeli, D. (2018, Mayıs 01). Milliyetçi Hareket Partisi Genel Başkanı Sayın Devlet Bahçeli'nin, İl ve İlçe Yöneticilerine Yayımladıkları Genelge. 1 Mayıs 2018. MHP.
- Bahçeli, D. (2019, 03 30). Devlet Bahçeli İle Gündem Özel. (Ş. Bursalı, Röportaj Yapan) ATV, A Haber.
- Basın Konseyi. (2020, 10 07). BKYK KARARI 2020-34. *Basın Konseyi, Sözcü Yazarı Serpil Yılmaz Hakkında "Uyarı" Kararı Aldı*. Basın Konseyi.
- Bayramoğlu, A. (2015). *Çözüm Süreci: Siyasetten Silaha*. Democratic Progress Institute.
- BBC Türkçe. (2015, Aralık 28). DTK'dan özerk bölge çağrısı. BBC News Türkçe. Mart 12, 2022 tarihinde https://www.bbc.com/turkce/haberler/2015/12/151228_dtk_deklarasyon adresinden alındı
- Bekaroğlu, M. (1993, Mart-Nisan-Mayıs). Su Üzerinde Yürümek. *Gelecek Bahar*, s. 12-15.
- Belge, M. (2006). Muhafazakarlık Üzerine. T. Bora, & M. Gültekingil (Dü) içinde, *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce : Muhafazakarlık 1* (Cilt 5, s. 92-104). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Beriş, H. E. (2022). *Demokrasiye Kara Bir Leke 12 Eylül Darbesi*. Ankara: TBMM Yayınları.
- Birand, M. A. (1991a, Haziran 4). 32. Gün Arşiv. *Demirkırat Belgeseli 4. Bölüm: İktidar*. TRT.
- Birand, M. A. (1991b, Haziran 11). 32. Gün Arşiv. *Demirkırat Belgeseli 5. Bölüm: Kriz*. TRT.
- Birand, M. A. (1991c, Temmuz 2). 32. gün Arşiv. *Demirkırat Belgeseli 7. Bölüm: İsyan*. TRT.
- Birand, M. A. (1994, Mayıs 15). 32. Gün. *12 Mart 7. Bölüm Başkaldırı*. Show TV.
- Birand, M. A. (1994, Mayıs 8). 32. Gün Arşiv. *12 Mart Belgeseli 6. Bölüm Sağ-Sol*. Show TV.

- Birand, M. A. (1994, Haziran 12). 32. Gün Arşiv. *12 Mart Belgeseli 10. Bölüm Rövanş*. Show TV.
- Birand, M. A. (1998a, Ekim 19). 12 Eylül Belgeseli 2. Bölüm: Kıbrıs'tan Cepheleşmeye. *32. gün*. Cine 5.
- Birand, M. A. (1998b, Kasım 02). 12 Eylül Belgeseli 4. Bölüm: Katliamlar Başlıyor. *32. Gün*. Cine 5.
- Birand, M. A. (1998c, Kasım 16). 12 Eylül Belgeseli 6. Bölüm: Darbenin Ayak Sesleri. *32. Gün*. Cine 5.
- Bora, T., & Can, K. (1994). *Devlet, Ocak, Dergah 12 Eylül'den 1990'lara Ülkücü Hareket*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bostancı, M., & Lülecı, T. (2019, Ağustos). 21. Yüzyıl Başında Türkiye Kazakistan İlişkileri. *Tarih Okulu Dergisi*(41), 715-754.
- Boynukalın, A. (2012). Türkiye Sağ Siyasetinde Bir Gelecek Planlaması: 1960-1980 M.T.T.B. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Börklüoğlu, L. (2017). 27 Mayıs Askeri Darbesi Sonrasında Ordu İçinde İktidar Mücadelesi: Milli Birlik Komitesi ve Silahlı Kuvvetler Birliği. *Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 1(2), s. 13-28.
- Braude, B., & Lewis, B. (1982). *Christians and Jews in the Ottoman Empire* (Cilt 1). New york: Holmes&Meier.
- Büyük Birlik Partisi. (2017, Ocak 29). Büyük Birlik PArtisi Programı . BBP.
- Büyükataman, İ. (2016, Nisan 27). “Partimize yönelik iftiralara” İlişkin Yazılı Basın Açıklaması. MHP.
- Calhoun, C. (1997). *Nationalism*. UK: Open University Press.
- Can, K. (2008). Ülkücü Hareketin İdeolojisi. T. Bora (Dü.) içinde, *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Milliyetçilik 3* (Cilt 4, s. 663-695). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Cerrahoğlu, İ. (1975). Ye'cüc-Me'cüc ve Türkler. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, XX, s. 97-126.

- Cevizoğlu, H., Selvi, A., Özçelik, İ., & Yiğitel, M. (2022, Mayıs 26). Gece Görüşü. (H. Fırat, Röportaj Yapan) CNN Türk.
- CHP. (2015, Kasım 1). 1 Kasım Seçim Bildirgesi. *Önce Türkiye*. CHP.
- CHP. (2015). *22 Soru 22 Cevap :CHP'nin Türkiye'nin Kürt Sorununa Bakışı, Çözüm Çerçevesi* . CHP.
- CHP. (2018). Seçim Bildirgesi 2018. *Millet İçin Geliyoruz!* CHP.
- CİHAN Haber Ajansı. (2016, Mart 18). AKP'ye MHP ve CHP'den cevap var! *Sözcü Gazetesi*.
- Cornor, W. (2002). Nationalism and Political Illegitimacy. D. Conversi (Dü.) içinde, *Ethnonationalism in the Contemporary World: Walker Connor and the Study of Nationalism* (s. 24-47). London and Newyork: Routledge.
- Coşkun, V. (2015). *Çözüm Süreci: Kazanımlar ve Tehditler*. Londra: Demokratik Gelişim Enstitüsü .
- Coşkun, V. (2017). 16 Nisan 2017 Tarihinde Kabul Edilen Anayasa Değişikliklerinin Değerlendirmesi. 22(36), 3-30. DÜHFD.
- Council of EU . (2021, November 11). Unauthorised Drilling Activities in the Eastern Mediterranean: Council Prolongs the Sanctions Regime by One Year. Council of EU Press Release.
- Council of EU. (2019, Noverber 11). Turkey's Illegal Drilling Activities in The Eastern Mediterranean: Council Adopts Framework For Sanctions. Council of the EU Press Release.
- Council Of Europe Parliamentary Assembly. (2017). *The Functioning of Democratic Institutions in Turkey*. Council Of Europe Parliamentary Assembly. 06 12, 2023 tarihinde <https://pace.coe.int/en/files/23665/html> adresinden alındı
- Council of European Union. (2019, November 08). Legislative acts and Other Instruments. Brussels: EU.
- Council of European Union. (2019, October 14). Outcome of The Council Meeting . Luxembourg: EU.

Council of the European Union. (2019, May 09). Remarks by President Donald Tusk at the Press Conference of The Informal Summit in Sibiu. European Council Press. 09 10, 2023 tarihinde <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2019/05/09/remarks-by-president-donald-tusk-at-the-press-conference-of-the-informal-summit-in-sibiu/> adresinden alındı

Cumhuriyet. (2017, Haziran 12). CHP'den 'karşı rapor' niteliğinde 300 sayfalık 'şerh': Kullanılmış Darbe. Haziran 8, 2022 tarihinde <https://www.cumhuriyet.com.tr/haber/chpden-karsi-rapor-niteliğinde-300-sayfalık-serh-kullanılmış-darbe-759297> adresinden alındı

Çakır, R. (1994). *Ne Şeriat Ne Demokrasi: Refah Partisi'ni Anlamak*. İstanbul: Metiss Yayınları.

Çalış, Ş. H. (2010). *Hayaletbilimi ve Hayali Kimlikler: Neo-Osmanlılık,Özal ve Balkanlar* (4 b.). Konya: Çizgi Kitabevi.

Çarkoğlu, A., & Kalaycıoğlu, E. (2020). *Türkiye'de ve Dünya'da Milliyetçilik*. İstanbul: İPM-İPC.

Çavuşoğlu, M. (2016). *2017 Yılına Girerken Dış Politikamız*. T.C Dışişleri Bakanlığı.

Çavuşoğlu, M. (2017). *2018 Yılına Girerken Girişimci ve İnsani Dış Politika*. Ankara: T.C. Dışişleri Bakanlığı.

Çavuşoğlu, M. (2019). *2020 Yılına Girerken Girişimci ve İnsani Dış Politikamız*. Ankara: T.C Dışişleri Bakanlığı.

Çavuşoğlu, M. (2020). *2021 Yılına Girerken Girişimci ve İnsani Dış Politikamız*. Ankara: T.C Dışişleri Bakanlığı.

Çavuşoğlu, M. (2021). *2022 Yılına Girerken Girişimci ve İnsani Dış Politikamız*. Ankara: T.C Dışişleri Bakanlığı.

Çavuşoğlu, M. (2022). *2023 Yılına Girerken Girişimci ve İnsani Dış Politikamız*. Ankara: T.C. Dışişleri Bakanlığı.

Çetin, Ş. (2016, Nisan 13). Dönüştürülen Türkiye ve MHP Üzerine Kurulan Siyasi Tezgâhlar Hakkındaki Yazılı Basın Açıklaması. MHP.

- Çetin, Ş. (2016, Şubat 6). Şefkat ÇETİN'in, Başbakan Davutoğlu'nun "Terörle Mücadele Eylem Planı" Hakkındaki Yazılı Basın Açıklaması. MHP.
- Çetiner, M. (2016, Ağustos 10). Anayasa Değişikliği Yeniden Gündemde. AA.
- Çeviköz, A. Ü. (2020, November 20). Turkey's Foreign Policy Priorities in 2021: A View from Turkey's Main Opposition Party. (J. Katz, & I. Lesser, Röportajı Yapanlar) The German Marshall Fund of The United States. 11 09, 2023 tarihinde https://www.youtube.com/watch?v=02m_yV2z6rs adresinden alındı
- Çıvgın, İ., & Yardımcı, R. (2007). *Çağdaş Dünya Tarihi*. Ankara : Maya Akademi.
- Daloğlu, T. (2016, Mart 19). Dokunulmazlıklar Kalkar mı? *Deutsche Welle*.
- Davutoğlu, A. (2015). Kamu Yönetiminde Şeffaflık 14 Ocak 2015. *Kamu Yönetiminde Şeffaflık*. Ankara: TRT Haber.
- Davutoğlu, A. (2015, Haziran 10). Özel Gündem. (N. Güngör, Röportaj Yapan)
- Davutoğlu, A. (2016, Mayıs 05). AK Parti MKYK Toplantısı 5 Mayıs 2016. *Son Dakika*. CNN Türk.
- Demirhan, Y., & Öztürk, M. (2020). 15 Temmuz Darbe Girişimi Sonrasında Demokratik Bilincin Kutsal Bileşenleri. *SEFAD*, 405-420. doi:<https://doi.org/10.21497/sefad.756101>
- Demirtaş, S. (2015, October 31). Erdogan Is Capable of Setting Country on Fire. (H. Kazım, Röportaj Yapan) *Der Spieegel International*.
- Demirtaş, S. (2016, 08 09). Selahattin Demirtaş 9 Ağustos 2016 Tarihli Meclis Grup Toplantısı Konuşması. *AKP ile Gülen Örgütü Arasında Kandırma-Kandırılma Yok, Karşılıklı İhanet Var*. HDP.
- Demirtaş, S. (2017, 05 28). Ne Yapmalı? HDP.
- DHA. (2016, 09 02). HDP'li Baluken'den KHK Tepkisi. *Cumhuriyet*. <https://www.cumhuriyet.com.tr/haber/hdpli-balukenden-khk-tepkisi-2-eylul-de-darbe-girisimi-olarak-tarihe-not-edilecektir-594792> adresinden alındı
- DHA,AA,İHA. (2016, Şubat 16). CHP Anayasa Uzlaşma Komisyonu Masasından Kalktı. *Habertürk*. Nisan 20, 2022 tarihinde

<https://www.haberturk.com/gundem/haber/1196629-chp-anayasa-uzlasma-konisyonu-masasindan-kalkti-adresinden-alindi>

- Doğan, A. E. (2010). AKP'li Hegemonya Projesi ve Neoliberalizmin Yeniden Dirilişi. *Praksis*, 85-109.
- Doster,Barış. (2016, Temmuz 28). Darbe Girişimi En Çok Kime Yaradı. *OdaTV*.
- Duran, B. (2005). Cumhuriyet Dönemi İslamcılığı: İdeolojik Konumları, Dönüşümü ve Evreleri. Y. Aktay (Dü.) içinde, *Modern türkiye'de Siyasi Düşünce: İslamcılık* (Cilt 4, s. 129-156). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Duran, H. (2019, Ekim 07). 5 Soru: 6-8 Ekim Olayları. *SETA*.
- Ece, N. J. (2023). Bir Kuşak Bir Yol Projesi'nin Türkiye ve Türk Cumhuriyetleri Açısından Önemi. *Mersin Üniversitesi Denizcilik ve Lojistik Araştırmaları Dergisi*, 5(1), s. 38-56. doi:10.54410/denlojad.1297932
- Ekinci, M. U. (2016). *Türkiye-AB Geri Kabul Anlaşması ve Vize Diyaloğu*. İstanbul: SETA.
- Ekinci, M. U. (2016). *Türkiye-AB Geri Kabul Anlaşması ve Vize Diyaloğu*. İstanbul: SETA.
- Ekinci, N. (2002). İnönü Dönemi ve II. Dünya Savaşı Yılları. H. C. Güzel, K. Çiçek, & S. Koca (Dü) içinde, *Türkler* (Cilt 16, s. 703-745). Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Elçi, İ. H. (2021, Mart). 1938-1950 Dönemi Türkiye Siyasi Gelişmelerinin İç Politika ve Dış Politika Etkileşimi Bağlamında Analizi. 5(1), s. 9-28. doi:10.30692/sisad.867950
- Emek Partisi Genel Merkez. (2017, Temmuz 14). Gerçek darbeciler yargılansın, “Tek Adam Rejimi” son bulsun. EMEP.
- Erçetin, Ş. Ş., & Açıkalın, Ş. N. (2016, Nisan). Is President Erdoğan Really a Dictator?: The Illusion of the Opposition Parties in Turkey. *Handbook of Research on Chaos and Complexity Theory in the Social Sciences* (s. 1-18). içinde Hershey PA: IGI Global. doi:10.4018/978-1-5225-0148-0

- Erdal, İ. (2020). MHP'nin Türk Kimliği ve Türk Milliyetçiliği Anlayışı ve Türk Dünyasına Bakışı. *GTTAD*, 2(3), 185-200.
- Erdem, N., & Kavanoz, S. E. (2020). Türkiye'de Belediyelere Yapılan Kayyım Atamalarına İlişkin Bir Değerlendirme. *Ombudsman Akademik*, 155-179.
- Erdem, U. (2016, Ekim 14). 330 Kozu. *Hürriyet*.
- Erdoğan, M. (2004). Muhafazakârlık: Ana Temalar. (34), s. 5-9.
- Erdoğan, R. T. (2013, Şubat 17). Midyat Toplu Açılış Töreni. Kanal D.
- Erdoğan, R. T. (2014, 08 10). Cumhurbaşkanı Seçilen Başbakan Recep Tayyip Erdoğan'ın Balkon Konuşması. Ülke TV.
- Erdoğan, R. T. (2015, Kasım 04). 14. Muhtarlar Toplantısı'nda Yaptıkları Konuşma. TCCB.
- Erdoğan, R. T. (2015, 07 28). Çin ziyareti Öncesi Esenboğa Havalimanı'nda Basın Toplantısı. TRT HABER.
- Erdoğan, R. T. (2016, Kasım 22). "Türkiye'nin Yeni Güvenlik Konsepti" Konferansında Yaptıkları Konuşma. T.C Cumhurbaşkanlığı.
- Erdoğan, R. T. (2016, Mart 16). 22. Muhtarlar Toplantısı'nda Yaptıkları Konuşma. Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı.
- Erdoğan, R. T. (2016, Mayıs 6). Başkanlık Sistemi Bizim İçin Yeni Değil, Gelenekseldir. T.C. Cumhurbaşkanlığı.
- Erdoğan, R. T. (2016, Mart 20). Cumhurbaşkanı Gençlerle Buluşuyor Özel Yayını. TRT.
- Erdoğan, R. T. (2016, Eylül 23). Cumhurbaşkanı REcep Tayyip Erdoğan Bloomberg'in Sorularını Yanıtladı. (M. Bloomberg, Röportaj Yapan) Bloomberg TV. Newyork.
- Erdoğan, R. T. (2016, Temmuz 20). Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın OHAL ile ilgili Basın Açıklaması. NTV.

- Erdoğan, R. T. (2016, Ağustos 6). Cumhurbaşkanı Tayyip Erdoğan Basın Daveti. *Tarabya Cumhurbaşkanlığı Köşkü Gazete ve Televizyonların Genel Yayın Yönetmenleri Daveti*. T 24.
- Erdoğan, R. T. (2016, Mayıs 06). Eyüp Belediyesi Yeni Hizmet Binası ve Toplu Açılış Töreni'nde Yaptıkları Konuşma. T.C Cumhurbaşkanlığı.
- Erdoğan, R. T. (2016, Kasım 11). MÜSİAD 16. EXPO Fuarı ve 20. Uluslararası İş Forumu Kongresi'nde Yaptıkları Konuşma. T.C Cumhurbaşkanlığı.
- Erdoğan, R. T. (2017, 03 27). “Avrupa, Türkiye'nin Gidişatını Kendisi İçin En Büyük Tehlike Olarak Görüyor”. T.C Cumhurbaşkanlığı.
- Erdoğan, R. T. (2017, Mayıs 30). AK Parti Grup Toplantısında Yaptıkları Konuşma. Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı.
- Erdoğan, R. T. (2017, April 25). Erdogan Says Turkey Won't Wait At Europe's Door Forever. (S. Nakhoul, N. Tattersall, & O. Coskun, Röportajı Yapanlar) REUTERS.
- Erdoğan, R. T. (2018, Haziran 03). Ak Parti Diyarbakır Mitingi. *Bugün Diyarbakır'la Birlikte Tüm Bölgemiz, 40 Yıldır Hiç Olmadığı Kadar Huzur Doludur*. T.C. Cumhurbaşkanlığı .
- Erdoğan, R. T. (2018, Haziran 24). AK Parti Genel Merkezinde Yaptıkları Balkon Konuşması. Ankara: T.C Cumhurbaşkanlığı.
- Erdoğan, R. T. (2018, 01 09). AK Parti Grup Toplantısında Yaptıkları Konuşma. Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı.
- Erdoğan, R. T. (2018, Nisan 18). Seçimlerin 24 Haziran 2018, Pazar Günü Yapılmasına Karar Verdik”. Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı.
- Erdoğan, S. (2022, Aralık 11). Mondoros'tan Mudanya'ya Ya İstiklal Ya Ölüm 1. Bölüm. Türk Tarih Kurumu.
- Erdoğan, S., & Acar, E. (2016, Ekim). Türkiye'deki Yeni Anayasa Yapım Süreci ve TBMM Anayasa Uzlaşma Komisyonu. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*(50), 180-191.

- Erdoğan, T. (2018, Haziran 06). Seçime Doğru Özel. (M. Soyal, & H. Fırat, Röportajı Yapanlar) Kanal D. Ankara.
- Erem, O. (2018, 07 17). OHAL Sona Erdi: İki Yıllık Sürecin Bilançosu. *BBC News Türkçe*. <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-44799489> adresinden alındı
- Erken, A. (2016, Nisan 13). İnsamer Seminerleri. *Balkan Milliyetçiliği*. İnsamer .
- Eroğul, C. (2006). Çok Partili Dönemin Kuruluşu :1945-71. I. C. Schick, & E. A. Tonak (Dü) içinde, *Geçiş Sürecinde Türkiye* (s. 112-158). İstanbul: Belge Yayınları.
- European Council. (2016, March 18). EU-Turkey statement, 18 March 2016. European Council.
- European Council. (2019, December 12). European Council meeting (12 December 2019) – Conclusions. Brussels: EU.
- European Council. (2019, October 18). European Council meeting (17 and 18 October 2019)- Conclusion. Brussels: EU.
- European Council. (2020, December 11). European Council meeting (10 and 11 December 2020)— Conclusions. Brussels: EU.
- European Parliament. (2017). *European Parliament resolution of 6 July 2017 on the 2016 Commission Report on Turkey (2016/2308(INI))*. European Parliament. 06 13, 2023 tarihinde https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-8-2017-0306_EN.pdf adresinden alındı
- EUROPOL. (2018). *TESAT - European Union Terrorism Situation And Trend Report 2018*. EUROPOL. doi:10.2813/00041
- Evren, K. (1998, Kasım 02). 12 Eylül Belgeseli Katliamlar Başlıyor. (M. A. Birand, Röportaj Yapan) Cine 5.
- Fairclough, N. (1992). *Critical Language Awareness* (1 b.). Longman: ABD.
- Fairclough, N. (1995). *Language and Ideology. Critical Discourse Analysis: The Critical*. New York: Longman.

- Giritli, İ. (1989). Mondros'tan Mudanya'ya, Sevres'ten Lausanne'a. *Atatürk Araştırma Dergisi*, 5(14), 277-284.
- Göçek, F. M. (2008). Osmanlı Devleti'nde Türk Milliyetçiliğinin Oluşumu. T. Bora, & M. Gültekingil (Dü) içinde, *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Milliyetçilik* 1 (Cilt 4, s. 63-77). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Gökalep, Z. (2019). *Türkçülüğün Esasları*. (G. Tunç, Dü.) Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.
- Gözler, K. (2001). *Devlet Başkanları (Bir Karşılaştırmalı Anayasa Hukuku İncelemesi)*. Bursa: Ekin Kitabevi.
- Gözler, K. (2020). *Kanun Hükmünde Kararnamelerin Hukuki Rejimi* (Cilt 1). Bursa: Ekin Kitabevi Yayınları.
- Gül, E. (2015, Nisan 25). İşte CHP'nin Kürt Sorununa Yeni Bakışı. *Cumhuriyet Gazetesi*.
- Gülenç, S. (2015, Ağustos 10). DBP Şırnak İl Başkanı Özerkilil İlan Etti. 06 21, 2022 tarihinde https://www.youtube.com/watch?v=4Sq_YgQso1E adresinden alındı
- Gültekin, B., & Gültekin, T. (2019). *Siyasal İletişimde Bahçeli Modeli ve Bilge Liderlik*. Ankara: Berikan Yayınevi.
- Hanioğlu, Ş. (2022, Ağustos 07-14). Atatürk'ün Düşünce Dünyası Nasıl Gelişti? I Gerçek Fikri Ne? (E. Eğilmez, Röportaj Yapan) Habertürk.
- HDP. (2015, Kasım 1). 1 Kasım Genel Seçim Beyannamesi. *Büyük insanlık Büyük Barış*. HDP.
- HDP. (2016, Mart 28). Dokunulmazlıklara İlişkin Anayasa Değişikliği Önerisi. HDP.
- HDP. (2017, Haziran 9). Kemalbay ve Kılıçtroğlu Bir Araya Geldi. HDP. 07 23, 2023 tarihinde <https://hdp.org.tr/tr/kemalbay-ve-kilicdaroglu-bir-araya-geldi/10471/> adresinden alındı
- HDP. (2018). Yurttaş, Yoldaş, Arkadaş, Demirtaş. *2018 Seçim Bildirgesi*. HDP.
- HDP Merkez Yürütme Kurulu. (2016, Nisan 13). AKP 'Baldıran Zehiri'ni içti. HDP Merkez Yürütme Kurulu.

- Hobsbawm, E. J. (1993). *1780'den Günümüze Milletler ve Milliyetçilik 'Program,Mit,Gerçeklik'*. (O. Akınhay, Çev.) İstanbul: Ayrıntı.
- Hoşgör, Ş. (2018, 05 04). 'Cumhur İttifakı' Protokolü'nün Tam Metni. Milliyet. 07 11, 2023 tarihinde <https://www.milliyet.com.tr/siyaset/cumhur-ittifaki-protokolu-nun-tam-metni-2662293> adresinden alındı
- Hroch, M. (2011). *Avrupa'da Milli Uyanış: Toplumsal Koşulların ve Toplulukların Karşılaştırmalı Analizi*. (A. Özdemir, Çev.) İstanbul: İletişim Yayınları.
- Hürriyet. (2015, Temmuz 14). DTK'dan 'demokratik özerklik' kararı. Hürriyet Gazetesi. Mart 12, 2022 tarihinde <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/dtkdan-demokratik-ozerklik-karari-18255535> adresinden alındı
- İnaç, H. (2016). Türkiye-AB İlişkileri: Entegrasyonu Zora Sokan Saikler. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 3(25), 229-246.
- İnan, A. (2010). *Medeni Bilgiler / Türk Milletinin El kitabı* (2 b.). (M. S. Kılıç, Dü.) Ankara: Toplumsal Dönüşüm Yayınları.
- İnce, M. (2018, Nisan 01). Erdogan Opponent Warns of Turkey's 'Society of Fear'. (L. Pitel, & F. Güler, Röportajı Yapanlar) Financial Times. 08 11, 2023 tarihinde <https://www.ft.com/content/c0f04644-6326-11e8-a39d-4df188287fff> adresinden alındı
- İnce, M. (2018, Mayıs 19). Muharrem İnce Samsung Mitingi. *İlk Davam Türkiye*. Samsun: TELE 1. Ekim 19, 2022 tarihinde <https://www.youtube.com/watch?v=5Yr4gXeyZtM> adresinden alındı
- İnce, M. (2018, Mayıs 24). Seçime Doğru Özel. (H. Fırat, H. Çelik, & M. Çelik, Röportajı Yapanlar) CNNTÜRK.
- İnce, M. (2020, Eylül 04). Muharrem İnce 'Memleket Hareketi'ni Sivas'tan Başlattı. Konuşmasının Tamamı. Sivas: Cumhuriyet TV. 08 12, 2023 tarihinde <https://www.youtube.com/watch?v=AWqmOjmlHOE> adresinden alındı
- İnce, M. (2021, Şubat 08). 8 Şubat 2021 Tarihli Basın Açıklaması. Habertürk TV.

- Irmak, S. (1987). Atatürk'ün Dış Politika İlkeleri. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 3(9), 487-496.
- Jaschke, G. (2009). Türk Kurtuluş Savaşında Milliyetçilik ve Din. (2), 83-95. (A. Ülker, Çev.)
- Jaskulowski, K. (2010). Western (civic) versus Eastern (ethnic) Nationalism.The Origins and Critique of the Dichotomy. *Polish Sociological* , 289-303.
- Kaboğlu, İ. (2020, Kasım 13). Kaboğlu: Dört Parti de Katıldı, Ortak İlkeler belirlendi. (İ. Saymaz, Röportaj Yapan) sözcü.com.tr. 08 09, 2023 tarihinde <https://www.sozcu.com.tr/2020/gundem/kaboglu-dort-parti-de-katildi-ortak-ilkeler-belirlendi-6124187/> adresinden alındı
- Kaftancıoğlu, C. (2018, Temmuz 27). Gerçek Fikri Ne? (K. Par, & E. Eğilmez, Röportajı Yapanlar) Habertürk TV.
- Kahraman, İ. (2016, Ocak 8). TBMM BAŞKANI KAHRAMAN'IN BASIN TOPLANTISI.... *TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ BASIN AÇIKLAMALARI*. TBMM.
- Kalın, İ. (2016, 07 25). Cumhurbaşkanlığı Sözcüsü Büyükelçi İbrahim Kalın'ın Cumhurbaşkanlığı Külliyesi'ndeki Görüşme Hakkında Yaptığı Açıklama. T.C. Cumhurbaşkanlığı Sözcülüğü.
- Kalyon, L. (2010). Truman Doktrini Üzerine Bir Analiz. *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 6(11), 7-26.
- Kamer, H. (2018, Şubat 11). HEP'ten HDP'ye 30 yılda neler yaşandı? BBC Türkçe. Mart 12, 2022 tarihinde <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-43019313> adresinden alındı
- Kaplan, E., & Toprak, İ. (2016, Temmuz 21). Cumhurbaşkanlığı Sözcüsü Kalın: Olayın Deşifre Olduğunu Anlayınca Darbeyi Erkene Aldılar. AA.
- Karabulut, U., & Eryılmaz, E. (2016). PKK Terör Örgütü ve Türkiye-Suriye İlişkilerine Etkileri (1991-2003). *Belgi Dergisi*, 1(11), s. 17-40.
- Karagöz,Çetiner, M. (2016, Nisan 7). MHP 'Dokunulmazlık' Önerilerini AK Parti'ye İletti. AA.

- Karatepe, Ş., Alkan, H., Atar , Y., Bingöl, Y., & Durgun, G. B. (2017). *Sorularla Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi*. Ankara: Memur-Sen Yayınları No:24.
- Karpat, K. (1967). *Türk Demokrasi Tarihi*. İstanbul: İstanbul Matbaası.
- Kaya, H. (2016, Nisan 15). Bahçeli, bu Meclis'ten Yeni Bir Anayasa Çıkabileceğini Söyledi. (AA, Röportaj Yapan) AA.
- Kaya, H. (2016, Mart 8). Gülüp Geçmiyorum, Durduğumda Söylenmez. Star Gazetesi. 07 22, 2022 tarihinde <https://www.star.com.tr/yazar/gulup-gecmiyorum-durdugumda-soylenemez-yazi-1094329/> adresinden alındı
- Kaya, H. (2016, Nisan 14). Halimizi Arzdır. Star Gazetesi. 07 27, 2022 tarihinde <https://www.star.com.tr/yazar/halimizi-arzdir-yazi-1103668/> adresinden alındı
- Kayıran, M. (2019). Milliyetçilik Akımının Balkan'lardaki Gayrimüslüm Unsurlar Üzerinde Etkisi (1789-1875). *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Türk Dünyası Uygulama ve Araştırma Merkezi Yakın Tarih Dergisi*, 2(5), 71-97.
- Kemal, C. (2008). Ülkücü Hareketin İdeolojisi. T. Bora (Dü.) içinde, *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Milliyetçilik* (Cilt 4, s. 663-695). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Kemalbay, S. (2017, Haziran 07). HDP Eş Genel Başkanı Kemalbay, Kılıçdaroğlu ile Görüşecek. (A. Atalay, Röportaj Yapan) AA.
- Kerestecioğlu, İ. Ö. (2001). Milliyetçiliğe İlişkin Sınıflandırmalarda Karşılaşılan Sorunlar. *İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*(25), 133-139.
- Kılıç, B., & Türkten, F. (2016, Şubat 5). MHP'de Muhalifler Kurultay İçin Dava Açtı. AA.
- Kılıç, M. (2020, Temmuz 07). CHP'de Kılıçdaroğlu'nun A Takımı'nda Kimler Olacak? Habertürk. 10 09, 2023 tarihinde <https://www.haberturk.com/ozel-chp-de-kilicdaroglu-nun-a-takimi-nda-kimler-olacak-haberler-2759507> adresinden alındı
- Kılıçdaroğlu, K. (2016, Ekim 18). 18 Ekim 2016 Tarihli TBMM Grup Konuşması. CHP.

- Kılıçdaroğlu, K. (2016, 10 28). Özel Röportaj. (A. C. Türkoğlu, Röportaj Yapan) Habertürk TV.
- Kılıçdaroğlu, K. (2016, Nisan 13). Tarafsız Bölge. (A. Hakan, E. Gül, N. Şener, & İ. Saymaz, Röportajı Yapanlar) CNN Türk.
- Kılıçdaroğlu, K. (2017, Mayıs 2). 2 Mayıs 2017 Tarihli TBMM Grup Konuşması. CHP.
- Kılıçdaroğlu, K. (2017, Haziran 09). 9 Haziran 2017 Sn. Kemal Kılıçdaroğlu ve Serpil Kemalbay Ortak Basın Açıklaması. (DHA, Röportaj Yapan) Medyascope. 07 18, 2023 tarihinde <https://www.youtube.com/watch?v=dcwTq4uENns> adresinden alındı
- Kılıçdaroğlu, K. (2017, Ocak 24). Kemal Kılıçdaroğlu Teke Tek'te. *Teke Tek*. (F. Altaylı, Röportaj Yapan) Ankara: Habertürk TV.
- Kılıçdaroğlu, K. (2017, Nisan 12). Kılıçdaroğlu ile Özel. (H. Çelik, Röportaj Yapan) KANAL D.
- Kılıçdaroğlu, K. (2017, Nisan 12). Kılıçdaroğlu ile Özel. (H. Çelik, Röportaj Yapan) KANAL D. <https://www.youtube.com/watch?v=8-ul7C6OsWY> adresinden alındı
- Kılıçdaroğlu, K. (2017, Nisan 4). Referanduma Doğru Kılıçdaroğlu Özel. (S. Öğretir, & A. Arpat, Röportajı Yapanlar) NTV.
- Kılıçdaroğlu, K. (2018, Mart 13). 13 Mart 2018 tarihli TBMM Grup Konuşması. CHP.
- Kılıçdaroğlu, K. (2018, Ocak 9). 9 Ocak 2018 Tarihli TBMM Grup Konuşması. CHP.
- Kılıçdaroğlu, K. (2018, Temmuz 14). CHP Genel Başkanı Kemal Kılıçdaroğlu'nun 15 Temmuz Hain Darbe Girişimi'nin 2. Yıldönümü Mesajı. CHP.
- Kılıçdaroğlu, K. (2018, Haziran 02). 'Millet İttifakı'nın Anayasası Hazır. (B. Kaya, Röportaj Yapan) sözcü.com.tr .
- Kılıçdaroğlu, K. (2020, Kasım 15). CHP Genel Başkanı Kılıçdaroğlu: Dört Partiyle Oturup Anayasa Taslağı Hazırlamamız Asla Söz konusu Olmadı. (AA, Röportaj Yapan) AA.

- Kılıçtaoğlu, K. (2020, Kasım 18). CHP Genel Başkanı Kemal Kılıçtaoğlu ile Gelecek Partisi Genel Başkanı Davutuoğlu'nun Ortak Basın Toplantısı (18 Kasım 2020). CHP.
- Koçak, M. (2017). *Türkiye-Rusya İlişkileri*. İstanbul: SETA.
- Kohn, H. (1944). *The Idea Of Nationalism. A Study in Its Origins and Background*. New York: Macmillan Company.
- KONDA. (2018). *24 Haziran 2018 Genel Milletvekili ve Cumhurbaşkanlığı Seçimleri Sandık Analizi*. KONDA.
- Koru, F. (2016). *Ben Böyle Gördüm- Cemaat'in Siyasetle Sınırı*. İstanbul: Alfa Yayınları.
- Köse, Talha. (2017). Çözüm Sürecinin Yükseliş ve Düşüşü. *Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi*, 4(1), 13-40.
- Kushner, D. (1998). *Türk Milliyetçiliğinin Doğuşu (1876-1908)*. (Z. Doğan, Çev.) İstanbul: Fener Yayınları.
- Küçük, A. (1997-1998). Alparslan Türkeş'in Din Anlayışı ve İslama Bakışı. *Alparslan Türkeş Birinci Yıl Armağanı* (s. 157-168). içinde Ankara: MHP Genel Merkezi .
- Kürkçü, E. (2017, Mayıs 3). AKPM Heyetimiz: Üzerimize Düşeni Yaptık, Hakları Çalınanların Temsilcisi Olduk. *Basın Toplantısı*. HDP.
- Meltem TV. (2015, Şubat 07). 7 Şubat 2015 Ana Haber. Meltem TV. <https://www.youtube.com/watch?v=nxqzWWCQgnQ> adresinden alındı
- Metiner, M. (2004). *Yemyeşil Şeriat Bembeyaz Demokrasi*. İstanbul: Doğan Kitap.
- MHP. (2009). *Parti Tüzüğü*. Ankara : MHP.
- MHP. (2015, Kasım 1). 1 Kasım Genel Seçim Beyannamesi. *Huzurlu ve Güvenli Gelecek*. MHP.
- MHP. (2018). Cumhur İttifakı Millet Aklı - Milli Diriliş Kutlu Yükseliş. *24 Haziran 2018 Seçimleri Milletvekili Genel Seçimi Seçim Beyannamesi*. MHP.
- MHP 6. Olağanüstü Kurultayı 19 Haziran 2016. (2016, Haziran 19). MHP.

- Milliyet. (2015, Aralık 12). DTK'dan 'öz yönetim' deklarasyonu! Milliyet Gazetesi. Mart 12, 2022 tarihinde <https://www.milliyet.com.tr/gundem/dtkdan-oz-yonetim-deklarasyonu-2170231> adresinden alındı
- Miş, N. (2017, Eylül). CHP'nin HDP'lileşme Serüveni. *Kriter Dergisi*, 2(16). 07 09, 2023 tarihinde <https://kriterdergi.com/siyaset/chpnin-hdplilesme-seruveni> adresinden alındı
- Miş, N., & Duran, H. (2018, Temmuz). 24 Haziran Seçim Sonuçları Analizi. *SETA*(250).
- Mollaer, F. (2021, Haziran 25-29). Muhafazakarlık. *Kemalizm ve İslamcılık Karşısında Türk Muhafazakârlığı*. BİSAV.
- Munyar, V. (2015, Ocak 02). HDP'lilere dokunulmazlığı kaldırma mesajı: Anayasal suç. *Hürriyet*.
- Müftüoğlu, H. (2017). SC-35, 6 Temmuz 2017, Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Büyükelçi Hüseyin Müftüoğlu'nun AP'ca AB Komisyonu'nun 2016 Türkiye Raporu'na Dayanarak Hazırlanan ve 6 Temmuz 2017 Tarihinde AP Genel Kurulunda Kabul Edilen Türkiye Kararı'na İlişkin Bir Soruya Cevap. T.C Dışişleri Bakanlığı.
- Naim, B. A. (2018). İslâm'da Dava-yı Kavmiyet. C. M. Kaya, & İ. Kara (Dü) içinde, *Babanzade Ahmed Naim Hayatı, Eserleri, Fikirleri* (A. Asılsoy, Çev., Cilt 1, s. 438-471). İstanbul: Zeytinburnu Belediyesi.
- Nebati, N. (2014). Ak Parti Teşkilatlarının Demokratik Değerlere Bakışı Üzerine Karşılaştırmalı Bir Analiz: Milli Görüşten Muhafakazar Demokrasiye. Kocaeli: Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Oğan, S. (2015, 11 23). MHP Halka Kendisini Anlatamadı. (G. Şenay, Röportaj Yapan) Aljazeera Türk.
- Ortaylı, İ. (2014, Aralık 15). Tarihin Arka Odası. (M. Bardakçı, Röportaj Yapan)
- Ortaylı, İ. (2020). *Osmanlılar'da Millet Sistemi* (Cilt 30). Ankara: TDV İslam Ansiklopedisi.

- Oruç, Z. (2005). *Bir Öğrenci Hareketi Olarak Milli Türk Talebe Birliği* (1 b.). İstanbul: Pınar Yayınları.
- Osmanlı Arşivleri Daire Başkanlığı. (1995). *Arşiv Belgelerine Göre Balkanlar'da ve Anadolu'da Yunan Mezalimi*. Ankara: T.C Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü.
- Öksüz, İ. (2020, Eylül 20). (M. Balbay , S. Güneysu, & L. Kılıç, Röportajı Yapanlar) Cumhuriyet Gazetesi.
- Özcan, A. (2020). Milliyetçilik. *TDV İslam Ansiklopedisi* (Cilt 30, s. 84-87). içinde Ankara: TDV İslam Ansiklopedisi.
- Özcan, Y. (2017, 11 01). Fransa'da 719 Gün Süren OHAL Kalktı. AA.
- Özçelik, M. (2010). İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye Dış Politikası. *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2(29), s. 253-269.
- Özdağ, Ü. (2017, Haziran 26). Yeni Parti Bir Kişinin Değil Her Kesimin Partisi Olur. (N. Soysal, Röportaj Yapan) Sözcü.
- Özdağ, Ü. (2020, Kasım 11). İYİ Parti İstanbul Milletvekili Ümit Özdağ TBMM Basın Açıklaması. DHA.
- Özdağ, Ü. (2020, Kasım 10). Prof. Dr. Ümit Özdağ: 'Anayasa Hazırlamışlar'. (İ. Özbey, Röportaj Yapan) Cumhuriyet Gazetesi.
- Özdağ, Ü. (2021, Mart 04). TBMM Basın Açıklaması. CNN Türk.
- Özdemir, H., & Bakan, S. (2016). Ulus Devletin Oluşumu ve Sorunları Açısından Almanya ile Fransa Karşılaştırması. *BEÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 19-58.
- Özel, Ö. (2017, Kasım 9). CHP Grup Başkan Vekili Özgür Özel TBMM'de Basın Toplantısı. Ankara: Fox TV.
- Özkırımlı, U. (1999). *Milliyetçilik Kuramları Eleştirel Bir Bakış*. İstanbul: Sarmal Yayınevi.
- Özkırımlı, U. (2008). *Milliyetçilik ve Türkiye-AB İlişkileri*. İstanbul: Tesev Yayınları.
- Özsoy, H. (2017, Mayıs 3). AKPM Heyetimiz: Üzerimize Düşeni Yaptık, Hakları Çalınanların Temsilcisi Olduk. *Basın Toplantısı*. HDP.

- Öztekin, H. (2018). 1944 Irkçılık-Turancılık Davası ve Basındaki Tartışmalar. *Selçuk İletişim*, 11(1), 212-236. doi: 10.18094/josc.345500
- Öztürk, O. (2016, Nisan 29). MHP Genel Başkan Yardımcısı- Mersin Milletvekili sn. Oktay Öztürk'ün Cuma Günü Yapmış Olduğu Basın Toplantısı. MHP.
- Özüdoğru, M. (2016). *Eleştirel Söylemden Eleştirel Okumaya*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Parla, T. (1999). *Cumhurbaşkanı ve Parlamenter Sistem*. Ankara: Atila.
- Perinçek, D. (2021, Ekim 19). Çıkış Yolu. (S. Sungur, İ. Yücel, & U. Reyhan, Röportajı Yapanlar) Ulusal Kanal.
- Perinçek, D., Sevinç, Ş., & Kaya, B. (2021, Ekim 19). *Açık ve Net*. (K. Par, Röportaj Yapan) Habertürk.
- Piri, K. (2017, Harizan 22). AP Raportörü: AB'nin Türkiye'ye Karşı Tek Kozu Ekonomi, Gümrük Birliği Önemli. (İ. Köker, Röportaj Yapan) BBC Türkçe. Brüksel.
- Polat, D. Ş. (2020). Türkiye'nin Suriye'nin Kuzeyindeki Askeri Harekatının Amaçları ve Sonuçları. *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 16(33), 53-96.
- Politika Gazetesi. (2015, Aralık 28). Demokratik Toplum Kongresi'nin Sonuç Bildirgesi Açıklandı: Türkiye'nin Demokratikleşmesi için Özerklik. *Politika Gazetesi*, s. 2-3. 04 07, 2022 tarihinde <http://politikagazetesi.org/sites/default/files/20151228.pdf> adresinden alındı
- Renan, E. (2016). *Ulus Nedir?* (G. Yavaş, Çev.) İstanbul: Pinhan Yayıncılık.
- Sander, O. (2003). *Siyasi Tarih İlkçağlardan 1918'e* (12 b.). İstanbul: İmge Yayınevi.
- Saraçoğlu, C. (2013). AKP, Milliyetçilik ve Dış Politika: Bir Milliyetçilik Doktrini Olarak Stratejik Derinlik. *Alternatif Politika*, 5(1), 52-68.
- Sarıbay, A. Y. (1985). *Türkiye'de Modernleşme Din ve Parti Politikası : MSP Örnek Olayı*. İstanbul: Alan Yayıncılık.
- Sarıbay, A. Y. (2005). Nizam Partisi'nin Kuruluşu ve Programının İçeriği. Y. Aktay (Dü.) içinde, *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: İslamcılık* (s. 576-590). İstanbul: İletişim Yayınları.

- Sarıbay, A. Y. (2010). *99 Soruda Siyasi Partiler*. İstanbul: Alfa Yayınları.
- Sayın, A. (2020, Haziran 5). Dokunulmazlıkların Kaldırılmasından, Milletvekilliklerinin Düşürülmesine Uzanan Süreçte Neler Yaşandı? Ankara: BBC Türkçe.
- Saymaz, İ. (2023, Ağustos 23). Akşener'e FETÖ'den Takipsizlik Kararı. (S. Belovacıklı, Röportaj Yapan) Sözcü TV.
- Schnapper, D. (1995). *Yurttaşlar Cemaati Modern Ulus Fikrine Dair*. (Ö. Okur, Çev.) İstanbul: Kesit Yayıncılık.
- Selvi, A. (2016, Şubat 19). AK Parti'nin B planı. *Yeni Şafak*.
- Selvi, A. (2016, Temmuz 19). MİT Darbeyi Haber Vermedi Mi? *Hürriyet*.
- Selvi, A. (2017, Ekim 25). Başkanların İstifası ve Erken Seçim. *Hürriyet*.
- SETA. (2021). *2020'de Türkiye* (1 b.). (N. Miş, M. Ataman, M. Yeşiltaş, C. D. Uzun, K. İnat, N. Gür, . . . İ. Çağlar, Dü) İstanbul: SETA.
- Sever, A. (2016, Nisan 8). Pelikan Dosyası'na Karşı Hamle Geldi... Pelikan Yalısı: İşte Davutoğlu'nun Devrildiği Yalı. *Cumhuriyet Gazetesi*.
- Sevim, A. (2008). *Halk Milliyetçiliğinin Öncüsü: Herder*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları.
- Sönmez Selçuk, S. (2012). Düünden Bugüne Milliyetçilik: Küresel Dünyada Yükselen Sesler. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 117-135.
- Şehirli, A. (2003, 03 01). Türkiye'ye ve Atatürkçülüğe Yönelen Tehditler. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 19(55), s. 225-267.
- Şen, F. (2015). Adalet ve Kalkınma Partisi'nin Milliyetçilik Söylemi: Bir Siyasal Söylem Çözümlemesi. *Muhafazkar Düşünce*(44), 157-179.
- Şen, S. (2018, Kasım 08). Siyasi Partiler'in Seçim Stratejileri. *Türkiye'nin Nabzı*. (D. A. Yılmaz, Röportaj Yapan) Habertürk TV.
- Şenay, G. (2016, Mayıs 23). CHP'liler Neden 'Evet' dedi? *Aljazeera*.
- Şener, N. (2020, Aralık 28). Öcalan-PKK-HDP Ortak yapımı: Katliam Ayaklanması. *Hürriyet*.

- Şentürk, R. (2020). *Millet* (Cilt 30). Ankara: TDV İslam Ansiklopedisi .
- T.C Ankara Valiliği. (2016, Mayıs 13). *MHP Kongresi Hakkında*. Ankara Valiliği.
- T.C Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı. (2023). *21. Yüzyılın Parlayan Yıldızı: Türk Devletleri Teşkilatı* (1 b.). İstanbul: 2023 Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı Yayınları.
- T.C Dış İşleri Bakanlığı. (tarih yok). *Türkiye - Mısır Siyasi İlişkileri*. 11 12, 2023 tarihinde mfa.gov.tr: <https://www.mfa.gov.tr/turkiye-misir-siyasi-iliskileri-tr.mfa> adresinden alındı
- T.C Dışişleri Bakanlığı Avrupa Birliği Başkanlığı. (2020, Ocak). Türkiye Avrupa Birliği İlişkilerinde Önemli Tarihler (1959-2019). T.C Dışişleri Bakanlığı Avrupa Birliği Başkanlığı.
- T.C İçişleri Bakanlığı. (2017). *Türkiye'nin DEAŞ ile Mücadelesi*. Ankara: T.C İçişleri Bakanlığı.
- T.C Resmi Gazete. (1983, 10 25). Olağanüstü Hal Kanunu. *Kanun no: 2935, 22(18204), Tertip:5*. T.C. Resmi Gazete.
- T.C Yüksek Seçim Kurulu. (2019). *Karar No: 4379* . T.C Yüksek Seçim Kurulu.
- T.C. Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı. (2020). *Doğu Akdeniz Denkleminde Stratejik Adım: Türkiye-Libya* (1 b.). Ankara: T.C. Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı.
- T.C. Cumhurbaşkanlığı İletişim Yayınları. (2022). *Doğu Akdeniz'de Stratejik Adım: Türkiye&Libya Mutabakatı* (1 b.). İstanbul: Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı Yayınları.
- T.C. Dışişleri Bakanlığı. (2017, Nisan 25). No: 129, 25 Nisan 2017, Ülkemizin AKPM Denetimine Yeniden Döndürülmesi Kararı Hk. T.C. Dışişleri Bakanlığı.
- T.C. İçişleri Bakanlığı. (2018). *Belediyelerdeki Kayyum Sistemi ve Mevcut Durum Raporu*. Ankara: T.C. İçişleri Bakanlığı.
- T24. (2015, Temmuz 28). Beşir Atalay: Çözüm Süreci Durmuş olabilir. T24.

- Tafolar, M. (2015, Mart 04). Emekli Diplomat Çeviköz CHP'den Aday Adayı Oldu. Milliyet. 10 24, 2023 tarihinde <https://www.milliyet.com.tr/gundem/emekli-diplomat-cevikoz-chpden-aday-adayi-oldu-2022565> adresinden alındı
- Tan, A. (2016, Şubat 12). Altan Tan: Dindar, Müslüman Kürtler Büyük Sıkıntıda. (G. Şenay, Röportaj Yapan) Aljazeera Türk.
- Taşkın, Ş. C. (2011). 1982 Anayasası'nda Cumhurbaşkanının Sorumsuzluğu. *TBB dergisi*(92), 384-418. <http://tbbdergisi.barobirlik.org.tr/m2011-92-680> adresinden alındı
- Taşkın, Y. (2006). Reaksiyonerlik: Muhafazakarlığın Usulanmaz Çocuğu. T. Bora, & M. Gültekingil (Dü) içinde, *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Muhafazakarlık I* (Cilt 5, s. 187-215). İstanbul: İletişim Yayınları.
- TBMM. (2016, Mart 23). Ak Parti ile CHP'nin "Dokunulmazlık" Görüşmesi. TBMM.
- TBMM. (2016, Nisan 7). MHP'den Ak Parti'ye "Dokunulmazlık" Ziyareti... TBMM.
- TBMM. (2016, Nisan 7). MHP'den CHP'ye "Dokunulmazlık" Ziyareti... TBMM. https://meclishaber.tbmm.gov.tr/develop/owa/haber_portal.aciklama?p1=136569 adresinden alındı
- TBMM. (2016, Mayıs 9). Yasama Dönemi: 26 Yasama Yılı:1 sıra sayısı: 313 . TBMM.
- TBMM. (2017, Nisan). AKPM'nin Haksız, Siyasi ve Yanlı Kararını Tanımıyoruz. (İ. G. Şahin, Dü.) *TBMM Meclis Bülteni*, s. 46-58.
- TBMM Araştırma Komisyonu. (2017, Mayıs). Fetullahçı Terör Örgütünün (FETÖ/PDY) 15 Temmuz 2016 Tarihli Darbe Girişimi İle Bu Terör Örgütünün Faaliyetlerinin Tüm Yönleriyle Araştırılarak Alınması Gereken Önlemlerin Belirlenmesi Amacıyla Kurulan Meclis Araştırma Komisyonu Raporu. TBMM Araştırma Komisyonu.
- Tezcan, B. (2018, Kasım 08). CHP Genel Başkan Yardımcısı ve Parti Sözcüsü Bülent Tezcan, CHP Genel Merkezinde Düzenlediği Basın Toplantısı . *CHP Sözcüsü Tezcan: Biz Seçim Barajı Olmaması Gerektiğini Düşünüyoruz*. AA.
- Tezcan, B., Bozdağ, B., & Danış, M. (2016, Temmuz 21). TBMM Olağanüstü Hal Tezkeresi Meclis Konuşmaları. TBMM Canlı.

- The Council Of European Union. (2020). *Council Decision (CFSP) 2020/275 of 27 February 2020 Amending Decision (CFSP) 2019/1894 Concerning Restrictive Measures in View of Turkey's Unauthorised Drilling Activities in the Eastern Mediterranean*. 27, February. EU.
- Toprak, V. (2015, Temmuz 06). Havuz Taştı! AKP'ye Ağır Eleştiri. *Sözcü Gazetesi*.
- Toprak, V. (2016, Mayıs 9). Pelikan Dosyasına 'Pelikan Yalısı'yla' Cevap! *Sözcü Gazetesi*.
- Tuğsuz, N. (2017). Siyasi Partilerin Darbeye Karşı Tavrı: 1 Yıl Önce, 1 Yıl Sonra. *Kriter Dergisi*.
- Tunaya, T. Z. (1988). *Türkiye'de Siyasi Partiler Cilt 1: İkinci Meşrutiyet Dönemi*. İstanbul: Hürriyet Vakfı Yayınları.
- Turan, A. (2022). AK Parti'nin Milliyetçilik Anlayışı ve Yürüttüğü Politikalara Yansımaları. Aksaray: Aksaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Anabilimdalı.
- Turan, M. A. (2018, Eylül). Türkiye'nin Yeni Yönetim Düzeni: Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi. *Social Sciences Research Journal*, 7(3), 42-91.
- Türkeş, A. (1975). *Milli Doktrin Dokuz Işık* (12. b.). İstanbul: Kutluğ Yayınları.
- Türkeş, A. (1975). *Temel Görüşler* (1 b.). İstanbul: Dergah Yayınları.
- Türkeş, A. (1979). *Gönül Seferberliğine* (2 b.). Ankara: Hasret Yayınları.
- Türkeş, A. (1991, Temmuz 2). Demirkırat Belgeseli 7. Bölüm: İsyan. 32. *Gün Arşiv*. (M. A. Birand, Röportaj Yapan) TRT.
- Türkeş, A. (1992). Muhsin Yazıcıoğlu MHP'den Neden Ayrıldı? (D. Arman, Röportaj Yapan) 32. Gün. 02 21, 2019 tarihinde <https://www.youtube.com/watch?v=pOAOMxL0kSk> adresinden alındı
- Türkkan, R. O. (2007, Şubat 8). Hangi Milliyetçilik. 32. *Gün Arşiv*. (M. A. Birand, Röportaj Yapan) Kanal D.
- United Nations. (2020, December 11). Certificate of registration No. 69975. EU.

- Uyar, H. (2013). İsmet İnönü Dönemi ve Çok Partili Yaşama Geçiş (1938-1950). M. Ö. Alkan (Dü.) içinde, *Türkiye Cumhuriyeti Siyasi Tarihi* (s. 91-109). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.
- Uzun, C. D. (2015, Kasım). Yeni Anayasa Yapımında Yöntem Arayışı. *SETA Perspektif*(116).
- Veren, N., & Keleş, A. (2016, Ağustos 05). Türkiye'nin Gündemi. (D. Arslan Yılmaz, Röportaj Yapan) CNN Türk.
- Washington Post Editorial Board. (2018, March 11). Erdogan is Transforming Turkey Into a Totalitarian Prison. Washington Post . 03 08, 2022 tarihinde https://www.washingtonpost.com/opinions/erdogan-is-transforming-turkey-into-a-totalitarian-prison/2018/03/11/19a4cde8-23c9-11e8-94da-ebf9d112159c_story.html adresinden alındı
- Yalçın, E. S. (2019, Ocak). Türk Siyasi Hayatının 50. Yılında MHP (Olaylar, Kavramlar, Semboller Işığında). (M. Günal, Dü.) *Düşünce Dünyasında Türkiz Ulusal Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi*, s. 11-85.
- Yalçın, S. (2016, Nisan 22). MHP Genel Başkan Yardımcısı Semih Yalçın'ın Yazılı Basın Açıklaması 22 Nisan 2016. <https://www.mhp.org.tr/htmldocs/mhp/4059/mhp/index.html>.
- Yazıcıoğlu, M. (1992). Muhsin Yazıcıoğlu MHP'den Neden Ayrıldı? 1992. 32. *Gün Arşiv*. (D. Arman, Röportaj Yapan) Şubat 21, 2019 tarihinde <https://www.youtube.com/watch?v=pOAOMxL0kSk> adresinden alındı
- Yiğit, M. (2021a). İttihat ve Terakki Cemiyeti'nde Türkçü Politikalar. M. Yiğit (Dü.) içinde, *Türkiye'de Siyasi Partiler ve Milliyetçilik* (s. 12-47). Konya: Palet Yayınları.
- Yiğit, M. (2021b). Milliyetçiliğin Eklemleneci Yapısını Milliyetçi Hareket Partisi Üzerinden Okumak. M. Yiğit (Dü.) içinde, *Türkiye'de Siyasi Partiler ve Milliyetçilik* (s. 105-191). Konya: Palet Yayıncılık.
- Yıldırım, B. (2016, Mayıs 22). Ak Parti 2. Olağanüstü Kongresi. TRT Haber.

- Yıldırım, B. (2018, Kasım 08). Basın Mensuplarına Açıklama. (AA, Röportaj Yapan) NTV.
- Yıldız, A. (2007). *Ne Mutlu Türküm Diyebilene: Türk-Ulusal Kimliğinin Etno-Seküler Sınırları (1919-1923)* (3 b.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Yıldız, A. (2017, Haziran 03). HDP ile FETÖ Bağlantısı İddianamede. AA.
- Yılmaz, M., Ünlü, H., & Yılmaz, E. (2015, Ağustos). Çatışmasızlık Nasıl Sona Erdi? 15: Star Gazetesi. Mart 1, 2022 tarihinde <https://www.star.com.tr/acik-gorus/catismasizlik-nasil-sona-erdi-haber-1050354/> adresinden alındı
- Yılmaz, Ö. (2015, Ağustos 01). Bahçeli: Çözüm Süreci 'Bitti' Demekle Bitmez. Milliyet.
- Yılmaz, Ö. (2017, Nisan 25). CHP Genel Başkan Yardımcısı Öztürk Yılmaz, CHP Genel Merkezinde Gazetecilere Yaptığı Açıklama. *CHP'li Yılmaz'dan AKPM'nin 'siyasi denetim' kararına tepki*. (B. Gündoğan, & M. Tosun, Röportajı Yapanlar) Ankara: AA.
- YÖK. (1985). *Türkiye'de Anarşi ve Terörün Sebepleri ve Hedefleri*. Ankara: YÖK yayınları.
- Zengin, E. (2017, Temmuz). Bir Toplumsal Hareket Olarak Akıncılar: Türkiye'de İslamcı Öznein Kurulumu ve Eylemi. İstanbul: Galatasaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Zeyrek, D. (2016, Eylül 03). 'Yenikapı Ruhu Bitti mi' Sorusuna Yanıt: Aynı Şeyi Anlamamışız. *Hürriyet*.